МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

АКАДЕМІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ПРАВА

РИЗЬКИЙ ПІВНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

МАТЕРІАЛИ

III Міжнародної науково-практичної конференції

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

16 – 17 травня 2026 року

1256 1233 1996 LIHA-PRES | Львів – Торунь
Liha-Pres
2026

УДК 94(477)(062.552)
У 45

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Головко Олег Павлович – кандидат економічних наук, засновник і директор Видавничого дому «Гельветика»;

Стасюк Людмила Леонідівна – кандидатка політичних наук, доцента, ректорка Академії рекреаційних технологій і права, депутатка Волинської обласної ради;

Філіпович Мирослава Богданівна – кандидатка історичних наук, доцентка, Почесна професорка Балтійського науково-дослідного інституту проблем трансформації економічної сфери (м. Рига, Латвійська Республіка), доцентка кафедри документознавства та інформаційної діяльності Академії рекреаційних технологій і права.

У 45 **Українська історія у публічному просторі :** матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 16–17 травня 2026 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. 284 с.

ISBN 978-966-397-618-1

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на ІІІ міжнародну науково-практичну конференцію «Українська історія у публічному просторі», яка відбулася 16–17 травня 2026 р.

УДК 94(477)(062.552)

© Академія рекреаційних технологій і права, 2026
© Ризький північний університет
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2026

ISBN 978-966-397-618-1

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВІЙН НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Аксіологія спротиву: цінності проти агресії
Ваксютенко П. С. **10**

Вплив російсько-української гібридної війни на процес трансформації українського суспільства і зміну ціннісних орієнтирів
Гедікова Н. П. **14**

Український і латиноамериканський виміри протистояння впливу гібридних воєн
Гонтар Д. А., Тимчук В. О. **17**

Про пам'ять як активний ресурс сучасної глокальної агресії
Король В. Г. **21**

Мова «хаосу» і реальність системної геноцидної агресії: чому публічна точність опису стає ключовою
Любовець Г. В. **24**

Історичні передумови та технології сучасної гібридної війни проти України
Манелюк Ю. М. **27**

Релігійна безпека та нетрадиційні релігійні рухи в сучасній Україні
Нечипоренко К. О. **31**

Зміна ландшафту пам'яті на окупованих територіях України
Перепелкін І. О. **33**

Гібридні конфлікти XXI століття як чинник трансформації українського історичного наративу
Чубур Н. В. **37**

Запаморочення від успіхів: українська публічна історія та достовірність в епоху гібридної і повномасштабної війни
Янко А. Л. **41**

Фальсифікація української історії через легітимацію війни
Ярош Я. Б. **45**

СЕКЦІЯ 2. ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Ethnographic Activity of Teacher and Educator Ivanna Blazhkevych (1886–1977)
Drohobytska O. Y. 48

Онтологія нації в умовах війни: солідарність та сублімація колективного підсвідомого як екзистенційна основа нового українського співіснування в державі та світі під час і після війни
Адамян Г. Р. 51

Краєзнавчі студії Ігоря Дуди як джерело у вивченні історії Тарнопільського воєводства (1921–1939)
Білик Н. І. 55

Всеукраїнські прощі до Скиту Манявського
Бодоряк Я. І. 59

Трансформація локальних практик пам'яті в умовах повномасштабної війни: харківський кейс
Гончарова О. С. 61

Дипломатія невизнаної держави: досвід ЗУНР на міжнародних майданчиках після 1920 року
Дацків І. Б. 65

The Ukrainian Language as the Vernacular Language of Rus'
Deshko P. P. 69

Боротьба за національну освіту як форма збереження національної самоідентичності: гуцульський досвід
Костючок П. Л. 72

Дозвілля міської молоді Східної Галичини міжвоєнного періоду у спогадах О. Антоновича
Кушнір С. А. 75

Герої сучасності: життя та подвиг Віталія Панкратова у російсько-українській війні
Михайленко С. М. 79

Дуалізм правового статусу та економічної активності жінок у Подільській губернії (1860–1870-ті рр.)
Муляр А. М. 82

Відновлення радянського інформаційного контролю на Кіровоградщині (1944 рік): локальний вимір та архівні свідчення
Позднякова І. С. **86**

Національна ідентичність та історична пам'ять українсько-польського прубіжжя крізь призму місць національної памяті
Притулюк В. Є., Нінічук С. В. **88**

Знаково-символічні структури та культурна ідентичність Харкова
Радіонова Л. О. **91**

Освітяни Рівненщини і збереження української самоідентичності в умовах радянської влади (1944–1953 рр.)
Старжець В. І. **95**

Міжвоєнна Волинь крізь призму життя та дослідницьку діяльність Якуба Гоффмана
Талімончук Ю. Т., Кінд-Войтюк Н. В. **99**

Історія українських портових міст як складова формування національної ідентичності
Хабуденко А. Д. **102**

Мала Рогань у війні: п'ять тижнів з життя одного села
Харук А. І. **104**

Релігійна ідентичність західних українців в умовах радянської окупації 1939–1941 років.
Хом'як П. **107**

Institutional dimensions of the Ukrainian volunteer movement in Ireland
Churkina V. G., Gryshchenko T. V. **109**

Події 9 лютого 1943 р. у Парослі : актуальна історична дискусія довкола волинської трагедії. Мікроісторія в публічному просторі
Ярмолюк Д., Діхтярук Є. **115**

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Вплив ВРЦіРО на історичний та політичний вектор розвитку України
Байда І. П. **118**

Перейменування вулиць як прояв історичної політики в Україні
Борисова А. К. **122**

Парадигмальна трансформація політики пам'яті в Україні
в умовах війни
Киридон А. М. **125**

Успіхи ноонаук у формуванні правдивої української
нооісторичної пам'яті
Корсак К. В., Корсак Ю. К. **129**

Історико-політичний розвиток українсько-чеських відносин
Крищук Р. М. **134**

Лідер Галицько-Волинського князівства: історична пам'ять
про Данила Галицького
Кубанов Р. А. **137**

Історична пам'ять та політичні стратегії формування
історичної політики в Україні
Рихлік В. А. **141**

Історична пам'ять і проблеми ідентичності
Рубанець О. М. **145**

Відновлення історичної пам'яті для національного відродження
Саєнко Т. В., Дудар Т. В. **147**

Політична освіта молоді Волині-Житомирщини
у 1920–1930-х роках як інструмент формування
нової історичної пам'яті
Стародубець Г. М. **152**

Трансформації колективної пам'яті українців
про Другу світову війну
Стасюк О. Й. **155**

Формування державної політики історичної пам'яті в Україні (1991–
2014 рр.): тенденції та прорахунки
Стрільчук Л. В. **160**

Іван Макарович Гончар – популяризатор традиційної
культури та української історії
Чучман Х. Ю. **163**

«Місця пам'яті» в сучасній українській репортажній прозі
Шелюх О. М. **167**

Сімейна пам'ять та локальні практики як чинники збереження історичних стереотипів
Шимонаєв О. В. **171**

СЕКЦІЯ 4. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Дизайн проєкт виставки «прикраси Слобожанщини»
Бєкмємєтьєва А. О. **175**

Митне оподаткування підакцизних товарів у Другій Речі Посполитій на початку 1920-х рр.
Брославська Т. В. **178**

Проект «Нескорені Українці» як форма збереження та трансляції історичної пам'яті: мета та реалізація
Коляда І. А., Юхименко В. О. **182**

Роль історичного компонента в стратегії публічної дипломатії України в умовах воєнного стану
Мателешко Ю. П. **186**

Заходи до пам'ятних дат як інструмент популяризації історії в Україні та становлення національно-патріотичної особистості здобувача освіти
Романюк О. В. **190**

Українська пісня на сучасних музичних фестивалях у Польщі у контексті міжнародного культурного діалогу
Свинаренко Н. О. **194**

Ідентичність у кадрі: українське кіно XXI століття
Сірук Н. М., Марківська Л. Л. **198**

Cooperation between Ukraine and Ireland in the field of culture
Churkina V. G. **202**

СЕКЦІЯ 5. ВМІННЯ ТА НАВИКИ УПРАВЛІННЯ ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ

Дослідження історії російсько-української війни (2022–2025 рр.) в воєнно-науковій системі України: управлінсько-інституційний аспект
Вєдєнєєв Д. В. **207**

Українська народна іграшка: імплементація історичної спадщини в освітній процес ЗДО
Волік Н. М. **211**

Розвиток туризму у м. Кам'янське
Кошак А. В., ... **215**

Ризик-менеджмент для історичних пам'яток Приазов'я в зоні конфлікту
Мацука В. М. **219**

Розвиток туристичних дестинацій Київщини в системі управління культурно-історичною спадщиною
Сінельніков Д. І. **223**

СЕКЦІЯ 6. УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Становлення національної системи художньо-промислової освіти в Україні за доби УНР
Вівсяна І. А. **227**

Викладання дисципліни «Історія України» у закладах вищої освіти: історія і сучасність
Гедін М. С. **231**

Дівоча освіта в Україні у XIX столітті: можливості, особливості та обмеження розвитку
Гловацька А. В., Кінд-Войтюк Н. В. **235**

Ідеї видатних українських педагогів у сучасній підготовці вчителя початкової школи
Гоцуляк К. І. **240**

Мовна підготовка та історична термінологія як фундамент стратегічної комунікації курсантів ВВНЗ
Деміхова С. В. **244**

Горизонти розвитку української філософської енциклопедистики у першій чверті XXI століття
Доброносова Ю. Д. **246**

Концептуальна записка до дизайн-проєкту імерсивної виставки «Ілля Рєпін: палітра рідного краю»
Крулековська Ю. К. **250**

Особливості підготовки кадрів мистецької інтелігенції в українській РСР (друга половина 1960-х – початок 1980-х рр.)
МалежикД. І. 252

Державна мовна політика в Українській Державі 1918 року: здобутки та проблеми реалізації
Панасюк Р. П., Романюк О. В. 255

Роль Києво-Могилянської академії у розвитку української освіти в історичному вимірі
Паніна Л. А. 259

Модернізаційні процеси у системі вищої освіти України: досвід минулого та уроки для сучасності
Столяренко Ок. В., Столяренко Ол. В. 263

Історична наука в сучасних політичних координатах
Філіпович М. Б. 268

Дизайн-проект виставки хліба «зародилася країна у тих полях безмежних колосків»
Цуркан К. А. 272

СЕКЦІЯ 7. ІСТОРИЧНА ОНОМАСТИКА – СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Пам'ять, що має ім'я: ономастика як простір збереження культурного досвіду
Кулешір М. М. 276

Шарукань: половецька галюцинація харківських професорів
Сошніков А. О. 278

СЕКЦІЯ 1. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВІЙН НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-1

АКСІОЛОГІЯ СПРОТИВУ: ЦІННОСТІ ПРОТИ АГРЕСІЇ

Ваксютенко П. С.
асистент кафедри філософії соціально-гуманітарного факультету
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

У нашому дослідженні розглядається аксіологічний вимір спротиву як стратегічна відповідь суспільства на гібридну агресію. На основі аналізу останніх досліджень здійснено порівняння українського досвіду з підходами країн ЄС і НАТО, виявлено історичні витоки неконвенційних конфліктів та сформульовано концепцію аксіології спротиву як ключового елемента національної безпеки.

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасних конфліктів, які поєднують військові, інформаційні, психологічні та культурні засоби впливу. Гібридна агресія прагне не лише територіального контролю, а й руйнування моральних орієнтирів, довіри до інститутів та національної ідентичності. У таких умовах спротив потребує не лише воєнно-політичних, але і аксіологічних засад.

Концептуалізації спротиву як аксіологічної практики забезпечує не лише фізичне виживання суспільства, а й збереження його моральної цілісності. На нашу думку, цінності в умовах гібридної війни перетворюються на стратегічний ресурс, здатний протистояти інформаційно-психологічному тиску не менш ефективно, ніж традиційні засоби оборони.

Аналіз актуальних джерел показує системний характер дослідження гібридних загроз в українській науці. «Гібридна війна визначається як форма конфлікту, що поєднує військові, інформаційні, політичні психологічні засоби впливу, виходячи за межі класичного воєнного протистояння». Це базове визначення створює теоретичну основу для аксіологічного аналізу [12, с. 712].

Д. В. Вєдєнєєв та О. Г. Семенюк детально описують функціональні компоненти неконвенційної конфліктності: «Серед ключових елементів гібридної війни виділяються інформаційно-психологічні операції,

спрямовані на деструкцію суспільної свідомості та механізмів прийняття рішень». Такі підходи підтверджують, що ціннісна сфера є пріоритетною мішенню агресора [2, с. 35].

Історичні витоки неконвенційних конфліктів простежуються ще з 1970-х років, коли західна воєнна думка почала розробляти концепції непрямої війни. П. П. Гай-Нижник демонструє безперервність російської агресії проти України з 1990-х років як «політику поступового переходу від шантажу до спроб знищення державності» [3, с. 165; 8, с. 45].

В. Артюх критично аналізує некритичне використання терміну «гібридна війна», застерігаючи від концептуальної розмитості. Водночас колективні монографії надають комплексний аналіз українського досвіду: «Гібридна війна проти України охоплює всі сфери – військову, політичну, економічну, інформаційну та культурну» [13, с. 23].

Спротив у філософському сенсі є не лише реакцією на агресію, а й утвердженням альтернативного морально-ціннісного порядку. Гібридна війна діє комплексно: «Поєднання військових дій із інформаційними операціями створює ефект множинних фронтів, кожен з яких атакує окремі сфери суспільного життя». У таких умовах захист цінностей набуває стратегічного значення [7, с. 112].

Аксіологія спротиву ґрунтується на визнанні абсолютного характеру таких цінностей, як людська гідність і свобода. Історичний досвід свідчить, що суспільства, які зберігали моральні орієнтири під тиском агресії, демонстрували вищу стійкість. «Протидія гібридній агресії потребує не лише військової, а й культурно-інформаційної мобілізації» [9, с. 78].

На нашу думку, ключовим є розрізнення між реактивним спротивом (фізичний захист) та проактивним (ціннісне самоствердження). Перший зупиняє агресора фізично, другий – морально. Лише їхня єдність забезпечує комплексну перемогу.

Український досвід 2014–2026 років демонструє трансформацію цінностей у ресурс опору. Суспільна солідарність, волонтерський рух, інформаційний самозахист стали невід'ємними елементами національної безпеки. «Гібридна війна в Україні виявила унікальну модель громадянської мобілізації, заснованої на цінностях свободи та гідності» [13, с. 156].

Порівняльний аналіз із країнами Балтії показує схожість підходів: акцент на історичній пам'яті та медіаграмотності. Проте Україна вирізняється інтенсивністю інформаційного фронту. Історично подібні механізми працювали під час Другої світової війни: «Рухи Опору зберігали національну ідентичність через культуру та моральний опір окупації». Сучасна Україна продовжує цю традицію, адаптувавши її до інформаційного виміру [3, с. 172].

Ціннісна стійкість є найефективнішим бар'єром проти гібридних загроз, оскільки недоступна для прямого силового впливу. Навіть знищивши інфраструктуру, агресор не може знищити внутрішню моральну єдність.

Найнебезпечнішим компонентом гібридної агресії є інформаційно-психологічний вплив. «Дезінформація руйнує довіру до інститутів, розколює суспільство та деморалізує захисників». У відповідь інформаційна безпека набуває статусу аксіологічної цінності [10, с. 23].

Міжнародний досвід показує успіх превентивних стратегій: «Стратегічна комунікація НАТО включає не лише контрпропаганду, а й утвердження спільних демократичних цінностей». Китайський досвід демонструє інший підхід – тотальний контроль, що контрастує з європейською моделлю [4, с. 27; 6, с. 194].

Українська специфіка полягає у децентралізованій інформаційній обороні: від державних ініціатив до індивідуальних блогерів. «Соціальні мережі стали новим фронтом, де ведеться боротьба за правду та національну ідентичність» [10 с. 67].

На нашу думку, інформаційна безпека має стати частиною базової освіти. Суспільство, навчене розрізняти маніпуляцію, стає невразливим до ключового механізму гібридної агресії.

Аксіологія спротиву дозволяє побачити, що сучасна агресія є боротьбою не лише за територію, а й за ціннісну та смислову основу суспільства. Спротив у такому вимірі – це захист гідності, свободи, правди, солідарності та історичної пам’яті. Український досвід демонструє, що саме ціннісна консолідація забезпечує суспільну стійкість і здатність до тривалого опору.

Порівняння з іншими країнами підтверджує: там, де цінності підтримуються інституційно, освітньо та культурно, гібридні загрози втрачають ефективність. Історичний аналіз, зі свого боку, показує, що дегуманізація, пропаганда та підміна істини завжди були передумовами масштабного насильства. Відтак аксіологія спротиву має бути визнана окремою філософською та міждисциплінарною проблемою, яка поєднує етику, політичну філософію, теорію безпеки і соціальну психологію.

Література:

1. Артюх В. Туман «гібридної війни»: чому шкідливо мислити гібридно // Спільне. 2016.

2. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Сутнісні риси та функціональні компоненти сучасної неконвенційної (гібридної) конфліктності // Стратегічна панорама. 2021. № 1–2. С. 30–47.

3. Вєдєнєєв Д., Сегеда С. Історико-теоретичні витоки поглядів на сутність війн (конфліктів) неконвенційного концептуального типу

(1970-і – початок 2000-х рр.) // Воєнно-історичний вісник. 2022. № 1. С. 161–181.

4. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток концептуальних поглядів на особливості «гібридних» війн в євроатлантичному воєнно-політичному просторі // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 25–29.

5. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Система державних установ з розробки теорії протидії гібридним загрозам у країнах ЄС і НАТО // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 56–59.

6. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Трансформація механізмів управління сектором безпеки і оборони Китаю під впливом концептуальних поглядів на «гібридну» війну // Право та державне управління. 2022. № 2. С. 191–197.

7. Воєнні аспекти протидії "гібридній" агресії: досвід України: монографія / за заг. ред. А. М. Сиротенка. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. 176 с.

8. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП Леся, 2017. 332 с.

9. Гібридна війна: in verbo et in praxi / під заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.

10. Гібридна війна: in verbo et in praxi / під заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.

11. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія. Запоріжжя, 2017.

12. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.

13. Світова гібридна війна: Український фронт / за головн. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-2

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ЗМІНУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Гедікова Н. П.
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Сучасні тенденції мультиполярного світу обумовили характер розвитку міжнародних відносин однією з особливих ознак яких виступає зростання ролі гібридних війн, які поєднують політичні, економічні, військові, інформаційні інструменти впливу. Для України феномен гібридної війни набув особливої актуальності після 2014 р., ставши, з одного боку, загрозою для існування держави і самоідентифікації українського нації, а з іншого, визначальним чинником і ключовою передумовою трансформації українського суспільства і зміни його ціннісних орієнтирів.

Гібридна війна це нова форма збройного конфлікту і інструмент для високорозвинених / сильних держав, який використовується ними для дестабілізації вразливої держави без формального оголошення війни з метою досягнення своїх поставлених цілей.

Гібридна агресія Російської Федерації по відношенню до України розпочата у 2014 р. проявилась у поєднані військового вторгнення, інформаційної війни, кібератаки, політичного тиску, тероризму та кримінальних дій, використання хімічної зброї і погрози застосування ядерної зброї.

В історичному аспекті процес трансформації українського суспільства і зміна його ціннісних орієнтирів має неперервний характер, при цьому він завжди ґрунтується на засадах збереження історії, мови, традицій, культурної спадщини, ідентичності, а також, відновлення втрат, яких зазнало українське суспільство і Українська держава від імперських амбіцій інших держав у різні періоди розвитку вітчизняного державотворення.

В новітній історії України питання трансформації українського суспільства і зміни ціннісних орієнтирів постало напередодні виходу України із складу СРСР, а вже після його розпаду і з проголошенням

незалежності нашої держави, орієнтація на демократичну модель побудови держави і суспільства, ліберальні принципи розвитку економіки і оголошення курсу на євроінтеграцію обумовили зміну суспільно-політичних, матеріальних і духовних основ розвитку українського суспільства. Однак закріплення ліберальних-демократичних цінностей і принципів в політичному житті не забезпечило швидкого трансформаційного процесу. Причина полягає в тому, що, з одного боку, держава, в уособленні органів державної влади, не змогла створити умови для їх забезпечення, а з іншого, певні політики і політичні сили використовували технології, які посилювали проблему внутрішнього протистояння і конфронтації в соціумі.

Революція гідності (осінь – зима 2013–2014 рр.) принесла надію людям, що очікувані позитивні зміни зможуть забезпечити розбудову в Україні держави нового типу, але в результаті сподівання не виправдались. Зовнішні чинники в цьому питанні стали обумовлюючими. Так, анексія території Автономної Республіки Крим та збройна агресія з боку Російської Федерації у 2014 р., а згодом й її повномасштабне військове вторгнення на територію нашої держави на початку 2022 р. викрили справжню мету агресора – «знищення Української держави та поневолення українців» [1, с. 7].

Гібридна російсько-українська війна виступила не лише як форма збройного протистояння, але й суттєво вплинула на переосмислення українським народом власної історії, зокрема, через деконструкцію радянських та імперських наративів. Як справедливо зазначає вітчизняний науковець О. Вознюк, «війна є не просто зовнішнім шоком для суспільства, а каталізатором глибоких трансформацій у сфері колективної пам’яті та ідентичності; вона розкриває і одночасно прискорює процеси осмислення минулого, які раніше перебували в латентному стані або були підпорядковані панівним наративам» [2], вона загострює боротьбу за інтерпретацію минулого, яке визначає майбутнє, також війна сприяє консолідації українського суспільства навколо нових стимулів і смислів існування і розвитку української держави, національному відродженню та зміцненню національної ідентичності. Згідно з аналітичною доповіддю Національного інституту стратегічних досліджень, «повномасштабне вторгнення Росії прискорило процеси ідентифікації населення України з політичною нацією та зумовило чіткіше окреслення зовнішніх меж української ідентичності» [3, с. 19].

Незважаючи на вражаючі негативні наслідки цієї агресії після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, які ще не знало людство за всю історію свого існування, «відбувалось моральне піднесення та формування громадянської зрілості українців» [4]. В цих умовах зміцнилося самоототожнення громадян з Українською державою. Так, за результатами проведеного опитування Інститутом

соціології НАН України у 2024 р. з метою розуміння специфіки змін поглядів у громадській думці щодо чинників, які об'єднують українців порівняно з результатами дослідження у 2021 р. встановлено, що «найбільший приріст демонструє національна ідея побудови української держави (з 9,6% до 35,1%). У трійку лідерів за зростанням також входять віра в краще майбутнє (з 30,8% до 52,7%) та патріотичні почуття громадянина (з 16,3% до 38,2%)» [5, с. 33].

Також, варто заначити, що на процес формування ціннісних орієнтирів і пріоритетів українців вплинула зміна в сучасному українському суспільстві загальнозначимих потреб й інтересів, що обумовлені певними духовними і моральними засадами, які сформувалися на основі нового бачення світу і ролі в ньому України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, стрімким розвитком і практичним використанням новітніх інформаційно-комунікативних технологій, упровадженням інноваційних моделей розвитку економіки, цивілізаційним вибором розвитку, викликами новітнього процесу українського державотворення та іншими.

Отже, гібридна російсько-українська війна обумовила незворотний процес трансформації українського суспільства, зміни в ціннісних орієнтирах і водночас стала каталізатором переосмислення власної історії, національного відродження і національної ідентичності та визначила перспективи подальшого розвитку України в умовах глобальних викликів.

Література:

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». Київ, 2022. 135 с.

2. Вознюк О. М. Війна як каталізатор переосмислення національної ідентичності в українській історичній науці. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 13. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17647644 (дата звернення: 01.04.2026).

3. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці : аналіт. доп. / [Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю., Степико М., Валевський О. та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2024. 68 с. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.13 (дата звернення: 01.04.2026).

4. Резнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців / Фонд «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва. 2022. 24 лип. URL: https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv (дата звернення: 01.04.2026).

5. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-3

УКРАЇНСЬКИЙ І ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИЙ ВИМІРИ ПРОТИСТОЯННЯ ВПЛИВУ ГІБРИДНИХ ВОЄН

Гонтар Д. А.
вчитель історії та правознавства, громадянської освіти, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Криворізький ліцей № 113 Криворізької міської ради м. Кривий Ріг, Україна

Тимчук В. О.
учень 11-Б класу (історично-правовий профіль) Криворізький ліцей № 113 Криворізької міської ради м. Кривий Ріг, Україна

Геополітична архітектура країн Центрально-Східної Європи початку 1990-х років позначилася не лише появою нових суб'єктів, але й необхідністю їхнього балансування у контексті регіональної безпеки, поєднанням специфіки свого економічного розвитку з викликами глобалізації, а також проблемою орієнтації у західноєвропейському напрямку. Не менш важливим було питання збалансованості зовнішньої політики нових незалежних держав.

Для країн регіону значну роль продовжувала відігравати РФ, яка після розпаду СРСР не стала на шлях демократичного розвитку з реальним забезпеченням участі народу у житті держави, а еволюціонувала в державу так званого «спадкового імперіалізму». Одноосібне правління (фактично – авторитаризм), що поступово трансформувалося у тоталітаризм, відсутність чесних і справедливих виборів, систематичне обмеження права голосу, відсутність свободи у політичному її вимірі – саме такими були реалії РФ, що постала на уламках СРСР. Незважаючи на значний ядерний потенціал (в тому числі і за рахунок озброєння, отриманого від України), великі простори

держави, у галузі економіки спостерігається залежність від сировинного чинника (експорт нафтопродуктів, природного газу).

У цьому контексті не була винятком і Україна: досить згадати складнощі переходу до ринкової економіки за часів президенства Л. Кравчука, значну питому вагу фінансово-промислових груп в роки перебування при владі Л. Кучми, торговельні війни та політичну безправність населення за режиму В. Януковича. Проблемними для України були питання пріоритету національних економічних інтересів як запоруки економічної безпеки держави, поглиблення паритетних відносин з європейськими країнами та країнами СНД, перспективність становлення наднаціональних структур за умов збереження власного національного суверенітету. Саме політична ситуація в Україні та значний природно-ресурсний потенціал досить часто роблять її «заручницею» геопросторового протистояння між розвиненими країнами, країнами колишнього СРСР та країнами, що розвиваються.

Фактично завдяки радянській ідеології, яка з часом еволюціонувала в ідеологію «русского міра», ми і стали залежними від РФ на певний період часу. Першим проявом цього ми можемо вважати владу на місцях. Багато було тих, хто був при владі ще за періоди застою та перебудови, тому досить складно було побудувати нову, стабільну та економічно розвинуту державу. Наслідком цього і стала ідеологізація населення. Варто зазначити, що свідомими українці стали лише після Помаранчевої революції (за винятком інтелігенції, що завжди мала високий маркер національної ідентичності). Головним чинником ідеології «русского міра» стала структурована залежність як в економічному, так і в політичному вимірах для країн пострадянського простору. Такі дії зі сторони РФ пояснюються тим, що вони мають наміри «допомогти» країнам по сусідству та несуть «особливу» місію з метою возз'єднання країн колишнього радянського простору. Ті країни, які отримували допомогу РФ (часто це була економічна підтримка), ставали «економічними в'язнями». Як приклад можна навести Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан, Білорусь, Казахстан. Причиною залежності слугував імпорт мінеральних товарів та експорт сировини. Подібна тактика має досить просту мету: насадити національну валюту (рубль), створити так звану «рубльову зону» – вигідний для Росії економічний простір. У тих державах, в яких Росія особливо зацікавлена, постійно постає мовне питання (особливо в тих країнах, які мають кордони з Європою).

Мовна експансія з боку РФ може розглядатися як складова неоєвразійства, концептуалісти якого пропагують відмову від західних цінностей і культурних надбань, на противагу етноспільності українців, росіян і білорусів, об'єднаних спільною мовою та православною вірою

з центром у Києві. Фактично маємо приклад відмежування від цінностей ліберальних демократій заходу.

Не менш вагомим може бути й теза про нібито «змову» країн Заходу Європи проти Росії, чим російський політичний істеблішмент обгрунтовував військове втручання у Грузію, Абхазію, Південну Осетію. Якщо розцінювати з цих міркувань й українсько-американські відносини, можна провести історичні паралелі у війні РФ проти України. У свідомості російських концептуалістів формулюється своєрідна «теорія змови» США, країн Західної Європи та їхніх союзників проти РФ. Цим росіяни обгрунтовують свій вихід за етнічні межі, утверджуючи тим самим ідею «наднації», що нібито прагне реалізувати нову цивілізаційну місію.

Своєрідну «цивілізаційну місію» мали і США по відношенню до Південної Америки. Фундамент цієї місії базувався на використанні сировини та мінеральних ресурсів, продукції сільського господарства.

Основним змістом колоніалізму (а в подальшому – неоколоніалізму) з боку США по відношенню до країн Південної Америки можна вважати використання ресурсів і вивезення сировини, насадження штучної залежності від національної валюти США – так звана «дипломатія долара». Завдяки експорту сировини з країн Латинської Америки та імпорту товарів повсякденного вжитку США створили досить зручні умови для контролю цих територій з економічної точки зору. Найбільш постраждали ті галузі латиноамериканської економіки, що мали імпортозамінну орієнтацію, а проведення американським урядом неоліберальних економічних експериментів не призвело до пристосування господарства цих країн до викликів глобалізаційних процесів, що мало і зворотній бік – появу чітко виражених монополістів. До цього можемо додати активізацію корупційних схем, нестабільність владних структур, часті політичні кризи та урядові перевороти, що поєднувалися із зростанням бідності населення країн Латинської Америки. Єдино можливим шляхом виходу з подібної ситуації могла стати відмова від утопії американського життя, що так і не було реалізовано.

Аналізуючи політичну ситуацію у країнах південного субрегіону Америки, можемо відзначити її нестабільний характер. Для країн Латинської Америки тривалий час були характерними тоталітарні політичні режими авторитарного спрямування (Колумбія, Бразилія, Чилі, Мексика, Аргентина, Венесуела, Куба). Причини такої радикалізації не можна визначити однозначно, але серед основних можна зазначити наступні: бідність, наркоторгівля, корупція, економічна залежність. Неможливість «ідеальної та утопічної» демократії також була зумовлена загрозою комуністичних ідей на території Куби на чолі з Ф. Кастро, який націоналізував американську власність та встановив

політичні й економічні зв'язки з Радянським Союзом. Варто зазначити і голландську хворобу, яка охопила майже всі країни субрегіону. Наслідком цієї хвороби було стрімке вивезення сировини, що спричинило не лише залежність від Сполучених Штатів Америки, а й бідність населення, яка, в свою чергу, відкривала шлях корупції та наркоторгівлі.

Деякі держави й досі тримають «м'яку тоталітарну планку», на противагу тим, що здійснили мирний перехід до демократії з авторитарним забарвленням.

Між політикою США по відношенню до латиноамериканців та політикою СРСР та РФ щодо українців можемо провести чимало історичних паралелей. Якщо процес активного переселення населення країн Латинської Америки на території Канади та США увійшов в історію як «діаспорний контрнаступ», то збільшення кількості росіян на території України за доби системної кризи радянського ладу можемо назвати «етнічним контрнаступом», що мав на меті асиміляцію, етнічну міксацію та розпорошення серед українського населення в цілому. Подібність спостерігаємо і в іншому досить специфічному аспекті: однією із характеристик латиноамериканського соціального коду тривалий час було насильство, що візуально сприймалося як поєднання нарцисизму та розлюченості, в той час як для відносин між росіянами та українцями превалюючими залишалися відносини в системі «панування-підпорядкування», що й по сьогодні впливає на свідомість людей старшого покоління.

Навіть саме проголошення незалежності, як країнами Латинської Америки, так і Україною, не було свідченням автоматичного вирішення усіх наявних проблем. Для країн Латинської Америки характерне специфічне бачення демократії. На відміну від США, у Південній Америці демократія трактується як одноосібна влада з авторитаристським баченням політичної діяльності. В свою чергу, подібні тенденції спостерігалися і в Україні: на початковому етапі державотворення характерною була значна економічна свобода, контролювати яку владі було досить складно, що мало своїм наслідком появу фінансово-промислових груп; вплив цих груп на суспільство та політикум обумовив позачергові парламентські та президентські вибори 1994 р. і відкрив шлях до влади авторитаристському режиму Л. Кучми; систематичні економічні кризи, нестабільність грошової системи, ігнорування прав та свобод громадян України змінили вектор державотворення у напрямку проєвропейської політики президента В. Ющенка. Диспропорційність економіки України призвела до посилення впливу олігархічних груп та утвердження у підсумку режиму В. Януковича, що цілком знівелювало саму сутність демократії і звело нанівець

усі реформаторські починання попереднього уряду, активізувало проросійські сили.

До речі, можемо співставити і періоди правління Л. Кучми в Україні та чилійського диктатора А. Піночета: український президент, незважаючи на жорсткість методів свого політичного впливу, зумів вивести Україну з глибокої економічної кризи, в той час як А. Піночет фактично врятував свою країну завдяки структурним економічним реформам та раціоналізації управлінського апарату держави.

Таким чином, головним чинником у протистоянні гібридному впливу виступає свобода.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-4

ПРО ПАМ'ЯТЬ ЯК АКТИВНИЙ РЕСУРС СУЧАСНОЇ ГЛОКАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ

Король В. Г.
старший науковий співробітник
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Трагедії масштабу Голокосту й Голодомору традиційно осмислювалися як події минулого, історична спадщина, моральний урок і культурна пам'ять. Та глокально-симультанна сучасність радикально змінила цю оптику. Межі між «було», «є» і «буде» розмилися, бо різні фази глокальної геноцидної агресії РФ проти України відбуваються не послідовно, а одночасно, зосібна на вербальному, символічному та когнітивному рівнях.

У такому середовищі історичні катастрофи перестають бути лише предметом вивчення й вшанування. Вони входять у теперішнє як ресурс комунікаційно-контентного застосування.

Світовий сплеск антисемітизму доводить, що Голокост не є завершеною історією, він реактуалізується через нові форми ненависті, заперечення, інструменталізації пам'яті. Аналогічно й Голодомор України не залишається трагедією лише XX століття, бо сьогодні Україна знову перебуває в умовах геноцидного тиску з боку РФ – знищення спрямоване не тільки на людей і державність, а й на історичну тяглість, культурну присутність, саму можливість бути суб'єктом континентальної та світової історії.

У цьому сенсі пам’ять вже давно не ритуал. Вона знову стала полем сучасного протистояння.

Коли очільниця Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн напередодні Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту говорила про неприпустимість спотворення пам’яті, боротьбу з антисемітизмом, відповідальність за збереження історичної правди – це формує важливу міжнародну рамку [1]. Але водночас реальність демонструє, що пам’ять уже використовується як інструмент антропологічно-когнітивної агресії через перекручування фактів, нормалізацію ненависті, перетворення історії на зброю масового враження. Відтак ми маємо усвідомлювати, що зараз йдеться не лише про захист минулого, а про захист теперішнього, а значить і майбутнього.

Саме тому формати дат, церемоній і декларацій в історичному розрізі виявляються недостатніми, якщо вони залишаються на рівні планових заходів (очільниця Єврокомісії наголосила на впровадженні Стратегії ЄС щодо боротьби з антисемітизмом [2]). Умови глокальної геноцидної агресії РФ та колективного путінізму вимагають іншої цивілізаційної парадигми формування постійних умов спроможності дії, тобто підтримання балансу знань, умінь і досвідів, які безпосередньо вимірюють стан цивілізаційності через якості мирності, безпеки середовищ і захисту людської гідності в екуменічному масштабі.

На цьому тлі сама дипломатична риторика «миру» за відсутності припинення глокальної агресії набуває іншого звучання. У середовищі активізованого антисемітизму, україножобії, антизахідних кампаній та демонтажу міжнародного права слово «мир» легко перетворюється на евфемізм прийняття нав’язаних умов, тобто капітуляції не лише України, а й світу з усталеним міжнародним правом. Не тому, що мир є хибною цінністю, а тому, що без відновлення справедливих рамок міжнародного права він починає означати адаптацію до диктату [3]. У такій ситуації агресори не опиняються на лаві підсудних, вони генеративно формують публічний порядок денний у світі. Таким чином формуються нові стандарти архітектури «миру», де замість припинення агресії обговорюються територіальні поступки, замість міжнародного права ратують за баланс інтересів, а замість багатосторонності нав’язують неформальні (неправові) вузькі формати взаємин, базованих на пріоритеті сили. У такій конфігурації одна сторона накопичує асиметричну перевагу, тоді як інша опиняється всередині рамки, створеної глокальним агресором.

Тому важливо усвідомити, що ні Голокост, ні Голодомор, ні геноцидність як практика не зникли з цивілізаційного простору – вони трансформувалися й діють у нових формах. Масштаб виклику – глобальний.

Актуалізовані історичні трагедії перестали бути лише минулим й стали частиною теперішнього екзистенційного протистояння з системою путінізму, яка культивує антисемітизм і геноцидність як інструменти сучасного наступу на цивілізацію.

Досвід Голокосту і Голодомору вчить не лише пам'ятати. Він свідчить, що цивілізаційність не зберігається автоматично. Вона потребує постійної дії – балансу знань, вмінь і досвідів, здатності розпізнавати дегуманізацію на ранніх стадіях і готовності захищати середовищно-просторову безпеку людини як базову цінність.

Література:

1. «Глава Єврокомісії: Збереження пам'яті про Голокост – наша спільна відповідальність і зобов'язання». *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4084484-glava-evrokomisii-zberezenna-pamati-pro-golokost-nasa-spilna-vidpovidalnist-i-zobovazanna.html (дата звернення: 31.03.2026).

2. EU presents first-ever Strategy on combating antisemitism and fostering Jewish life. *European Commission*. URL: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-presents-first-ever-strategy-on-combating-antisemitism-and-fostering-jewish-life/ (дата звернення: 31.03.2026).

3. Оксана Ханас. «Не бачить іншого способу»: Трамп наполягає на виведенні ЗСУ з Донбасу, – Зеленський. *Фокус.* URL: https://focus.ua/uk/politics/749027-ne-bachit-inshogo-sposobu-tramp-napolyagaye-na-vivedenni-zsu-z-donbasu-zelenskiy (дата звернення: 31.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-5

МОВА «ХАОСУ» І РЕАЛЬНІСТЬ СИСТЕМНОЇ ГЕНОЦИДНОЇ АГРЕСІЇ: ЧОМУ ПУБЛІЧНА ТОЧНІСТЬ ОПИСУ СТАЄ КЛЮЧОВОЮ

Любовець Г. В.
кандидат історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Публічні заяви прем'єр-міністра Італії Д. Мелоні про «кризу міжнародного права» та «період хаосу» після нападу РФ на Україну відображають поширений у Європі спосіб попадати в дипломатично-публічну пастку при описі прецедентних подій [1]. Лексика очільниці італійського уряду, на перший погляд, дипломатично стримана і формально коректна, однак насправді вона ізоляційна і навіть зверхня, бо не вимагає активних дій та прямої відповідальності. Така мова є технологією нейтралізації ситуації, бо не дає відповіді на питання – хто ж несе відповідальність за «хаос» і хто має його припинити? На поверхні – нібито всі країни, зокрема й Італія, й водночас – ніхто. Така риторика дозволяє формально говорити про порушення правил міжнародної системи, не переходячи до жорстких політичних формулювань, що передбачали б дії, ініціативу та відповідальність.

Однак щодобові події в Україні, яка потерпає від агресії з боку РФ, свідчать про значно глибший характер процесів, які запустив путінський режим на європейському континенті з прицілом на світ.

Україна протягом періоду агресії продовжує фіксувати й доносити до відома міжнародної громадськості факти про злочини, що вчиняють окупанти, зокрема:

– сотні страт українських військовополонених;
– систематичні катування полонених;
– застосування небезпечних хімічних речовин, що відповідно до норм міжнародного права не можуть використовуватися як засоби ведення війни;
– масштабне руйнування цивільної інфраструктури;
– вивезення археологічних пам'яток з окупованих територій.

Ці дії виходять за межі випадкових або ситуативних порушень, бо мають ознаки системності. Паралельно спостерігається активність,

спрямована на зміни внутрішніх процесів в інших державах. Приміром, Федеральне відомство з охорони конституції Німеччини публічно попереджає про високі ризики втручання РФ у виборчі процеси 2026 року [2]. Йдеться про маніпуляції інформацією, створення фейкових ресурсів, дискредитацію політичних сил, що підтримують Україну, та спроби підірвати довіру до демократичної процедури як такої. Тобто, йдеться про вплив на механізми прийняття рішень у демократичних країнах.

Повідомлення про викрадення археологічних артефактів з окупованих територій під Маріуполем мають окремий антропологічно-когнітивно-ментальний вимір [3]. Захист культурної спадщини під час війни регулюється міжнародним правом, і такі дії кваліфікуються як його порушення. У ширшому сенсі це означає втручання в історичну пам'ять та ідентичність території. Тому питання культурної спадщини стає частиною загальної картини агресії екзистенційного характеру і має кваліфікуватися як культурний геноцид.

Якщо всі ці явища описувати звичними термінами «криза» або «хаос», виникає розрив між масштабом задокументованих порушень, і способом їх публічного означення.

Термін «хаос» позначає цілковите безладдя, плутанину, незрозумілі вчинки. Натомість задокументовані дії агресора демонструють повторюваність і організованість. Саме тому дедалі частіше виникає запит на точніші правові і політичні характеристики сучасних подій.

Європейські лідери за традицією минулої епохи (монополії безпеки в Європі за рахунок США) часто обирають стриману лексику з огляду на:

- необхідність юридичної коректності;
- уникнення ескалаційної риторики;
- збереження дипломатичних каналів;
- внутрішньополітичні баланси.

Це пояснює мовну обережність, але не знімає питання про адекватність термінів до масштабу подій. Коли події описуються як хаотичні, тоді зникає відчуття суб'єкта дії, розмивається відповідальність, стратегічні рішення замінюються адаптацією, ініціатива поступається ситуативній реакції.

Поняття «хаос» передбачає стихійність. Але якщо процеси мають повторювану логіку, послідовність і стратегічну мету, то цей термін починає маскувати сторонню структурність.

На наш погляд, сучасна реальність мала б радше описуватися не хаотичністю, а глокальністю та наддинамікою, оскільки:

- події відбуваються одночасно в кількох просторах – мілітарному, інформаційному, економічному;

– рішення мають миттєві глобальні наслідки;
– реакції поширюються симультанно, без часових лагів.

Це не відсутність порядку. Це глокальність як прискорення та постійне накладання локальних та глобальних процесів в горизонті планети. Тому говорити про «хаос» означає спрощувати складну багатовимірність. Сучасна симультанність (множинна одночасність) проявляється в тому, що інформаційна атака, збройний конфлікт, економічний тиск, дипломатична заява тощо відбуваються в одному часовому вузлі в різних країнах і мають різнонаправлений ефект. У таких умовах послідовна (реактивна) політика програє. Виграє лише та модель, що здатна до адекватності, тобто формування власної рамки дій, тлумачень та реальностей. Це і є перехід від управління «кризою» до управління реальністю епохи наддинамік.

Якщо публічні лідери описують сучасність як «хаос», вони:

– мимоволі знижують горизонт планування та відмовляються від активних запланованих дій;
– готують суспільство до адаптації, а не до ініціативи;
– формують атмосферу фаталізму та розпачу.

Натомість опис сучасності як системної, хоч і прискореної реальності, відкриває іншу логіку:

– відповідальність не зникає;
– планування можливе;
– ініціатива не лише допустима, а необхідна.

Між тезами «ми живемо в хаосі» і «ми живемо в наддинаміці» пролягає принципова різниця. Перша позиція готує до ізоляції в обороні і млявоплинній реакції. Друга – до формування порядку в нових глокальних темпах, де необхідна генеративна ініціатива.

Термін «криза» описує стан системи. Але агресія – це дія конкретного суб'єкта.

Слово «хаос» передбачає неконтрольованість та випадковість. Якщо явище описується як «криза», реакція часто обмежується управлінням наслідками. Якщо воно визначається як системна агресія з конкретними правовими ознаками, виникає потреба у стратегічній відповіді.

Точність термінів в мові політиків наднаціонального рівня не є емоційною категорією, вона є інструментом політичної відповідальності.

Отже, проблема полягає не в тому, що європейські лідери використовують стриману лексику. Проблема в можливому розриві між мовою опису і структурним характером подій.

Дискурс хаосу може виконувати заспокійливу функцію, тобто пояснювати складність моменту через розширення зони невизначеності. Але він водночас розмиває суб'єктність учасників і їхню

відповідальність в умовах глокальної геноцидної агресії колективного путінізму. Тому публічна точність стає не питанням стилю, а елементом стратегічної ясності.

Література:

1. Мелоні заявила про «період хаосу» через іранську кризу та війну РФ проти України». *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4097608-meloni-zaavila-pro-period-haosu-cerez-iransku-krizu-ta-vijnu-rf-proti-ukraini.html

2. Контррозвідка ФРН попереджає про можливе втручання Росії у регіональні вибори в Німеччині – ЦПД. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4097749-kontrrozvidka-frn-poperedzae-pro-mozlive-vtrucanna-rosii-u-regionalni-vibori-v-nimeccini-cpd.html

3. Загарбники викрадають об'єкти археологічної спадщини під Маріуполем – ЦВО. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4097750-zagarbniki-vikradaut-obekti-arheologicnoi-spadsini-pid-mariupolem-cvo.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-6

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Манелюк Ю. М.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

У сучасних умовах явище гібридної війни розглядається не просто як різновид збройного конфлікту, а як багатовимірне геополітичне протистояння, що ведеться політичними, економічними, військовими та інформаційно-психологічними засобами. Сучасна агресія Російської Федерації проти України яскраво демонструє, що гібридна війна не виникає на порожньому місці – вона має глибокі історичні передумови, які агресор системно використовує для легітимації своїх загарбницьких дій, підриву державності та руйнування ідентичності країни-мішені.

За цих умов історична пам'ять перетворюється зі сфери наукового пізнання на стратегічний ресурс національної безпеки.

Історичні передумови гібридного протистояння. Багатовікова політика придушення української ідентичності. Початок гібридної війни між Україною та Росією фактично відбувся значно раніше подій 2014 року. Майже весь період співіснування цих держав супроводжувався конфліктами у військовому, духовно-культурному та мовному аспектах [3, с. 22]. Основним завданням російської імперської політики на всіх етапах було знищення національної свідомості та недопущення незалежного розвитку України. Це реалізовувалося через цілеспрямовану русифікацію, невизнання української мови (наприклад, сумнозвісні Земський указ та Валуєвський циркуляр) [3, с. 22] і конструювання міфу про "старшого брата". Змінювалися політичні режими та способи тиску, проте імперська мета Москви залишалася незмінною – поглинання України.

Привласнення спадщини Київської Русі як основа імперської легітимації. Однією з ключових передумов російської агресії є потреба Кремля контролювати історичну спадщину Київської Русі. Відповідно до концепцій російської історіографії, Київська Русь безпідставно трактується як "колиска російської державності". Російська держава усвідомлює: якщо Україна остаточно інтегрується в європейський простір, Росія втратить свою легітимацію та "тисячолітню історію", пов'язану з християнізацією та Києвом, і залишиться з історією Московії [1, с. 142]. Використання міфів про "спільну колиску" та "триєдиний народ" слугувало і продовжує слугувати ідеологічним виправданням експансії та запереченням права українців на власну національну суб'єктність [4, с. 144].

Регіональні розбіжності та наслідки радянської політики. Фундамент для розгортання гібридного конфлікту був закладений також хаотичним та маніпулятивним перекроюванням кордонів у радянський період. Певна частина населення південно-східних регіонів та Криму тривалий час перебувала під посиленим впливом російської культури та пропаганди. Показовим є Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: незважаючи на загальнонаціональну підтримку незалежності, у Криму 46% громадян не підтримали акт незалежності, в Луганській області – 13%, у Донецькій – 12% [3, с. 24]. Ця електоральна опозиційність та розбіжність поглядів згодом була цілеспрямовано використана керівництвом РФ як плацдарм для підготовчого етапу гібридної агресії [3, с. 24].

Механізми та технології сучасної гібридної війни. Неоголошені війни та маріонеткові утворення (історичні паралелі). Гібридні методи, які Росія застосовує сьогодні, мають вражаючі історичні

аналоги. Типовим іміджево-інформаційним засобом Москви є офіційне заперечення своєї участі у бойових діях. Це спостерігалося:

– У 1658–1659 роках, коли вторгнення московських військ не супроводжувалося офіційним оголошенням війни [1, с. 150].

– У 1917–1921 роках під час агресії проти УНР, яка подавалася як "внутрішній громадянський конфлікт" [1, с. 151].

– У 2014 році, коли В. Путін цинічно маніпулював мандатом Ради Федерації на введення військ нібито для "нормалізації ситуації" [1, с. 150]. Так само створення сучасних квазідержавних утворень ("ДНР" і "ЛНР") є прямим повторенням тактики 1658–1659 років (використання маріонеткового "наказного гетьмана" І. Безпалого проти законного гетьмана І. Виговського) та проголошення фейкових радянських "республік" у 1917 році [1, с. 151].

Інформаційно-психологічні операції та "війни смислів". У сучасній гібридній війні інформаційна складова діє не як допоміжний фактор, а як основа "війни смислів" [1, с. 149]. Механізми впливу передбачають генерацію симулякрів (вигаданих образів) – наприклад, пропагандистських кліше про "фашистів у Києві", "розп'ятих хлопчиків" тощо [1, с. 149]. Головна мета таких інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) – підміна об'єктивних уявлень суспільства про конфлікт на вигідні для агресора "інформаційні фантоми" та легітимація агресії.

Конструювання наративів "братніх народів" і "руського міра". Російська пропаганда активно експлуатує ідеологеми про "один народ", "спільну історію" та "єдину канонічну церкву". Ці парадигми нагадують гасла нацистської Німеччини кінця 1930-х років («один народ, один рейх, один фюрер») і використовуються як облудна технологія для штучних референдумів та анексій [2, с. 55]. У підручниках та офіційних промовах керівництва РФ нав'язується міф, що українська державність є штучною конструкцією. Події української історії фальсифікуються: УНР називають "проявом сепаратизму", Голодомор 1932–1933 років заперечується як геноцид, а бійців УПА та сучасних українських захисників таврують як "бандитів" і "нацистів" [1, с. 148–149].

Трансформація національної історичної пам'яті як ресурс опору. Роль історії та істориків у забезпеченні гуманітарної безпеки. В умовах відкритого вторгнення історична пам'ять виявилася стратегічним ресурсом, що безпосередньо впливає на стійкість держави та мобілізацію суспільства. Війна стала каталізатором переосмислення минулого, прискорила процеси деколонізації та декомунізації національної пам'яті. Українська історична спільнота вийшла на передову "історичного фронту". Багато істориків стали захисниками країни

і вступили до лав Збройних Сил України [2, с. 59], а ті, хто залишився в тилу, здійснюють публічну й медійну боротьбу з кремлівськими фейками. Вони доводять, що нинішнє збройне вторгнення є продовженням багатовікової політики російського колоніалізму [2, с. 61].

Цифровізація та медіатизація історії (Digital history). Сучасна війна є високотехнологічною, що вимагає відповідних інструментів захисту культурної спадщини та пам'яті. Цифрові медіа здатні миттєво створювати та поширювати смисли, перетворюючись на простір боротьби. Водночас набирає обертів цифрова історія (Digital history) та публічна історія (Public History): історики активно створюють блоги, телеграм-канали, YouTube-проєкти (наприклад, "Історична правда", "Історії без міфів"), щоб зробити якісну й правдиву наукову інформацію доступною для найширшої аудиторії [2, с. 65].

Шляхи подолання викликів гібридної війни. Деконструкція російської історичної міфології. Основним напрямом державної історичної політики України має стати системна деконструкція нав'язаного міфу про "спільноруську" єдність та інкорпорація українського бачення історії в європейський простір [1, с. 141]. Українські вчені доводять, що українці сформувалися як окремий етнос ще упродовж І тис. н. е. [4, с. 146], а концепція "триєдиного народу" та "спільної історії" є виключно російським ідеологічним концептом, спрямованим на виправдання імперського панування. З наукової точки зору, Московщина не є правонаступницею Київської Русі; вона фактично привласнила собі назву та культурну візантійсько-київську церковну спадщину [4, с. 140].

Формування критичного мислення та інклюзивної політики пам'яті. Для ефективної протидії зовнішньому інформаційному впливу необхідний розвиток історичної освіти та медіаграмотності. Здатність – громадян критично аналізувати джерела та відрізняти реальні факти від маніпулятивних конструктів підсилює суспільний імунітет. Також політика пам'яті має базуватися на плюралізмі, діалозі та етичному осмисленні як героїчного, так і травматичного досвіду, щоб уникати фрагментації та поляризації всередині держави.

Висновки. Отже, гібридна війна Росії проти України має глибокі історичні корені, що тягнуться крізь століття збройного, культурного та ідеологічного протистояння. Привласнення спадщини Київської Русі, заперечення української національної ідентичності та створення міфів про "братні народи" слугують фундаментом сучасної агресії. Росія продовжує традицію ведення неоголошених війн, використовуючи маріонеткові квазідержави, ІПСО та масовану дезінформацію як зброю.

Водночас війна стала каталізатором консолідації української нації та переосмислення історичної пам’яті. Історична правда сьогодні

є елементом національної та гуманітарної безпеки. Захист інформаційного та культурного простору через активну діяльність фахових істориків, цифровізацію спадщини та розвиток критичного мислення суспільства дозволяє перетворити історичну пам'ять із вразливої мішені ворога на надійний фундамент стійкості, перемоги та подальшого розвитку незалежної Української Держави.

Література:

1. Дорошко М. Росія проти України: історичний фронт. *Wschód Europy / East of Europe*. 2022. Vol. 8, № 2. С. 141–153.

2. Калакура Я. Українські історики в інформаційному просторі на тлі війни: методологія комунікації. *Український інформаційний простір*. 2024. Число 13. С. 51–72.

3. Комарчук О. О. Історичний аналіз передумов гібридної війни в Україні. *Наукові праці. Політологія*. 2016. Вип. 272, т. 284. С. 21–25.

4. Краснодемська І. Спростування російських фальсифікацій щодо походження українців, спадщини Київської Русі та «спільної історії»: до історіографії проблеми. *Українознавство*. 2025. № 3 (96). С. 130–151.

5. Фролов С. В., Вознюк О. М., Каюн В. О. Трансформація національної історичної пам’яті в умовах гібридної війни. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18900413

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-7

РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА ТА НЕТРАДИЦІЙНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Нечипоренко К. О.
аспірант кафедри релігієзнавства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

У системі національної безпеки сучасної України релігійний сегмент посідає стратегічне місце, оскільки він безпосередньо корелює з рівнем суспільної консолідації та духовної стійкості нації. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ та активізації гібридних методів впливу, феномен релігійної безпеки трансформується з теоретичної категорії у практичну площину захисту державного суверенітету. Особливу увагу в цьому контексті привертають нетрадиційні релігійні

рухи (НРР), чия діяльність в Україні характеризується високою динамічністю, синкретизмом віровчень та часто екстратериторіальним характером управління. Метою дослідження є комплексний аналіз ризиків, пов'язаних із функціонуванням новітніх релігійних течій, та визначення шляхів мінімізації їхнього деструктивного впливу на українське суспільство.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує релігієзнавчий аналіз, соціологію релігії та теорію національної безпеки. Аналіз сучасного стану проблеми дозволяє виокремити кілька рівнів загроз релігійній безпеці через призму діяльності НРР. На індивідуальному рівні головним викликом є використання певними організаціями психотехнік маніпулятивного характеру (так званого «бомбардування любов'ю», ізоляції від зовнішніх джерел інформації), що призводить до деформації особистості та соціальної дезадаптації громадян. На суспільному рівні діяльність окремих деструктивних культів сприяє атомізації громади, нівелюванню традиційних етичних цінностей та створенню закритих анклавів, що не інтегровані в загальнонаціональний дискурс. Проте найбільш небезпечним у нинішніх реаліях є державний (геополітичний) рівень загроз. Досвід останніх років (зокрема приклад діяльності руху «АллатРа») продемонстрував, як нетрадиційні релігійні структури можуть використовуватись спецслужбами держави-агресора для легітимізації концепцій «единого народа», поширення пасивістських настроїв або прямої дестабілізації тилу під виглядом «духовного просвітництва».

Важливою проблемою залишається недосконаліть законодавчої бази, яка, забезпечуючи високий рівень релігійних свобод, водночас залишає прогалини для реєстрації організацій із непрозорою фінансовою та ідеологічною структурою.

Підсумовуючи, слід констатувати, що забезпечення релігійної безпеки в сегменті НРР вимагає реалізації стратегії «розумної сили». Вона має включати: по-перше, посилення державного моніторингу за діяльністю релігійних центрів, чиє керівництво знаходиться в країнах-агресорах; по-друге, розвиток критичного мислення та медіаграмотності населення як імунітету проти маніпулятивних культів; по-третє, налагодження конструктивного діалогу між державою та традиційними конфесіями для зміцнення духовного фундаменту суспільства. Релігійна безпека має базуватися не на обмеженні прав вірян, а на виявленні та нейтралізації конкретних протиправних дій, що загрожують цілісності держави та добробуту її громадян.

Література:

1. Колодний А. М. Релігійна безпека України: сутність і шляхи забезпечення. *Релігійна свобода*. 2015. № 19. С. 7–11.
2. Єленський В. Є. Релігія і соціум в Україні: моделі взаємодії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 368 с.
3. Здіорук С. І. Державно-конфесійні відносини в Україні як чинник національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2005. 296 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-8

ЗМІНА ЛАНДШАФТУ ПАМ'ЯТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Перепелкін І. О.
магістрант
Ягеллонський університет
м. Краків, Польща

Пам'ятники вписують значення та пам'ять простору в матеріальність, формуючи те, як сприймається ландшафт, та конструюючи інтерпретаційний простір ідентичності. У контексті поточного вторгнення окупація українських територій супроводжується навмисною трансформацією ландшафту пам'яті, спрямованою на відновлення того, що російська держава вважає «правильною» інтерпретацією історії, та формування нової ідентичності окупованих територій.

«Ландшафт пам'яті» розуміється як «ландшафт, у якому матеріально та символічно зберігається пам'ять або спогади, (часто суперечливі одна одній) спільноти, до якої належить певний ландшафт» [9]. Ця концепція досліджує «культурне конструювання колективних ідентичностей через відчутні місця, на яких прищеплюється спільна історична свідомість». Зміни в ландшафті пам'яті стосуються знесення/встановлення пам'ятників .

По-перше, російська окупаційна влада активно демонтує пам'ятники, пов'язані з політикою пам'яті в Україні. Наприклад, меморіал, присвячений українському оперному співакові Василю Ярославовичу Сліпаку, який загинув під час російсько-української війни, був

знесений поблизу села Мироновське (Луганська область)[1]. У Маріуполі[2] та Луганську[3] було зруйновано пам'ятник українським жертвам сталінського Голодомору [1; 7]. У Мелітополі (Запорізька область) окупаційна влада демонтувала пам'ятник українському поету Тарасу Шевченку з центральної площі міста [8]. У тимчасово окупованому Мангуші Донецької області окупаційна влада знесла пам'ятник гетьману українського козацтва Петру Конашевичу-Сагайдачному[4].

По-друге, окупаційна влада активно встановлює пам'ятники, пропагуючи російську політику пам'яті. Загалом 20 пам'ятників Леніну було встановлено в окупованих Росією регіонах України після початку повномасштабної війни. Новий пам'ятник Олександру Невському як покровителю російської морської піхоти замінив меморіал українським солдатам у Маріуполі [5]. У Лисичанську (Луганська область) було повторно встановлено пам'ятник радянському маршалу Клименту Ворошилову. 8 травня 2025 року Комуністична партія Росії відкрила пам'ятник Йосипу Сталіну в окупованому Мелітополі, Запорізька область [2]. У окупованому місті Берислав (Херсонська область) українських ветеранів війни змусили відновити пам'ятник «радянським воїнам-визволителям від нацистських загарбників»[4].

Сам президент України Володимир Зеленський заявив, що знищення пам'ятників та музеїв на окупованих територіях відбувається, «щоб схилити людей до відмови від своєї національної ідентичності» Росія не повністю стирає пам'ять про українську історію на окупованих територіях, а радше переосмислює її за допомогою повсюдної пропаганди, зокрема, встановлюючи пам'ятники в окупованих містах. Росія не лише знищує українську історію та культуру; її сучасна

---

[1] На Донеччині вдруге зруйнували пам’ятник Василю Сліпаку «Міфу». Новинарня. URL: https:// novynarnia.com/2022/07/10/na-donechchyni-vdruge-zrujnuvaly-pamyatnyk-vasylyu-slipaku-mifu

[2] У Маріуполі знесли пам’ятник жертвам голодомору: мовляв, постраждала зовсім не Україна. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/war/u-mariupoli-znesli-pam-yatnik-zhertvam-golodomoru-movlyav-postrazhdala-zovsim-ne-ukrajina-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-amp-12016782.html

[3] "Вчергове змінили історію". Окупанти у Луганську демонтували пам’ятники жертвам сталінських репресій та Голодомору. Суспільне Донбас. URL: https://suspilne.media/amp/donbas/792915-v-okupovanomu-lugansku-demontuvali-pamatniki-zertvam-stalinskih-represij-ta-golodomoru/
https://suspilne.media/amp/donbas/792915-v-okupovanomu-lugansku-demontuvali-pamatniki-zertvam-stalinskih-represij-ta-golodomoru/

[4] У захопленому росіянами Бериславі на постаменті під старим танком з’явився напис «сдохни путін». Укрінформ URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-regions/3479002-u-zahoplenomu-rosianami-berislavi-na-postamenti-pid-starim-tankom-zavivsa-napis-sdohni-putin.html

політика пам'яті передбачає використання української історії як зброї проти України.

Вибіркове видалення пам'ятників Росією є частиною цілеспрямованої стратегії реабілітації сприятливих аспектів радянського минулого, одночасно приховуючи злочини комуністичної епохи та царської Росії, а також прославляючи російський імперіалізм, який легітимізує захоплення земель Московією та придушує будь-які сліди окремої української національної ідентичності.

Навмисне знищення пам'ятників під час збройного конфлікту в сучасній війні є прикладом феноменів «ідентициду» та «урбициду». Термін «ідентицид» використовується для опису навмисного руйнування будівель, що належать переслідуваним меншинам, особливо коли руйнування є прелюдією до геноциду, наприклад, напади на синагоги в Німеччині у Кришталеву ніч, 9 листопада 1938 року, та руйнування мечетей під час Балканського конфлікту 1990-х років. Ідентицид можна охарактеризувати як вбивство спорідненості між людьми та місцем і ліквідація зв'язку, який лежить в основі індивідуальної, громадської та національної ідентичності.

Окрім зміни ландшафту пам’яті політика ідентициду реалізується в Україні, серед іншого, через перевиховання українських дітей на окупованих територіях, постійну політичну пропаганду та переслідування на окупованих територіях, а також систематичне впровадження освітніх стандартів Російської Федерації в українських навчальних закладах, що включає навчальну програму з історії.

Урбіцид визначається, по-перше, навмисним та невибірковим нападом на міста, а по-друге, навмисним (не випадковим) руйнуванням символічних місць та будівель, важливих для етнічної чи національної ідентичності, у поєднанні зі знищенням буденних, звичайних просторів та будівель, в яких вбудовані повсякденні практики звичайних людей. За словами Мезенцева О. та Мезенцева К., урбицид в Україні помітно відбувається в окупованих містах, зокрема, шляхом зміни ландшафту пам'яті, що суттєво змінює вигляд міст, руйнуючи символічні будівлі, важливі для української ідентичності [10].

Література:

1. "Вчергове змінили історію". Окупанти у Луганську демонтували пам’ятники жертвам сталінських репресій та Голодомору. Суспільне Донбас. URL: https://suspilne.media/amp/donbas/792915-v-okupovanomu-lugansku-demontuvali-pamatniki-zertvam-stalinskih-represij-ta-golodomoru/ https://suspilne.media/amp/donbas/792915-v-okupovanomu-lugansku-demontuvali-pamatniki-zertvam-stalinskih-represij-ta-golodomoru/

2. Загарбники поставили пам'ятник Сталіну в окупованому Мелітополі. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/05/09/7511394/index.amp

3. На Донеччині вдруге зруйнували пам’ятник Василю Сліпаку «Міфу». Новинарня. URL: https:// novynarnia.com/2022/07/10/na-donechchyni-vdruge-zrujnuvaly-pamyatnyk-vasylyu-slipaku-mifu

4. Російські загарбники знесли в Мангуші пам’ятник Гетьману Сагайдачному, – Андрющенко. Lb.Ua. URL: https://lb.ua/society/2022/05/07/516061_rosiyski_zagarbniki_znesli.html

5. Росіяни встановлюють в окупованому Маріуполі пам’ятник Олександру Невському. LB.UA. URL: https://lb.ua/society/2022/09/12/529133_rosiyani_vstanovlyuyut_okupovanomu.html

6. У захопленому росіянами Бериславі на постаменті під старим танком з’явився напис «сдохни путін». Укрінформ URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-regions/3479002-u-zahoplenomu-rosianami-berislavi-na-postamenti-pid-starim-tankom-zavivsa-napis-sdohni-putin.html

7. У Маріуполі знесли пам’ятник жертвам Голодомору: мовляв, постраждала зовсім не Україна. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/war/u-mariupoli-znesli-pam-yatnik-zhertvam-golodomoru-movlyav-postrazhdala-zovsim-ne-ukrajina-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-amp-12016782.html

8. У Мелітополі окупанти демонтували пам’ятник Тарасу Шевченку. Читомо. URL: https://chytomo.com/u-melitopoli-rosijski-zaharbnyky-demontuvaly-pam-iatnyk-tarasu-shevchenku/

9. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі громадськихцентрів столичних міст в умовах ідеологічної детермінації : дис. ... д-ра архіт. : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури /Богдан Черкес. – К., 2006. – 402 с.

10. Mezentsev K., Mezentsev O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3): 495–521. https://doi.org/10.12657/czageo-93-2

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-9

ГІБРИДНІ КОНФЛІКТИ XXI СТОЛІТТЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ

Чубур Н. В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Сучасна фаза становлення української державності характеризується вагомим впливом гібридних конфліктів, що інтегрують військові, інформаційні, політичні та культурні засоби впливу. Найбільш чітко ця динаміка простежується в умовах російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 році та набула ознак повномасштабного збройного протистояння у 2022 році. У таких умовах історичне знання перестає функціонувати виключно як академічна галузь і набуває прикладного значення як інструмент інформаційного протиборства, зокрема у сфері інтерпретації минулого, легітимації політичних рішень і протидії дезінформації. Водночас історія відіграє ключову роль у процесах консолідації суспільства та формування національної ідентичності, особливо в умовах зовнішньої агресії.

У новітній історії гібридні підходи до ведення війни особливо яскраво проявилися наприкінці XX – на початку XXI століття. Зокрема, під час війни в Перській затоці поряд із військовими операціями активно застосовувалися інформаційні кампанії та контроль медіа-простору: в першу чергу, пропагандистські заходи були націлені на деморалізацію іракських військ, по друге – на легітимізацію втручання для міжнародної спільноти. Подальший розвиток гібридних стратегій спостерігався у ході війни в Іраку, де важливу роль відігравали психологічні операції та робота з громадською думкою. Ця війна характеризувалася ще більшою інтеграцією інформаційних технологій: психологічні операції, контроль медіа та онлайн-кампанії впливали на внутрішнє населення та міжнародну думку.

Водночас російсько-грузинська війна продемонструвала поєднання військових дій із кібератаками та інформаційною пропагандою. Вперше цифровий простір став безпосереднім інструментом ведення бойових дій. Окремим прикладом є Арабська весна, під час якої соціальні

мережі та інформаційні технології стали ключовим інструментом мобілізації населення та впливу на політичні процеси. Ці події засвідчують поступову еволюцію гібридних війн у напрямі зростання ролі інформаційного та цифрового компонентів у сучасних конфліктах.

Гібридні війни мають потужний політичний вимір, оскільки вони спрямовані на зміну політичної поведінки та свідомості суспільства. Вони використовують комплекс засобів – дипломатичні, інформаційні, економічні та культурні – для досягнення стратегічних цілей без прямого застосування класичної військової сили. Окремо слід відзначити інформаційні операції, що займають одне з провідних місць. За визначенням В. Горбуліна, сучасні конфлікти характеризуються розмитістю меж між війною і миром, що дозволяє використовувати історичні наративи як інструмент геополітичного впливу [1, с. 45–47]. У цьому контексті історична пам'ять стає об'єктом маніпуляцій, спрямованих на підрив державного суверенітету та формування викривленого бачення минулого.

Одним із ключових напрямів гібридного впливу є нав'язування альтернативних історичних інтерпретацій. Зокрема, російська пропаганда активно експлуатує концепт «спільної історії» та «єдиного народу», що має на меті делегітимізацію української державності. У своїх роботах Є. Магда підкреслює, що інформаційна складова війни спрямована на руйнування ідентичності через переосмислення історичних фактів [2, с. 112–115]. Це зумовлює необхідність критичного перегляду історичних джерел та наративів у сучасній українській історіографії.

Водночас сучасні дослідження вказують на активне використання інструментів цифрової пропаганди – зокрема, соціальних мереж, бот-мереж і псевдоісторичних медіапроєктів – для поширення викривлених інтерпретацій минулого. Окремим напрямом є також «меморіальна політика», яка включає боротьбу за символічний простір: перейменування топонімів, демонтаж імперських і радянських пам'ятників, а також формування нових пантеонів національної пам'яті.

У цих умовах актуалізується потреба у критичному переосмисленні джерельної бази та історичних наративів у межах сучасної української історіографії. Це передбачає не лише верифікацію фактів, а й впровадження міждисциплінарних підходів, зокрема залучення методів Memory Studies та Digital Humanities, що дозволяє більш ефективно протидіяти інформаційним маніпуляціям і формувати стійкий національний історичний наратив.

Паралельно з цим гібридна війна виступила потужним стимулом для інтенсифікації розвитку української історичної науки. Спостерігається активний процес перегляду й демонтажу радянських та постімперських історіографічних моделей, які тривалий час визначали

зміст гуманітарного дискурсу. Як зазначає Георгій Касьянов, сучасна політика пам'яті в Україні демонструє поступовий відхід від пострадянських інтерпретацій і перехід до формування самостійного національного історичного наративу [3, с. 210–215].

Ця трансформація знаходить своє відображення у переосмисленні ключових історичних подій і постатей, зокрема таких, як Українська революція 1917–1921 років чи діяльність Степан Бандера, а також у зміні підходів до інтерпретації складних і суперечливих періодів минулого. Водночас відбувається оновлення змісту шкільних і університетських програм, де більший акцент робиться на багатоперспективності, критичному аналізі джерел і формуванні історичного мислення.

Крім того, важливим чинником є відкриття архівів, зокрема матеріалів радянських спецслужб, що дозволяє дослідникам працювати з раніше недоступними джерелами та уточнювати історичні реконструкції. Значну роль також відіграють інституції, такі як Український інститут національної пам'яті, які формують державну політику пам'яті та сприяють популяризації науково обґрунтованого бачення історії.

У підсумку, ці процеси свідчать про глибоку трансформацію української історичної науки, яка поступово інтегрується у світовий науковий простір і водночас виконує важливу суспільну функцію в умовах триваючого геополітичного протистояння.

Важливим доповненням до українського досвіду є напрацювання західних країн у сфері протидії гібридним загрозам. Зокрема, у країнах Балтії та Скандинавії активно впроваджуються стратегії інформаційної безпеки, що базуються на розвитку медіаграмотності та критичного мислення населення. У доповідях NATO Strategic Communications Centre of Excellence наголошується, що історичні наративи є одним із ключових інструментів інформаційного впливу, а їх захист потребує системної державної політики.

Крім того, досвід European Union демонструє ефективність комплексного підходу до протидії дезінформації, зокрема через діяльність East StratCom Task Force, яка займається виявленням і спростуванням пропагандистських повідомлень. У цьому контексті історія розглядається як складова стратегічних комунікацій, що формує довіру до державних інституцій.

Суттєвим чинником трансформації історичного наративу є також розвиток освіти та науки. В умовах інформаційної війни особливого значення набуває формування критичного мислення та навичок роботи з історичними джерелами. Як зазначає Н. Яковенко, історія повинна розглядатися як інструмент розуміння складних соціокультурних процесів, а не як засіб ідеологічного впливу [4, с. 18–20]. У цьому

контексті важливу роль відіграють освітні реформи та оновлення навчальних програм.

Крім того, сучасні гібридні конфлікти сприяють формуванню нової колективної пам'яті, яка базується на досвіді війни та спротиву. Як наголошує Т. Снайдер, історія Східної Європи є полем боротьби між різними інтерпретаціями минулого, що безпосередньо впливає на політичні процеси сучасності [5, p. 56–60]. Таким чином, український історичний наратив формується не лише під впливом академічних досліджень, але й у процесі суспільного переживання сучасних подій.

Отже, гібридні конфлікти XXI століття виступають потужним чинником трансформації українського історичного наративу. Вони зумовлюють переосмислення минулого, активізацію історичних досліджень та формування нової національної ідентичності. У цих умовах історія стає не лише предметом наукового аналізу, а й важливим інструментом забезпечення інформаційної та культурної безпеки держави.

Література:

1. Горбулін В. П. Гібридна війна: все тільки починається… Київ : НІСД, 2017. 304 с.

2. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.

3. Касьянов Г. В. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Київ : Laurus, 2018. 420 с.

4. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Критика, 2006. 584 с.

5. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. New York : Tim Duggan Books, 2018. 368 p.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-10

ЗАПАМОРОЧЕННЯ ВІД УСПІХІВ: УКРАЇНСЬКА ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ В ЕПОХУ ГІБРИДНОЇ І ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Янко А. Л.
кандидат історичних наук,
викладач історії
Комунальний заклад освіти Полтавський базовий медичний фаховий коледж Полтавської обласної ради
м. Полтава, Україна

Як відомо, в сучасному світі історія поділяється на академічну, публічну та популярну, при цьому головне завдання публічної історії полягає у тому, аби зробити академічну історію зрозумілішою та доступнішою для нефахівців. Ключове у публічній історії – її достовірність. Тобто ця спрощена, адаптована історія спирається на реальні факти, що можуть бути перевірені [1, с. 104–105].

Все б добре, але насправді часто так не є. У наш неспокійний час гібридної та широкомасштабної війни, з одного боку ми спостерігаємо підвищення суспільного інтересу до історії, з іншого – наявне нестримне бажання у запалі полеміки довести за всяку ціну власну думку, часто-густо, з високою патріотичною метою. Так з'являються твори, які зовні мають усі ознаки історичної чи в усякому разі історико-публіцистичної праці, ба навіть, навчального посібника чи наукової праці, проте не є такими через низку помилок, перекручень, маніпуляцій і потребують конструктивної критики фахівця.

Звичайно, сьогодні відома сентенція про те що, мовляв, критикувати найлегше, однак все ж таки спробуємо неупереджено оглянути деякі твори, що вийшли останнім часом, послуговуючись теж банальним твердженням, що (історична) правда важливіша, навіть у боротьбі з ворогом (коли здавалося, мета виправдовує засоби), а брехня не сприяє перемозі у будь-якому разі.

Спочатку розглянемо навчальний посібник із дещо претензійним підзаголовком «Настільна книга» С. І. Крамара та О. О. Тимощука «Україна-Русь vs Московія» (2019), де поряд із підібраними надзвичайно цікавими і рідкісними фактами з історії України зустрічаються прикрі помилки, що не сприяють доказовості, яка вимагається, як зазначалося вище, і від творів навчального, масового, публіцистичного характеру. Наприклад, у постійній рубриці «Голоси

з минулого: тільки факти» ідеться про пожежу 1718 р., що знищила бібліотеку Києво-Печерської лаври. Замість обіцянки подавати «тільки факти» (правильно: «лише факти») наводиться судження (припущення) про участь росіян (московитів) у підпалі, що підкріплюється перекрученою і неповною цитатою з непевного джерела, яким є публіцистичний памфлет невідомого автора початку XIX ст. «Історія русів» [2, с. 6]. Ось як виглядає оригінальний текст: «НеоцѢненною потерею считалась самая первая въ Россіи, многочисленная и найдревнѢйшая, библіотека, собранная и умноженная Великимъ Княземъ Кіевскимъ, Ярославомъ Владиміровичемъ, и сбереженная въ пещерахѢ отъ всѢхъ прежде бывшихъ непріятельскихъ нашествій и руинъ, но нынѢ, къ стыду содержателей ея и къ крайнему сожалѢнію просвѢщенныхъ соотечественниковъ, среди благоденствія и тишины, пламенемъ поглощенная» [3, с. 225]. Вище наводиться і причина пожежі – недогляд намісника за відсутності архімандрита. Проте в Українській бібліотечній енциклопедії з цього приводу говориться: «Це припущення (про умисний підпал московитами – А. Я.) спирається на збережені відомим українським істориком і києзнавцем 19 ст. протоієреєм П. Лебединцевим свідчення безпосередніх очевидців пожежі» [4]. Якби автори процитували працю П. Г. Лебединцева, де наводяться ці свідчення очевидців, це б надзвичайно збільшило доказову базу. Однак навіть професійний історик І. Б. Гирич у своїй статті не наводить цитату і посилання на працю Лебединцева, а лише передає буцімто її зміст без посилання [5], хоча «Енциклопедія історії України» вказує на існування монографії 1886 р. священника саме з історії Києво-Печерської лаври [6, с. 67]. Отже, перед нами нова «загадка», «таємниця», «біла пляма» історії через те, що хтось полінувався сходити в бібліотеку чи знов любиме народне «історики все приховують»? Нічого подібного, відповідна праця щасливо зберіглася в журналі «Кіевская старина» за 1886 р., який викладено в мережу Інтернет, але в ній нічого немає про причини пожежі, а просто констатується факт, що вона сталася в ніч з 21 на 22 квітня 1718 р. [7, с. 305]. І дуже неймовірно, щоби вірнопідданий священник наважився викривати православного царя в часи правління праправнука цього самодержця. То що ж, фальсифікація джерела? Можливо, існували ще якісь невідомі нам джерела, де про пожежу Лаврської бібліотеки говорилося як про «диверсію» москалів? Авторів наведеної вище «гіпотези» можна вибачити лише тому, що подібні «плітки у вигляді версій» зустрічалися і раніше [8, с. 15–16; 9, с. 105–106].

Ще більш прикро, коли доктор історичних наук використовує і цитує публіцистичну працю абсолютного нефахівця (не лінгвіста та не історика), який береться визначати мову північно-східних сусідів (нині ворогів). О. І. Гуржій своїм авторитетом підтверджує нісенітницю

палкого полеміста-емігранта П. Штепи, який розводиться що, «московська народна» мова була «фінно-татарською» [10, с. 208, пор. 11, с. 19]. Між тим, українські й зарубіжні лінгвісти впевнені, що російська мова сформувалася на основі діалектів літописних кривичів, ільменських словен та в'ятичів, тобто говірок східнослов'янських племен чи племінних союзів під могутнім впливом церковнослов'янської (староболгарської) писемної мови, а фінно-угорські та балтські племена були асимільовані слов'янами ще в період XII-XIII ст. [12, с. 70–78; 13, с. 27–29, 32, 35–36, 42, 52, 54, 56–58, 60, 62; 14, p. 905, 907–908].

Книжки для дітей – особлива тема. Проте і тут можливі міфи та фейки. Зокрема, О. Поліщук підготувала розповіді про видатних українських вчених та винахідників. Оповідаючи про одного з них, чеха В. Хвойку, вона пише, що відкриті археологом «…трипільці були представниками розвинутої цивілізації й могли похвалитися не лише ремісництвом і сільським господарством, великими містами, довершеним гончарством, а й своєю релігією і письмом» [15, с. 32]. Авторка, мабуть, не дуже стежила за книжними новинками, інакше прочитала би книжку (теж для дітей) П. Єремєєва, де він справедливо зазначає, що «Трипілля» – це не цивілізація, а археологічна культура; селища трипільців хоч і були густонаселеними, але існували короткий час і не мали ознак адміністративного і тим більше торговельного центру; писемності трипільці не мали, отже, не мали й розвиненої релігійної системи; «сільське господарство» – дуже гучна назва для примітивного мотичного землеробства; трипільці ніякого відношення не мали ні до шумерів, ні до Аратти, вони також не були пращурами українців [16, с. 10–11].

Ну і вже як курйоз, іще одна «перлина», цього разу від автора проєкту «Чому Україна переможе Pozzію» М. Гордієнка, який буквально на першій сторінці заявляє, кепкуючи з недоука Сталіна, але сам називає Папу Римського Татом (sic!) [17, с. 3].

Чому так відбувається? На нашу думку, під час війни маємо загострення полемічного запалу в людей, які сприймають свою розумову та гуманітарну роботу як додатковий до воєнного ідеологічний фронт (дехто був причетний до такого «фронту» ще з радянського минулого, або став «неофітом» вже зараз), а на війні, як відомо, всі засоби гарні. Крім того, намагання розповісти коротко про складні речі й водночас багато та доступною мовою пересічному читачеві призводить до спрощення, що в свою чергу веде до помилок, перекручень та різночитань.

Література:

1. Історія як пропаганда : посібник для вчителів / [керівник проєкту та упорядник: Андрій Ферт ; автори текстів: Антон Лягуша, Наталя Шліхта та ін.]. Київ : DVV International Ukraine, 2024. 273 с.
2. Крамар С. І. Україна-Русь vs Московія: настільна книга : навчальний посібник. Хмельницький: ТзОВ «Поліграфіст», 2019. 240 с.
3. Конискій Г. Исторія Русовъ, или Малой Россіи. М., 1846. URL: http://litopys.org.ua/istrus/istrus14.htm (дата звернення: 26.03.2026).
4. Зворський С. Л. Бібліотека Києво-Печерської лаври. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Бібліотека%20Києво-Печерської%20лаври (дата звернення: 26.03.2026).
5. Гирич І. Б. Лавра в автономістичних змаганнях козацьких часів. URL: https://www.i-hyrych.name/Kyiv/Lavra/Autonomism.html (дата звернення: 26.03.2026).
6. Усенко П. Г. Лебединцев Петро Гаврилович. *Енциклопедія історії України*: Т. 6. Ла – Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2009. С. 66–68.
7. Кіево-Печерская Лавра въ ея прошедшемъ и нынѢшнемъ состояніи. *Кіевская старина*. 1886. Т. 15: Июнь. С. 293–306. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=KS%2F1886-6 (дата звернення: 26.03.2026).
8. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови: від доби Романових до сьогодення. 4-те вид., вип. і допов. Київ, 2012. 80 с.
9. Лизанчук В., Рожик М. Історія російщення українців. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 412 с.
10. Гуржій О., Гуржій І. Українці та московити у світі (XVII–XIX ст.). Київ : Арій, 2024. 336 с.
11. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. Вид. 4-те. Дрогобич : Видавнича фірма "Відродження", 2003. 412 с.
12. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски". Київ: Академія, 2001. 148 с.
13. Тищенко К. М. Правда про походження української мови. *Український тиждень*. 2012. №39 (256). С. 22–64.
14. Ward D. Russian. *The Concise Encyclopedia of Languages of the World* / ed. K. Brown, S. Ogilvie. Oxford: Elsevier Ltd, 2009. P. 905–908.

15. Поліщук О. Українські науковці та винахідники. Розповіді для дітей. Х. : Основа, 2024. 79 с.
16. Єремєєв П. Міфи та фейки з історії України. 33 спростування. Х. : АССА, 2023. 144 с.
17. Чому Україна переможе Pozzію / Марк Гордієнко, Ксенія Сорокіна та ін. Х. : Фоліо, 2023. 416 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-11

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ЧЕРЕЗ ЛЕГІТИМАЦІЮ ВІЙНИ

Ярош Я. Б.
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Фальсифікація української історії стала одним із ключових механізмів, за допомогою яких російська політична еліта намагається обґрунтувати власну агресивну політику та легітимізувати війну проти української держави. Ще до початку повномасштабного вторгнення В. Путін активно втручався не лише в інтерпретацію подій Другої світової війни, а й у трактування історичного минулого українського народу.

У програмній статті «Про історичну єдність росіян та українців», опублікована на сайті президента Росії у 2021 р., він намагався сконструювати наратив про нібито природну та неминучу «спільність» двох народів, а також про штучність і абсурдність будь-якого політичного чи культурного протистояння між ними. Стаття починається з того, що що "українці та росіяни – один народ, одне ціле". У статті маніпулятивно акцентується увага на тому, “що справжня суверенність України можлива лише в партнерстві з Росією. Наші духовні, людські, цивілізаційні зв’язки формувалися протягом століть, сходять до тих самих витоків, загартовувалися спільними випробуваннями, досягненнями і перемогами. Наша спорідненість передається із покоління до покоління. Вона – у серцях, у пам’яті людей, які живуть в сучасних Росії та Україні, в кровних узах, які об’єднують мільйони наших сімей. Разом ми завжди були і будемо багатократно сильнішими та успішнішими. Адже ми – один народ” [2].

Цікавою для розуміння наукового дискурсу щодо фальсифікації української історії щодо легітимації війни з боку російської політичної еліти є праця З. Біро “Імперські зусилля Росії та її геополітичні наслідки: Російсько-українська війна”. Дослідник наголошує на тому, що “існує багато спільного у вірі та культурі двох народів, незважаючи на те, що різні групи східних слов’ян перебували під контролем різних держав з досить давніх часів – фактично з середини XII століття. Втім, переважна більшість залишалася православними християнами, незалежно від того, жили вони на території Литовського князівства чи Золотої Орди” [2].

У межах статті вся відповідальність за сучасну політичну ситуацію покладається виключно на українську сторону, передусім на політичну еліту, що прийшла до влади після 2014 р. Формальні самокритичні зауваження, які траплялися у тексті, мали радше декоративний характер і виконували функцію риторичного прийому, покликаного надати аргументації видимість збалансованості. Насправді ж стаття стала ідеологічним підґрунтям для подальшої агресії, оскільки закріплювала історичні міфи, що заперечують суб’єктність України та виправдовують імперську політику російської держави.

Лінгвістична та релігійна спорідненість українців і росіян не може слугувати підставою для ототожнення двох народів. У сучасних дослідженнях політичних націй наголошується, що їхнє формування визначається не лише етнічними чи мовними параметрами, а значною мірою – соціальними практиками, історичними уявленнями, правовими нормами та моделями внутрішньої взаємодії спільноти.

Якщо врахувати ці чинники, стає очевидним, що між українською та російською соціальною організацією існують суттєві й системні відмінності. Вони проявляються у різних політичних традиціях, способах самоорганізації, ставленні до влади, а також у відмінних історичних наративах, які формують колективну ідентичність. Саме ці розбіжності унеможливлюють будь-які твердження про «єдиний народ» і спростовують ідеологічні конструкції, що використовуються для виправдання агресивної політики Росії.

Попри активні спроби В. Путіна виступати в ролі «інтерпретатора історії», його функція як глави російської держави не полягає у виробленні історичних концепцій чи визначенні права українців чи інших націй на існування. Це не входить до компетенції політичного лідера. Натомість його безпосередній обов’язок – дотримуватися міжнародних угод, укладених від імені російської держави, незалежно від його особистих переконань щодо української ідентичності. Українська держава існує як суб’єкт міжнародного права, і її суверенітет був офіційно визнаний Росією у низці документів, підписаних упродовж більше ніж трьох десятиліть.

Зокрема, Росія неодноразово підтверджувала державність і територіальну цілісність України:

– Угода про розпад СРСР і створення СНД (1991 р.);

– Будапештський меморандум (1994 р.);

– Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Росією та Україною (1997 р.);

– Договір про розмежування кордонів між Росією та Україною (2003 р.);

– Продовження дії договору про кордон ще на десять років (2008 р.).

Саме ці юридично зобов'язувальні документи мали б бути предметом уваги російського президента, а не створення псевдоісторичних трактатів. Проте В. Путін послідовно намагається виправдати власні дії щодо України через маніпулятивне використання історії. Навіть у промові, виголошеній за три дні до початку повномасштабного вторгнення, центральне місце посідали історичні ілюзії та фальсифіковані інтерпретації минулого.

З.Біро наголошує на тому, що "це створює враження, що Путін переконаний у здатності історичного наративу – або його упередженої версії – слугувати універсальним виправданням для будь-яких рішень і злочинних дій, здійснених Росією під час війни проти України" [2]. Таким чином, російська політична еліта фальсифікує історію та перетворює її на інструмент політичної легітимації російської агресії, а не на сферу наукового пізнання.

Література:

1. Біро З. Імперські зусилля Росії та її геополітичні наслідки: Російсько-українська війна. 2024. URL: https://www.jstor.org/stable/jj.36234061.7

2. Путін опублікував українською статтю "Про єдність росіян і українців". 2021. Путін опублікував українською статтю "Про єдність росіян і українців". *Українська правда.*

СЕКЦІЯ 2. ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-12

ETHNOGRAPHIC ACTIVITY OF TEACHER AND EDUCATOR IVANNA BLAZHKEVYCH (1886–1977)

Drohobytska O. Y.
Ph.D. in History, Associate Professor,
Department of Ethnology and Archaeology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

The history of Ukraine is rich in multifaceted figures whose intellectual and civic contributions remain largely overlooked by the general public. Ivanna Blazhkevych (1886–1977) belongs to this group of passionate individuals. She serves as a role model for the patriotic education of youth, as she combined the talents of a children's writer, poet, educator, and active social activist. Blazhkevych's creative legacy encompasses not only memoirs, poetry, and pedagogical manuals, but also essays on ethnography.

The future writer and educator was born on October 9, 1886, in the village of Denysiv (now in the Ternopil District of Ternopil Oblast), where her father, Omelian Borodievych, taught from 1867 to 1898 [1, p. 1]. After her mother's untimely death, four-year-old Ivanna was cared for by her grandfather, Silvestr Shchepanovsky, who worked as a forester for Count Nimentovsky. He instilled in her a lifelong love of folk tales, songs, and nature [9, p. 101].

The girl attended elementary school in the village of Denysiv (1893–1896) and completed three grades at the Ternopil Special School (1896–1900). Her family's modest means prevented her from continuing her education, so she devoted herself to self-study [1, p. 2]. In this way, she quickly became familiar with Polish translations of French and English authors, as well as the works of I. Nechui-Levytskyi, A. Tchaikovsky, V. Stefanyk, M. Cheremshyna, L. Martovych, and I. Franko. The girl had personally met I. Franko during her childhood, when he spoke at a public gathering in 1894 in the neighboring village of Kupchynci [8, p. 120].

From a young age, Ivanna Blazhkevych was actively involved in community work, organizing a women's section at the local sports

and gymnastics club, literacy classes, a branch of the «Vidrodzhennia» anti-alcohol society, and more [6, pp. 77–78]. Ethnography undoubtedly occupied an important place among her interests.

As early as 1909, I. Blazhkevych participated in an ethnographic exhibition in Stryi, organized on the initiative of attorney E. Olesnytskyi. There she exhibited a collection of folk clothing and embroidered shirts from her native Ternopil region – men's and women's clothing, wedding attire for brides and grooms, children's clothing for boys and girls, embroidered towels, tablecloths, and shirts. For its diversity and artistic and ethnographic value, the collection was awarded a silver medal [10, p. 328].

The writer's life was marked by many trials, including the hardships of World War I and her husband's captivity. For her active civic work aimed at saving the population during World War I, in July 1918 I. Blazhkevych received the «Silver Cross of Merit» from the Ministry of Social Welfare [3, p. 194]. A distinct chapter in her biography was her participation in the state-building processes of the West Ukrainian People's Republic. Due to her active civic work during the interwar period, she was repeatedly persecuted by the Polish authorities, and in 1928 she suffered the tragic loss of her two young daughters. She did not abandon her civic activities even during the years of Soviet rule [6, p. 83].

The teacher left behind several dozen notebooks containing ethnographic records about her native village of Denysiv in the Ternopil region. She described the natural and geographical location of the village, local trades and crafts, clothing, housing, peasant households, and the specific customs surrounding weddings, christenings, and calendar holidays (Christmas, Easter, harvest festivals). Some of the notebooks are titled «The Status of People in the Village Who Had the Opportunity to Gain Experience Through Travel and War», «The Attitude of Natives Toward Emigrants. Peasants' attitudes toward industrialists, teachers, priests, village heads, and students», «The impact of emigration from the New World on the economic and cultural state of the village», «Attitudes toward the state and the authorities», which demonstrates the author's desire to comprehensively document the daily lives of local residents. Interestingly, I. Blazhkevych also raised the issue of urbanization's impact on the village and the moral state of its inhabitants [2].

In describing the culture of the inhabitants of the village of Denysiv in Ternopil district, the writer highlighted the role of the intelligentsia in diversifying the peasantry's diet, introducing new crops, eradicating superstitions and fortune-telling, improving hygiene, and so on [7, p. 42]. As she wrote about her native village of Denysiv, World War I dealt a devastating blow to products made from homespun fabrics. Linen trousers were replaced by European suits, and raincoats and jackets began to be used as outerwear. The new fashion also affected headwear: while women still

preferred scarves, men began to wear caps, Cossack hats, and gray «kubankas». Only embroidery remained traditional, used to decorate women's and men's shirts made from factory-produced materials [2, pp. 177–178].

Given these urban influences, in her book «The Cultured Person», I. Blazhkevych called for the preservation of traditional folk clothing [4, p. 6]. She advised housewives to keep a clear record of expenses and income, which would teach thrift and prevent the purchase of impractical items, especially expensive clothing, which accelerates the economic ruin of the village [5, p. 3].

Thus, Ivanna Blazhkevych stands as a unique example of a Ukrainian intellectual who succeeded in combining her pedagogical talent with in-depth ethnographic research into the daily life of a Galician village. Her scholarly legacy, particularly her detailed records of the transformation of folk culture under the influence of urbanization and war, is a valuable source for contemporary ethnography.

References:

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. Р–3205. Оп. 1. Спр. 2. 23 арк.
2. ДАТО. Ф. Р–3205. Оп. 1. Спр. 8. 678 арк.
3. Блажкевич І. Жінка на бойовій лінії: спогади, щоденник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. 336 с.
4. Блажкевич І. Культурна людина. Яворів : Накладом української видавничої спілки «Громада» у Львові, 1932. 32 с.
5. Блажкевич І. «Не руки роблять – лише спосіб». *Жіноча доля*. 1930. Ч. 25. С. 3.
6. Дрогобицька О. Громадська діяльність Івании Блажкевич (1886–1977). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2016. Вип. 28. С. 77–85.
7. Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. 540 с.
8. Рутило І. Іванна Блажкевич і дошкільництво. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2002. № 11. С. 119–123.
9. Савак Б. Слово про нескореність: до 100-річчя від дня народження Івании Блажкевич. *Жовтень.* 1986. № 10. С. 101–103.
10. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга І. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 1999. 456 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-13

ОНТОЛОГІЯ НАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЛІДАРНІСТЬ ТА СУБЛІМАЦІЯ КОЛЕКТИВНОГО ПІДСВІДОМОГО ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ОСНОВА НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ В ДЕРЖАВІ ТА СВІТІ ПІД ЧАС І ПІСЛЯ ВІЙНИ

Адамян Г. Р.
магістр філософії
м. Дніпро, Україна

Що таке колективне підсвідоме. За Карлом Юнгом це глибинний прошарок людського мислення, який містить універсальні образи-архетипи, історичний, релігійний та культурологічний досвід предків, який зафіксовано генетично в підсвідомості людини і який ніяк не пов’язаний з особистим досвідом.

Концепція колективного підсвідомого включає спільні думки, уподобання, мотивації, які сублімуються в міфах, культурі, релігійних формах і навіть у снах.

Онтологія нації в умовах війни швидко і рішуче змінює форму. Солідарність, як екзистенційна та етична категорія співбуття, як форма нового світового порядку проходить повну трансформацію, національна ідея, як фактор міжнародної суб'єктності, набуває наднової форми. І саме тут з тіні забуття, з тіні підсвідомого, з колективної пам’яті народу на перший план виступає локальна історія. Локальна історія, не як знання про минуле, а як спосіб існування людини у світі поневірянь, невизначеності та співбуття під час психологічної руїни.

Тобто, саме в такі надскладні часи ми бачимо, що історія і культура – це не текст, історія – це досвід, пам’ять, ідея. Пам’ять, як основа буття. Якщо звернутися до Мартіна Гайдеґґера ми усвідомимо – людина існує не “взагалі”, вона завжди вкорінена у світ, традицію, минуле. Локальна історія – це форма “вкоріненості” людини у бутті.

Тобто втрачаючи національну пам'ять людина втрачає себе. А без локального все стає абстрактним. Історія існує як жива пам’ять, а не архів.

Тут ми можемо спиратися на думку Моріса Хальбвакса про колективну пам’ять, за якою люди пам'ятають минуле власної нації крізь сублімаційну призму окремих соціальних груп, до яких входить сім’я, релігійна спільнота і нація взагалі і які формують єдність та рамки в загальній окремій групі народу.

Тобто в окремій особистості пам’ять формується під впливом історичного та соціального оточення, а також за допомогою генетичного коду, який вже історично закладено в підсвідоме людини при народжені.

Пам'ять існує не в книгах, вона існує в спільноті, в роді, в сім'ї та далі – в особистості.

Тобто всі ми, кожен індивід окремо, як особистість є частиною національної єдиної групи. Це вже історично закладено в нашій підсвідомій колективній сутності. І кожен з нас несе в собі та зберігає для нащадків пам'ять поколінь.

Що ж тоді саме локальна історія? – це процес постійного відтворення пам'яті в дії. І дуже часто локальна історія може сублімуватися через мистецтво, як форму мислення.

Звернемося до Ганса-Георга Гадамера, який вважав, що мистецтво – це не прикраса, а спосіб розуміння та пізнання світу та істини, що виходить за межі суб'єктивного естетичного переживання.

Мистецтво, це своєрідний «фестиваль символів», який з глибин народженої пам'яті промовляє до сучасності.

Таким чином ми підходимо до коріння українського народу втіленому в мистецькій традиції.

Що для українського народу є мистецтво, зокрема образотворче мистецтво? Мистецтво втілене у петриківському, та самчиківському розписі? Візьмемо їх за приклад.

Орнамент, розпис, символ – це не декор, а спосіб глибинного національного мислення українського народу, прадавня національна пам'ять.

Таким чином з глибин підсвідомого ми виокремлюємо локальну національну історію, прадавню пам'ять виступає проти глобального невизначеного, проти руїни сучасного світу, яке загрожує національній ідентичності та навіть самому існуванню українського народу.

Локальна історія, таємне колективне підсвідоме – це форма опору знеособленню і не лише знеособленню, а також руйнації сучасного світу.

Тобто збереження локального, підсвідомого, колективного буття українського народу – є збереження глобального, національної ідентичності українській нації.

Ми розуміємо, що ідентичність це процес, а не стан, ідентичність – це не “раз і назавжди”, вона створюється через практики, через постійний дотик до рідного, глибинного, підсвідомого.

Коли людина звертається до таких прошарків національної культури, як національне мистецтво, вона не лише створює витвір мистецтва, вона творить національну історію, вкарбовує її в майбутнє підсвідоме власного народу.

Тобто як локальна історія, так і колективне підсвідоме – цеце не про минуле, це про спосіб бути людиною, яка пам'ятає, творить і належить, це спосіб зберегти дух нації "Volksgeist" за Гегелем, своєрідну сублімацію культури, релігії, права, історії. Зберегти самовизначення народу через його власний характер через совокупність культурних, правових інституцій.

Тобто народне мистецтво це є візуальна форма колективної пам'яті. Петриківський і самчиківський розпис є формами колективної пам'яті, що передаються не через текст, а через рух руки, пензля, орнамент і практику. Пам'ять "живе" в руці майстра, у мазку, у композиції, у кольорі, в образі відтвореному на папері чи іншій поверхні.

Петриківський і самчиківський розпис функціонують як форми мислення, у яких культура осмислює, відтворює та продовжує саму себе.

Якщо виразити це коротко орнамент, це мова нашої генетичної пам'яті, композиція – логіка, стиль – світогляд

Практика традиційного розпису є не лише збереженням ідентичності, а та її постійним творенням, поштовхом уперед, це створення, сплетіння колективного підсвідомого, яке продовжує розвиватися та рухатися у майбутнє.

Поки існує орнамент – існує пам'ять. Поки існує пам'ять – існує культура, і тільки таким чином за допомогою культурно-генних важелів ми маємо можливість рухатися уперед.

Національні види мистецтва – народні розписи є візуальними формами колективної пам'яті та під час війни стають засадами національної ідентичності та руху вперед, який не дає духу українського народу занепасти, не дозволяє втратити власну ідентичність. Традиційний розпис таким чином отримує роль культурного спротиву втраті уніфікації та втраті локальної унікальності.

Поки існуємо ми українці буде існувати орнамент, наше прадавнє мистецтво, а тобто і наша історична пам'ять. Поки існує пам'ять – існує культура.

Але під час війни історична пам'ять набуває ще однієї, дуже важливої функції. Традиційний розпис стає інструментом психокультурного відновлення через актуалізацію колективного підсвідомого.

У контексті сучасних соціокультурних травм звернення до традиційних орнаментальних практик, зокрема петриківського та самчиківського розпису, та до архетипних образів закарбованих в цих мистецьких шарах нашої історії, може розглядатися як форма відновлення через актуалізацію архетипних структур колективного підсвідомого. Відновлення через пробудження прадавньої колективної сутності українського народу. Відновлення через локальну історію, через колективне підсвідоме, через колективну пам'ять. Під час відтворення

на папері одвічно народного, глибинно національного малюнка, який напряму пов'язано з нашою. колективною пам'яттю, з нашим підсвідомим ми зцілюємося за допомогою нашого історичного минулого.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-14

КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ ІГОРЯ ДУДИ ЯК ДЖЕРЕЛО У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ТАРНОПІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939)

Білик Н. І.
кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Ігор Микитович Дуда (1940–2025) – український громадський і культурно-освітній діяч, фахівець музейної справи, мистецтвознавець, краєзнавець, педагог, редактор, художник, реставратор. Серед здобутків багаторічної праці діяча: членство в Науковому товаристві ім. Шевченка, Національних спілках журналістів, художників, краєзнавців України, редколегії Тернопільського енциклопедичного словника, Міжнародній асоціації мистецтвознавців, Громадській раді з присвоєння Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. Братів Богдана та Левка Лепких. Серед відзнак діяча виділимо орден «За заслуги» ІІІ ступеня, звання «Заслуженого працівника культури України», лауреата Тернопільської обласної премії в галузі культури ім. Петра Медведика (краєзнавство) й Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. Братів Богдана та Левка Лепких [3].

Ігор Дуда знаний як засновник і багаторічний директор Тернопільського обласного художнього музею. Водночас діяч відомий як дослідник історії рідного краю. В цьому контексті виділимо видання «Тернопіль. Історико-краєзнавча хроніка», що складається з двох частин (книг). Відповідно, «Частина І» охоплює історичний період: 1540–1944 рр., «Частина ІІ» – 1944–1994 рр. [1; 2]. Структура краєзнавчої студії відповідала традиції «давньої історичної хроніки», «основні події, в т. ч. побутові й погодні, подаються в часовому порядку» [1, с. 9]. Власне, ця праця стала однією з підстав внесення імені дослідника до списку «тернополезнавців» доби української незалежності.

В анотації до «Частини І» книги зазначено джерела, мету, методологію дослідження: «Пропоноване видання – результат майже двадцятирічної праці автора. Весь інформаційний матеріал, почерпнутий з польських та українських, частково радянських і німецьких джерел, подано у вигляді історико-краєзнавчої хроніки. Перша частина

доробку налічує дванадцять часових розділів та охоплює період від 1540 до 1944 року. Аналіз подій та коментарі до них зведені до мінімуму, однак вони відображають громадянську позицію автора» [1, с. 2]. Видання призначене для «тернополян та гостей міста, учнів, студентів і науковців, а також усіх, хто цікавиться історією рідного краю» [1, с. 2].

Краєзнавчі студії Ігоря Дуди – цінне джерело у вивченні історії Тарнопільського воєводства (1921–1939), яке було утворено польською владою на теренах Східної Галичини, що ввійшла до складу відновленої Польської республіки після підписання Ризького мирного договору в 1921 р. Центром нового воєводства стало місто Тарнопіль[1]. Цьому періоду дослідник присвятив розділ XI. «Під владою Польщі (1920–1939)», який охопив локальну історію міста в міжвоєнні роки. Кожен рік у хроніці містив найважливіші, з точки зору І. Дуди, події, їх проілюстровано світлинами громадських діячів, листівками із зображенням міських краєвидів, планом міста тощо. Також варто наголосити, що «всі іншомовні імена та прізвища (німецькі, польські, російські) передаються в їхньому оригінальному написанні – методом транскрипції» [1, с. 9–10]. Таким чином, автор підкреслив власну самоідентичність українця, водночас він уникнув т. зв. «українізації» імен і прізвищ представників інших націй.

Важливим є перелік літератури, використаної для написання розділу. Насамперед, автор опрацював польськомовні джерела, які, на його думку, «вміщують багату інформацію, хоч вони тенденційні» [1, с. 7]. Серед видань періоду II Речі Посполитої виділив монографії Т. Кунзека та Ч. Є. Бліхарского, путівники по Тарнопільському воєводстві, спогади [1, с. 7-8]. Основним джерелом інформації про 1920–1939 рр. стала місцева газета «Głos Polski».

Характеристику періоду «Під владою Польщі (1920–1939)» дослідник розпочав з історичної події: «День 3 жовтня 1920 р. був оголошений Днем Визволення Тернополя». Автор процитував відозву до містян з нагоди визволення міста від «страшного большевицького ярма», яке принесла «наша доблесна польська армія при взаємодії з військом Петлюри». У той день віче біля ратуші завершилося співом польських і українських пісень. «Це було торжество і консолідація тернополян, незважаючи на національність, віровизнання, соціальний

[1] Тарнопіль (*пол.* Tarnopol) – офіційна назва міста у період Другої Речі Посполитої. У 1944 р. спеціальним указом Президія Верховної Ради СРСР змінила назву міста на Тернопіль, область перейменовано з Тарнопільської на Тернопільську. Зауважимо, що Ігор Дуда вживає у своєму дослідженні топонім Тернопіль. – *авт*.

стан і партійну приналежність, яких більше ніколи не вдалося повторити» [3, с. 188].

1921 рік став початком інтеграції регіону до відновленої Польської республіки. У цьому контексті І. Дуда зазначив: «21 березня Тернопіль відвідав Начальник держави, Маршал Польщі Юзеф Пілсудскі. На площі Собєского він вручив посвячені прапори двом полкам 12-ї дивізії піхоти, які відзначилися у боях з большовиками над Збручем. Героям 53 і 54-го полків були вручені хрести «Virtuti Militari» і «Krzyż Walecznosci». На урочистостях були присутні військові представники Франції та Італії генерали Ніссель, Рейналь і Ромей. Ю. Пілсудскі також відвідав 2-гу (польську) гімназію, спілкувався з її директором д-ром В. Ленкєвічем» [3, с. 191]. У 1935 р. в центрі міста польська громада відкриє пам'ятник Ю. Пілсудському, як прояв її самоідентичності та символ приналежності території польській державі.

Краєзнавець наголосив на утворенні Тарнопільського воєводства на підставі ухвали Ради Міністрів Польщі від 23 грудня 1920 р. Йшлося про тимчасову організацію адміністративної влади ІІ інстанції (воєводств) на території колишнього Королівства Галичини та Лодомерії, що ввійшла до ІІ Речі Посполитої. Нове воєводство «складалося з чотирьох давніх воєводств: Подільського, Руського, Белзького і Волинського. Цей територіальний поділ був відображений у новому гербі краю» [3, с. 192]. І. Дуда у книзі презентував зображення символу, який було створено в 1921 р. [3, с. 96]. На малюнку бачимо чотирисекційний щит в обрамлені золотого листя; кожна частина відображала історичні традиції (знаки) земель: золотий лев, що спинається на скелю – з герба Руського воєводства, сонце – Подільського, грифон (крилатий лев) – Белзького, срібний латинський хрест – Волинського; водночас воєводський герб містив зображення білого орла, що символізував польську державність.

Важливою є інформація про початок роботи воєводського управління як територіальної адміністрації краю. Зокрема І. Дуда писав: «Воєводська влада в регіоні почала свою діяльність 1 вересня 1921 р. і поміщалася в будинках на вулиці Костьольній (кол. пансіонат сс. йозефіток) і Міцкєвіча (філія)» [3, с. 192]. Краєзнавець навів перелік польських воєвод міжвоєнного періоду: «д-р Кароль Ольпіньскі (1921–1923), д-р Люціян Завістовскі (1923–1927), д-р Міколай Квасьнєвскі (1927–1928), Казімєш Мошиньскі (1928–1933), полк. Артур Марушевскі (1933–1935), Казімєж Ґінтовт-Дзєвялтовскі (1935–1936), Альфред Білик (1936–1937), мгр. Томаш Маліцкі (1937–1939)» [3, с. 192].

У студії І. Дуди домінувала міська проблематика. Дослідник зазначив, що «після війни місто було позбавлене самоврядування», «в магістраті засідали урядові комісари, яких призначала польська

адміністрація». У 1921–1926 рр. урядовим комісаром був д-р В. Ленкєвіч. У 1927 р. відбулися перші вибори, «бургомістром мав бути поляк, його заступником – єврей, урядуючим асесором – українець» [3, с. 199-200]. Міська влада взаємодіяла з воєводським управлінням, військовими, поліцією, – цим аспектам приділено достатньо місця в книзі І. Дуди. Насамперед, автор описав чисельні здобутки міської громади (українців, поляків, євреїв) у сфері освіти й культури в міжвоєнний період.

Краєзнавець акцентував увагу на складних польсько-українських взаєминах того часу. У цьому контексті він зауважив: «Відкрита боротьба з поляками перейшла в підпілля. […] Першим виявом діяльності УВО в Тернополі стала спроба замаху на місцевого воєводу Кароля Ольпіньского, здійснена через тиждень після замаху С. Федака у Львові (25.09.1921 р.)» [3, с. 192]. Серед проявів протесту українців проти посилення польського гніту названо блокування виборів до Сейму й призову до війська, підпал фільварків, пошкодження залізничних шляхів, віча, страйки, еміграцію до Америки тощо. На думку І. Дуди, «під впливом утисків поляків у Західній Україні, а у Тернополі зокрема, поширювалися просовєтські настрої» [3, с. 201]. Участь української молоді в ОУН свідчила про зростання радикальних настроїв у суспільстві напередодні Другої світової війни.

Отже, краєзнавчі студії Ігоря Дуди стали проявом національної ідентичності автора. Вони приурочені локальній історії галицького міста. Праця українського дослідника вирізняється формою презентації фактів про Тернопіль. У виданні «Тернопіль. Історико-краєзнавча хроніка» всі події подано в часовому порядку, назва праці підкреслює відповідність традиціям «давньої історичної хроніки». Книга є цінним джерелом у вивченні історії Тарнопільського воєводства (1921–1939), насамперед, вона містить інформацію про місто як центр воєводства. Для змалювання широкої панорами життя міської громади автор використав різноманітні польськомовні джерела періоду ІІ Речі Посполитої.

Література:

1. Дуда І. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль, 2010. 296 с.

2. Дуда І. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина ІІ. Тернопіль, 2017. 344 с.

3. Мельничук Б. Дуда Ігор Микитович. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-19346

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-15

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ПРОЩІ ДО СКИТУ МАНЯВСЬКОГО

Бодоряк Я. І.
аспірант
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Манявський Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир – важливий осередок релігійного, духовного та культурного життя України. "Манявський скит у системі духовних святинь України займає особливе місце як унікальне явище історії, культури, мистецтва, українського духу" [1, с. 36]. Монастир був заснований у с. Манява у 1606 р. Йовом Княгиницьким, у 1785 р. був закритий австрійською владою. Відкриття 28 травня 1998 р. Манявського Хресто-Воздвиженського чоловічого монастиря Івано-Франківської єпархії УПЦ КП зумовило відродження святині.

Однією з форм діяльності Скиту стала організація прощ, які мали давні історичні традиції. Згідно міжвоєнної преси "відпусти в монастирі "Манявський Скит" (повіт Богородчани) стягали собою щорічно в день Різдва св. Івана многі тисячі побожних українських прочан" [2, с. 4].

Святоіванські торжества були багатолюдними подіями у регіоні: "Відпуст на Скиті скликує кожного року тисячі вірних з усіх сторін нашого підгірського кута. Одні йдуть з цікавости, другі на прогульну а головна часть прочан тому, щоб між руїнами давнього монастиря відкрити свою зболілу душу в св. Сповіді і приияти Христа в св. Тайні Евхаристії" [6, с. 5].

У Манявському скиті всеукраїнські прощі відбуваються на вшанування Різдва чесного славного пророка, Предтечі та Хрестителя Господнього Іоана, преподобних святих Йова та Феодосія Манявських (7 липня) та до ікони Божої Матері "Ізбавительниці" (25 червня).

Значна частина прочан з Івано-Франківської області зі своїми священниками долає шлях до Скиту пішки. Зокрема, паломницький піший хід до Хресто-Воздвиженського Манявського чоловічого монастиря вірних Коломийської єпархії відбувається у складі чотирьох груп із міста Коломиї, села Красник, селища Отинія, селища Печеніжин, які спільною ходою із села Гвізд йдуть до монастиря [3].

Віряни прибувають до Маняви напередодні свята. До організації прощ долучаються органи влади, гарантуючи доїзд, безпеку, медичну допомогу, пряму трансляцію у ЗМІ. Чисельність паломників може

сягати до кілька тисяч (у 2017 р. було 20 тис.) [7]. Учасниками прощ є державні чиновники, політики.

З 2019 р. богослужіння під час прощ у скиті Манявському очолює Блаженнійший Митрополит Київський і всієї України Епіфаній, до того часу – Патріарх Київський і всієї Русі-України УПЦ КП Філарет. Богослужіння відбуваються в літній каплиці на честь преподобних Іова та Феодосія Манявських, яка призначена для прощ та багатолюдних богослужінь. Літургія здійснюється у супроводі єпископів, братії обителі, монастирських скитів та священників.

25 червня 2024 р. під час всеукраїнської прощі Православної Церкви України до Манявського монастиря з нагоди вшанування ікони Божої Матері "Ізбавительниці" Митрополит Епіфаній наголосив, що «Подорож, паломництво заради Бога – це стародавня практика, яка має біблійне коріння. З «Одкровення» ми знаємо, що Бог є Дух. Він незмірний і всюди присутній. Тож немає якогось визначеного місця, про яке можна було б сказати – що тут чи там є, ніби-то, більше Бога. Однак, зі Священного Писання і всього досвіду життя Церкви знаємо, що за божественним промислом певні обрані місця стають такими, де людина в особливий спосіб може наблизитись до Творця» [4].

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну паломники моляться за захисників та захисниць, перемогу, священники запрошують долучитися до прощ рідних зниклих безвісти, загиблих, ветеранів та чинних військових. 25 червня 2024 р. Митрополит Епіфаній під час прощі зустрівся з родинами загиблих захисників України. Під час богослужінь організовують волонтерські збори для допомоги військовим.

Таким чином, всеукраїнські прощі до Манявського Хресто-Воздвиженського чоловічого монастиря, «Українського Афону», є важливими релігійними подіями для Івано-Франківської області та для України, духовними практиками у центрі православного паломництва.

Література:

1. Бодоряк Я. Великий скит у XVII ст.: поширення Студійського та Єрусалимського уставів. *Православний вісник Київського Патріархату*. 2017. № 7. С. 36–43.

2. Відпуст у Скиті Манявському. *Правда.* 1929. 30 червня. С. 4–5.

3. Вірні Коломийської єпархії ПЦУ вирушать у паломництво до Хресто-Воздвиженського Манявського чоловічого монастиря. URL: https://dzerkalo.media/news/virni-kolomiyskoi-eparhii-ptsu-virushat-u-palomnitstvo-do-hresto-vozdvijenskogo-manyavskogo-cholovichogo-monastiryaостиря

4. Митрополит Епіфаній в Маняві: «Перемога наша буде несподіваною». URL: https://risu.ua/mitropolit-epifanij-v-manyavi-peremoga-nasha-bude-nespodivanoyu_n14920

5. На Прикарпатті готуються до всеукраїнської прощі в Манявському скиті, яку очолить глава ПЦУ. URL: https://report.if.ua/socium/na-prykarpatti-gotuyutsya-do-vseukrayinskoyi-proshchi-v-manyavskomu-skyti-yaku-ocholyt-glava-pcu/

6. Прочанин. Бабче, пов. Богодчани. *Правда*. 1939. 23 червня. С. 5.

7. У Манявському скиту Патріарх Філарет нагородив бійців АТО медалями "За жертовність та любов до України". URL: https://risu.ua/u-manyavskomu-skitu-patriarh-filaret-nagorodiv-biyciv-ato-medalyami-quot-za-zhertovnist-ta-lyubov-do-ukrajini-quot_n85529

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-16

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛОКАЛЬНИХ ПРАКТИК ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ХАРКІВСЬКИЙ КЕЙС

Гончарова О. С.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Російсько-українська війна, що триває з 2014 р., а особливо її повномасштабна фаза, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила глибокі трансформації не лише у сфері безпеки та політики, а й у структурі колективної пам'яті українського суспільства. У цих умовах процеси пам'ятання вийшли за межі академічного дискурсу й активно проявилися у публічному просторі. Особливо виразно ці зміни простежуються на локальному рівні, у межах конкретних міських спільнот. Міський простір українських міст зазнав одночасно фізичних руйнувань і символічного переосмислення. Харків як прифронтове місто є показовим кейсом таких трансформацій. Локальні практики пам'яті, що до 2022 року функціонували в межах пострадянської інерції та поступової деколонізації, в умовах повномасштабної війни набули іншої динаміки та смислового навантаження. Вони стали інструментом

самоідентифікації міської спільноти, формою фіксації травматичного досвіду та засобом символічного спротиву. Вивчення трансформації локальних практик пам'яті дозволяє простежити, яким чином воєнний досвід впливає на зміну символічного ландшафту міста, як формується нова ієрархія героїв і подій та як відбувається переосмислення колоніальної спадщини. Харківський кейс у цьому сенсі дає можливість розглянути війну не лише як руйнівний фактор, а як каталізатор переорганізації публічного простору пам'яті та становлення нових моделей історичної свідомості.

Трансформація локальних практик пам'яті в умовах повномасштабної війни відбувається одночасно у фізичному, символічному та нормативному вимірах. На фізичному рівні війна призвела до масштабного руйнування міського середовища, що безпосередньо вплинуло на структуру публічного простору пам'яті. У Харкові значних пошкоджень зазнали історичні будівлі центральної частини міста, збудовані у XIX на початку XX ст., Держпром – знаковий зразок конструктивізму та один із символів модерної історії міста, будівля Харківської обласної державної адміністрації на майдані Свободи, корпуси Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та інші об'єкти. Їх пошкодження означає втрату не лише матеріальної спадщини, а й тих символічних опор, що формували уявлення про міську тяглість, академічну традицію та адміністративний центр регіону. Науковці вважають, що у цьому контексті доцільно говорити про феномен урбіциду – цілеспрямованого руйнування міського середовища як цілісної соціокультурної системи. Йдеться не тільки про знищення інфраструктури, а про порушення структур повсякденності, витіснення або фрагментацію простору множинних ідентичностей, руйнування середовища, в якому функціонують локальні спільноти. Руйнування культурної спадщини внаслідок систематичних обстрілів українських міст російськими військами набуває не лише воєнного, а й культурно-антропологічного виміру: під загрозою опиняється сама основа колективної пам'яті. Втрата або пошкодження значущих міських об'єктів створює «лакуни пам'яті» – розриви в наративній цілісності міського минулого. Такі розриви змінюють структуру символічного ландшафту, спричиняють переоцінку цінностей і стимулюють появу нових форм комеморації [3, с. 15–17].

На символічному рівні трансформація локальних практик пам'яті виявляється передусім у переосмисленні топонімічного простору міста. Повномасштабна війна істотно прискорила процеси деколонізації, які до 2022 року мали поступовий і часто компромісний характер. Рішення Харківської міської ради щодо перейменування вулиць, площ і інших об'єктів міської інфраструктури, пов'язаних із російським імперським або радянським наративом, засвідчують зміну історичних

орієнтирів та символічних пріоритетів громади. Топонімічні зміни в Харкові стосуються як усунення назв, що репрезентували колоніальну спадщину, так і введення нових меморіальних маркерів, пов'язаних із українською державницькою традицією, сучасною війною та локальними героями. У цьому контексті перейменування набуває значення не лише адміністративної процедури, а форми публічного переозначення простору. Через нові назви місто артикулює власну позицію в умовах війни, визначає символічні межі спільноти та репрезентує нову ієрархію цінностей. Водночас ономастичні трансформації супроводжуються суспільними дискусіями, що свідчить про активне залучення міської громади до процесу формування пам'яттєвої політики. Таким чином, топоніміка стає полем взаємодії офіційних рішень і громадських ініціатив, а також інструментом конструювання нових моделей локальної ідентичності. В умовах повномасштабної війни ці процеси набувають особливої інтенсивності: зміна назв фіксує розрив із імперським минулим і водночас інтегрує досвід сучасного спротиву в символічний ландшафт міста [2, с. 243–244]. Отже, трансформація топонімічного простору Харкова демонструє, що локальні практики пам'яті виходять за межі традиційної меморіалізації. Вони стають динамічним механізмом історичної політики, за допомогою якого міська спільнота переосмислює власне минуле та конструює нову систему символічних координат у ситуації воєнного випробування.

Трансформація локальних практик пам'яті у Харкові проявляється не лише в топонімічних змінах, а й у формуванні нових меморіальних форматів, що виникають як у межах офіційної політики, так і внаслідок громадської ініціативи. Повномасштабна війна спричинила появу густої мережі місць пам'яті, які безпосередньо вбудовуються в повсякденний простір міста. У різних районах Харкова постають стихійні меморіали: портрети загиблих військових на фасадах будинків, лампадки біля зруйнованих під'їздів, імпровізовані стенди з фотографіями. Такі практики є реакцією громади на травматичний досвід і засвідчують перехід від абстрактного вшанування до персоналізованої пам'яті. Показовим є відкриття пам'ятника дітям, які загинули внаслідок агресії рф проти України: цей об'єкт розширює фокус меморіалізації [4], включаючи цивільні жертви війни до міського простору пам'яті. Водночас він демонструє прагнення інституціоналізувати трагедію, надати їй сталого символічного вираження. Окремий вимір становлять мурали, що з'явилися у найбільш постраждалих районах міста. Зокрема, мурал, присвячений загиблому волонтерові, став не лише художнім об'єктом, а й місцем регулярного вшанування для харків'ян. У цьому випадку візуальна інтервенція трансформується у повноцінний меморіал, оскільки довкола неї формуються ритуальні

практики – покладання квітів, хвилини мовчання, публічні зібрання [5]. Таким чином, художній жест переходить у площину колективної пам'яті та набуває стійкої соціальної функції. За узагальненими даними авторів дослідження «Зелена книга», найпоширенішими формами меморіалізації в українських громадах є меморіальні дошки (69,6 %), перейменування вулиць на честь військових (66,4 %), монументи та пам'ятники (48,2 %), алеї слави (43 %) та інші меморіальні об'єкти (23 %) [1, с. 35]. Ці показники свідчать про домінування фізично репрезентованих форм пам'яті, які мають офіційно визнаний статус і високу візуальну помітність. У Харкові ця тенденція проявляється, зокрема, у встановленні меморіальних дошок у навчальних закладах та перейменуванні вулиць на честь загиблих захисників. Такі практики поєднують індивідуалізацію пам'яті з інституційним закріпленням героїчного наративу. Водночас простір пам'яті залишається переважно військово-центричним. Абсолютна більшість меморіальних рішень присвячена військовослужбовцям. Цивільні жертви, зниклі безвісти чи внутрішньо переміщені особи представлені значно меншою мірою, що формує асиметрію у символічному представленні втрат. Харківський випадок із пам'ятником дітям є важливим винятком, який окреслює можливість розширення меморіального дискурсу.

Таким чином, у воєнних умовах міський простір перестає бути нейтральним тлом історичних подій. Він стає активним агентом історичного процесу. Війна не лише руйнує матеріальну тканину міста, вона ініціює процес «переписування» його символічного тексту. Локальні практики пам'яті, що виникають у відповідь на травму, виконують функцію консолідації спільноти та збереження самоідентичності.

Література:

1. Вшанування і пам'ять у сучасній Україні. Аналіз законодавства та місцевих практик. Зелена книга політики пам'яті / Єлігулашвілі М., Бєлінська Д. ; ред. Луньова А. Київ, 2025. 44 с.

2. Гончарова О. С. Вилучення елементів колоніального минулого з символічного простору міста Харкова (2014–2024 роки). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. *Серія : Історичні науки*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2024. Вип. 67. С. 239–245.

3. Рачков Є. Знищення, збереження та переосмислення міської культурної спадщини України під час російсько-української війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія».* 2022. Вип. 62. С. 12–48.

4. У Харкові відкрили пам'ятник дітям, які загинули внаслідок агресії рф проти України. *Офіційний сайт Харківської обласної*

військової адміністрації. 2023. 4 червня. URL: https://kharkivoda.gov.ua/news/121266 (дата звернення: 18.01.2026).

5. У Харкові створили створили мурал у пам'ять про вбитого росіянами волонтера. *Укрінформ.* 2025. 08 серпня. URL: https://surl.li/xrycuv (дата звернення: 18.01.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-17

ДИПЛОМАТІЯ НЕВИЗНАНОЇ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ЗУНР НА МІЖНАРОДНИХ МАЙДАНЧИКАХ ПІСЛЯ 1920 РОКУ

Дацків І. Б.

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Після поразки визвольних змагань та втрати контролю над територією Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) питання її міжнародно-правового статусу та дипломатичного представництва залишалося неврегульованим. Попри фактичну ліквідацію державності, уряд ЗУНР у вигнанні продовжував дипломатичну діяльність, намагаючись здобути міжнародне визнання та підтримку на провідних міжнародних майданчиках. Водночас ефективність цих зусиль, їх інструменти та вплив на міжнародне становище українського питання після 1920 р. залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу дипломатичної практики ЗУНР як прикладу функціонування дипломатії невизнаної держави в умовах міжвоєнної Європи.

На початку 1920-х років питання Східної Галичини залишалося предметом обговорення на міжнародних зібраннях і політичних форумах. Важливу роль у підтриманні цієї проблематики відігравала дипломатична активність уряду ЗУНР у вигнанні. Через направлення закордонних місій, подання офіційних нот і меморандумів – передусім до держав Антанти, Ліги Націй та інших міжнародних форумів – українська сторона намагалася домогтися відновлення державної незалежності й водночас оскаржувала окупаційну політику в регіоні. Такі кроки сприяли тому, що східногалицьке питання постійно залишалося у полі зору світової спільноти. Зокрема, воно обговорювалося 5–16 липня 1920 року на міжнародній конференції в м. Спа

(Бельгія) за участю представників Найвищої ради Паризької мирної конференції, а також Польщі та Німеччини.

10 липня 1920 р. укладено договір, згідно з яким Антанта брала на себе посередництво між Варшавою та Москвою для припинення бойових дій. Водночас вирішено провести міжнародну конференцію в Лондоні. У повідомленні про неї йшлося: «Представники Східної Галичини будуть также допущені в Лондоні до представлення їх справи на конференції. Прийняти рішення Найвищої Ради в справах литовського союзу, будучности Східної Галичини, договору, який має бути заключний між Данцигом і Польщею» [1, с. 213]. Крім того, зазначалося, що Польща бере на себе зобов'язання прийняти для виконання рішення Лондонської конференції з галицького питання.

Підсумки конференції в Спа уряд ЗУНР розцінив як вагомий успіх галицької дипломатії. Особливий оптимізм щодо можливості відновлення державності викликала ініціатива міністра закордонних справ Великобританії лорда Джордж Керзон. У своїй ноті від 11 липня 1920 року, адресованій більшовицькій росії, він окреслив так звану «Лінію Керзона» як межу між Польщею та радянською росією, при цьому Східна Галичина не передбачалася у складі Речі Посполитої.

Хоча Лондонська конференція так і не відбулася, угода, досягнута в Спа, засвідчила, що галицьке питання залишалося актуальним на міжнародній арені. У ті дні, коли уряд ЗУНР у вигнанні покладав значні надії на міжнародні конференції під егідою Антанти та Ліга Націй, спочатку в Спа, а пізніше в Севрі під Парижем 20 серпня 1920 р., радянська влада на чолі з В. Лєніним намагалася використати це питання у власних інтересах. Політика Кремля щодо західноукраїнських територій обумовлювалася їхнім стратегічним значенням у планах поширення революційного впливу на Західну Європу. При цьому Ленін не передбачав приєднання Галичини до Українська Соціалістична Радянська Республіка, натомість планував створення окремої радянської республіки на базі колишнього австрійського коронного краю як плацдарму для подальшої експансії в Центральну Європу [2, с. 72–74].

Влітку 1920 р., коли Червона армія зайняла частину Галичини, на території 20 із 52 повітів Східної Галичини проголосили створення Галицька Соціалістична Радянська Республіка. Радянська влада там протрималася лише 50 днів: під тиском польських військ Червона армія відступала з середини серпня, 15 вересня Галревком залишив Тернопіль, а 25 вересня уряд фактично самоліквідувався у Вінниця.

Спираючись на рішення Найвищої Ради Паризької мирної конференції 1919 року, які передбачали лише тимчасову польську окупацію західноукраїнських земель, а також на підсумки конференцій у Спа і Сен-Жермен та ноту Джордж Керзон, що залишала Східну

Галичину поза межами Польщі, українські дипломатичні представництва у Відні, Берні, Лондоні, Парижі, Берліні, Празі, США та Канаді активізували свою роботу. Вона орієнтувалася на новий зовнішньополітичний курс – боротьбу за відновлення незалежної Галицької республіки без інтеграції з УНР. Для досягнення цих цілей Є. Петрушевич та його зовнішньополітичне відомство намагалися використати Ризьку мирну конференцію у вересні 1920 року [3, с. 470].

21 вересня 1920 року в Рига розпочалися переговори за участю делегацій радянської Росії, Польщі та радянської України. Оскільки на конференції планувалося обговорювати насамперед кордони між Польщею та радянськими республіками, Є. Петрушевич направив до Риги представницьку дипломатичну місію, яка вирушила з Відень 11 вересня [4, с. 322–323].

21 вересня К. Левицький надіслав президії Ризької конференції телеграму, в якій обґрунтовував необхідність участі делегації ЗУНР в переговорах. Він застерігав, що «вирішування державного становища Східної Галичини без нас – бо таке рішення дотично тої території без згоди населення Східної Галичини, зглядно Національної Ради як його легальної представниці, було би знасилуванням права само означення, якого наше населення ніколи не стерпить. Делегація просить президію подати це правно-державне застереження до відома Мирної Конференції» [5, с. 21–23].

Галицькі делегати проводили зустрічі та переговори з представниками англійської місії в Ризі, делегатом УНР В. Кедровським, головою московської делегації А. Йоффе та делегатами Білорусії. Вони також організовували прес-конференції для кореспондентів американських, німецьких, російських, німецьких та латвійських видань, на яких висловлювали позицію щодо перебігу перемовин та відстоювали інтереси українського населення Східної Галичини. Ризький мирний договір, який пізніше було ратифіковано, визнавав самостійність радянських України та Білорусії, припиняв бойові дії на радянсько-польському фронті та залишав Армію УНР сам на сам із Червоною армією, що призвело до її поразки та відступу в Польщу. Встановлений по Збручу кордон залишив під польською владою близько семи мільйонів українців Галичини, Холмщини, Підляшшя, Полісся та Волині. Договір став останнім серйозним зовнішньополітичним ударом по українській державності, формально завершивши епоху УНР і закріпивши поділ українських земель між Польщею та росією [2, с. 319].

Попри невдачі, уряд та дипломатична служба ЗУНР продовжували привертати увагу світової спільноти до східногалицького питання. 28 листопада 1920 року до Женеви на конференцію Ліга Націй прибула галицька делегація на чолі з Є. Петрушевичем, до складу якої увійшли К. Левицький, С. Витвицький, Е. Брайтер та інші. Делегація провела

переговори з представниками провідних держав і подала до Ліги Націй ноту з вимогами: «визнати Східну Галичину самостійною державою на її етнічній території, сприяти якнайшвидшому вирішенню питання, тимчасово захистити українців від польської окупаційної політики через міжнародну контрольну комісію та надати можливість Українській Національній Раді представляти інтереси населення в Лізі Націй. До ноти додавалися документи, що підтверджували її зміст» [1, с. 215–216].

Наступна сесія Ліги Націй у Париж 23 лютого 1921 року розглянула питання Східної Галичини та ухвалила важливе рішення: «постанови мирного договору про права національних меншин у Польщі не застосовуються до Галичини, оскільки вона знаходиться поза польськими кордонами; положення щодо виконання мандатів та контролю Союз Націй над мандатарем теж непридатні для Галичини, бо Польща не мала мандату на управління цією територією; норми Гаазької конвенції не можна застосовувати, адже на момент її укладення Польща як держава ще не існувала; Польща була лише фактичним військовим окупантом Галичини, сувереном якої залишалися держави Антанти (ст. 91 Сен-Жерменського договору). Рішення Ліги Націй та вимоги делегації ЗУНР були передані на розгляд Ради Амбасадорів Антанти [6, с. 192–193].

Отже, дипломатична діяльність ЗУНР після 1920 року засвідчила, що навіть за відсутності міжнародного визнання держава може залишатися активним суб'єктом міжнародних відносин. Через участь у переговорах, звернення до Ліга Націй та інші дипломатичні ініціативи уряд у вигнанні підтримував актуальність східногалицького питання на світовій арені. Водночас обмеженість реальних важелів впливу та геополітичні інтереси провідних держав зумовили невдачу у досягненні головної мети – відновлення державності.

Література:

1. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. 228 с.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні, 1914–1923: в 2 т. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Т. 2, 1998. 502 с.
3. Дацків І. Б. Українська дипломатія (1917–1923 рр.) у контексті світової історії: Монографія. Тернопіль: КРОК, 2013. 621 с.
4. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Олір, 1995. 362 с.
5. Назарук О. Галицька делегація в Ризі 1920 р.: спомини учасника. Львів: Укр. христ. орг., 1930. 86 с.
6. Лозинський М. Положення Східної Галичини зі становищем міжнародного права. Календар т-ва «Просвіта» на 1923 р. Львів, 1922. С. 190–195.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-18

THE UKRAINIAN LANGUAGE AS THE VERNACULAR LANGUAGE OF RUS'

Deshko P. P.
Master of Arts in History and Law,
Head of Academic Affairs,
Augustyn Voloshyn Carpathian University
Uzhhorod, Ukraine

Throughout a long period of Russian–Ukrainian relations, a systematic policy aimed at denying the distinctiveness of the Ukrainian language and its historical development can be observed. In different historical periods, numerous prohibitions and restrictions were imposed on its use in the public sphere, accompanied by the discrediting of the Ukrainian-speaking population. In the context of the contemporary Russian–Ukrainian war, these narratives have gained renewed intensity, reinforcing information manipulation surrounding the language issue.

The relevance of this study is determined by the continued spread of pseudoscientific concepts according to which the Ukrainian language is allegedly an artificial construct, lacks an independent history, constitutes merely a dialect of Russian, or emerged as a result of the Polonization of the population of Ukraine. Such views were promoted by certain representatives of Russian historiography and philology, including M. Lomonosov [6], M. Pogodin [9], and O. Sobolevsky [10]. In contrast, the distinctiveness of the Ukrainian language and the continuity of its historical development have been convincingly demonstrated by A. Krymskyi [5], H. Pivtorak [7; 8], S. Smal-Stotskyi [14], K. Tyshchenko [12], Yu. Shevelov [13], and other prominent scholars.

According to the most conceptually elaborated periodization proposed by Yu. Shevelov, the history of the Ukrainian language comprises the following stages: Proto-Ukrainian (7th–11th centuries), Old Ukrainian (11th–14th centuries), Early Middle Ukrainian (15th–16th centuries), Middle Ukrainian (mid-16th – early 18th centuries), Late Middle Ukrainian (18th century), and Modern Ukrainian (from the late 18th century to the present) [13]. This approach is based on a comprehensive analysis of phonological, morphological, and lexical changes that attest to the distinct evolutionary trajectory of the Ukrainian linguistic system.

The language that in the period of Kyivan Rus' was referred to as "Rus'ian" functioned as the living vernacular of Kyiv, Chernihiv, Pereiaslav, Halych, and other centers of Rus'. At the same time, following the adoption

of Eastern Christianity, Church Slavonic came to occupy dominant positions in ecclesiastical and administrative spheres. Most chronicles, hagiographic texts, official documents, and monuments of written culture of the 10th–12th centuries were composed in this language. The Church Slavonic tradition was largely based on the Bulgarian recension, as also noted by Yu. Shevelov. Nevertheless, this literary language did not replace the vernacular foundation but rather coexisted with it in a state of constant interaction. The penetration of living vernacular elements into Church Slavonic texts is evidenced by numerous linguistic features recorded in manuscript sources, including the Ostromir Gospel (1057), the Dobrilo Gospel (1164), and other texts. Such features are often explained by the influence of the local linguistic environment on scribes.

Evidence of the functioning of the Ukrainian language in the popular milieu is also provided by the graffiti of Saint Sophia Cathedral in Kyiv. S. O. Vysotskyi, who studied the corpus of inscriptions from the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv dating from the 11th to the 17th centuries, identified linguistic features in the graffiti of the 11th–12th centuries that correlate with the Ukrainian linguistic tradition. This finding refutes claims that the Ukrainian language supposedly emerged only in the 13th–14th centuries from a "common ancestor."

In particular, graffiti No. 108 records the text: "МАТН|НЄХОТѦУН|ДЪТНУѦ|БѢЖѦ|ГЄТ (segmentation – *P. D.*)" [4, pp. 46–47], which can be reconstructed as: "Мати, не хочучи дитя, біжить геть…" ("Mother, not wishing for the child, ran away…") (see Fig. 1).

Fig. 1. Graffito No. 108 discovered in Saint Sophia Cathedral in Kyiv [11]

This inscription of the 11th century, discovered on the walls of Saint Sophia Cathedral in Kyiv, is rendered in modern Russian translation as: "Мать, не желая ребёнка, бежала прочь…". We agree with the conclusion of S. O. Vysotskyi that this text contains linguistic features characteristic of the Ukrainian language.

Another inscription from the late 11th – early 12th century, also found in Saint Sophia Cathedral in Kyiv, reads as follows: "О|ГОРЄ|ТОБѢ|АНДРОНҮЄ|ОХЬ|ТОБѢ|НѢБОЖЄ (segmentation –

P. D.)" [3, p. 440], which can be reconstructed as: "О горе тобі, Андрониче, ох тобі, небоже…" ("Oh woe to you, Andronych, oh you poor fellow…") (see Fig. 2).

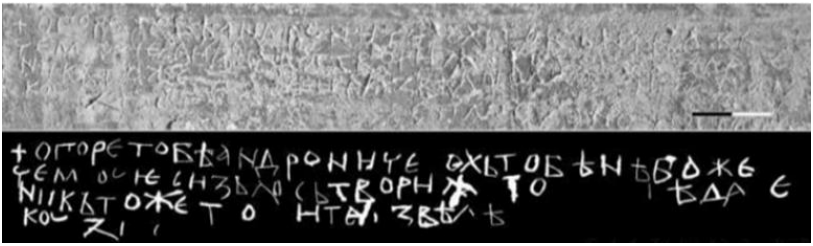

Fig. 2. Graffito No. 204 discovered in Saint Sophia Cathedral in Kyiv [11].

n modern Russian translation, this text reads: "О горе тебе, Андроник, ой тебе, племянник…". Thus, in this case as well, linguistic features characteristic of the Ukrainian tradition can be observed.

Therefore, the corpus of written monuments, graffiti, and linguistic reconstructions allows us to assert that by the 11th–12th centuries a complex of structural features characteristic of the Ukrainian language had already formed. Despite the long-term dominance of Church Slavonic in the official sphere, the vernacular foundation preserved its continuity and gradually expanded its functional scope. This process intensified particularly during the period of the Grand Duchy of Lithuania, when the Rus'ian (Ukrainian) language acquired the status of a language of administration and state governance.

References:

1. Дешко П. П. Генезис та становлення Русі (VI–X ст.): кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». Рівне: 2024. 88 с.
2. Дешко П. П. Становлення української мови X-XVII ст. *Збірник студентських наукових праць.* Рівне, 2020. № 2 (14). С. 170–177.
3. Корнієнко В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.). Ч. VIII: Південні внутрішня та зовнішня галереї. Київ: Горобець, 2018. 680 с.
4. Корнієнко В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.). Ч. IX: Північні внутрішня та зовнішня галереї. Київ: Горобець, 2019. 392 с.
5. Кримський А. Ю. Древнекиевский говор. *Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук*, 1906. Т. XI. Кн. 3. С. 368–411.

6. Ломоносов М. В. Россійская граматика. Санкт-Петербург: «При имперорской акадеи наук», 1755. 213 с.
7. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: «Академія», 2001. 152 с.
8. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наукова думка, 1999. 200 с.
9. Погодин М. П. Записка о древнем языке русском (Письмо к И. И.Срезневскому). *ИАН по Отделению русского языка и словесности*, Ч. V, Вып. 2, Спб., 1856. С. 70–92.
10. Соболовський О. І. Как говорили в Киеве в XIV и XV вв., 1883.
11. Редченко О. Не молитвою єдиною. Українська мова в Київській Русі. *Київське православ'я.* URL: http://kyiv-pravosl.info/2015/05/23/ne-molytvoyu-edynoyu-ukrajinska-mova-v-kyjivskij-rusi/ (дата звернення: 24.02.2026).
12. Тищенко К. М. Правда про походження укрїнської мови. *Український тиждень*. 2012. № 39 (256). С. 22–64.
13. Шевельов Ю. В. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. В. Вакуленка та ін. Харків: «Акта», 2002. 1054 с.
14. Smal-Stockyj S., Gartner T. Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache. Wien: Buchhandlung der Szewczenko-Geselschaft der Wissenschaften in Lemberg, 1913. 550 s.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-19

БОРОТЬБА ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ОСВІТУ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ: ГУЦУЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Костючок П. Л.
кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри етнології і археології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

На території Галицької Гуцульщини наприкінці XIX – на початку XX ст. тривала модернізація, що поступово змінювала світогляд українського населення. Важливим фактором цих трансформацій стала національно-просвітницька діяльність української інтелігенції.

Інтелігенція відіграла ключову роль у процесі етнізації та політизації гуцулів. Провідні громадські діячі Гуцульщини (о. І.Попель, вчителі М. Вахнюк, С. Воліховський, М. Кузьмак, К. Обух) в українській пресі закликали до подолання соціально-економічної та культурно-просвітньої відсталості та неорганізованості населення етнографічного району.

Загальноукраїнський національний рух та боротьба за національні права в галузі освіти і пропорційну участь в імперських та крайових законодавчих органах вплинула на суспільно-політичний розвиток Гуцульщини. Особливої гостроти набуло питання розвитку системи національної освіти.

Значних досягнень гуцули здобули в культурно-освітній сфері. Вони домоглися відкриття навчальних закладів, культурно-просвітніх та господарських товариств, які виконували функції національних консолідаційних центрів.

У кінці XVIII – в першій половині XIX ст. на Гуцульщині діяло 12 шкіл (Путила, Довгопілля, Пістинь, Розтоки, Красноїлів, Дора, Соколівка, Білоберезівка, Яворів, Річка, Ясіня, Великий Бичків) [1, с. 121]. Вони функціонували за рахунок громади села, яка утримувала шкільне приміщення і вчителя. Школи давали елементарні основи початкової освіти. Їх відвідувала незначна кількість дітей.

Модернізаційні зміни сприяли переосмисленню значення освіти. Боротьба за національну школу в руслі суспільно-політичного та культурно-просвітнього руху спонукало місцеве населення до значного поступу щодо усвідомлення ролі освіти, а також показала якісний зріст суспільної свідомості та динамічний перехід у зміні особистісних та групових установок. Наприкінці XIX ст. через вимоги гуцульських громад було відкрито освітні заклади або їхні філіали в більшості сіл Гуцульщини.

Боротьба за національну освіту продовжилася у зв'язку з впровадженням у середніх школах класів з українською мовою викладання. За дорученням гуцульських осередків та батьків дітей повітові громадські ради українських товариств, переважно "Рідної Школи", зверталися до Краєвої Шкільної ради з проханням відкрити класи "з руською викладовою мовою". За підтримки знаних політичних діячів, зокрема, О. Барвінського, М. Василька, К. Трильовського, клопотання громад спрямовувалися до повітових шкільних рад, на засіданнях яких розглядалися [2, арк. 1]. Через вимоги гуцульських громад упродовж 1906–1913 рр. відкрито паралельні класи з українською та польською мовами викладання ("паралельки") в Кутах, Косові та Пістині [2, арк. 4].

Проте рівень освіти на Гуцульщині був невисоким, що зумовлено соціально-економічними факторами. Незважаючи на дію закону про

обов'язкове початкове навчання, значна частина дітей на Гуцульщині через матеріально-господарські нестатки (брак одягу, взуття, зайнятість у домашньому господарстві, перебування в наймах) не відвідувала школу. За даними В. Шухевича, кількість анальфабетів на кінець XIX ст. на Галицькій Гуцульщині становила 92,7 % [3, с. 96].

Однак на початку XX ст. у зв'язку із зростанням масової свідомості щодо ролі освіти на Гуцульщині відбувається збільшення кількості дітей, які відвідували школу: в Косівському повіті – 65%, Надвірнянському – 75%, Печеніжинському – 73% [4, s. 72–73].

Одночасно зі створенням освітньої мережі відбувався процес заснування культурно-освітніх і господарсько-економічних товариств, які сприяли формуванню громадянського суспільства та національно-політичній консолідації українців Гуцульщини. На Галицькій Гуцульщині значний вплив мало товариство "Просвіта". Підняттю національної свідомості сприяв січовий рух, який на Гуцульщині отримав значне поширення.

Таким чином, у кінці XIX – на початку XX ст. боротьба за національну школу сприяла підняттю національної свідомості та посиленню національної орієнтації населення етнографічного району, подоланню його неграмотності та неписьменності, зростанню його загального освітнього рівня. Українські школи стали основою національного виховання підростаючого покоління, яке активно виявило себе в міжвоєнний період. Значну роль у піднесенні освіти на Гуцульщині відіграла місцева інтелігенція як провідна верства націотворення. Особливе місце у процесі етнізації гуцульського населення належало вчительству. Поряд з національно свідомими провідниками гуцульських громад вчителі в культурно-освітній сфері вели боротьбу за відкриття українських шкіл.

Література:

1. Грабовецький В. Гуцульщина в XIII–XIX ст. Львів: Видавництво при Львівському університеті видавничого об'єднання "Вища школа", 1982. 152 с.

2. Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 3217.

3. Шухевич В. Гуцульщина. Львів, 1899. Ч. I.

4. Podręcznik Statystyki Galicyi wydany przez Krajowe Bjuro Statystyczne pod redakcyą dr. T. Pilata. Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1913. T. IX. Cz. I.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-20

ДОЗВІЛЛЯ МІСЬКОЇ МОЛОДІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ У СПОГАДАХ О. АНТОНОВИЧА

Кушнір С. А.
аспірант кафедри всесвітньої історії
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

У міжвоєнний період дозвілля міської молоді Східної Галичини було тісно пов'язане з політичними та культурними процесами, що формували нове покоління українців. Спогади О. Антоновича, одного з активних учасників місцевого національного руху, дозволяють простежити, як середовище гімназійної та студентської молоді поєднувало навчання, громадську діяльність і культурні практики, створюючи особливий простір для формування національної свідомості. Його життєпис є важливим джерелом для розуміння того, як дозвілля молоді ставало не лише сферою відпочинку, але й полем боротьби за ідеї та цінності.

Омелян Антонович народився 6 лютого 1914 р. в місті Долина в родині державного службовця. Початкову освіту здобув у рідному місті, а згодом навчався у гімназіях Львова та Перемишля. Саме в цей час він долучився до національного підпілля, що стало визначальним для його подальшої біографії. У 1933 р. польська влада заарештувала його за участь у діяльності ОУН, і він провів понад два з половиною роки у в'язницях Перемишля та Тарнова [6, с. 152; 7, с. 28]. Цей досвід сформував його як людину твердого характеру, дисципліновану та готову до самопожертви.

Після звільнення Антонович продовжив навчання: студіював право в Любліні, економіку в Познані та Берліні, а 1943 р. здобув ступінь доктора права в Українському вільному університеті у Празі [3, с. 584]. У роки Другої світової війни він двічі опинився в німецькому концтаборі Заксенгаузен, де загалом провів понад два роки [5, с. 3; 7, с. 28]. Вийшовши на волю, Антонович знову включився у підпільну діяльність, виконуючи завдання для Закордонного представництва УГВР у різних країнах Центральної Європи [2, с. 19; 8, с. 21].

Після війни він працював у проводі ОУН під керівництвом С. Бандери, опікувався бійцями УПА, які прибували до західних окупаційних зон Німеччини та Австрії [7, с. 28]. У 1949 р. разом із дружиною Т. Терлецькою емігрував до США, де спочатку заробляв на життя важкою фізичною працею, а згодом став представником

Закордонного представництва УГВР у Вашингтоні та головою Об'єднання українців цього міста [3, с. 584; 6, с. 153]. Водночас він активно співпрацював із видавничим об'єднанням «Пролог», готуючи огляди преси та матеріали для англомовних видань, що поширювали інформацію про Україну [6, с. 154].

У США Антонович разом із дружиною заснував ферму у Вірджинії, але його головним внеском стала благодійна діяльність. У 1980 р. подружжя створило Фундацію Омеляна і Тетяни Антоновичів, яка підтримувала розвиток української культури та науки. Завдяки їхнім пожертвам було відновлено бібліотеку Києво-Могилянської академії, Львівську наукову бібліотеку ім. В. Стефаника, споруджено пам'ятник борцям за Українську державу та музей «Бойківщина» у Долині [4, с. 23; 7, с. 28]. У вересні 2005 р. О. Антонович повернувся на постійне проживання до України, оселившись у Львові. Тут він продовжував підтримувати культурні та освітні проєкти, залишаючись символом жертовності та служіння українській справі [8, с. 21]. Помер він 28 лютого 2008 р., залишивши по собі спадщину мецената, громадського діяча та людини, яка своїм життям втілювала боротьбу й відданість національній ідеї [5, с. 3].

Дозвілля міської молоді виступало важливим соціокультурним індикатором, що відображав поєднання традиційних форм відпочинку, громадської активності та національного виховання. Спогади О. Антоновича дають змогу реконструювати повсякденні практики молоді – від участі в публічних імпрезах і фестинах до організованих гуртків і спортивних змагань. Аналіз його мемуарів дає можливість виокремити декілька ключових рис міського молодіжного побуту: інституціоналізацію культурних практик у межах місцевих осередків, активну участь жінок у громадському житті, роль спорту й скаутської (пластової) діяльності як засобів соціалізації, а також значення публічних просторів як місця для здійснення міжособистісних контактів і політичних дискусій [1, с. 26–29].

Урбаністичне середовище Долини та Львова, яке описує О. Антонович, було насичене локальними інституціями (осередки «Просвіти» та «Руської Бесіди», читальні), де відбувалися аматорські вистави, збори й забави; ці простори виконували одночасно культурну, освітню й рекреаційну функції, забезпечуючи молоді можливості для колективної творчості та публічної присутності [1, с. 26–27]. Масові святкування й фестини, організовані жіночими читальнями та іншими громадськими організаціями, поєднували розважальний і благодійний аспекти: підготовка до фестину включала репетиції, лотереї, буфети й спортивні змагання, а самі заходи слугували майданчиком для національного виховання. Така організація свят підкреслювала,

що дозвілля в містах Галичини мало виразний громадський і виховний вимір, а не лише приватний характер відпочинку [1, с. 28–29].

Спортивні практики, зокрема футбол, займали центральне місце в житті підлітків і молоді. Регулярні ігри на вільних майданчиках, імпровізовані команди та недільні матчі формували колективну дисципліну й відчуття належності до групи. О. Антонович підкреслює, що футбол «набирав усе більшого значення» і часто перетворювався на домінуючу форму проведення вільного часу, що свідчить про зростання масової спортивної культури в містах Східної Галичини міжвоєнного періоду [1, с. 84–87]. Пластова діяльність, легальна скаутська організація, доповнювала спортивні практики виховними вправами, орієнтуванням на місцевості, нічними тренуваннями та елементами військової підготовки [1, с. 92–94].

Особливе місце у дозвіллі тогочасної міської молоді Галичини займало читання. О. Антонович підкреслює, що молодіжне читання починалося з домашньої передплати різних видань («Світ дитини», «Молода Україна», «Наш приятель»), які поєднували релігійне й національне виховання та формували читацькі смаки, зокрема інтерес до історичних повістей і романів (особливо популярними серед молоді, за спогадами автора, були твори К. Мая («Віннету») та Д. Ф. Купера («Останній із могікан»)). Ця рання читацька практика, за його словами, «скріплювала … національне почуття і патріотизм» [1, с. 80–81, 100–101].

Важливою формою масового дозвілля міської молоді були також візити до кінотеатрів. О. Антонович згадує великі кінотеатри Львова («Копернік», «Аполло», «Пасаж», «Ґражина», «Лев»), де демонструвалися як голлівудські, так і німецькі стрічки, і навіть фільми, зняті на території радянської України (наприклад, «Тарас Шевченко» (1926)). Перегляд кіно супроводжувався оркестровим акомпанементом у німому кіно й перетворювався на подію, що поєднувала розвагу з елементом освітнього впливу [1, с. 98–99]. Окремої уваги заслуговують танцювальні вечори («вечорниці», «забави»), які мали чітку сезонність («восени і взимку, а переважно по Різдві, в січні і лютому, аж до Великого посту») і проводилися громадськими та студентськими організаціями. Музичний репертуар таких вечорів включав віденський вальс, аргентинське танго, американські фокстрот і словфокс, місцеві шляґери, а також популярні українські композиції, що поступово входили до танцювального репертуару (наприклад, «Гуцулка Ксеня») [1, с. 222].

Окрім цього, походи в гори, рибальство та збирання ягід і грибів у спогадах О. Антоновича виступають як форма активного відпочинку, що поєднувала фізичне загартування, пізнання природи й національну самосвідомість. Шкільні «прогульки» під наглядом учителів, літні

походи до Карпат та інші маршрути давали молоді можливість долати перешкоди, вчитися співжиттю в групі й відчувати «переборювання перешкод серед чудової природи», що автор прямо пов'язує з вихованням і товариським співжиттям [1, с. 48–50; 149–153].

Таким чином, дозвілля міської молоді Східної Галичини міжвоєнного періоду поєднувало у собі розважальний, освітньо-виховний та громадський компоненти, сприяючи набуттю соціальних навичок і виробленню національної ідентичності. Описані О. Антоновичем форми відпочинку (спорт, читання, танцювальні вечори, відвідини кінотеатрів, мандрівки у гори тощо) функціонували як інституційно впорядковані майданчики соціалізації й патріотичного виховання. Спогади автора підтверджують, що ці культурні практики мали тривалий вплив на формування громадянської позиції покоління і зберігають цінність як джерело історичної реконструкції повсякденного життя.

Література:

1. Антонович О. М. Спогади. К. – Вашингтон : АО «Август», 1999. 392 с.

2. Д. М. Антонович Омелян (Omelan Antonovych). *Енциклопедія Української Діяспори*. Т. 1: Сполучені Штати Америки. Кн. 1: А – К. Нью-Йорк ; Чикаго : НТШ в Америці, 2009. С. 19.

3. Дзюба І. М. Антонович Омелян Миколович. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 1: А. К., 2001. С. 584.

4. Квіт С., Брюховецький В. Своїм життям він будив наші українські душі. *Свобода*. 2008. 7 березня. № 10. С. 23.

5. Помер Омелян Антонович. *Свобода*. 2008. 7 березня. № 10. С. 3.

6. Сеник Я. Омелян Антонович – громадянський діяч, дослідник, меценат (до 100-річчя від дня народження). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2015. Вип. 23. С. 152–158.

7. Ференцевич Р. З когорти ідейних борців (до сороковин св. п. д-ра Омеляна Антоновича). *Свобода*. 2008. 9 травня. № 19. С. 28.

8. Ференцевич Р. Омелян Антонович повернувся в Україну. *Свобода*. 2005. 14 жовтня. № 41. С. 21.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-21

ГЕРОЇ СУЧАСНОСТІ: ЖИТТЯ ТА ПОДВИГ ВІТАЛІЯ ПАНКРАТОВА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Михайленко С. М.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Яготин, Україна

У сучасних умовах російсько-української війни особливого значення набуває збереження пам'яті про тих, хто віддав своє життя за незалежність, територіальну цілісність та свободу України. Пам'ять про героїв сучасності є не лише історичним документом, а й важливим чинником формування національної ідентичності, громадянської свідомості та колективного самовизначення українського суспільства.

Серед тисяч українських героїв особливе місце займають мешканці малих міст та громад, зокрема яготинці, які стали на захист Батьківщини у складі Збройних Сил України та добровольчих формувань. Їхній внесок у захист держави відображає не лише військову мужність, а й високий рівень соціальної та громадянської відповідальності.

Життєві історії таких осіб демонструють поєднання особистісних, освітніх та професійних здобутків із високим рівнем патріотизму, готовністю до самопожертви та активною участю у суспільному житті. Одним із яскравих прикладів сучасного українського героїзму є Віталій Вікторович Панкратов (30.08.1984–11.01.2023), який добровільно став на захист Батьківщини та віддав своє життя, боронячи Україну від російської агресії.

Його життєвий шлях демонструє, як особисті зусилля та приклад мужності окремої людини можуть стати частиною колективної історичної пам'яті як складової національного наративу.

Віталій Панкратов народився 30 серпня 1984 року в місті Яготин Київської області. З раннього дитинства він проявляв різнобічні здібності та активний інтерес до розвитку особистості. Займався у гуртках конструкторського та художнього спрямування, навчався грі на баяні та гітарі, відвідував секції боротьби, писав вірші, а також захоплювався риболовлею, що сприяло розвитку терпіння та концентрації.

Після завершення навчання у Яготинській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів № 3 він вступив до Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», де у 2002–2007 роках здобув вищу освіту за спеціальністю «Фінанси». Після цього Віталій працював у банківській сфері та

комерційних організаціях, демонструючи професійну компетентність, дисциплінованість та відповідальність.

Його життєвий шлях є прикладом поєднання освітніх та професійних здобутків із формуванням високих моральних і громадянських принципів, які пізніше проявилися у військовій службі.

З жовтня 2019 року він добровільно вступив до лав Збройних Сил України за контрактом, попри звільнення від строкової служби за станом здоров'я. Рішення було зумовлене глибокими патріотичними переконаннями та особистою позицією щодо необхідності захисту держави. Неодноразові звернення до військкомату з проханням прийняти його на службу свідчать про усвідомлену громадянську відповідальність та внутрішню мотивацію до участі у боротьбі за незалежність України. Важливим чинником цього вибору стало й особисте сприйняття подій на Сході України, зокрема переконання у належності Донбасу до українського державного простору, що було підсилене родинними зв'язками з цим регіоном.

Після складання військової присяги восени 2019 року проходив службу у складі 95-ї окремої десантно-штурмової бригади (в/ч А0281), де з жовтня 2021 року безпосередньо брав участь у заходах із забезпечення територіальної цілісності та оборони України.

Повномасштабне вторгнення застало його на передових позиціях у районі смт Зайцеве – одній із найгарячіших точок фронту. З перших днів широкомасштабної війни і до останніх хвилин життя він залишався на передовій, демонструючи витривалість, відданість військовому обов'язку та готовність до самопожертви. Командування відзначало його як відповідального та дисциплінованого військовослужбовця, який сумлінно виконував поставлені завдання і користувався авторитетом серед побратимів.

Протягом служби, незважаючи на значну перевагу противника у чисельності та озброєнні, він понад рік перебував у зоні активних бойових дій. У цей період зазнав двох поранень. Перше – контузію – отримав 14 березня 2022 року під час бойових дій у районі м. Вугледар. Друге – кульове поранення гомілки – під час виконання бойового завдання у Харківській області, в умовах безпосереднього бойового зіткнення. Після короткотривалого лікування у медичних закладах щоразу повертався до виконання службових обов'язків на передовій.

Служба проходила у вкрай напружених умовах – без повноцінної ротації та відпусток, що значно обмежувало можливість спілкування з родиною. Попри це, він залишався відданим військовій присязі та своїм побратимам.

У серпні 2022 року був переведений до новоствореної 77-ї окремої аеромобільної бригади (в/ч А4355), де отримав військове звання молодшого сержанта та обійняв посаду командира відділення. На цій

посаді він не лише виконував бойові завдання, але й усвідомлював відповідальність за життя підлеглих, докладаючи максимальних зусиль для їхнього збереження.

11 січня 2023 року, під час запеклих боїв у районі м. Соледар, він загинув, виконуючи бойове завдання. Його дії сприяли стримуванню противника та дали змогу виграти час для укріплення оборонних позицій. Ціною власного життя він забезпечив виконання поставленого завдання та зберіг життя багатьох побратимів.

Життєвий шлях та подвиг Віталія Панкратова мають не лише військове, а й соціокультурне та історичне значення. Його історія стала частиною національної пам'яті, яка зберігається у родині, серед побратимів, у громаді та публічному просторі – через медіа, меморіальні заходи та освітні ініціативи. Посмертне нагородження орденом «За мужність» III ступеня Указом Президента України № 262/2023 підкреслює його внесок у формування сучасної української ідентичності та патріотичної свідомості суспільства.

Таким чином, життя і подвиг Віталія Панкратова демонструють, як локальна історична пам'ять може стати фундаментом для формування національної ідентичності та цінностей, а приклади героїзму окремих осіб сприяють зміцненню громадської солідарності та усвідомленої громадянської позиції у публічному просторі. Інтеграція подібних життєвих історій у науковий та публічний дискурс сприяє конкретизації уявлень про сучасний український героїзм, формує суспільну свідомість і забезпечує спадкоємність історичної традиції боротьби за незалежність. Такі приклади посилюють процеси національної консолідації та виступають моральним орієнтиром для наступних поколінь

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-22

ДУАЛІЗМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЖІНОК У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (1860–1870-ТІ РР.)

Муляр А. М.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
Університет економіки і підприємництва
м. Хмельницький, Україна

Економічна активність жінок у Подільській губернії 1860–1870-х рр. формувалася під впливом комплексу структурних чинників, що поєднували демографічні, станові, конфесійні та регіональні особливості. Аналіз статистичних даних та нормативних актів дозволяє реконструювати основні передумови залучення жінок до господарського життя попри законодавчі обмеження їхньої правоздатності [6, с. 360].

Ключовою передумовою жіночої економічної активності була демографічна ситуація в губернії. Статистичні дані за 1862–1872 рр. свідчать про переважання жіночого населення у структурі мешканців Поділля: на 100 чоловіків припадало 101,96 жінки, особливо в сільській місцевості [6, с. 365]. Ця диспропорція пояснювалася вищою смертністю чоловіків внаслідок важких умов праці, військової служби та міграційних процесів.

У містах і містечках губернії жінки також становили більшість населення. Наприклад, у Кам'янці-Подільському у 1862 р. проживало 9 050 чоловіків та 9 487 жінок [2, с. 38–39]. Подібна ситуація фіксується й в інших містах губернії, що свідчить про відсутність значних диспропорцій у статевому складі міського населення, але водночас підтверджує тенденцію до відносного переважання жінок.

Ця демографічна структура мала безпосередні економічні наслідки: значна частка жінок була змушена самостійно забезпечувати своє існування через відсутність чоловіків – голів домогосподарств. Особливо це стосувалося вдів та дружин відставних нижніх чинів (33 479 осіб у 1862 р.), які становили помітну категорію населення і користувалися дещо ширшими можливостями розпорядження майном і пересування порівняно з одруженими жінками [6, с. 365].

Масова сезонна трудова міграція чоловіків стала одним із ключових чинників розширення практичної економічної активності жінок. За даними статистичних досліджень, до 20–30% молоді в окремих

місцевостях Подільської губернії залишало регіон на сезонні заробітки [2, с. 38–39]. Чоловіки частіше були залучені до ремесел, торгівлі, адміністративної служби або військової служби, тоді як жінки залишалися відповідальними за ведення господарства.

Ця ситуація створювала парадокс: попри юридичну залежність від чоловіка, жінки на практиці акумулювали повне управління домогосподарством, включно з розпорядженням майном, веденням торгівлі та представництвом родини в офіційних інституціях [6, с. 365]. У селянському середовищі звичаєве право нерідко превалювало над імперським законодавством, особливо в питаннях спадкування та шлюбних відносин, де елементи практики «розлучних листів» продовжували існувати [1, с. 58–60].

Станова структура населення губернії, що відображала загальноімперські тенденції, визначала специфічні модальності реалізації жіночих прав. За статистичними даними за 1862–1872 рр., понад 93% населення Подільської губернії становили селяни (1 685 724 особи у 1862 р.), що підкреслює аграрний характер економіки регіону [2, с. 34]. Решту становили дворянство, духовенство, міщани та купці, чисельно відносно незначні, але соціально впливові групи.

Для жінок купецького та міщанського станів ключовим аспектом правового статусу була можливість здійснення економічної діяльності. Купецький стан демонстрував стабільне зростання у пореформений період: з 1 257 чоловіків у 1862 р. до 1 595 у 1870 р. [2, 2025, с. 39]. Хоча статистика переважно фіксує купців-чоловіків, жінки купецького стану активно залучалися до торгівлі та ремесел, особливо у випадках вдівства або тривалої відсутності чоловіка. Вони могли реєструватися у гільдіях та володіти крамницями й майстернями, хоча їхня правоздатність фактично обмежувалася необхідністю отримання згоди чоловіка або опікуна [6, с. 367].

У селянському середовищі майнові відносини значною мірою регулювалися сільською громадою та звичаєвими нормами. Як правило, жінка не мала самостійного права на землю, але могла володіти рухомим майном, набутим власною працею. Після скасування кріпацтва 1861 р. селянки формально набули ширших майнових прав, проте їхня фактична залежність від чоловіків та громадських інституцій зберігалася [2, с. 38–40]. Статистичні показники відносно стабільної частки селян-землевласників (з 64,74% у 1862 р. до 63,04% у 1870 р.) опосередковано свідчать про залучення жінок до управління наділами в межах сімейної власності [6, с. 367].

Конфесійна належність додатково диференціювала економічні можливості жінок. Православне населення становило більшість губернії, однак помітна частка єврейського та католицького населення формувала складну релігійну структуру. Єврейські жінки зазнавали

подвійної дискримінації: за ознакою статі та як представниці національної меншини в межах смуги осілості [6, с. 365].

Єврейське населення активно займалося ремеслом, торгівлею та промисловістю. За даними кореспондентів, у 15 губерніях смуги осілості діяло 91 миловарний завод, з яких 86 належали євреям; із 447 робітників загалом 352 були євреями [4, с. 12]. Ці підприємства мали виразно патріархальний характер: «більшість заводів носить скоріше дрібно-товарний характер, ніж фабричний. Найчастіше майстром є сам власник».

Для єврейських жінок це означало можливість участі в родинному бізнесі, проте їхній статус залишався похідним від статусу чоловіка. Шлюбні відносини регулювалися релігійним правом (галахою), де становище жінки також визначалося патріархальними нормами, хоча й супроводжувалося специфічними майновими гарантіями (ктуба) [3, с. 39].

Регіональна специфіка Подільської губернії полягала в поєднанні аграрного характеру економіки з розвиненою торговельною інфраструктурою. Розвиток цукрової промисловості, переробних галузей та мережі ярмарків створював попит на жіночу працю у сферах обслуговування, торгівлі та сезонного найму. Перехід від феодальних до капіталістичних відносин, особливо після скасування кріпацтва 1861 р., продаж землі та розгортання промислового виробництва, насамперед цукрового й переробного, стали стимулом для сотень тисяч молодих селян, які шукали засобів до існування поза традиційним аграрним сектором [5, с. 112–118]. Розвиток цукрового виробництва призвів до збільшення посівних площ цукрових буряків, що створило нові робочі місця для відхідників, які обробляли бурякові плантації.

Жінки залучалися до цієї економіки через дрібну торгівлю (базарна торгівля продуктами ремесла та сільського господарства), ремесла (швейне виробництво, вишивка, виготовлення одягу), сезонний найм (робота на цукрових заводах, у поміщицьких маєтках) та сферу послуг (утримання постоялих дворів, прання, прибирання).

Попри розширення економічних можливостей, жіноча активність залишалася обмеженою дуалізмом правового режиму: формальна рівність у майнових питаннях поєднувалася з обмеженою правоздатністю у сімейній та адміністративній сферах, зумовленою патріархальними нормами, релігійною належністю та регіональними традиціями [6, с. 360]. Важливим аспектом жіночого правового статусу була залежність від чоловіків у питаннях пересування та проживання. Імперська паспортна система вимагала дозволу чоловіка для отримання жінкою внутрішнього паспорта, що суттєво обмежувало її міграційну мобільність [6, с. 365].

Демографічні дані фіксують переважання жінок у статевій структурі населення (101,96 жінки на 100 чоловіків у 1862 р.), особливо в сільських районах, що частково пояснюється вищою чоловічою смертністю від військової служби та важкої праці, а також тимчасовою трудовою міграцією чоловіків [2, с. 36]. Жінки з родин, які втратили станові права внаслідок конфіскацій, часто були змушені шукати засоби до існування через працю або шлюб, що знижувало їхній соціальний статус та обмежувало фактичну правоздатність, попри формальні привілеї [6, с. 365].

Жіноча зайнятість значною мірою зосереджувалася в домашній службі, домашній праці, дрібній торгівлі та сільському господарстві, де жіноча праця оцінювалася нижче порівняно з чоловічою [6, с. 366].

Таким чином, структурні передумови економічної активності жінок на Поділлі 1860–1870-х рр. визначалися перетином демографічних, станових, конфесійних та регіональних чинників. Переважання жіночого населення, масова сезонна міграція чоловіків, розвиток торгівлі й промисловості створювали об'єктивну потребу в залученні жінок до господарського життя. Водночас правова система залишалася патріархальною, обмежуючи жіночу автономію через паспортну залежність, майнові обмеження та станові бар'єри.

Цей дуалізм – між практичною економічною агентністю та формальною правовою залежністю – становив ключову характеристику становища жінок у пореформений період. Реформи 1860-х рр. певною мірою розширили жіночі економічні можливості, особливо в міському середовищі, проте не змінили фундаментальних основ патріархального суспільного ладу. Для сучасної історіографії це означає необхідність чіткого розрізнення між формальним правовим статусом та фактичною економічною роллю жінок у регіональній економіці Подільської губернії.

Література:

1. Ецинский С. Семейная жизнь в Подолье в первой половине прошлого века. *Киевская старина.* 1891. Т. 4. С. 24–42.

2. Муляр А. Демографічний розвиток Подільської губернії (1862–1872): соціальні, релігійні та міграційні аспекти. *Інтернаука*. 2025. № 2(169). С. 32-43.

3. Орловський Л. О. Єврейське населення в соціально-економічному житті Поділля (1861–1914 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2020. 256 с.

4. Пасманик Д. Экономическое положение евреев в России. Одесса : Книгоиздательство «Кадима», 1905. 189 с.

5. Статистические сведения о Подольской губернии за 1862, 1863, 1864 годы. *Подольский губернский статистический комитет.* Каменец-Подольск : Губернская типография, 1865. 285 с.

6. Mulyar A. Women in the Social and Legal Field: The Legal Status of Women in the Podolsk Province in the 19th Century. International *Scientific and Professional Conference «Science and Education: Paths to Progress».* Los Angeles, 2026. P. 359–367.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-23

ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ НА КІРОВОГРАДЩИНІ (1944 РІК): ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР ТА АРХІВНІ СВІДЧЕННЯ

Позднякова І. С.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Дослідження локальної історії дозволяє розвінчати великі ідеологічні наративи, розглядаючи процеси через «мікроскоп» конкретного регіону. У 1944 році, після вигнання нацистських окупантів, на теренах України відбувалося не лише відновлення господарства, а й тотальне повернення радянського ідеологічного контролю. Вивчення цього процесу на прикладі Кіровоградщини дає змогу зрозуміти, як держава намагалася витіснити будь-які прояви альтернативної самоідентичності, що могли зародитися в умовах війни.

Основою розвідки слугують розсекречені документи Державного архіву Кіровоградської області (ДАКірО), зокрема фонд Р-3056 (Кіровоградське обласне управління з охорони державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації), що містить накази, циркуляри, інструкції, інформаційні листи Головліту СРСР, УРСР з питань організації цензорського контролю. Ці матеріали фіксують не лише сухі факти, а й реальні труднощі становлення цензурного апарату на місцях.

Продовженням кровопролитних боїв, що розпочалися в жовтні 1943 року на дніпровських плацдармах, став важкий наступ, який

тривав майже шість місяців. У грудні 1943 року війська 2-го Українського фронту остаточно націлилися на Кіровоград (тепер – Кропивницький) та Черкаси. Хоча взяти обласний центр одразу не вдалося, радянські війська встановили контроль над стратегічно важливими населеними пунктами. Серед них – промисловий центр місто Олександрія (6 грудня) та вузлова залізнична станція місто Знам'янка (10 грудня). Кіровоград (тепер – Кропивницький) був звільнений 7 січня 1944 року. [2, с. 7–8; с. 104–105].

Цікавим фактом є те, що Кіровоградський облліт розпочав свою роботу не в обласному центрі, а в м. Олександрія 18 грудня 1943 року [1, арк. 13]. Це свідчить про те, що радянська влада розглядала цензуру як невіддільну частину військового наступу: щойно армія звільняла місто, там негайно створювалися органи цензури для контролю над інформаційним простором.

У населених пунктах області негайно відновлювався випуск газет. Районі газети «Більшовицька Правда» (м. Олександрія), «За більшовицькі колгоспи» (с. Петрове) ставали рупорами радянської пропаганди. Контроль за змістом видань здійснювали райуповноважені, призначені обкомом КП(б) У [1, арк. 14].

Важливим аспектом насадження радянської ідентичності, як примусового і штучного формування нової форми самосвідомості громадян, була перевірка бібліотек. Протягом першої половини 1944 року Кіровоградський облліт провів ревізію фондів бібліотек технікумів та педагогічного інституту в Кіровограді (тепер – Кропивницький) [1, арк. 12]. Метою було вилучення будь-якої літератури, що не відповідала сталінській ідеології, зокрема й видань періоду окупаційного періоду.

Штат цензорів формувався з-поміж колишніх партизанів та ідеологічно перевірених кадрів. На час відновлення цензурної роботи, крім начальника С.А. Корєшкова, до штату Кіровоградського облліту входив заступник начальника Джатієв, колишній відповідальний секретар обласної газети «Комуніст» Південно-Осетинського обкому та комісар одного з партизанських загонів, що діяли на території Кіровоградської області, що підкреслює воєнізований характер управління культурою та інформацією в той час. А також інспекторка з контролю за дрібною друкованою продукцією, комсомолка з вищою освітою [1, арк. 13].

Таким чином, аналіз діяльності Кіровоградського облліту в 1944 році показує, що локальна історія – це не лише про події в окремому місті, а про те, як глобальні механізми тоталітарної держави впроваджувалися на місцях. Відновлення цензури було спрямоване на швидку ліквідацію наслідків нацистської пропаганди та запобігання поширенню ідей українського самовизначення, що є ключовим для розуміння процесів формування ідентичності в повоєнний період.

Література:

1. Державний архів Кіровоградської області (ДАКірО). Ф. Р-3056. Оп. 2. Спр. 3. 17 арк.
2. Колєчкін В.П., Шевченко Б.Л. Битва за Центральну Україну. Військове протистояння між Червоною армією і вермахтом на Кіровоградщині у січні–березні 1944 року. Кропивницький, 2021. 420 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-24

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРУБІЖЖЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІСЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМЯТІ.

Притулюк В. Є.
доктор PhD
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Нінічук С. В.
аспірант кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Особливістю українського-порубіжжя є значна концентрація тут місць національної пам'яті обох народів, які є наслідком не просто спільної історії, але й частих воєн та конфліктів, що були не рідким явищем на порубіжжі. Під порубіжжям, розуміються землі, на яких у різні історичні період спільно проживали сусідні народи (у даному випадку українці та поляки), ці території входили до складу різних, або одних і тих самих держав і зазнавали культурних впливів обох народів. Обидва сусідні народи впродовж усієї своєї історії тісно пов'язані порубіжними теренами проживання та багатовіковою історією сусідства. По обидва боки міждержавного українсько-польського кордону сконцентровано чимало кладовищ, де покояться українці та поляки, що у різні роки воювали за власну державність.

На переконання авторів, саме через місця національної пам'яті та історичну пам'ять, що панує на порубіжжі відбувається формування національної ідентичності українців та поляків, які пов'язані не просто спільною історію, але й культурою, близькими мовами та традиціями,

що з одного боку увиразнює національну ідентичність, а з іншого унаочнює національну окремішність двох сусідніх народів.

Український дослідник Ю. Зерній стверджує, що «за певних історичних умов всередині національної спільноти можуть співіснувати відмінні (генераційні, регіональні, корпоративні) опції історичної пам'яті. В такому стані колективна історична пам'ять схильна до політизації і може виступати дезінтегруючим чинником щодо національної ідентичності» [1, с. 35]. Саме тому важливим видається простежити локальні та національні особливості формування історичної пам'яті на українсько-польському порубіжжі.

Контравесії пов'язані із місцями національної пам'яті в сучасних українсько-польських відносинах пропонується розглянути на прикладі подій, що в останні десятиліття, із заздрісною регулярністю, не перестають збурювати обидва сусідні суспільства, що знані широким загалом, як «Волинська трагедія».

У результаті складних та тривалих перемовин, і, здавалося б, остаточних домовленостей (до прикладу, відкриття в 2003 році меморіалу пам'яті у с. Павлівка, що на Волині Президентами України та РП), проблема міжнаціонального українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни із регулярністю постає знову і знов у суспільному та політичному дискурсах, досить часто стаючи предметом політичних маніпуляцій. Ухвала Сейму Республіки Польща від 22 липня 2016 року, про визнання подій на Волині у роки Другої світової війни геноцидом проти польського населення [3], стала черговим поверненням до, здавалося б, вичерпаної дискусії.

Розхитування антиукраїнських настроїв у Польщі поставило Україну перед необхдністю дати адекватну відповідь на такі, з візії авторів, безпідставні звинувачення. Спроби маніпуляцій історичною пам'яттю із сторони польського політикуму, перенесли акценти із двосторонніх міждержавних відносн на локальну історію, поставивши місця національної пам'яті на українсько-польському порубіжжі у центр суспільної уваги.

Відомо, що українсько-польський конфлікт розгорнувся на етнічних українських землях (Волинь та Галичина), де українці складали переважну більшість, і впродовж десятиліть піддавалися національним та релігійним утискам із боку польської влади. То ж, хоча би з точки зору формальної логіки, про жоден геноцид не могла б вестися мова, адже саме українці піддавалися дискримінації на своїх етнічних землях.

Не вдаючись у глибокий аналіз причин українсько-польського протистояння у 1943–1944 років, очевидними є декілька факторів: головними причинами міжнаціонального конфлікту були: дискримінаційна політика польської держави щодо українців та вплив німецького і радянського чинників на міжнаціональний конфлікт [4, с. 64–66].

Напружені українсько-польські взаємини та вплив третьої сили призвели до того, що жертвами протистояння на Волині та у Галичині у роки Другої світової війни стали і поляки, і українці. Ця сторінка локальної історії з однаковим трагізмом вписана в історію обох народів, що мешкали на порубіжжі. Власне, не дивно, що по обидва боки кордону є чимала кількість місць поховань, пам'ятних знаків споруджених на вшанування пам'яті загиблих у цьому міжнаціональному конфлікті. Само по собі, це позитивне явище, яке свідчить про сформовану національну історичну пам'ять. Проте, намагання перекрутити факти, чи значно завищити цифри жертв трагедії зі свого боку (з сторони РП), викликає занепокоєння в України і дає підстави для різноманітних спекуляція і політичних заяв, на кшталт уже згаданої ухвали польського Сейму [3].

Свідків «Волинської трагедії», які могли б заповнити прогалини у локальній історії, залишається усе менше в силу часової віддаленості тих подій, а натомість на території Волині з'являються все нові і нові пам'ятні знаки, встановлені за останні роки польською стороною, з крикливо неправдивими цифрами жертв міжнаціонального конфлікту, що частково є наслідком відсутності чітких правових актів, щодо встановлення пам'ятних знаків [2, с. 233–235]. Для української сторони це досить гостра проблема, яка у майбутньому потребує іще значного юридичного унормування. Адже, спорудження згаданих пам'ятних комплексів має узгоджуватися та відбуватися не лише в руслі національної полтики пам'яті, але й не нести шкоди національній самоідентифікації українців.

Численні дослідження проведені українськими та польськими науковцями доводоть, що місця національної пам'яті українців та поляків на порубіжжі (попри усі узгодженості та домовленості) продовжують залишатися чутливим ламусовим папірцем у сучасних двосторонніх відносинах та справляють відчутний вплив на національну самоідентифікацію мешкаців українсько-польського порубіжжя.

Література:

1. Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичнї пам'яті. *Стратегічні пріоритети.* 2008, № 4 (9). С. 35 – 43.

2. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні.* К., 2017. С. 230 – 274.

3. Повий текст резолюції польського Сейму про визнання Волинської трагедії геноцидом. URL: https: //zaxid.net/povniy_tekst_rezolyutsiyi_polskogo_seymu_pro_n1398458 Дата доступу: 21.03.2024 р.

4. Стрільчук Л. Питання історичної пам’яті в сучасних українсько-польських взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Ч-49. Історія.* Чернівці, 2017, № 1. С. 63–68.

5. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк : Вжа-Друк, 2019. 368 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-25

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНІ СТРУКТУРИ ТА КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ХАРКОВА

Радіонова Л. О.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна

Сучасне осмислення локальної історії Харкова передбачає відхід від описово-хронологічних моделей до інтерпретативних підходів, у межах яких місто постає як складна система комунікації культур. У цьому контексті локальна історія розглядається не лише як сукупність подій минулого, а як дискурсивна практика, що формується у процесі взаємодії знаково-символічних структур.

Ми виходимо з методологічної підстави, що культура функціонує через систему знаків і символів, які не тільки відображають реальність, але й конструюють її, визначаючи ціннісно-смислові орієнтації суспільства [1, с. 14]. У цьому сенсі місто можна розглядати як текст, у якому закодовано різні моделі соціального досвіду. Важливим теоретичним підґрунтям такого підходу є концепція комунікативної дії Ю. Габермаса, відповідно до якої соціальна реальність формується у процесі інтерсуб’єктивної взаємодії, спрямованої на досягнення взаєморозуміння. Локальна історія міста в цьому випадку постає як результат комунікативного узгодження різних інтерпретацій минулого, хоча це узгодження ніколи не є остаточним і завжди містить у собі потенціал конфлікту.

Водночас, як зауважує М. Фуко, будь-який дискурс пов’язаний із владними відносинами, які визначають, які саме знання визнаються

легітимними. Це означає, що локальна історія Харкова формується не лише як результат наукового пізнання, але і як продукт владних стратегій, що регулюють виробництво історичних наративів [2].

Жан Бодріяр підкреслює, що сучасне суспільство функціонує як система знаків, у якій реальність заміщується симулякрами. У цьому контексті образ міста може існувати як сукупність символічних конструкцій, що не завжди мають безпосередній зв'язок із історичною дійсністю, але активно впливають на колективну свідомість.

Таким чином, теоретичний аналіз локальної історії Харкова вимагає поєднання комунікативного, дискурсивного та семіотичного підходів. Ключовим елементом локальної історії виступає пам'ять міста, яка є специфічною формою соціальної пам'яті, що функціонує у межах урбаністичного простору [1, с. 15]. Пам'ять міста можна визначити як складну систему, що включає як інституційні структури (музеї, архіви, бібліотеки), так і неформальні механізми збереження та трансляції досвіду.

З одного боку, пам'ять міста має інституційний характер, оскільки вона забезпечується діяльністю культурних і освітніх установ, що регулюють процеси збереження історичної спадщини. З іншого боку, вона функціонує як інформаційна система, у якій відбувається відбір, інтерпретація та реконструкція знань про минуле.

Особливу роль у структурі пам'яті міста відіграють текстові ресурси – історичні документи, літературні твори, медіа-матеріали, які виступають носіями культурної інформації. У цьому контексті важливо враховувати, що в умовах цифровізації традиційні форми пам'яті трансформуються у електронно-інформаційні поля, що змінює структуру доступу до історичного знання та способи його інтерпретації. Це відповідає загальній тенденції переходу від класичних до посткласичних моделей організації знання, де значну роль відіграють герменевтичні підходи.

Локальна історія міста реалізується через систему культурно-часових просторів, які визначають спосіб його існування у соціокультурному вимірі. До основних типів таких просторів належать: культурно-історичний простір; простір перспективи; простір комунікації; простір відпочинку та дозвілля; інформаційний простір. У цьому контексті унікальним досвідом Харкова стало життя в метро та підвалах з 2022 року. Концерти Жадана, вистави театрів у підземці та навчання дітей закарбувалися як нова сторінка локальної історії. Це історія про те, що українська ідентичність Харкова це інтелект і творчість, саме через ці символи історія перестає бути «книжковою».

Культурно-історичний простір міста формується як поліфонія різних історичних епох, відображених у його архітектурі, плануванні та символічних структурах. У випадку Харкова це особливо помітно

у поєднанні конструктивістської спадщини, радянської забудови та сучасних урбаністичних рішень. Сучасні проєкти відбудови Харкова демонструють прагнення до інтеграції цих різних пластів у єдину систему. Формування генерального плану розвитку міста, орієнтованого на поєднання історичної спадщини та інноваційних підходів, свідчить про перехід до нової моделі організації культурного простору [3]. Довгий час історія Харкова робила акцент на козацькому корінні, досліджуючи Харків як полкове місто Слобідської України, також на потужному українському інтелектуальному русі XIX століття. Повернення імен, як-от родина Алчевських або Василь Каразін, допомагає побачити Харків як центр українського просвітництва, а не лише імперську провінцію. Харків 1920-х років був епіцентром українського модернізму. Сьогодні популяризація історії будинку «Слово» стала ключовою для ідентичності молоді. Це перетворює Харків з «першої столиці радянської України» на столицю українського авангарду, який був жорстоко перерваний терором. Усвідомлення цієї спадкоємності дає розуміння, за що саме триває боротьба сьогодні – за право на власну культуру.

Сучасна локальна історія Харкова під час війни трансформувалася з академічного вивчення минулого на живий акт творення ідентичності. Руйнування архітектурних об'єктів у Харкові не стерло пам'ять, а навпаки зробило її гострішою. Понівечені будівлі стали «місцями сили». Руїни Харківської держадміністрації, Палацу Праці стали візуальними символами російської агресії. Це естетика руйнації, бо фотографії пошкодженого Держпрому або Салтівки перетворюються на сучасні ікони стійкості. Харківська ідентичність сьогодні тримається на нових візуальних образах – забиті вікна OSB-плитами, на яких з'являються вірші українських поетів, мурали та малюнки. Це приклад того, як захист від вибухів перетворюється на мистецький маніфест. Бетонні зупинки-укриття з об'єктів безпеки перетворилися на полотна для митців, наприклад, розписи Гамлета Зіньківського, де локальна історія фіксується у коротких фразах та графіці.

Особливе значення для сучасного етапу розвитку міста має формування образу майбутнього, який виступає ключовим елементом його ідентичності. У цьому контексті важливими є соціологічні дослідження, що відображають очікування мешканців щодо розвитку міського середовища [4, с. 55–58]. Сучасні уявлення про майбутнє Харкова пов'язані з кількома основними напрямами: створення безпечного та комфортного житлового середовища; розвиток інноваційної економіки та наукового потенціалу; формування відкритих публічних просторів; забезпечення екологічної сталості міста [4, с. 59–62].

У цьому процесі важливу роль відіграє символічний статус Харкова як наукового центру та культурного осередку. Водночас, як показує

аналіз у дусі постструктуралізму М. Фуко, бо ці образи є результатом дискурсивних практик і можуть бути переосмислені або деконструйовані. З позицій Ж. Бодріяра можна стверджувати, що сучасна ідентичність міста формується у просторі символічного обміну, де знаки та образи відіграють визначальну роль. Це означає, що боротьба за ідентичність Харкова є, по суті, боротьбою за контроль над символічними ресурсами.

Локальна історія Харкова є важливим елементом формування загальноукраїнського культурного простору, працює на збереження ідентичності. У цьому процесі місто виступає не лише як об'єкт інтеграції, але і як активний суб'єкт продукування культурних смислів. З точки зору комунікативної теорії Ю. Габермаса, інтеграція локальних історій у національний контекст відбувається через дискурсивні практики, спрямовані на досягнення взаєморозуміння між різними соціокультурними групами. Водночас, з урахуванням критичного підходу М. Фуко, цей процес супроводжується боротьбою за домінування певних інтерпретацій, тому харківська ідентичність сьогодні формується на перетині науки, культури та оборони. Місто усвідомлює себе як «форпост», де українськість це свідомий вибір, підкріплений історією боротьби багатьох поколінь харків'ян за право бути собою.

Отже, ідентифікація Харкова в культурі України є складним і багаторівневим процесом, що включає: реконструкцію та переосмислення історичної пам'яті; формування нових культурно-часових просторів; виробництво символічних образів міста; інтеграцію локального досвіду у національний і глобальний контекст. Локальна історія Харкова постає як динамічний процес, у якому поєднуються пам'ять, комунікація та символічне виробництво смислів. У результаті Харків постає як відкритий культурний проєкт, ідентичність якого не є завершеною, а постійно конструюється у процесі соціокультурної взаємодії.

Література:

1. Радіонова Л. О. Знак і символ як форми комунікації культур у сучасних умовах. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку :* наук. зб. Вип. 27. Рівне : РДГУ, 2018. 132 с. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi27

2. Львова О. Відновлення історичного Харкова після війни: перспективи і ризики. URL: https://mediaport.ua/vidnovlennya-istorichnogo-harkova-pislya-viyni-perspektivi-i-riziki/

3. Фостер відновлює Харків як Лондон: 5 проєктів, що змінять місто назавжди. 2025. URL: https://infocity.kharkiv.ua/tv-proekty/foster-vidnovliuie-kharkiv-iak-london-5-proiektiv-shcho-zminiat-misto-nazavzhdy/

4. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Харків – точка тяжіння». Харків, Соціологіст». 2024. 64 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-26

ОСВІТЯНИ РІВНЕНЩИНИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1944–1953 РР.)

Старжець В. І.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна

Для радянської влади освіта була важливим засобом формування «нової людини», а вчитель мав бути провідником комуністичної ідеології. Однак у повоєнній Західній Україні ця політика наштовхнулася на опір, зумовлений національними, релігійними та культурними традиціями населення і боротьбою українського визвольного руху. У цих умовах вчителі Рівненщини перебували під постійним контролем влади, зазнаючи загроз свободі та життю, але водночас залишалися важливими носіями української історичної пам'яті та національної самоідентичності.

Важливою складовою повсякденного життя вчителів було їхнє скрутне матеріальне становище. Через недостатнє фінансування освітньої сфери педагоги відчували гострі житлові проблеми, а їхня заробітна плата не відповідала зростанню цін на продукти харчування й промислові товари [8, с. 58]. До цих труднощів на Рівненщині додавалася ще й складна політична ситуація. Комуністичний тоталітарний режим прагнув жорстко контролювати світогляд населення, виховуючи лояльність до системи, а освітній простір перебував під постійним наглядом партійно-державних структур. Від учителів вимагали орієнтуватися на партійні настанови щодо підвищення ідейного рівня викладання та боротьби з «буржуазно-націоналістичною ідеологією» [6, с. 244]. Керівництво Рівненської області звинувачувало педагогів у недостатньому ідейно-політичному рівні навчально-виховної роботи. Тому для обов'язкової пропагандистської обробки вчителів організовували семінари, лекції та гуртки політичної освіти [3, арк. 4].

Представники українського визвольного руху також приділяли значну увагу освітній сфері. У наказах та інструкціях проводу ОУН наголошувалося на необхідності обов'язкового навчання й всебічного виховання молодого покоління, а вчителів закликали не залишати свій

народ і рідний край. У роботі з освітянами та молоддю ОУН орієнтувала педагогів на навчання дітей у національному дусі, популяризацію української історії, викриття злочинів більшовицького режиму та протидію залученню школярів до піонерських і комсомольських організацій [2, с. 62]. За таких обставин освітяни опинялися перед складним вибором: пристосовуватися до радянської системи чи ставати на шлях опору, причому обидва варіанти були пов'язані з реальною небезпекою для них самих.

Документи засвідчують, що ідеологічна діяльність повстанців знаходила розуміння й підтримку серед місцевої інтелігенції. Особливо помітно це проявлялося в селах, де радянська влада тривалий час не могла сформувати дієву мережу комуністичних молодіжних структур, а вчителі намагалися уникати політизації навчального процесу. Водночас молодь активно поширювала в навчальних закладах Рівненщини повстанську літературу та створювала таємні націоналістичні організації [7, с. 124]. У відповідь радянська влада й каральні органи вдалися до систематичних репресій і терору.

Арешти місцевих педагогів, які не поділяли комуністичної ідеології або підозрювалися у зв'язках з українським визвольним рухом, набули значного поширення. Зокрема, у 1944 р. Демидівський районний відділ НКВС Рівненської області заарештував Тимофія Пуцака, Віру Антонюк, Тимофія Ющака та Михайла Бовчалюка, звинувативши їх у належності до ОУН. До арешту Т. Пуцак обіймав посаду інспектора Демидівського районного відділу освіти, В. Антонюк була директоркою школи у с. Хрінники, Т. Ющак працював у Демидівській конторі зв'язку, а М. Бовчалюк на той час не мав роботи. Спільним для них було те, що в період німецької окупації всі вони працювали вчителями, а в січні 1944 р. пройшли спеціальний вишкіл ОУН для інтелігенції [2, с. 65]. Віру Антонюк, зокрема, звинуватили у використанні на уроках гасла «Слава Україні!» [2, с. 66]. Репресивні органи інкримінували заарештованим співпрацю з ОУН та виховання молоді в націоналістичному дусі.

Показовою в цьому контексті є доля вчительки початкової школи с. Пустомити Тучинського району Віри Пилипей, якій довелося жити з тавром «ворога народу». У 1949 р. вона разом з групою вчителів відвідала східні області УРСР, після чого передала до підпілля власні записи з оцінками побаченого. Через рік у криївці було виявлено зошит, у якому освітянка критично описувала радянську дійсність, зазначаючи: «Хотілося побачити Україну в повному розумінні цього слова: почути культурну і літературну її мову, побачити те радісне і заможне життя, про яке ми стільки наслухалися… Та цього ми там не побачили» [1, арк. 44]. Звертала увагу на неналежне забезпечення робітників, відсталість колгоспного життя і напівголодне існування

селян. За це була ув'язнена на 25 років таборів. Попри звільнення у 1954 р., вона перебувала під постійним наглядом радянських спецслужб.

Директору початкової школи с. Космачів Костопільського району – Степану Нагорному інкримінували «виховання дітей в антирадянському дусі» та те, що він забороняв іншим учителям використовувати комуністичну складову навчальної програми на уроках [4, арк. 3]. Показовою є й доля вчителя з с. Листвин Дубенського району Миколи Житомирця. У 1942–1945 рр. він перебував на примусових роботах у Німеччині, згодом служив у Червоній армії, після цього навчався у вчительському інституті. У жовтні 1949 р. М. Житомирець почав працювати вчителем математики і фізики, однак уже через рік був заарештований органами МДБ. Підставою стали його публічні критичні висловлювання про радянську дійсність, позитивні оцінки національно-визвольного руху, відмова передплачувати радянську пресу та небажання агітувати селян до вступу в колгоспи, які він вважав джерелом зубожіння й голоду [2, с. 66].

Через недовіру радянської системи до місцевих педагогів, вони були головними об'єктами нагляду та переслідувань органів влади, проте репресії торкнулися й вчителів із центральних і східних областей УРСР. Показовим є випадок дружби місцевої вчительки Анни Хорхолюк із Анною Смолягою з Полтавщини. Через брак житла вони мешкали разом, декілька раз їх відвідали повстанці, залишивши націоналістичні листівки та застерігши: «Ви нас не бійтесь, але нікому не розказуйте, бо ми ведемо боротьбу за самостійну Україну» [5, арк. 186]. Антирадянських дій від педагогів не вимагали, проте у грудні 1948 р. обом присудили по 10 років таборів. Хорхолюк після шести років у Мордовії стала інвалідом і недієздатною, у клопотанні про помилування писала: «Поки ще б'ється серце в грудях, я хочу вернутись додому…» [5, арк. 353]. Однак, подруги були реабілітовані лише у 1990 р.

Участь освітян у антирадянській діяльності призводила до регулярних перевірок закладів освіти з боку каральних органів. За даними оприлюднених джерел, у 1944–1953 рр. на території Рівненської області було заарештовано 195 учителів (з них 21 директор) та 129 школярів [7, с. 130], при цьому реальні цифри, ймовірно, були ще більшими. Масштабна комуністична пропаганда, колективізація та репресії сприяли зміцненню радянської влади та поступовому згортанню повстанського руху. До середини 1950-х років освітяни Рівненщини здебільшого припинили активний спротив, зберігаючи здебільшого пасивні форми протидії – аполітичність, ігнорування пропаганди, обмежену участь у громадському житті або самоізоляцію.

Сталінський режим, намагаючись стандартизувати освітній процес і нав'язати комуністичний світогляд населенню, поєднував механізми пропаганди та репресій. У той же час національні ідеали знаходили підтримку та розуміння серед значної частини освітян, що ускладнювало встановлення радянської влади на Рівненщині. Масштабні переслідування стали невід'ємною частиною повсякденного життя педагогів у 1944–1953 рр., негативно впливаючи на їхнє особисте життя та професійну діяльність, водночас загартовуючи самосвідомість і національну ідентичність освітянського середовища.

Література:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Рівне. Ф. 5(Р). Спр. 8098. 127 арк.
2. Давидюк Р., Жив'юк А., Старжець В. Перезавантаження західноукраїнського освітнього простору: комуністичні виклики і націоналістичні відповіді (1944–1953 рр.). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. № 7/49. С. 54–71.
3. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). Ф. Р-2. Оп. 3. Спр. 16. 130 арк.
4. ДАРО. Ф. Р-2771. Оп. 2. Спр. 907. 73 арк.
5. ДАРО. Ф. Р-2771. Оп. 2. Спр. 4565. 395 арк.
6. Єпик Л., Семешин Е. Боротьба з буржуазним націоналізмом і космополітизмом у ВНЗ УРСР в період післявоєнної відбудови (1945–1953 рр.). *Сторінки історії*. 2020. № 50. С. 239–255.
7. Старжець В., Лопацька Н. Участь школярів Рівненщини в українському визвольному русі (1944–1953 рр.). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2024. № 4(48). С. 116–131.
8. Стрільчук Л., Сосницька Л. Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти на Волині в перше повоєнне десятиліття. *Літопис Волині*. 2022. № 26. С. 54–59.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-27

МІЖВОЄННА ВОЛИНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЖИТТЯ ТА ДОСЛІДНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКУБА ГОФФМАНА

Талімончук Ю. Т.
здобувачка освіти ІІІ курсу факультету історії, політології та національної безпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Кінд-Войтюк Н. В.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та археології
факультету історії, політології та національної безпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Одним із видатних представників волинського краєзнавства в міжвоєнний період був Якуб Гоффман – політик, депутат, учитель, історик та основоположник історичної бібліографії. Під його керівництвом було організовано комплексні краєзнавчі дослідження регіону, що охоплювали природничий та гуманітарний напрями. Результатом діяльності стало формування масштабного архіву з десятків томів спостережень, а також упорядкування багатотисячної колекції експонатів народної культури волинян.

Уродженець Коломиї, Якуб Гоффман (нар. 1896 р.), походив з інтелігентної родини вчителя. До початку Першої світової війни він мешкав у Ясло, де отримав середню освіту. Трудову біографію Гоффман розпочав із важкої праці на нафтових промислах, де працював у робітничих бригадах одразу після випуску з гімназії [2]. Через події Першої світової війни він не зміг продовжити навчання у вищому навчальному закладі, тому значну роль у його житті відіграли самоосвіта та професійний розвиток. Він брав участь у Першій світовій війні та польсько-більшовицькій війні 1919–1920 років, за що був удостоєний найвищої польської відзнаки – ордена «Хрест Величний» двічі [3, с. 57]. Трудова діяльність Якуба Гоффмана в освітній галузі розпочалася у 1921 році після звільнення з лав війська. Географія його викладацької роботи охоплювала такі міста, як Ліда, Леховичі та Барановичі. Підвищення кваліфікації дослідника відбулося

у 1925–1926 роках у Кракові, де він став слухачем спеціалізованих вищих курсів для вчителів [1; 5 , с. 88].

Рівненський період, що охопив час із 1923 року до початку 1940-х, став найбільш плідним етапом у житті Якуба Гоффмана. Його переїзд до Рівного відбувся на запрошення очільника Волинської кураторії з метою розбудови сектору позашкільної освіти. Тут він пройшов шлях від звичайного вчителя до директора гімназії. Протягом 1928–1935 років Гоффман також очолював професійне об'єднання освітян – Спілку вчителів Волинського шкільного округу. У всіх починаннях його супроводжувала дружина Ядвіга, яка була не лише супутницею життя, а й вірною соратницею в роботі [9, с. 156].

Етнографічний доробок Гоффмана вражає своїми масштабами: під його наглядом було сформовано унікальну збірку волинських писанок, що налічувала близько тисячі одиниць (450 з яких згодом поповнили фонди краківського музею). Не менш вагомою була колекція вишивки, яка об'єднала 1200 зразків народної майстерності. Візуальна документація краю включала тисячі світлин пам’яток та відомих особистостей. Окрім того, завдяки скрупульозній краєзнавчій праці дослідника, було створено детальні описи історії та побуту приблизно 3000 населених пунктів Волині [8].

Окремою важливою сторінкою діяльності Якуба Гоффмана став захист археологічної спадщини. Отримавши у 1924 році повноваження від Президії охорони пам’яток доісторичної доби, він курував збереження старожитностей на території Волинського воєводства. На цій посаді він займався обліком об'єктів минулого, акумуляцією знахідок від місцевого населення для передачі їх до Археологічного музею у Варшаві, безпосереднім наглядом за пам'ятками із застосуванням наукових методів та систематичною підготовкою звітів про стан збереження волинських артефактів [4; 7, с. 19].

Якуб Гоффман увійшов в історію як видатний польський освітній діяч, краєзнавець та фундатор системних досліджень у сферах етнології, історії та бібліографії Великої Волині. Він проявив себе як талановитий науковець та археолог, присвятивши життя місії збереження історичної пам’яті та передачі знань про минуле прийдешнім поколінням. Його багатогранна діяльність справила глибокий вплив на розвиток освітньої системи Волинського воєводства та тогочасної Польської держави, причому просвітницьку працю він майстерно поєднував із активною політичною участю на посаді депутата Сейму. Завдяки зусиллям Гоффмана було закладено міцний фундамент для вивчення регіональної ідентичності, а його спадщина залишається неоціненним джерелом для сучасних дослідників історії краю [8, с. 95].

Література:

1. Hoffman Jakub Przewodnik po Wołyniu. Warszawa : Nasza Drukarna. 1938. 67 s.

2. Rocznik Wołyński: wydawany staraniem Wołyńskiego Zarządu Okręgowego Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych Powszechnych / pod red. J. Hoffmana. Równe : Nakład Wołyńskiego Zarządu okręgowego związku polskiego nauczycielstwa szkół powszechnych, 1930. T. 1. 164 s.

3. Доброчинська В. Волинські сторінки діяльності польської родини Якуба і Ядвіги Гоффман (1921-1939). *Слов'янський вісник* : зб. наук праць. Рівне: РІС КСУ, 2004. *Вип. 4 : Історичні науки*. С. 57–64.

4. Дослідники Великої Волині. Якуб Гоффман https://www.istvolyn.info/post/53 (дата звернення: 16.03.2026).

5. Кінд-Войтюк Н. Волинське товариство приятелів науки у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1935–1939 рр.). *Наукові записки.* Луцьк : Волинські старожитності, 2011. Вип. 9. Ч. 2 : [Історія Волинського краю]. С. 88–90.

6. Кулик Л. Якуб Гоффман і дослідження культури Волині. *Слово молодим дослідникам* : зб. матеріалів і тез міжвузів. наук.-теорет. конф. 28–29 листоп. 1996 р. Рівне : РДІК, 1996. С. 76–78.

7. Охріменко Г. Якуб Гофман [1896-1964]. Нариси культури давньої Волині / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. С. 19.

8. Ошуркевич О. Ф. Етнографічні матеріали на сторінках «Річника Волинського» (1930–1939 рр.) *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи* : тези доп. і повід. II регіон. «Велика Волинь» і VI обл. іст.-краєзн. конф. 8–10 жовт. 1992 р. Луцьк, 1992. С. 94–95.

9. Пащук І. До бібліографічного словника краєзнавців Рівненщини. *Волинські дзвони:* наук.-краєзн. альм. Рівне : Волин. обереги, 1999. Вип. 3. С. 106–110.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-28

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОРТОВИХ МІСТ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Хабуденко А. Д.
студент 3 курсу групи 3351
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

Історія українських портових міст є важливою складовою формування національної ідентичності, оскільки саме ці міста протягом століть виступали осередками економічного розвитку, культурного обміну та міжнаціональної взаємодії. Портові міста України формувалися як відкриті соціокультурні простори, де поєднувалися різні традиції, мови та релігії, що сприяло формуванню багатогранної, але водночас цілісної української ідентичності. Локальна історія як науковий і освітній напрям відіграє ключову роль у збереженні історичної пам'яті. Вона дозволяє глибше осмислити процеси, що відбувалися на конкретних територіях, і зрозуміти їх вплив на загальнонаціональний розвиток. У цьому контексті історія портових міст виступає важливим елементом національного нормативу, адже саме через морські ворота Україна взаємодіяла зі світом, формуючи свою економічну та культурну суб'єктність [3].

Особливе значення серед українських портових міст мають Одеса, Миколаїв, Херсон, Маріуполь та інші. Їх розвиток був тісно пов'язаний із географічним розташуванням, природними ресурсами та історичними обставинами. Наприклад, Одеса стала одним із найбільших торговельних центрів Чорноморського регіону, де активно розвивалися міжнародні зв'язки, формувалася багатонаціональна громада та створювалися умови для розвитку культури й освіти. Миколаїв, як центр суднобудування, відігравав важливу роль у розвитку морської індустрії та військово-морського флоту. Херсон став одним із перших портів, через який здійснювалася активна торгівля, а Маріуполь – важливим промисловим і транспортним вузлом на сході України. Усі ці міста мають свою унікальну історію, але водночас об'єднані спільною функцією – забезпечення морських зв'язків України зі світом.

Історія портових міст тісно пов'язана з процесами урбанізації та модернізації. Саме тут швидше впроваджувалися нові технології, розвивалися інфраструктура та промисловість. Це сприяло формуванню нових соціальних груп, зокрема робітничого класу, інтелігенції,

підприємців. У результаті виникали нові форми соціальної взаємодії та культурного життя, що впливали на формування ідентичності мешканців цих міст[1].

Важливою складовою формування національної ідентичності є культурна спадщина портових міст. Архітектурні пам'ятки, музеї, театри, історичні будівлі та інші об'єкти культурної спадщини зберігають пам'ять про минуле та формують уявлення про історичний розвиток регіону. Вони виступають не лише як туристичні об'єкти, але й як важливі елементи національної культури.

Крім того, портові міста були осередками розвитку освіти та науки. Тут відкривалися навчальні заклади, бібліотеки, наукові товариства, що сприяло поширенню знань і формуванню національної свідомості. Освітня діяльність у цих містах була спрямована не лише на підготовку фахівців, але й на виховання громадянської позиції та національної гідності. Не менш важливим є вплив портових міст на формування мовної та культурної політики. У багатонаціональному середовищі виникала потреба збереження власної мови та культури, що сприяло розвитку українського культурного руху. Саме в таких умовах формувалося усвідомлення важливості збереження національної ідентичності в умовах глобалізації та культурного різноманіття.

У сучасних умовах значення історії портових міст значно зростає. Події останніх років, пов'язані з воєнними викликами та соціально-політичними змінами, актуалізують питання збереження культурної спадщини та національної пам'яті. Портові міста, які зазнали значних руйнувань, стають символами стійкості, мужності та прагнення до відновлення. Вивчення локальної історії, зокрема історії портових міст, сприяє формуванню у молодого покоління почуття патріотизму, відповідальності за збереження культурної спадщини та усвідомлення власної ролі у розвитку держави. Це особливо важливо в освітньому процесі, де інтеграція локального матеріалу дозволяє зробити навчання більш змістовним і наближеним до реального життя [2].

Таким чином, історія українських портових міст є невід'ємною складовою формування національної ідентичності. Вона поєднує економічні, культурні, соціальні та історичні аспекти, що разом створюють основу для усвідомлення українцями своєї приналежності до єдиного народу. Збереження та популяризація цієї історії є важливим завданням як науковців, так і освітян, адже саме через пізнання минулого формується майбутнє нації.

Література:

1. Бабін Б. В., Плешко Е. А. До питання про відновлення прав України як прибережної держави в Чорному та Азовському морях. *Lex Portus.* 2017. № 4. С. 22–30. URL: https://cutt.ly/PO8AKiv

2.Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 7. Ст. 65.

3.Серафімов В. В. Державна морська політика України: на шляху до оновлення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 429–432.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-29

МАЛА РОГАНЬ У ВІЙНІ: П'ЯТЬ ТИЖНІВ З ЖИТТЯ ОДНОГО СЕЛА

Харук А. І.
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна

Стратегічні воєнні операції, які є протяжними у просторі й часі, за детальнішого дослідження розпадаються на безліч локальних епізодів, кожен з яких так чи інакше впливає на перебіг усієї операції. Ієрархія таких епізодів є багатоступеневою. У нинішньому етапі війни за Незалежність України, який розпочався з широкомасштабного вторгнення військ РФ 24 лютого 2022 р., виокремлюють кілька стратегічних операцій, зокрема, першу стратегічну оборонну операцію Сил оборони України (24 лютого – квітень 2022 р.). Її складовою частиною була Харківська оборонна операція, розглянута мною в статті, опублікованій у 2023 р. [1]. Нинішня ж розвідка присвячена одному з локальних епізодів цієї операції – боям за село Мала Рогань.

Мала Рогань розташована на південний схід від Харкова, майже впритул до міста – за 4–6 км від Харківської кільцевої дороги (в районі Роганського житлового масиву/ХТЗ). Уздовж східних околиць Харкова з 24 лютого 2022 р. вела наступ російська 138-ма окрема мотострілецька бригада (ОМСБр). За свідченнями місцевих мешканців, російські війська з'явились у селі 25 [2] або 27 лютого [3]. Така розбіжність пояснюється характером бойових дій в перші дні війни: відсутність суцільної лінії фронту, маневрені дії невеликих мобільних

груп, перемішаність позицій українських і російських військ, наявність «сірих» зон поза контролем воюючих сторін. Українських військ в районі Малої Рогані не було, тож росіяни зайняли село без бою. Однак далі просунутись їм не вдалось – розташоване за 2 км на південь селище Рогань лишилось під українським контролем.

Хоч росіяни й не змогли замкнути кільце оточення довкола Харкова, зайняті ними позиції у Малій Рогані дозволяли контролювати не тільки село і його околиці, але й обстрілювати Індустріальний район Харкова. У обстрілах брала участь ствольна і реактивна артилерія 138-ї ОМСБр і 9-ї артилерійської бригади [4]. Крім того, під обстрілом знаходився відтинок стратегічно важливого шосе М03 (Харків – Ізюм – Слов'янськ), який проходить через селище Рогань.

Хоч Мала Рогань перебувала під контролем російських військ порівняно недовго, у селі був встановлений окупаційний режим, причому у формі, характерній для прифронтових територій: цивільних структур окупаційного управління створено не було, усім керували військові. Окупанти займались мародерством, грабуючи як приватні оселі, так і підприємства.

На початку березня 2022 р. Сили оборони України стабілізували ситуацію довкола Харкова. Головні зусилля російське командування перенесло південніше Харкова, в район м. Ізюм [1, с. 28]. Поблизу Харкова ж створились сприятливі умови для українського контр-наступу. Першого удару по противнику завдали саме у Малій Рогані – визволення цього села дозволяло не тільки відтіснити росіян від міста, але й розблокувати автомагістраль М03.

Наприкінці березня 2022 р. в районі Малої Рогані знаходились дві батальйонні тактичні групи противника: зі складу 59-го танкового полку (144-та мотострілецька дивізія) та 200-ї ОМСБр. Операція зі звільнення села і прилеглих населених пунктів проводилась під керівництвом штабу 92-ї окремої механізованої бригади (ОМБр). У ній взяли участь 1-й механізований батальйон цієї бригади, підрозділи Національної гвардії та Національної поліції України, а також добровольче формування «Фрайкор» [5].

Наступ на Малу Рогань почався вранці 25 березня 2022 р. Йому передувала двогодинна артпідготовка, яка суттєво послабила противника. Один з бійців «Фрайкору» згадував: «Ми зайшли у село. Дякувати артилерії, вона знищила техніку, тому що ми б вийшли прямо на танк, який тут стояв» [6]. Визволення села було, по суті, низкою ближніх стрілецьких боїв на дистанції 20-30 м, коли українські штурмові групи зачищали вулицю за вулицею. Начальник штабу «Фрайкору» Б. Войцеховський підкреслює: «Бої за Малу Рогань розтягнулися: 25 березня – за сам населений пункт, 26 і 27 березня – зачистка навколишніх лісосмуг, були дуже важкі бої» [6].

Росіяни зазнали в Малій Рогані значних втрат. 60 осіб потрапили в полон. Найвищим рангом серед загиблих тут окупантів був командир 59-го танкового полку підполковник Алєксандр Бєспалов [7]. Українська сторона теж зазнала втрат. Зокрема, у Малій Рогані загинув засновник і командир «Фрайкору» Георгій Тарасенко.

Короткий період (тривалістю трохи більше місяця) історії села Мала Рогань виявився вкрай насиченим подіями – він вмістив в собі зайняття села російськими військами, окупацію і, нарешті, визволення.

Мала Рогань стала одним з перших визволених населених пунктів Харківської області. Внаслідок визволення був розблокований автомобільний шлях М03, а війська противника відтіснені від Харкова на південно-східному напрямку. Створились сприятливі умов для продовження визволення Харківщини у ході контрнаступу Сил оборони України наприкінці квітня – на початку травня 2022 р.

Література:

1. Харук А. Харківська оборонна операція (24 лютого – 14 травня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 5. С. 23—34.

2. Соколова Г. Після окупації. Репортаж зі звільнених сіл під Харковом. *Ґрати*. 17.05.2022. URL: https://graty.me/pislya-okupaczi%D1%97-reportazh-zi-zvilnenih-sil-pid-harkovom/ (дата звернення 26.03.2026).

3. Волелюбна ферма: як чинили опір окупантам у Малій Рогані. Ukraïner. 20.10.2022. URL: https://www.ukrainer.net/mala-rohan/ (дата звернення 26.03.2026).

4. Бутусов розповів нові подробиці розгрому російських окупантів під Харковом. *032.ua*. 31.03.2022. URL: https://www.032.ua/news/3362209/butusov-rozpoviv-novi-podrobici-rozgromu-rosijskih-okupantiv-pid-harkovom-foto-video (дата звернення 26.03.2026).

5. Костенко Т. Комбриг 92-ї розповів про оборону Харкова у перші дні вторгнення. *VGORODE*. 06.03.2023. URL: https://kh.vgorode.ua/ukr/news/sobytyia/a1235551-kombrih-92-ji-brihadi-rozpoviv-pro-oboronu-kharkova-u-pershi-dni-vtorhnennja (дата звернення 26.03.2026).

6. Рязанцева А., Говина Л. «Жора нас прикрив». Бій за Малу Рогань став останнім для Георгія Тарасенка: спогади про звільнення села. *Суспільне Харків*. 25.05.2025. URL: https://suspilne.media/kharkiv/424830-boi-za-zvilnenna-maloi-rogani-na-harkivsini-rik-potomu/ (дата звернення 26.03.2026).

7. Командира 59-го танкового полку ЗС РФ ліквідували в Україні. Militarnyi. 09.08.2022. URL: https://militarnyi.com/uk/news/komandyra-59-go-tankovogo-polku-zs-rf-likviduvaly-v-ukrayini/ (дата звернення 26.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-30

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЗАХІДНИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1939–1941 РОКІВ.

Хом'як П.
доктор філософії (PhD),
докторант кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Радянсько-німецькі договори підписані у переддень Другої світової війни визначили долю земель Західної України, які відійшли до складу УРСР. Не секрет, що більшість жителів Заходоноукраїнських земель зустріли радянську владу дуже обережно. Знаючи про особливості та методи радянського режиму щодо українців Центральної і Східної України, котрим в 20-30-х роках ХХ століття випало нещастя опинитися в складі Союзу РСР, загалом жителі Заходоноукраїнських земель зустріли радянську владу досить насторожено [4, с. 184–185].

І хоча частина жителів західноукраїнських терен покладали надії на позитивні зміни у соціально-економічному та культурному житті, пов'язуючи їх із радянізацією, реалії, досить швидко, розвіяли ейфорію від нововведень [3, с. 113–114]. Адже радянська влада принесла на землі західних українців ломку існуючих суспільно-політичних та соціально-культурних відносин, репресії, докорінну перебудову суспільства та соціальні потрясіння. Було оголошено поза законом громадські організації, заборонено діяльність політичних партій, розпочалися арешти громадських діячів (українців, поляків, євреїв), відбувався тотальний наступ на Церкву [1, с. 400–402]. Із особливою ворожістю нова влада поставилася до Української Греко-Католицької (УГКЦ) та Римо-Католицької Церков (РКЦ), які увиразнювали релігійну окремішність та ідентичність мешканців Західної України.

Релігійна ідентичність мешканців Західноукраїнських земель суттєво різнилася від релігійної ідентичності та свідомості українців, що походили із Центральної чи Східної України. І це зрозуміло, адже, на Західноукраїнських землях, окрім прихожан Православної Церкви, яка була взята під цілковитий контроль в радянською владою, більшість українців були прихожанами саме РКЦ та УГКЦ, котрі абсолютно були не підконтрольній радянській владі, а отже оголошені ворожими для неї, фактично цим поставлені поза законом [4, с. 199].

Не секрет, що історично склалося так, що Українська Греко-Католицька Церква мала особливо високий авторитет, а тоту потужін

позиції на землях Західної України. Авторитетний та багатолітній очільник УГКЦ митрополит Андрій Шептицький, віддаючи собі розуміння усієї складності ситуації намагався знайти порозуміння з радянською владою і запобігти нищенню Церкви закликав священників дотримуватися політичної нейтральності. Одночасно Андрій Шептицький робив спроби добитися від нової влади права на релігійну свободу громадян. При цьому він посилався на статті Конституції СРСР 1936 року, нагадуючи, зокрема, священикам, що у боротьбі з атеїстичною пропагандою вони повинні використовувати усі релігійні права, даровані радянською конституцією, а в листі до завідувача львівським обласним відділом народної освіти, протестуючи проти атеїстичної пропаганди в школах, знову апелював до положень Конституції СРСР [4, с. 204].

Однак, ці та інші заяви не допомогли. Конституційні права громадян на релігійну свободу на практиці не дотримувалися, радянська влада намагалася позбавити Церкву впливу на суспільство. Власне, після окупації Західної України, радянська влада не застосовувала фронтального наступу на Церкву, а низкою кроків позбавляла релігійні громади можливості матеріально утримувати священників, церковні інституції, а духовенству впливати на вірних [2, с. 81]. З перших же місяців совєцької окупації органами нової влади на місцях було обліковано усю церковну землю, у період осені 1939 – червня 1941 років землях Західної України було ліквідовано значну кількість храмів та каплиць УГКЦ та РКЦ, розпочалися репресії проти священників [2, с. 81]. Частина церковних будівель була націоналізована, що, як правило, означало переоблаштування культових споруд під господарські та інші приміщення, наприклад склади, спортивні зали, стайні, клуби, тощо. Відбулося суттєве скорочення кількості чоловічих монастирів та монахів, ліквідовано усі жіночі обителі та чернечі доми, конфісковано монастирські книгозбірні та архіви, більшість із яких була знищена.

Репресії проти священнослужителів особливо посилилися напередодні німецько-радянської війни [2, с. 82–83]. Однак, незважаючи на усі зусилля радянського режиму, наслідки антирелігійної кампанії 1939–1941 років залишилися більш ніж скромними. Культ войовничого атеїзму закріпився у свідомості мешканців Західної України, як одне з найнеприємніших переживань у часи перебування під радянською владою. Мешканці Західної України, пропри все, міцно трималися за свою релігійну ідентичність.

Література:

1. Історія Волинині: видання друге, змінене і доповнене / наук.ред М. М. Кучерепа. Луцьк : Надстир'я, 2024. 672 с.
2. Кучерепа М., Степанюк С. Волинь 1939–1941 рр.: радянізація, репресії і опір радянському тоталітаризму. *Радянські репресії в Західній Україні у 1939–1953 рр.* : колективна монографія / за ред. О. Каліщук, Л. Стрільчук, та О. Разиграєва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 51–104.
3. Стрільчук Л. Радянізація та репресії на землях Західної України у період вересня 1939 р. – червня 1941 р. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* Число 30. Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 113–118.
4. Стрільчук Л., Хом'як П. Радянізація духовної сфери Волині (вересень 1939 – червень 1941 роки). *Волинь у роки Другої світової війни: соціально-політичне становище, міжетнічні взаємини, адянізація* : колективна монографія/ за ред. Л. Стрільчук. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2025. С. 184–206.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-31

INSTITUTIONAL DIMENSIONS OF THE UKRAINIAN VOLUNTEER MOVEMENT IN IRELAND

Churkina V. G.
Candidate of Art History, Master of Management
Sligo, Ireland (Kharkiv, Ukraine)

Gryshchenko T. V.
Master of Culture and Art
SligoIreland (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The large-scale displacement of Ukrainians caused by the full-scale Russian invasion has significantly intensified migration processes across Europe, including Ireland. In these conditions, the issue of social adaptation and integration of displaced persons becomes especially relevant. One of the most effective mechanisms facilitating this process is volunteering, which not only provides immediate assistance but also promotes social cohesion, intercultural dialogue, and the preservation of national identity.The institutional dimension of the Ukrainian volunteer movement in Ireland is

characterized by the transition from spontaneous activism to structured organizational frameworks. This evolution has enabled the community to move beyond immediate crisis response toward long-term strategic support and advocacy.

Key pillars of this institutionalization include- formalization of Entities: The emergence of registered non-profit organizations (e.g., Ukrainian Action in Ireland, Association of Ukrainians in Ireland) has provided a legal basis for large-scale fundraising, official partnerships, and transparency.

Imprtant strategic cooperation with State Bodies and integration with Irish governmental structures , such as the Department of Children, Equality, Disability, Integration and Youth. Has allowed volunteer organizations to act as essential intermediaries between the state and the displaced community. The establishment of dedicated hubs and logistical networks has optimized the collection and delivery of humanitarian aid, moving from individual initiatives to professional supply chain management.

Beyond humanitarian aid, institutionalized groups now perform a political function, representing Ukrainian interests within the Irish socio-political landscape and fostering bilateral cultural ties.

The purpose of this study is to examine the role of volunteer activities in supporting the Ukrainian community in Ireland, as well as to analyze the contribution of both Irish and Ukrainian organizations in addressing humanitarian, social, and cultural challenges. The research is based on the analysis of organizational practices, public initiatives, and available informational resources.

Volunteering in Ireland is characterized by a high level of institutional development and public engagement. The country has established an effective infrastructure that supports volunteer initiatives at both national and local levels. A key coordinating role is played by Volunteer Ireland, which acts as a central platform connecting volunteers with organizations in need of assistance. Through digital tools and local volunteer centres, individuals can access a wide range of opportunities adapted to different needs, skills, and levels of availability.

Volunteer activities in Ireland encompass various forms, including community volunteering, remote participation, corporate social responsibility initiatives, and international cooperation. This diversity allows individuals not only to contribute to social causes but also to acquire new skills, expand social networks, and enhance their employability. For displaced Ukrainians, volunteering often becomes an important step toward integration, as it facilitates language acquisition, cultural adaptation, and active participation in community life.

An essential role in responding to humanitarian crises is played by the Irish Red Cross, one of the leading charitable organizations in the country. “The Irish Red Cross is part of the International Red Cross and Red Crescent

Movement- a global humanitarian network made up of 191 National Societies, the International Committee of the Red Cross (ICRC), and the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC)"[1]. Its activities cover emergency response, healthcare support, and social services. Since 2022, the organization has significantly expanded its efforts to support Ukrainian refugees, including the coordination of accommodation programs, distribution of humanitarian aid, and provision of psychological assistance [1]. As the conflict enters its fifth year in 2026, the scale of displacement has solidified into one of the most profound demographic transformations in Europe since the Second World War. What began as an acute humanitarian emergency has evolved into a prolonged structural crisis, reshaping not only population distribution but also the social, cultural, and psychological fabric of Ukraine. This phenomenon is not merely a statistical disruption but a deep fragmentation of the Ukrainian national and social "canvas," with long-term implications for both Ukraine and host societies across Europe. This displacement has become a structural feature of European society rather than a temporary anomaly. Countries such as Ireland have transitioned from emergency reception frameworks to more complex systems addressing housing, education, employment, and social cohesion. The challenge is no longer only humanitarian- it is systemic. Continuous exposure to war-related stressors – violence, displacement, family separation, and economic precarity- creates layers of unresolved trauma. In 2026, this is increasingly recognized as cumulative and intergenerational, especially affecting children and adolescents.T he prolonged and unpredictable nature of the conflict sustains a "liminal state" – a condition of suspended reality between past and future. This uncertainty complicates decision-making, weakens resilience over time, and contributes to chronic anxiety, depression, and burnout among displaced populations.

The Irish Red Cross provides a comprehensive framework of psychosocial interventions tailored for forced migrants, including Beneficiaries of Temporary Protection (BoTPs) and International Protection Applicants (IPAs). By addressing the specific etiologies of displacement-related trauma, the IRC offers a multi-tiered support system that encompasses specialized clinical psychotherapy, professional training, and adaptive wellbeing courses. This holistic approach extends to frontline volunteers and professionals, ensuring the sustainability of the humanitarian response through the mitigation of secondary traumatic stress [1].

The housing support program deserves particular attention, as it enables Ukrainian families to find temporary accommodation with Irish hosts. This initiative not only addresses urgent housing needs but also fosters interpersonal connections between refugees and local communities, contributing to mutual understanding and social inclusion.

In addition to immediate assistance, volunteer organizations in Ireland actively promote long-term integration strategies. Community centres, such as the Ukrainian Community Centre in Rathmines, Dublin, serve as important platforms for social interaction and support. They offer a wide range of activities, including educational workshops, mental health support programs, creative initiatives for children, and professional development opportunities. These initiatives help individuals rebuild their sense of stability and belonging in a new environment.

Alongside Irish institutions, Ukrainian diaspora organizations play a crucial role in supporting their compatriots abroad. Their activities are aimed not only at providing assistance but also at preserving cultural identity and strengthening community ties.

One of the most active organizations is Ukrainian Action in Ireland, established in response to the humanitarian crisis. Its activities are focused on three main areas: humanitarian aid, integration support, and cultural diplomacy. The organization implements various projects, including educational programs, cultural events, and community-building initiatives, which contribute to the visibility of Ukrainian culture in Ireland and foster intercultural dialogue [4].

Equally important is the Association of Ukrainians in Ireland (AURI), which serves as a unifying platform for the Ukrainian community. The organization addresses a wide range of needs, including humanitarian assistance, educational support, and cultural development. It actively engages volunteers in organizing events, fundraising campaigns, and social initiatives aimed at supporting both Ukrainians in Ireland and those affected by the war in Ukraine.

A significant aspect of the activities of Ukrainian organizations is the support of children and youth. In the context of forced migration, preserving cultural identity becomes particularly important for younger generations. Educational initiatives play a key role in this process.

The network of Ukrainian Saturday schools “Ridna Shkola” is an important example of such initiatives. Established to maintain the Ukrainian language and cultural heritage, these schools provide educational programs for children aged 5–12. The curriculum includes language learning, history, traditions, and creative activities. The functioning of these schools is largely based on volunteer work, which demonstrates the high level of community engagement and responsibility [2].

Youth engagement is further supported by Irish organizations, among which Foróige occupies a prominent place. This organization focuses on youth development through leadership programs, community projects, and educational activities. By establishing Ukrainian youth clubs, Foróige creates inclusive spaces where young people can interact, develop skills, and adapt to a new social environment [9].

Another important institution contributing to youth development is Plast, the National Scout Organization of Ukraine. Its activities are based on the principles of patriotic education, leadership, and community service. The expansion of Plast initiatives in Ireland reflects the growing demand for structured youth programs that combine cultural preservation with personal development.

In addition, faith-based and community organizations such as Youth for Christ Ireland provide important support through youth programs, mentorship, and social activities. Their initiatives contribute to the holistic development of young people, including moral, social, and emotional aspects.

Student initiatives also play an important role in strengthening intercultural connections. The Ukrainian Society at Maynooth University actively promotes Ukrainian culture through events, educational activities, and cooperation with other organizations. Such initiatives contribute to the formation of a positive image of Ukraine and encourage intercultural exchange [3].

Organizations such as the Irish Red Cross and other civil society actors play a critical role beyond immediate aid. Their work represents a form of "social conservation"- preserving human dignity, sustaining community networks, and helping reconstruct the psychological foundations of a nation living through displacement.

An important trend observed in Ireland is the increasing level of cooperation between Irish and Ukrainian organizations. This partnership approach allows for more effective use of resources, better coordination of efforts, and the implementation of comprehensive support programs. Joint initiatives often combine humanitarian assistance with long-term integration strategies, ensuring sustainable outcomes.

At the same time, volunteering has a transformative impact not only on recipients of assistance but also on volunteers themselves. Participation in volunteer activities способствует розвитку соціальної відповідальності, емпатії та громадянської активності. For Ukrainians, volunteering often becomes a way to regain a sense of agency and contribute to the well-being of their community, despite the challenges of displacement.

Despite the significant achievements, certain challenges remain. These include language barriers, limited access to information, and the need for better coordination among different actors. Addressing these issues requires continued efforts from both governmental and non-governmental organizations, as well as active involvement of local communities.

In conclusion, the volunteer movement in Ireland plays a crucial role in supporting the Ukrainian community and facilitating its integration into Irish society. The combined efforts of Irish institutions and Ukrainian organizations create a comprehensive support system that addresses both

immediate needs and long-term challenges. Volunteering serves not only as a tool for assistance but also as a powerful mechanism for building resilient, inclusive, and interconnected communities

References:

1. Irish Red Cross. Ukraine Crisis Support. URL: https://www.redcross.ie/ukrainesupport/mentalhealth/ (date of application: 09/03/2026).

2. Асоціація українців в Ірландії. «Рідна школа». URL: http://www.ukrainians.ie (date of application: 10/03/2026).

3. Ukrainian Society at Maynooth University. URL: https://mulife.ie/society/ukrainian (date of application: 12/03/2026).

4. Ukrainian Action in Ireland. URL: https://www.ukrainianaction.ie (date of application: 20/03/2026).

5. Ukrainian Action in Ireland: Facebook. URL: https://www.facebook.com/UkrainianActionIreland (date of application: 09/03/2026).

6. Ukrainian Action in Ireland: Twitter. URL: https://twitter.com/UkrainianAction (date of application: 30/03/2026).

7. Ukrainian Action in Ireland: Instagram. URL: https://www.instagram.com/UkrainianActionIreland (date of application: 21/03/2026).

8. Ukrainian Action in Ireland: LinkedIn. URL: https://www.linkedin.com/company/ukrainian-action-in-ireland (date of application: 09/03/2026).

9. Foróige. URL: https://www.foroige.ie (date of application: 31/03/2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-32

ПОДІЇ 9 ЛЮТОГО 1943 Р. У ПАРОСЛІ : АКТУАЛЬНА ІСТОРИЧНА ДИСКУСІЯ ДОВКОЛА ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ. МІКРОІСТОРІЯ В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Ярмолюк Д.
аспірант кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Діхтярук Є.
аспірант кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Прологом великої антипольської чистки [7, s. 294; 14, s. 38], правдивим «полігоном» антипольської акції [6, s. 110], прелюдією до геноциду, фактом першого винищення цілого населеного пункту, першим масовим мордом [9, s. 8], першим самостійним нападом без участі німців [8, s. 35] називають у польській історіографії події у с. Паросля Сарненського повіту 9 лютого 1943 р. На початку 1943 р. у цьому селі, за даними Міхала Фіалки [1], Броніслава Яніка [3], Юзефа Собєсяка [12], Юзефа Туровського [13], могло загинути 170 осіб; В. і Е. Сємашки фіксують 155 загиблих [10, s. 742]. За одним припущенням його здійснив одразу після першого нападу на Володимирець відділ УПА Григорія Перегійняка («Довбешки-Коробки») чи Федора Корзюка («Кори»)[17, с. 454–456; 2, s. 447] під виглядом радянської партизанки [10, s. 738–742], ще за іншими – відділ УПА Тараса Бульби-Боровця [2, s. 142–143; 4, s. 91]. Деякі дослідники вказують, що нищення польського села Паросля відбувалося під німецьким керівництвом (обер-лейтенанта Фішера) [15, с. 33–34].

Події у Паросля викликали і викликають дискусію між представниками національних історіографій. Так, Ґжеґож Мотика поєднав першу повстанську акцію у Володимирці з нападом на Парослю. «До рангу трагічного символу належить факт, – наголошує дослідник, – що перша збройна акція УПА проти німців була тісно пов'язана з першим масовим убивством поляків, здійсненим у межах так званої антипольської акції» [6, s. 95]. Аргументуючи свою позицію польський історик, окрім іншого, посилається на спеціальне повідомлення начальника Українського штабу партизанського руху Тимофія

Строкача, датоване 5 березня 1943 р., де є твердження про 21 родину поляків, знищених українськими націоналістами у селі Поросна (Парослa) Володимирецького району. Ще один документ, що його наводить Ґжеґож Мотика (свідчення повстанця Петра Василенка) на підтвердження нападу на цей населений пункт саме українських повстанців, на думку українського дослідника Володимира В'ятровича, ставить досить багато запитань. Аргументуючи свою позицію він зауважував, що теза про знищення села сотнею «Кори», не стикується із відомостями про початок її діяльності лише у серпні 1943 р. Тому слід стверджувати про помилку або щодо місця проведення акції, або щодо учасників та про недостатність інформації для локалізації події в часі [16, с. 83]. Український історик Іван Патриляк також поставив під сумнів те, що сотня «Довбешки» після акції у Володимирці прагнула активними діями виявляти свою присутність. Вчений вважає, що слабоозброєний партизанський відділ, за логікою, мав би якнайдалі і якнайшвидше зникнути з місця нападу, щоб не наражатися на сутичку з німцями, а не вбивати поляків поблизу Володимирця. Сергій Рябенко, звертаючись до такого специфічного джерела, як кримінальні справи захоплених совєтами повстанців вказує, що згадок про події у Парослі у них немає. Усноісторичні свідчення, зібрані Іваном Пущуком рівно ж підважують пануючий польський наратив [18].

Показово, що запропонована Ґжеґожем Мотикою версія отримала поширення у польському науковому та суспільному дискурсах і на сьогодні стала офіційною. Так події у одному населеному пункті стали символом подій: які врешті-решт були покладені в основу державної політики пам'яті Республіки Польща.

Література:

1. Fijałka M. 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK / wprowadzenie Piotr Stachiewicz. Warszawa : "Pax", 1986.

2. Filar W. Wydarzenia wołyńskie 1939–1944: w poszukiwaniu odpowiedzi na trudne pytania. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008.

3. Janik B. Było ich trzy**.** Warszawa : Książka i Wiedza, 1970.

4. Jastrzębski S. Dzieje ludności polskiej na Kresach Południowo-Wschodnich i Ziemi Wołyńskiej w latach 1939–1946. Katowice : Agencja Artystyczna PARA Zenon Dyrszka, 2011.

5. Motyka G. Zamiast wstępu: Od Wołynia do akcji „Wisła". *Motyka G. W kręgu „Łun w Bieszczadach": Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2009.

6. Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji "Wisła": konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Warszawa : Wydawnictwo literackie, 2011.

7. Motyka G. Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności od przynależności etnicznej, państwowej i religijnej. *Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953 :* praca zbiorowa / pod red. Krzysztofa Jasiewicza. Warszawa ; Londyn : RYTM, 2002.

8. Peretiatkowicz A. Samooborona ludności polskiej na Wołyniu w latach 1943–1944. *Armia Krajowa na Wołyniu*. Warszawa, 1994.

9. Siemaszko E. Bilans zbrodni. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. 2010. Nr. 7–8.

10. Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945. T. 1–2. Warszawa : Wydawnictwo von Borowiecky, 2000. S. 742.

11. Siemaszko E. Od walk i terroru do ludobójstwa. Zagłada Polaków na kresach II Rzeczypospolitej: stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–1945 : materiały pomocnicze do nauczania historii Polski XX wieku / pod red. Edmunda Juśko. Tarnów : Samorządowe Centrum Edukacji, 2008

12. Sobiesiak J. Przebraze : [Powieść]. Wyd. II. Warszawa : Wydawn. Min. Obrony Nar., 1971.

13. Turowski J. Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK. Warszawa : Państ. Wydaw. Naukowe, 1990.

14. Zając P. Prześladowania ludności narodowości polskiej na terenie Wołynia w latach 1939–1945 – ocena karnoprawna zdarzeń w oparciu o ustalenia śledztw OKŚZPNP w Lublinie. *Zbrodnie przeszłości. Opracowania i materiały prokuratorów IPN.* T. 2. Ludobójstwo / pod red. Radosława Ignatiewa i Antoniego Kury. Warszawa, 2008.

15. Макарчук С. Втрати населення на Волині в 1941–1947 рр. *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 5. Матеріали V міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квіт. 1999 р. Варшава : Tyrsa, 2001.

16. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА. У 2 т. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. / відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. С. 83.

17. Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках XX століття = Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku : невідомі документи з архівів спецслужб. Т. 4. Поляки і українці між двома тоталітарними системами, 1942–1945. Ч. 1. Стосунки АК–УПА на фоні політики окупантів. На Волині. Варшава ; Київ, 2005.

18. Пущук І. До питання про початки збройного українсько-польського протистояння на Волині в роки Другої світової війни: колонія Паросля перша – дві версії події. *"Волинь-43": міфи і реальність*: зб. наук. пр. / упорядн. Кучерепа М. М., Шваб А. Г. Луцьк, 2019. С. 125–140.

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-33

ВПЛИВ ВРЦІРО НА ІСТОРИЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Байда І. П.
здобувач в/о ступеня «Магістр» І курсу
факультету історії та соціальних наук
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна

Церкви та релігійні організації, є відокремленими від держави та мирно співіснують без прямого юридичного підпорядкування одна-одній. Подібна практика поширена майже у всіх країнах світу, звісно ж Україна в даному випадку не є виключенням. Проте, хоч де-юре церква та держава відокремлені, де факто подібне практично не можливо уявити. Адже церква з давніх-давен була, є та залишається невід'ємною частиною майже кожного громадянина, незалежно від його віросповідання чи приналежності до конкретної конфесії. Левова частка громадян відвідує культові богослужіння (зібрання) в храмах, церквах, соборах, мечетях, синагогах чи у домі молитви. Церква завжди були поруч зі своїм народом, навіть в найскладніші часи. Окремої уваги, звісно ж заслуговує діяльність УГКЦ та УАПЦ в ХХ столітті, а також створення УПЦ КП, яка стала фундаментом майбутньої помісної православної церкви України. Саме вона у 2013 році прихистила у стінах славетного Михайлівського золотоверхого монастиря, учасників Революції Гідності (Євромайдану), котрі виступили проти свавільних дій тодішнього Президента Януковича, та обрали для нашої Батьківщини західний вектор розвитку, демократичні цінності та свободу від російського ярма.

Полігамія, яка протягом багатьох історичних періодів склалася на релігійній ниві українців, не могла б обійтись без якоїсь певної установи, яка б об'єднувала в собі представників всіх віруючих спільнот, задля вирішення не лише питань пов'язаних з церквою, але й позицією щодо суспільно важливих тем, які є вкрай важливими для кожного з нас. Таким органом в Україні починаючи з 1996 року

є Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій (далі ВРЦіРО). Дана установа, стала особливо важливою та дієвою у час війни, адже її представники, проводять зустрічі з своїми колегами по всьому світу, що в свою чергу допомагає налагодити мости співпраці не тільки на релігійній, але й на політичній карті.

Життя кожного українця безперечно поділилось на до та після, 24 лютого 2022 року з повномасштабної війни РФ проти України. Але, суттєві зміни, що відбулися по всьому світу і торкнулися кожного мешканця нашої планети, відбулись у 2019 році з появою нового захворювання відомого як Covid-19. Не залишили це питання поза своєю увагою і представники ВРЦіРО.

Зокрема, була висловлена чітка позиція щодо вакцинації, У боротьбі проти коронавірусної загрози настав новий етап, який, за свідченням фахівців, є найбільш ефективним – противірусна вакцинація населення. Підходячи до цього етапу, ми стараємося і тут допомогти суспільству, державній владі та місцевому самоврядуванню отримати перемогу над пандемією. Імунізація – це перевірений більше ніж столітнім досвідом людства шлях до суспільного здоров'я. Також засвідчуємо нашу спільну позицію, що вакцинація, як медична процедура, не має релігійної складової та не перешкоджає реалізації свободи віросповідання. Заборони вакцинації в наших канонічних нормах немає, оскільки це питання належить до компетенції фахівців-медиків [4].

Звісно ж ВРЦіРО за останні роки провела десятки зустрічей з релігійними діячами з усього світу. Окремої уваги заслуговує зустріч в Києві з Вселенським Патріархом Варфоломієм, лідером світового православ'я, першим у диптиху предстоятелів помісних церков. Окрім звичної розмови, 23 серпня 2021 року, Вселенський Патріарх Варфоломій на пам'ять про свій візит в Україну посадив разом з представниками ВРЦіРО клени у столичному парку «Володимирська гірка». Його Всесвятість відомий у світі як «зелений Патріарх», адже від початку свого служіння він значну увагу приділяє екологічним проблемам [5].

Цей символічний вчинок, вкотре нагадує нам про важливість дбати та берегти природу, адже в останні десятиліття це вкрай важливо та нагально. Через два роки, вже в час російської окупаційної війни, представники ВРЦіРО зустрілись із главою західної гілки християнства, Папою Франциском.

З поміж іншого, вони зазначили: Разом з нашою країною, з нашим народом ми переживаємо трагедію війни, яку Росія принесла на нашу землю. Між нами є ті, хто безпосередньо постраждав від російської агресії та її наслідків. Водночас всі ми є свідками страждань, горя, руйнувань, непоправних втрат, яких щодня зазнає український народ від дій агресора. Ми знаємо, наскільки Ваш голос, як глави

Католицької Церкви, важливий для сотень мільйонів християн у всьому світі і для всіх людей доброї волі. Він важливий і для України, де рани відкриті та кровоточать, а тому серця і душі особливо чутливі. Ми дякуємо Вам за молитву про Україну. Впевнений, що завдяки Вашому заклику до молитви про перемогу правди і справедливий мир щодня єднаються мільйони голосів [7].

Безперечно ці слова є вкрай важливими, оскільки за постаттю Понтифіка, як за главою найбільшої християнської релігійної організації стежить величезна кількість людей з усіх куточків світу. Ці слова нагадали всім про страшні події, що відбуваються в Україні та про важливість підтримки нашої держави та її громадян.

На найвищому рівні відбуваються зустрічі й з світськими, політичними лідерами, зокрема така зустріч відбулась з Президентом України, Володимиром Зеленським 22 квітня 2025 року. Під час зустрічі Глава держави розповів очільникам конфесій про позицію України щодо безумовного припинення вогню. «Україна – перша, хто хоче завершити цю війну. Цими днями відбудуться важливі зустрічі, у яких разом візьмуть участь представники США та Європи», – зазначив він. Президент подякував Церквам і релігійним організаціям за адвокацію підтримки України у світі, спрямовану на досягнення справедливого і надійного миру, донесення правди про війну, героїчну боротьбу українського народу та реальний стан забезпечення права на свободу совісті в країні [6].

У тому ж 2025 році, подібні зустрічі також відбулися з очільником уряду, керівництвом міністерства оборони та закордонних справ України. Ці зустрічі вказують нам, на неперсічну роль ВРЦіРО не тільки на внутрішній, але й на зовнішній арені, та демонструють розуміння державних органів того, що дана структура є вкрай дієвою у налагодженні співпраці та діалогу з міжнародними партнерами.

30 вересня 2025 року в Києві ВРЦіРО зустрілася з делегацію очільників та представників Церков Нордичних країн (Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія, Ісландія). Зустріч відбулася в приміщенні євангелічно-лютеранської церкви св. Катерини. Українські священнослужителі висловили вдячність представникам Церков Нордичних країн за їх візит до України, за підтримку України та вияв солідарності з українським народом. Було підкреслено надзвичайну важливість міжконфесійної співпраці різних церков і релігійних організацій в служінні українському народові під час війни за Незалежність України та відбитті російської воєнної агресії [1].

В свою чергу 21 жовтня 2025 року в місті Осло, король Норвегії, Гаральд V, та королева Соня зустрілись в королівському палаці з делегацією ВРЦіРО.

Серед різних тем, які порушили учасники зустрічі в розмові, були свідчення про російські злочини на окупованих територіях, про викрадення українських дітей з подальшою їх індоктринацією в дусі ідеології «русского міра», про злочини проти свободи віросповідання та знищені російськими обстрілами храми та місця молитви. Водночас усі члени делегації свідчили про єдність позиції релігійної спільноти у захисті України, про широку гуманітарну діяльність Церков і релігійних організацій, про їхнє залучення до капеланського служіння [3].

Як ми бачимо, ВРЦіРО, за майже 30 років свого існування, плідно працює задля підтримки України та її громадян, а особливо зараз робить всі кроки для досягнення справедливо миру. Нещодавно її представники зустрілись з головою Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Віктором Єленським.

Представники ВРЦіРО поінформували керівництво ДЕСС про міжнародні заходи щодо поширення правдивої інформації про стан свободи совісті в Україні та ситуацію зі свободою віросповідання на тимчасово окупованих територіях України, а також повідомили про заплановані адвокаційні поїздки у 2026 році [2].

Отже, ВРЦіРО, залишається надважливим органом, який не тільки об'єднує в собі представників різних релігійних спільнот, а працює на зміцнення України та українського народу на всіх можливих рівнях.

Література:

1. ВРЦіРО зустрілася з делегацією Церков Нордичних країн [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vrciro.org.ua/ua/events/the-ukrainian-council-of-churches-and-religious-organizations-met-with-a-delegation-of-churches-from-the-nordic-countries

2. ВРЦіРО та ДЕСС обговорили подальші кроки взаємодії у 2026 році Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ugcc.ua/data/vrtsiro-ta-dess-obgovoryly-podalshi-kroky-vzaemodiy-u-2026-rotsi-8272/

3. Делегація ВРЦіРО зустрілася з Королем і Королевою Норвегії [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vrciro.org.ua/ua/events/the-ukrainian-council-of-churches-and-religious-organizations-met-with-a-delegation-of-churches-from-the-nordic-countries

4. Заява ВРЦіРО щодо початку процесу вакцинації від COVID-19 в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zayava-vrtsiro-shhodo-pochatku-protsesu-vaktsynatsiyi-vid-covid-19-v-ukrayini/

5. Патріарх Варфоломій разом з членами ВРЦіРО посадив дерева у парку «Володимирська гірка» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/patriarh-varfolomij-razom-z-chlenamy-vrtsiro-posadyv-dereva-u-parku-volodymyrska-girka/

6. Предстоятель взяв участь у зустрічі ВРЦіРО з Президентом України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-vzyav-uchast-u-zustrichi-vrtsiro-z-prezydentom-ukrayiny/

7. У складі делегації ВРЦіРО Митрополит Епіфаній зустрівся з Папою Франциском [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/u-skladi-delegatsiyi-vrtsiro-mytropolyt-epifanij-zustrivsya-z-papoyu-frantsyskom/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-34

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ ЯК ПРОЯВ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Борисова А. К.

студентка IV курсу кафедри міжнародних відносин факультету суспільних наук і міжнародних відносин
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Процес системного перейменування топонімів в сучасній Україні постає як стратегічний інструмент державної історичної політики, що спрямований на докорінну деколонізацію публічного простору. Топоніміка завжди виконувала роль символічного маркування території, де назви вулиць та площ слугували засобами легітимації політичного режиму та його ідеології. Протягом десятиліть радянська влада використовувала назви географічних об'єктів для створення єдиного культурного поля, у якому українські міста мали виглядати як підпорядкована частина імперського простору. Сучасна трансформація міського середовища постає як акт відновлення історичної справедливості та утвердження суб'єктності української нації. Дослідження показують, що зміна назв є частиною процесу меморіалізації, де суспільство свідомо обирає постаті, які варті увічнення в колективній пам'яті [1, с. 14]. Послідовна політика через топоніміку дозволяє розірвати тяглість із тоталітарним минулим та сформувати новий ландшафт пам'яті, який відповідає цінностям незалежної держави [2, с. 45].

Перейменування вулиць в Україні пройшло кілька етапів, кожен з яких відображав динаміку національної самоідентифікації. Якщо перша хвиля на початку дев'яностих років була зосереджена на

поверненні історичних назв, то сучасний етап характеризується системним підходом до повної дерусифікації. Прийняття Закону про декомунізацію створило правову основу для очищення простору від символів режиму, який чинив геноцид проти українського народу. Події після лютого 2022 року вивели цей процес на новий рівень, оскільки суспільство усвідомило необхідність позбутися ідеологічного впливу російської культури як інструменту м'якої сили. У науковій літературі наголошується, що присутність імен російських діячів у назвах українських вулиць була формою символічного панування, що закріплювало статус України як культурної провінції імперії [3, с. 88]. Відмова від імперських назв на користь українських науковців, воїнів та митців є кроком до ментального звільнення та подолання комплексу неповноцінності [4, с. 112].

Особливого значення сьогодні набуває практика вшанування сучасних героїв у топоніміці міст, що створює живий зв'язок між минулим та сьогоденням. Заміна назв, пов'язаних із радянським мілітаризмом, на імена захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, перетворює міський простір на меморіал національної відваги. Поява вулиць «Героїв Маріуполя» або «полку Азова» дозволяє зафіксувати сучасну історію безпосередньо в повсякденному житті громадян. Це сприяє формуванню локальної ідентичності та виховує почуття гордості за свою громаду та державу. Науковці підкреслюють, що така політика пам'яті виконує виховну функцію, оскільки назви вулиць є найбільш масовою формою споживання історичної інформації [5, с. 67]. Таке переосмислення простору дає можливість кожному мешканцю відчути себе частиною великого історичного процесу та активним учасником процесу державотворення. [6, с. 32].

Трансформація топоніміки у великих центрах, таких як Дніпро, демонструє глибину історичної політики на регіональному рівні. Місто тривалий час мало статус закритого радянського мегаполіса з ідеологічно насиченим маркуванням вулиць. Сучасні зміни є прикладом поєднання державних директив із місцевою ініціативою еліт. Повернення автентичних назв та вшанування видатних дніпрян, які зробили значний внесок у світову науку, дозволяє відновити природну історичну спадкоємність міської історіїю.Важливо, що такі зміни відбуваються через відкриті громадські обговорення, що свідчить про демократизацію історичної політики. У фахових дослідженнях зазначається, що участь громади у виборі нових назв є критично важливою для подолання відчуження мешканців від міського простору [11, с. 24]. Це підтверджує тезу про те, що перейменування вулиць постає не лише адміністративною дією, а й справжнім актом громадської солідарності [7, с. 19].

Також важливим аспектом деколонізації топонімії є подолання андроцентризму та розширення репрезентації видатних жінок. Традиційно імперські політики були орієнтовані на чоловічі постаті, тоді як внесок жінок у науку та культуру зазвичай залишався в тіні. Сучасна політика перейменувань виправляє цей дисбаланс, вводячи в обіг імена Олени Теліги, Алли Горської та сучасних героїнь медичного фронту. Це дозволяє створити інклюзивну картину минулого, де кожен громадянин може знайти рольові моделі для подальшого наслідування. У наукових працях акцентується увага на тому, що інклюзивна топоніміка є ознакою зрілого суспільства, яке цінує різноманітність власного досвіду [8, с. 44]. Такий підхід робить історичну політику значно більш зрозумілою та наближеною до духовних потреб сучасного українця [9, с. 56].

Попри необхідність змін, історична політика стикається з викликами щодо фінансування та потреби в просвітницькій роботі. Перейменування великої кількості об'єктів вимагає бюджетних витрат та змін у документації, що іноді викликає скептичне ставлення у частини населення. Без належного пояснення того, ким була постать, нова назва може залишатися для мешканців незрозумілим набором букв та звуків. Тому деколонізація простору має супроводжуватися встановленням інформаційних табличок та проведенням публічних лекцій.Фахівці наголошують, що перейменування має бути початком розмови суспільства про свою історію [10, с. 12]. Тільки через розуміння сенсу нових назв,суспільство зможе остаточно позбутися ментального впливу колоніального минулого та побудувати нову ідентичність на фундаменті знання своєї правдивої історії [12, с. 205].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що перейменування вулиць в Україні є потужним проявом історичної політики, яка спрямована на захист національного символічного простору. Це процес самоствердження нації, яка відмовляється бути об'єктом чужих маніпуляцій та обирає шлях самостійного розвитку. Нові назви на мапі міст стають маркерами свободи та свідченням того, що українське суспільство здатне критично переосмислювати минуле заради вільного майбутнього.

Література:

1. Квіт С. М. Масові комунікації : підручник. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 350 с.

2. Грицак Я. Й. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 432 с.

3. Пометун О. І. Формування історичної пам'яті учнів засобами сучасної топоніміки. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 85–95.

4. Огієнко Л. В. Символічний простір міста як об’єкт історичної політики. *Культурологічний вісник*. 2024. Вип. 15. С. 108–120.

5. Деколонізація: як очистити український простір від імперської спадщини : метод. рекомендації. Київ : Український інститут національної пам’яті, 2024. 45 с.

6. Плохій С. М. Назустріч незалежності: історія української ідентичності. Харків : КСД, 2023. 320 с.

7. В’ятрович В. М. Нотатки з деколонізації: політика пам’яті в умовах війни. *Часопис сучасної історії*. 2024. № 3. С. 15–28.

8. Україна у пошуках власного обличчя: соціокультурні аспекти перейменувань : зб. наук. праць / за ред. М. Поповича. Київ : Наукова думка, 2022. 190 с.

9. Трач Н. С. Мовна політика та топоніміка в сучасній Україні. *Мовознавство*. 2023. № 2. С. 50–62.

10. Спадщина тоталітаризму: проблеми подолання в освітньому та публічному просторі : матеріали міжнар. конф. Львів : ЛНУ, 2023. 140 с.

11. Сучасне місто в умовах війни: трансформація ідентичностей : матеріали наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 лют. 2024 р.). Дніпро : ДНУ, 2024. 98 с.

12. Кравченко В. В. Україна, Імперія, Росія: Вибрані статті з модерної історії та історіографії. Київ : Критика, 2021. 544 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-35

ПАРАДИГМАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ПАМ’ЯТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Киридон А. М.
доктор історичних наук, професор,
директор
Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»
м. Київ, Україна

У сучасних умовах російсько-української війни політика пам’яті набуває особливого значення як інструмент конструювання національної ідентичності та мобілізації суспільства. Війна актуалізує питання історичної інтерпретації, переоцінки минулого та формування нових колективних наративів. У цьому контексті політика пам’яті

виходить за межі гуманітарної сфери, інтегруючись у систему національної безпеки.

Проблематика політики пам'яті доволі репрезентативна у вітчизняній історіографії. Так, різні аспекти особливостей реалізації політики пам'яті в різні періоди досліджували В. Бабка, В. Бондар, В. Іваненко, Г. Касьянов, А. Киридон, В. Кривошеїн, А. Харченко та ін.; діяльності президентів України – М. Вітряк, О. Гриценко, Ю. Литвиновська, С. Набок та ін.; питання національної ідентичності в контексті політики національної пам'яті – О Готра, Ю. Зерній, А. Киридон, О. Мендрін та ін.; загальних питань політики пам'яті – А. Андріяш, С. Власенко, Н. Громадська, О. Гук, В. Ільницький, О. Малікіна, С. Полтавець, Ю. Руденко, Д. Сачко, С. Троян, Ю. Шаповал та ін. Питання деколонізації та постколоніального переосмислення історії набули особливої актуальності після 2014 року, однак повномасштабна війна зумовила необхідність нового осмислення цих процесів.

Метою наукової розвідки є аналіз парадигмальної трансформації політики пам'яті в Україні в умовах російсько-української війни, а також визначення її основних характеристик, механізмів і наслідків. Для аналізу парадигмальної трансформації політики пам'яті застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує інструменти memory studies, критичного дискурс-аналізу, постколоніальної теорії та концепції символічної політики.

Теоретико-методологічні засади дослідження

Політика пам'яті – це інституційно оформлена сукупність соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом. Політика пам'яті стосується передусім інтерпретації минулого, форматується в межах певної соціокультурної парадигми, вибудовується з огляду на конкретні внутрішні, зовнішні та безпекові чинники функціонування держави, характер політичної влади тощо. Предмет політики пам'яті є подвійним, та передбачає, з однієї сторони, конструювання спільної пам'яті, як системи колективних уявлень про минуле, з іншої – цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина [2, с. 244].

Парадигмальна трансформація означає зміну підходів і смислових рамок осягнення минулого, базових принципів осмислення історії, включаючи переоцінку історичних подій, зміну ієрархії символів і формування нових наративних структур тощо.

Характер процесів трансформації політики пам'яті

За перехідної доби питання тлумачення уявного минулого та верифікації історичної пам'яті як для України, так і для всього пострадянського простору постало вкрай актуальним. На порядку денному був запит на конструювання сучасної ідентичності нових суверенних

держав. Переосмислення історичного досвіду мало декілька інструментальних цілей: соціальний діалог і консолідація, легітимація обраної моделі посткомуністичної трансформації й нових політичних акторів. За таких умов політика пам'яті стала важливим елементом ствердження національного сентименту через винайдення прийнятної версії історичного гранд-наративу [4, с. 112].

Систематичні та потужні пропагандистські атаки Кремля на українську історію мали виразні негативні наслідки для гуманітарної безпеки України. Насаджування РФ ідеології «спільноросійськості», заперечення існування українських мови, культури, нації, єдності території, поширення радянсько-російських міфів про спільне життя і боротьбу в одній країні, використання історичних прецедентів та метафор для дискредитації сучасної української влади, твердження, що Українська держава не має історичних витоків та перспектив – усе це було спрямовано на реалізацію деструктивно-нігілістичного сценарію у сфері національної ідентичності, «десуверенізацію» політичної свідомості, розкол і знищення України як держави [3, с. 108].

До початку повномасштабної війни політика пам'яті в Україні характеризувалася поєднанням пострадянських і національних елементів. Після 2014 р. розпочався процес декомунізації та дерусифікації. Російсько-українська війна стала каталізатором радикальних змін, зумовивши: інтенсифікацію деколонізаційних процесів; посилення ролі держави у формуванні політики пам'яті; актуалізацію пам'яті як інструменту інформаційного протистояння. Відтак війна радикалізувала процеси дерусифікації та декомунізації; актуалізувала потребу в чіткій національній історичній нарації; загострила протистояння між українським і російським історичними дискурсами. З початком повномасштабної російсько-української війни пам'ять стає важливим елементом гібридного протистояння. Російська Федерація використовує історичні наративи як інструмент пропаганди, тоді як Україна формує контрнаративи, спрямовані на зміцнення національної єдності та міжнародної підтримки.

Основні виміри парадигмальної трансформації

Державна політика пам'яті як набір практик, за допомогою яких держава прагне затвердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі, виконує символічну (надання значущості події), інтерпретативну (трактування події для потреб поточної політики) та ідентифікаційну (вплив на формування національної ідентичності) функції, необхідно брати до уваги безпековий аспект, який в умовах поляризації локальних моделей пам'яті виступає ключовим чинником у веденні інформаційних війн [1, с. 20].

Наративний вимір. Реконфігурація історичних наративів: відбувається перехід від плюралістичної, частково амбівалентної моделі

пам’яті до більш консолідованої національно-центричної парадигми. Формується цілісний наратив національного спротиву, що охоплює різні історичні періоди та інтегрує їх у єдину логіку боротьби за державність. Формується чітка бінарна опозиція «свій – чужий». Переосмислюється радянське та імперське минуле.

Інституційний вимір. Зростає роль державних інституцій у формуванні політики пам’яті. Відбувається розширення функцій культурних і освітніх установ (активізація діяльності архівів, музеїв, освітніх структур тощо), а також нормативно-правове закріплення нових підходів до політики пам’яті. Інтеграція політики пам’яті в систему національної безпеки.

Дискурсивний вимір. Публічний дискурс зазнає суттєвої трансформації. Відбувається маргіналізація проросійських історичних інтерпретацій, утвердження деколоніального та антиімперського наративу. Історія активно використовується в політичній комунікації як інструмент легітимації та мобілізації.

Символічний вимір. Трансформації проявляються у зміні символічного простору: демонтаж пам’ятників радянської та імперської доби; перейменування топонімів; створення нових місць пам’яті, пов’язаних із сучасною війною.

Наслідки та виклики трансформації

Парадигмальна трансформація політики пам’яті має як позитивні наслідки, так і потенційні ризики. До позитивних належать: консолідація національної ідентичності; зміцнення історичної суб’єктності; подолання постколоніальних залежностей тощо. Серед викликів: ризик політизації історії; обмеження історичного плюралізму; можливість інструменталізації пам’яті в політичних цілях тощо.

Висновки

Парадигмальна трансформація політики пам’яті в Україні в умовах війни є комплексним і багатовимірним процесом, що охоплює інституційний, дискурсивний та символічний рівні. Вона відображає не лише реакцію на зовнішню агресію, а й глибшу переорієнтацію українського суспільства в бік деколоніальної, національно-центричної моделі історичної свідомості. У перспективі ця трансформація визначатиме не лише гуманітарну політику держави, а й характер формування політичної нації та її місце в європейському і глобальному контекстах.

Література:

1. Іваненко В., Кривошеїн В., Державна політика пам’яті в сучасній Україні в умовах інформаційної війни (2014–2021 рр.). *Грані*. 2022. Т. 25. № 2. С. 16–21.

2. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна-Європа-Світ.* Міжнародний збірник наукових праць. *Серія : Історія, міжнародні відносини*. 2015. Вип. 15. С. 244–250.

3. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін. ; за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с.

4. Шаповал Ю. Антикризовий ресурс політики пам'яті в Україні. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 111–134.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-36

УСПІХИ НООНАУК У ФОРМУВАННІ ПРАВДИВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НООІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Корсак К. В.
доктор філософських наук, професор
Інститут екології, економіки і права
м. Київ, Україна

Корсак Ю. К.
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Інститут вищої освіти НАПН України
м. Київ, Україна

Використані у заголовку ноотерміни стосуються сукупності незаперечних доказів того, що наші пращури з моменту свої появи десятки тисяч років займалися не тільки власним життєзабезпеченням, а й рятували все людство у смертельно небезпечні кризові моменти чи вказували шлях позитивного прогресу. Категоричність цього твердження стала достеменно можливою тільки в минулому році насамперед через вплив прогресу всіх світових наукових знань на появу ***нооархеології-XXI*** як чималої сукупності точних наук (палеогенетики, археометрії, палеопротеоміки, палеоантропології й т.д.), які роблять виміри на основі ізотопних й подібних методів надійного датування артефактів разом з секвенуванням ДНК і біосполук їх органічної складової з опорою на досягнення Штучного інтелекту та всієї інформаційно-технологічної революції.

Для належного виконання вимог Конституції України і фахових обов'язків автори в усіх доступних джерелах на відомих мовах стежили за головними науковими і технологічними досягненнями. Ми брали приклад з провідних корифеїв-попередників і виконували пораду французького історика Ф. Броделя сподіватися на якісну наукову продукцію в аналізі дуже великих системи тільки через використання всіх знань людства, а не досягнень однієї чи двох наук. Хоч ми й не досягли «броделівської досконалості», але маємо понад тисячу праць з різних сфер і пару дюжин відкриттів. Відкриття №1 2000-го року – виявлення і пропозиція «***ноотехнологій***» як екологічно ідеальних процесів, що надають Homo потрібне і виліковують біосферу від пошкоджень, рятуючи від загибелі. Світ довго не вірив в їх можливість, але в 2024 р. НАН України визнала їх реальність разом з рис. 1 як найціннішим подарунком співгромадянам.

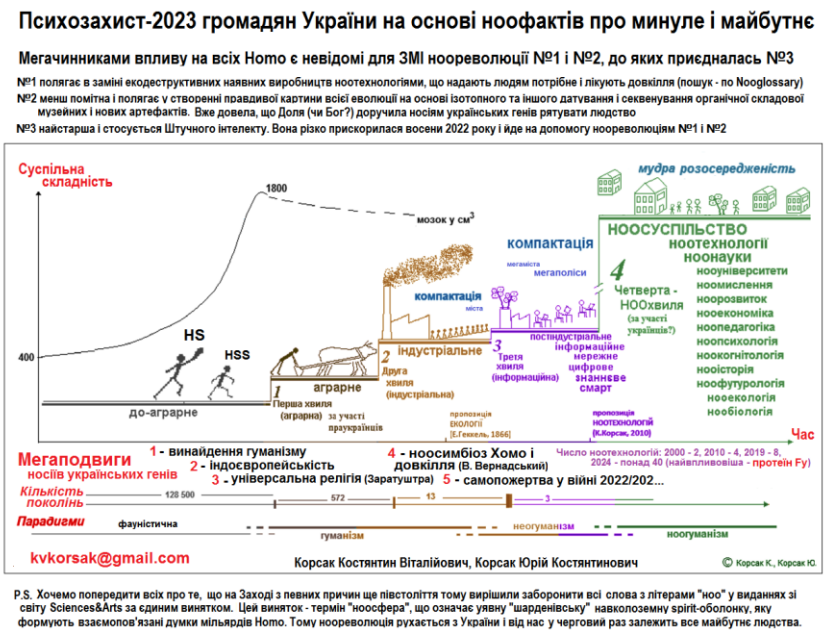

Рис. 1. **Поліпшена «тоффлерівська хвильова модель еволюції» як засіб психозахисту на основі правди про Prehistory, сучасність і майбутнє [1, ст. 49]**

Щодо неуваги до нашого відкриття №1 ми повторюємо долю згаданого на рис. 1 винахідника екологічних наук Е. Геккеля. Але маємо надію на те, що людство відмовиться заглиблюватися

в сьогоднішній розпач й обере метою не підготовку до «війни за рештки ресурсів», а примноження і використання ноотехнологій і ноонаук (радимо пошук по слову «Nooglossary»).

Рис. 1 містить нооісторичну інформацію, але її все ж надто мало для виконання навіть мінімальних вимог для тез, доцільних для секції про «історичну політику», яка передбачає швидке знищення сучасної російської брехні про «повне неіснування якихось аномальних сепаратистів-українців». Для перемоги на цьому «історичному фронті» нам дуже потрібна саме нооісторія-XXI, основи якої містить авторський рис. 2.

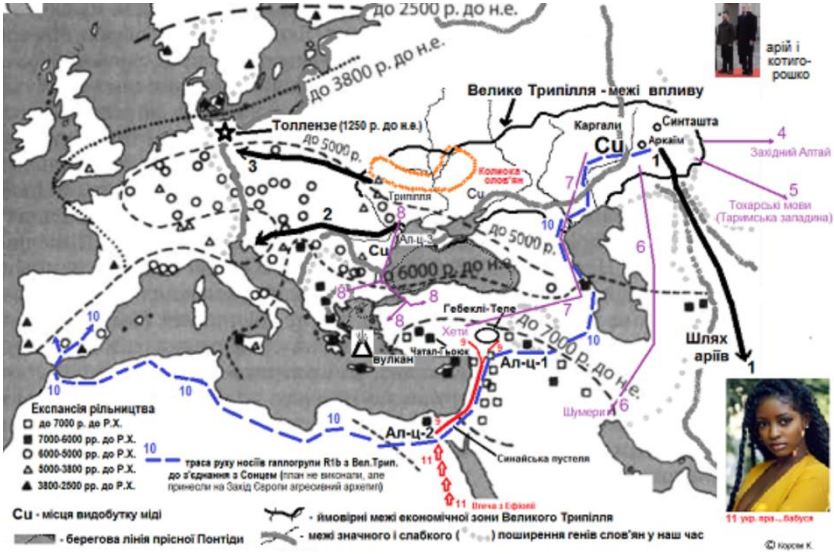

Рис. 2. Головні нооісторичні дані про появу та життя носіїв українських генів

Обізнані читачі одразу помітять, що витоком наповненого нооісторичною інформацією рис. 2 стала видатна книга американця Дж. Даймонда [2]. Ми доповнили його схему поширення рільництва з Анатолії в Європу новітніми даними, серед яких вкажемо дві статті 2025 року [3; 4], які ліквідували головні «білі плями» у нашій «правдивій Prehistory українців». З багатьох публікацій різних авторів випливають докази того, що сучасні українці мають дуже різноманітний комплекс генів, але головних витоків тільки три: 1) напівпігмеї з північної Ефіопії (ми вмістили фото прабабусі) віком не менше 60 000 років; 2) кроманьйонці, які прийшли полювати на мамонтів приблизно 40 000 років тому; 3) високі мисливці-арії з Алтаю,

які 27 000 років тому пішли на Захід по південних лісах і після танення льодовиків поширилися в лісовій зоні. Генів перших (котигорошків) і других сьогодні в Україні менше від аріївських (R1a).

З мало не безлічі важливих подій за участю носіїв українських генів (надалі – українців) зробимо наголос на тій, що започаткувала революцію в археології й чомусь зазнає «утисків» від «світової науки». Ми маємо на увазі вказаний на рис. 2 еліпсом створений пращурами горб Гебеклі-Тепе з багатьма «кільцевими мегалітичними аренами (КМА)», які «перший український геній Y» винайшов для ліквідації загрози загибелі Homo від активізації канібалізму після припинення останнього Льодовикового періоду 15 тис. р. тому. Він зміг переконати старших осіб з кількох племен спорудити КМА як навчально-виховне приладдя, як пригоризонтну обсерваторію задля доведення існування і впливу явищ Природи, які треба шанувати і припинити вбивати та з'їдати сусідів. Це були основи науково-гуманістичного світогляду, який поступово ліквідував канібалізм і зумовив 1-й мегаподвиг українців з порятунку Homo. Найперша КМА дуже «якісна» і має добре підтверджений вік 13 500 років.

Наукова етика вимагає уточнення: участь у змінах взяли пращури не тільки українців, а й курдів, вірмен та «первинних європейських хліборобів». Саме вони є винахідниками «пратрипільського аграрного гуманізму й «нашої парадигми». У Палестині не знайдено жодної КМА, а тому й не дивно, що звідти вийшла полярна до нашої «атлантична (західноєвропейська) парадигма», яка опанувала Захід і зумовила геноциди, постійні війни, спалювання «відьом», колоніалізм та всі світові війни. Недолік зарубіжної археології полягає у відмові аналізу проблеми ліквідації канібалізму і намаганні замінити «13 500» на число «11 000» (останнім часом – навіть 10 000). Прикро – це груба помилка.

«Феномен Гебеклі-Тепе» полягає в незаперечності початку цивілізацій на пенепленах Анатолії за 6 000 років до появи шумерів та інших алювіальних цивілізацій в дельтах і заплавах великих південних рік. Світова наука чомусь ігнорує слова «пенепленна цивілізація» хоч доказів її лідерства існує багато.

Закінчимо виклад коротким переліком досягнень пращурів. Під тиском ворогів перейшли на північний берег прісної Понтіди і створили алювіальну цивілізацію. Вона зникла після появи «турецьких» проток і зумовила появу феноменально якісної «Трипільської культури» після поєднання на чорноземах рільників з Африки і мисливців з Алтаю. Їх екологічні ніші так доповнювали одна одну, що миттєво виник соціум на основі найвищих моральних взірців і цінностей, що став головним чинником прогресу Homo і витоком більшості тогочасних «найвищих виробничих і соціальних технологій». Трипілля швидко перейшло у «Велике Трипілля» й через низку його

впливів (стрілки 1, 2, 3,…8 на рис. 2) зумовило появу всього того, що охоплюється словом «індоєвропейство». Сталося «1-е одуховлення світу» (подвиг №2), доповнене винаходом майже ідеальної релігії – зороастризму (подвиг № 3).

Винахід пращурами одомашненого коня надав надпотужну зброю номадам, що зумовило відступ пращурів від морів у ліси Північної України, де за тисячі років вони набудували Змієвих валів для зупинки агресорів і сформували те, що світова наука щойно визнала «колискою слов'янства» [4].

Висновок з цих тез полягає в заклику до об'єднання наших лідерів, науковців, журналістів і загалу громадян для активного поширення по планеті цілковито правдивої Prehistory українців. Мета – повне знищення впливу брехні наших ворогів, які в РФ і світі ведуть війну з «історичною правдою». Ми готові gratis консультувати всіх зацікавлених (адреса kvkorsak@gmail.com).

Література:

1. Korsak K., Korsak Y. (2024). A real path to the complete elimination of the threat of Collapse-XXI due to the development of noosciences. *Svitoglyad*. 2004, No. 2, p. 49–51 (URL: https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2024-19-2/svit-2-2024-korsak-012.pdf) (in Ukrainian) Appeal 21-03-2026

2. Diamond, J.M. (1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Co.

3. Speidel, L, Silva, M., Booth, T. *et al.* High-resolution genomic history of early medieval Europe. *Nature* 637, 118–126 (2025) ; https://doi.org/10.1038/s41586-024-08275-2 ; (URL: https://www.nature.com/articles/s41586-024-08275-2) Appeal 21-03-2026

4. Gretzinger, J., Biermann, R, Mager, H. et *al.* Ancient DNA connects large-scale migration with the spread of Slavs. *Nature* 646, 384–393 (2025). (URL: https://doi.org/10.1038/s41586-025-09437-6). Appeal 21-03-2026

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-37

ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКИХ ВІДНОСИН

Кришук Р. М.
аспірант четвертого року навчання за спеціальністю 032 – історія та археологія кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Українсько-чеські відносини мають понад тисячолітню історію, що починається ще з доби Київської Русі та Великої Моравії. Їхній розвиток вирізняється майже повною відсутністю конфліктів, активними культурними контактами та поступовим формуванням сучасного політичного партнерства, особливо після 1991 року. Аналіз цих відносин дозволяє зрозуміти, чому сьогодні Чехія є одним із найпослідовніших союзників України в Європейському Союзі.

Перші контакти між українськими та чеськими землями сягають доби Київської Русі. Спільна слов'янська культурна традиція, поширення християнства створили підґрунтя для взаєморозуміння між народами. Дослідники відзначають, що церковнослов'янська писемність стала одним із перших «мостів» між регіонами [1].

У XV столітті гуситський рух, що постав у Чехії, мав ідейний вплив на українські землі, зокрема в братських школах, які переймали елементи реформаторської думки [3]. Його реформаційні ідеї відгукувалися в діяльності братських шкіл та православних інтелектуальних кіл. Хоча ці контакти не були політичними в сучасному розумінні, вони заклали основу для подальшої взаємодії.

У добу національного відродження українські та чеські діячі активно співпрацювали. Чеські славісти, зокрема Павел Йозеф Шафарик і Франтішек Палацький, підтримували українську мову та культуру, сприяли поширенню українських текстів у Європі [7].

Українські студенти навчалися в університетах Праги та Брно, а слов'янські конгреси 1848 року стали майданчиком для обговорення спільних проблем народів, що перебували під владою імперій. Українські діячі, зокрема Г. Квітка-Основ'яненко та М. Костомаров, знаходили підтримку серед чеських інтелектуалів, які виступали за культурну автономію слов'янських народів у межах Австрійської імперії. Цей період заклав інтелектуальний міст між двома націями.

У 1917–1918 роках у Києві виходила чехословацька газета «Свобода», що свідчить про політичну активність чехів на українських землях та ранні контакти між народами.

Після поразки українських визвольних змагань 1917–1921 років Чехословаччина стала одним із найважливіших центрів української політичної та культурної еміграції завдячуючи реалізації урядової програми – «русинська акція» [4]. «Československá ruská akce» – це офіційна державна програма Чехословаччини 1920–1930-х років, започаткована президентом Томашем Ґарріґом Масариком і прем'єром Едвардом Бенешем. Вона була спрямована на підтримку політичних емігрантів із території колишньої Російської імперії, які втекли від більшовицького режиму після 1917 року. Попри назву, програма не була «про-російською» – вона охоплювала українців, білорусів, кавказців, кримських татар, євреїв, а також росіян. Т. Масарик принципово розрізняв народи імперії та підтримував їхній культурний і політичний розвиток окремо. Завдяки цій програм українська інтелігенція змогла створити унікальні освітні інституції: Український вільний університет у Празі; Українську господарську академію в Подєбрадах; Педагогічний інститут ім. М. Драгоманова.

Після 1945 року українсько-чеські відносини опинилися в межах радянської зовнішньої політики. Україна не мала самостійності у міжнародних відносинах, а Чехословаччина стала частиною соціалістичного табору. Попри це, культурні та наукові обміни продовжувалися, хоча й у формалізованому вигляді. Празька весна 1968 року мала певний резонанс в Україні, але не призвела до реального політичного зближення.

Після проголошення незалежності України Чехословаччина однією з перших визнала її суверенітет. У 1993 році, після поділу Чехословаччини, Україна 18 лютого 1992 року встановила дипломатичні відносини з Чеською Республікою. Відкрито посольства: України в Празі та Чехії в Києві [2].

У 1990-2000-х роках відносини розвивалися в напрямку: політичного діалогу; економічної співпраці; культурних та освітніх програм; підтримки євроінтеграційних прагнень України. Чехія поступово стала одним із партнерів, які послідовно підтримували демократичні реформи в Україні [6].

Анексія Криму та війна на Донбасі стали переломним моментом. Чехія засудила дії Росії та підтримала санкції ЄС. Після розслідувань щодо вибухів на складах у Врбетіце (2014), у яких підозрювали російські спецслужби, у Чехії відбувся перегляд ставлення до Росії та посилились антиросійські настрої. Після 2022 року чеська підтримка України стала однією з найпотужніших у Європі: надання військової та гуманітарної допомоги; прийом великої кількості українських біженців;

політична підтримка вступу України до ЄС; активна участь у міжнародних коаліціях на підтримку української обороноздатності. Чехія стає «боєприпасним амбасадором» України, ініціювавши закупівлю сотень тисяч артилерійських снарядів для ЗСУ. Проводиться викриття російської мережі впливу, пов'язаної з «Voice of Europe» та Віктором Медведчуком. Українці стали найбільшою іноземною громадою в Чехії – понад 130 тис. станом на 2018 рік. Станом на 31 липня 2023 року понад 357 000 біженців з України отримали тимчасовий статус захисту в межах Чехії, що робить країну третім за величиною напрямком для українців у Європейському Союзі [5].

Цей період перетворив українсько-чеські відносини на фактичне стратегічне партнерство. Сьогодні відносини між Україною та Чехією характеризуються високим рівнем довіри та інтенсивною співпрацею. Українська громада в Чехії – одна з найбільших у Європі – стала важливим соціальним та економічним чинником, що зміцнює двосторонні зв'язки [9].

Українсько-чеські відносини нерідко виступають предметом наукових досліджень. Хоча слід зазначити, що аналіз стану наукової розробки теми показує, що українсько-чеські відносини досліджені нерівномірно: найкраще опрацьовані економічні та дипломатичні аспекти, тоді як комплексні політико-історичні студії залишаються фрагментарними. Найбільш дослідженими є: економічні зв'язки (торгівля, інвестиції, економічна дипломатія); становлення дипломатичних відносин після 1991 року [8]; сучасні політичні процеси та вплив російсько-української війни. Менш опрацьованими залишаються питання культурної дипломатії, суспільних контактів та довготривалих історичних зв'язків.

Таким чином українсько-чеські відносини мають глибоке історичне коріння та пройшли складний шлях від культурних контактів до сучасного партнерства, заснованого на спільних цінностях і безпекових інтересах. Сьогодні Чехія відіграє важливу роль у підтримці України, а майбутнє двосторонніх відносин виглядає перспективним у контексті європейської інтеграції та повоєнної реконструкції.

Література:

1. Грушевський М. *Історія України-Руси*. Київ : Наукова думка, 1995.

2. Субтельний О. *Україна: Історія*. Київ : Либідь, 2001.

3. Плохій С. *Брама Європи: Історія України*. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016.

4. Філіпович М. Культурно-історичне співробітництво Чехії та України: крізь призму глобальних розколів. *International scientific-practical conference "Current Issues of the World Economy, International*

Economic Relations and International Communications Amidst the Formation of a New World Order and Polarization of the World" (March 24–25, 2025). Vol. 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 316-320.

5. Infographic – Refugees from Ukraine in the EU. European Council. October 27, 2023.

6. Magocsi P. R. *A History of Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press, 2010.

7. Šafárik P. J. *Slovanské starožitnosti*. Praha, 1863.

8. Kovář M. Czech-Ukrainian Relations after 1991. *Central European Political Studies Review*, 2015.

9. Novák J. Strategic Solidarity in Central Europe: Czech Support for Ukraine after 2022. *European Security Review*, 2023.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-38

ЛІДЕР ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Кубанов Р. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри девелопменту та просторового планування
Відокремлений структурний підрозділ «Інститут інноваційної освіти»
Київського національного університету будівництва і архітектури»
м. Київ, Україна

Історична постать Данила Галицького посідає особливе місце у формуванні державницької традиції України. Його діяльність у XIII ст. відбувалася в умовах монгольської експансії, яка загрожувала самому існуванню Русі. Водночас князь зумів продемонструвати дипломатичну гнучкість, політичну далекоглядність та здатність інтегруватися у європейський простір, не втрачаючи власної ідентичності. Коронація Данила у 1253 році стала символом міжнародного визнання Русі та її правителя, а також важливим кроком у піднесенні авторитету держави серед європейських монархів. Актуальність теми полягає у необхідності осмислення цих досягнень як складової історичної пам'яті, що формує національну гордість та ідентичність сучасних українців. У сучасних умовах, коли питання державної незалежності та зовнішньополітичної орієнтації залишаються ключовими, приклад Данила Галицького є важливим джерелом натхнення та уроків для майбутніх поколінь.

Метою дослідження полягає у висвітленні коронації князя як політичного акту, що забезпечив міжнародне визнання Русі, а також у визначенні тих дипломатичних і державницьких досягнень, якими мають пишатися нащадки.

У середині XIII ст. Галицько-Волинське князівство опинилося в складних умовах монгольської експансії, яка загрожувала самому існуванню держави. Данило Галицький, усвідомлюючи небезпеку, шукав союзників серед європейських монархів і католицької церкви, прагнучи створити антимонгольську коаліцію. Його дипломатичні контакти з папою Інокентієм IV стали важливим етапом у зовнішньополітичній діяльності князя, адже вони відкривали можливість міжнародного визнання та підтримки. Хоча папська курія прагнула насамперед поширити свій вплив на Русі через церковну унію, сам факт переговорів і коронації Данила у 1253 році свідчив про високий авторитет князя [1]. Важливо зазначити, що коронація була не лише релігійним актом, а передусім політичним кроком, який закріпив статус Русі як королівства у європейському контексті. Таким чином, дипломатія Данила Галицького стала прикладом гнучкості та далекоглядності, що дозволило зберегти державність у критичний період.

Переговори з папською курією мали подвійний характер: з одного боку, вони відкривали перспективи міжнародної підтримки, з іншого – вимагали поступок у питаннях віри. Данило Галицький продемонстрував твердість у відстоюванні православних традицій, відмовившись допустити католицьких місіонерів до свого князівства [2]. Це рішення свідчить про його прагнення зберегти духовну незалежність Русі, навіть у пошуку зовнішніх союзників. Водночас дипломатичні контакти з Римом підвищили авторитет князя серед європейських правителів, зокрема угорського короля Бели IV та литовського князя Міндовга. Коронація у Дорогичині стала символом визнання Данила не лише як правителя Галичини й Волині, а як короля всієї Русі, що мало велике значення для збереження спадщини Київської держави. Отже, Данило Галицький зумів поєднати прагнення до незалежності з інтеграцією у європейський політичний простір, що стало його найбільшим досягненням.

Антимонгольська політика Данила Галицького була одним із ключових напрямів його державної діяльності. Усвідомлюючи неминучість зіткнення з кочовиками, князь прагнув створити широку коаліцію європейських держав для протидії монгольській загрозі. Хоча спроби організувати хрестовий похід проти монголів не увінчалися успіхом, сам факт переговорів і дипломатичних контактів свідчив про активну позицію Русі на міжнародній арені. Данило шукав підтримку не лише у папської курії, але й серед сусідніх правителів – угорського короля Бели IV, литовського князя Міндовга, польських князів [3].

Це дозволило йому забезпечити хоча б частковий нейтралітет західних сусідів і уникнути одночасної боротьби на кількох фронтах. Таким чином, антимонгольська політика Данила була спрямована на збереження державності та пошук союзників у складних геополітичних умовах.

Коронація Данила Галицького у Дорогичині восени 1253 року стала кульмінацією його дипломатичних зусиль. Вона мала не лише символічне, але й практичне значення, адже закріплювала міжнародне визнання Русі як королівства. Титул короля урівнював Данила з іншими європейськими монархами, що підвищувало його авторитет і відкривало нові можливості для зовнішньої політики [4–5]. Важливо, що коронація відбулася без поступок у питаннях віри: князь зберіг православні традиції та не допустив католицьких місіонерів до свого князівства. Це свідчить про його здатність поєднувати прагнення до інтеграції у європейський простір із відстоюванням власної духовної незалежності. Коронація стала важливим фактом політичного життя Європи, адже підтвердила право Русі на спадщину Київської держави та закріпила її місце серед королівств континенту.

Дипломатія Данила Галицького мала далекосяжні наслідки для історичної пам'яті та політичної культури України. Його здатність вести переговори з найвпливовішими європейськими правителями, зберігаючи при цьому незалежність у питаннях віри, стала прикладом державницької мудрості. Коронація у Дорогичині закріпила міжнародне визнання Русі та підтвердила її право на спадщину Київської держави. Це дозволило нащадкам сприймати Данила не лише як князя, а як короля, рівного іншим монархам Європи. Його політика показала, що навіть у складних умовах зовнішньої загрози можна досягати дипломатичних перемог і зберігати державність. Саме ці досягнення формують основу історичної пам'яті, якою мають пишатися сучасні українці (табл. 1).

Таблиця 1

Досягнення Данила Галицького та їх значення для історичної пам'яті

Досягнення	Характеристика	Історична пам'ять: цінність для нащадків
1	**2**	**3**
Коронація у Дорогичині (1253 р.)	Отримав королівську корону від папи Інокентія IV, закріпив статус Русі як королівства	Це символ міжнародного визнання Русі та її правителя. Для нащадків це приклад дипломатичної перемоги й державної гідності, що підносить авторитет української історії.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Антимонгольська політика	Прагнув створити коаліцію європейських держав проти монгольської загрози, шукав союзників серед сусідів	Це приклад боротьби за незалежність у складних умовах зовнішньої загрози. Для сучасних українців це урок єдності та стійкості перед сильним ворогом.
Збереження православної традиції	Відмовився від поступок папській курії, не допустив католицьких місіонерів до князівства	Це символ духовної стійкості та збереження власної ідентичності. Для нащадків це нагадування про важливість захисту культурних і релігійних традицій.
Дипломатичні союзи з європейськими правителями	Налагодив контакти з угорським королем Белою IV, литовським князем Міндовгом, польськими князями	Це приклад гнучкої дипломатії, що забезпечувала нейтралітет і підтримку сусідів. Для нащадків це урок про важливість міжнародних союзів у збереженні державності.
Зміцнення міжнародного авторитету Русі	Визнання Данила як короля Русі серед європейських монархів	Це підтвердження рівності князівства з іншими державами Європи. Для нащадків це джерело національної гордості та доказ історичної ваги української державності.
Збереження державності Галицько-Волинського князівства	Успішно протистояв загрозам, зберіг політичну автономію та спадщину Київської Русі	Це приклад державницької мудрості та далекоглядності. Для нащадків це натхнення у боротьбі за незалежність і самостійність України.

Джерело: сформовано автором

Отже, Данило Галицький є однією з ключових постатей української історії, чия діяльність визначила розвиток державності у XIII ст. Його дипломатичні зусилля, спрямовані на створення антимонгольської коаліції, хоч і не принесли очікуваної військової допомоги, забезпечили міжнародне визнання Русі та її правителя. Коронація у 1253 р. стала символом політичної незалежності та рівності серед європейських монархів. Важливо, що князь зумів поєднати прагнення до інтеграції у європейський простір із відстоюванням православної традиції та духовної автономії. Досягнення Данила Галицького є прикладом державницької мудрості, дипломатичної гнучкості та політичної далекоглядності, якими мають пишатися нащадки. Вивчення його діяльності сприяє формуванню національної ідентичності та усвідомленню історичної спадщини, що залишається актуальною й сьогодні.

Література:

1. Котляр М. Данило Галицький: Біографічний нарис / Сер. «Особистість і доба». К. : Альтернативи, 2002. 328 с.
2. Паславський І. Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII століття; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Л. : Місіонер, 2003. 111 с.
3. Головко О. Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. К. : ВД «Стилос», 2006. 575 с.
4. Котляр М. Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі ; НАН України. Ін-т історії України. К., 2002. 247 с.
5. Христан, Н. Князь та король Данило Романович в українському інтелектуальному дискурсі Галичини другої половини XIX ст. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.* Серія : Історія. 2023. № 57. С. 92–98. DOI: https://doi.org/10.31861/hj2023.57.92-98

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-39

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Рихлік В. А.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Історична пам'ять у сучасному світі виступає не лише культурним або науковим явищем, а й потужним політичним ресурсом. Вона формує ціннісні орієнтири суспільства, визначає соціальні та національні пріоритети, а також впливає на державну політику та зовнішньополітичні рішення. В українському контексті історична пам'ять має особливе значення через складний історичний досвід, що включає періоди колонізації, радянського режиму та сучасної агресії з боку Російської Федерації [1; 2].

Особливий вплив на формування історичної політики справляють зовнішні та внутрішні фактори. До них належать гібридні війни, дезінформаційні кампанії, внутрішньополітичні кризи, процеси

євроінтеграції та демократизації суспільства. У таких умовах історична пам'ять стає інструментом не лише культурного, а й політичного впливу, а політика пам'яті – механізмом забезпечення інформаційної та національної безпеки [2; 4].

В сучасній історіографії історична пам'ять – це сукупність соціальних уявлень, символів, ритуалів і практик, які транслюють минуле в сучасність та формують колективну ідентичність [2, с. 210]. Вона охоплює три основні виміри: культурний, соціальний і політичний. Культурний вимір відображає художні, літературні та музичні репрезентації минулого; соціальний включає колективні традиції, обряди та свята; політичний вимір передбачає державні стратегії управління історичними наративами та символами [3, с. 69].

Політика пам'яті – це система державних і суспільних стратегій, спрямованих на регуляцію історичних наративів і символів минулого, що забезпечує легітимність політичної влади та консолідацію суспільства. В Україні політика пам'яті реалізується через декомунізаційні закони, вшанування національних героїв, освітні програми, комеморативні практики та інформаційні кампанії, спрямовані на протидію дезінформації [4, с. 19].

Особливістю українського контексту є те, що політика пам'яті поєднує внутрішні і зовнішні комунікації, що є важливим у боротьбі з пропагандою Російської Федерації та формуванні стійкого наративу про українську державність.

Історична пам'ять виступає ключовим фактором формування національної ідентичності, дозволяючи суспільству усвідомлювати власні корені та унікальність історичного досвіду. В українській історіографії виділяють декілька моделей пам'яті: радянську, постколоніальну та національно-патріотичну [2; 5].

Після 2013–2014 рр. активізувався процес політичної мобілізації пам'яті. Події Євромайдану та початок російсько-української війни стимулювали появу нових наративів, що підкреслюють героїзм учасників спротиву та цінність свободи. Історична пам'ять у цей період перестає бути лише академічною категорією, а стає політичним ресурсом, здатним впливати на суспільну свідомість і формувати громадську підтримку державних стратегій [6, с. 80].

Політика пам'яті реалізується через поєднання державних заходів, освітніх програм та громадських ініціатив. В Україні після 2014 р. це проявилось у кількох напрямках:

1. Декомунізаційні заходи – перейменування вулиць, демонтаж пам'ятників радянської доби;

2. Створення інституцій пам'яті – Український інститут національної пам'яті;

3. Просвітницькі кампанії та освітні програми для формування критичного мислення [1; 3].

Водночас важливо підтримувати баланс між офіційними наративами та громадською дискусією, щоб врахувати регіональні й культурні відмінності та зменшити ризик конфлікту пам'ятей [4, с. 22].

У публічному просторі України відображення минулого проявляється через різні комеморативні практики: святкування історичних дат, меморіальні акції, музейні виставки, увічнення пам'яті жертв репресій і воєн. У сучасній Україні ці практики виконують не лише культурну, а й політичну функцію, оскільки консолідують суспільство, формують національний наратив і протидіють дезінформації [3; 4].

Зміни у формі пам'яті сприяють поступовому переходу від корпоративного або локального наративу до широкого суспільного консенсусу, де минуле стає предметом загального громадського обговорення [5, с. 8].

Сучасна політика пам'яті в Україні стикається з низкою серйозних викликів, серед яких особливої уваги заслуговує політизація історичного минулого, що проявляється у різних оцінках ключових подій XX століття, зокрема Другої світової війни та Революції Гідності. Водночас активне використання цифрового простору та соціальних медіа підвищує ризик поширення недостовірних або викривлених наративів, що ставить під сумнів достовірність історичного знання та потребує системної державної політики у сфері інформаційної безпеки. Окремим аспектом викликів є необхідність інтеграції міжнародного досвіду, зокрема практик ЄС та НАТО, для ефективного захисту національних історичних наративів, формування критичного мислення громадян та забезпечення стійкого суспільного консенсусу.

Політика пам'яті в сучасній Україні виступає ключовим елементом державної безпеки та зовнішньої комунікації, сприяючи стабільності державних інститутів та формуванню позитивного міжнародного іміджу країни. Історична пам'ять є важливим соціальним і політичним ресурсом, який визначає національну ідентичність та ціннісні орієнтири суспільства [2, с. 217]. Водночас політика пам'яті, як комплекс державних і суспільних стратегій, регулює наративи минулого, забезпечуючи консолідацію суспільства та легітимізацію державних рішень [1, с. 51]. Комеморативні практики, включаючи музеї, меморіальні заходи та святкування історичних дат, відіграють важливу роль у формуванні суспільного діалогу і зміцненні національної солідарності [5, с. 9]. Разом із тим сучасні виклики, пов'язані з політизацією історичного минулого, активним використанням цифрового простору та поширенням дезінформації, вимагають комплексного підходу

та постійного оновлення стратегій політики пам'яті, щоб забезпечити достовірність наративів і стійкість національної ідентичності.

Література:

1. Киридон А. *«*Історична пам'ять*» у* просторі політики пам'яті. *Історичні і політологічні дослідження.* Спец. вип. «Політика пам'яті». 2018. С. 45–53.

2**.** Prylutska L. The «Memory Studies» Development and the Historical Memory Dynamics in Independent Ukraine from the View of the Modern Western Historiography. *East European Historical Bulletin*. 2020. № 15. С. 208–219. DOI: 10.24919/2519-058x.15.204978.

3. Голденштейн К. О. Політика пам'яті як ресурс символічної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політологія*. 2023. № 8. С. 66–71. DOI: 10.31558/2617-0248.2023.8.10.

4. Shapoval Y. Memory Policy and European Integration Aspirations of Ukraine (2014–2019). *Problems of World History*. 2020. № 2(11). С. 7–24. DOI: 10.46869/2707-6776-2020-11-1.

5. Babichev O. Історична пам'ять та війна Росії проти України: проблеми та виклики європейської інтеграції. Південний архів (історичні науки). 2025. № 50. С. 5–10. DOI: 10.32999/ksu2786-5118/2025-50-1.

6. Telehuz I., Telehuz A. Ukrainian identity in time and space: historical memory, interpretation of the past and contemporary challenges of war. *Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyi State Pedagogical Univ. Series History*. 2025. № 51. С. 79–87. DOI: 10.31652/2411-2143-2025-51-79-87.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-40

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Рубанець О. М.
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

Актуальність дослідження історичної пам'яті виходить за рамки розвитку історичної науки. Історична пам'ять пов'язана із способом відтворення минулого в сучасних політичних, наукових, освітніх та інформаційних процесах. Причому відтворення існування минулого в сучасному – у вигляді історичної традиції та історичної пам'яті – у різних суспільних процесах може бути підпорядковане різній меті. З історичною пам'яттю та її збереженням пов'язані багато проблем – від збереження добросусідських відносин і налагодження міжнародної співпраці з різними країнами, в тому числі й насамперед із країнами-сусідами, до формування ідентичності й автентичності.

Проблеми історичної пам'яті стосуються не тільки теперішнього, а й майбутнього. Історична пам'ять відіграє важливу роль у вирішенні проблеми самоідентифікації як системного відновлення цілісності суспільної системи та формування її стратегій розвитку.

Нині динамізм соціальних трансформацій і соціокультурних перетворень, швидкі зміни в соціокультурному оточенні та гуманітарній сфері зумовлюють необхідність переходу від розгляду ідентичності як статичної, завершеної історичної та соціокультурної характеристики до виявлення й дослідження рівнів ідентифікації, які виявляють прагнення особистості відчувати свою єдність з різними соціальними групами і суспільством.

Народи, які мають багатовікову історію та розвинені механізми підтримання й передачі культурного спадку, у складних, нелінійних умовах сьогодення – в умовах міграції та життя у різних державних спільнотах – стикаються з необхідністю формування ієрархії ідентифікацій. Традиційними рівнями ідентифікацій залишаються сімейно-родова, етнічна, релігійна і культурна.

В умовах сучасного глобального світу на перший план усе частіше постає необхідність ідентифікації з культурою та вимогами суспільства проживання, а також ідентифікація з державою, яка вимагає виконання громадянських обов'язків. Глобальний та європейський досвід показує,

що в умовах сильної держави ідентифікація з суспільством проживання та державою стає основною. Потужні демократії не закривають і не забороняють інші рівні ідентифікації. Вищий рівень державної ідентифікації проявляється у виконанні громадянських обов'язків та в можливостях представників різних народів підніматися на вищі щаблі управління та влади, демонструючи відданість інтересам суспільства, яке довірило їм виконання певних суспільних функцій.

Держави, які відчувають слабкість – в економічному, політичному чи соціокультурному вимірі – часто навіть в європейському контексті вдаються до механізмів акультурації та асиміляції. Але це призводить до розвитку протилежних тенденцій – до утворення анклавів, які зберігають свою соціокультурну ідентичність і традиції, демонструючи інколи суспільству невиконання певних вимог, що висуваються до одягу та поведінки в закладах освіти та ін.

Формування європейських націй ґрунтується на європейських і демократичних цінностях – визнанні рівності, свободи і справедливості. Прагнення до європейської інтеграції створює вимоги, які виключають будь-яку нерівність у реалізації соціокультурного потенціалу різних народів. Це означає, що жодний з рівнів ідентифікації не може бути заблокованим чи піддаватись утискам і приниженню. Сильна країна – вільні народи – могутня держава передбачає визнання складності ідентифікації.

Історична доля, наприклад, кримськотатарського народу пройшла через великі випробування. Існування кримськотатарського етносу в рамках Української держави зумовлює необхідність забезпечення механізмів ідентифікації на всіх рівнях, у тому числі на суспільному і державному, для утворення механізмів інтеграції соціокультурної спільноти в суспільство та визнання її гідного місця в суспільстві.

Ієрархія ідентифікації, яка характеризує різні ідентифікаційні прагнення, може мати складну конфігурацію в умовах відторгнення території проживання. На неї також впливають геополітичні трансформації, які характеризують перехід до багатополярного світу. За цих умов дотримання норм міжнародного права та Конституції стає визначальним орієнтиром для формування державницької ідентифікаційної стратегії. Відношення до історичного минулого і до історичної спадщини є чинником, що впливає на ідентифікаційні стратегії сьогодення. При розгляді ідентичності історична спадщина постає як соціокультурне надбання, що зберігається у традиціях і культурі народу.

Складність ідентифікаційних стратегій характеризує динамізм життя народу в умовах сьогодення та визначає його долю в контексті його устремлінь і прагнень.

При дослідженні історичної пам’яті неприпустимі редукціонізм, що передбачає редукцію до певного рівня ідентифікації. Така історична пам’ять не може бути інтегральною та об’єднуючою. Негативний вплив на історичну пам’ять здійснюють анахронізація та презентизм. Анахронізація сприяє міфологізації автентичності, виносячи проблеми її формування за межі історичних наукових досліджень, прийнятих у світовій та європейській науці методологій і процесів верифікації та фальсифікації. Анахронізація виносить автентичність у далеке минуле, яке фактично перестає бути об’єктом історичного дослідження та стає фактично джерелом породження міфу автентичності. Презентизм нав’язує сучасні уявлення та поняття сучасної свідомості на історичні процеси. Це трансформує сутність історичних процесів і може сприяти їх включенню у пропагандистські треки. Історична пам’ять як основа ідентичності може бути розвинена лише на основі історико-наукових досліджень. Водночас не можна ігнорувати значний і зростаючий вплив сучасних ідеологічних і політичних процесів на формування історичної пам’яті.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-41

ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Саєнко Т. В.
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри екології, хімії та хімічної технології
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна

Дудар Т. В.
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри екології, хімії та хімічної технології
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна

Стражденними виявились терени України, яка перетворилась не на незалежну, а лише на декларативно проголошену державу, такий собі випробувальний полігон для пограбування, приниження, зухвалого нападу «братнього» північного сусіда та незліченних внутрішніх

ворогів. Поступ сталого розвитку суспільства, як і української державності з 1991 р., дивним чином розпочався наступного 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на всесвітньому саміті, широко розрекламованого у ЗМІ. Він виявився повною профанацією та залежним від потужних міжнародних структур, зокрема США, що позиціонували себе союзником України та не дотримались підписаних угод про гарантії її безпеки. Навпаки, допомогли роззброїти молоду незалежну державу у 1996 р., як майже аналогічно у 1918 р. Крім того, були здійснені усілякі тактичні заходи щодо утворення внутрішніх ворожих кланів, що у статусі керівників різних рівнів здійснювали розкрадання бюджетів, природних ресурсів, підприємств України.

Такі ж події продовжуються на тлі військових дій 4-й рік, де гине цвіт нації, як у 1918-1922 рр. під час агресії північного сусіда, коли західні держави, що визнали на той час існування УНР (Франція, Великобританія, Румунія), не відважились відмовитись від вигідного їм та потужного ринку ресурсів величезної території колишньої російської імперії. Ті ж «союзники» продовжують зволікати з обіцянками про допомогу ЗСУ, підтримуючи відвертого агресора, злочинця, на якого не знайдено жодної міжнародної «правової норми» щодо зупинки війни в Україні.

Зміст роботи не про жахи, яких сьогодні не перерахувати, а про Надію! Так, саме Надію, якою ми намагаємось тримати себе «у руках», бо серце й розум не сприймають увесь цей хаос, що розгортається в усьому світі. Такий він сьогодні – глобальний егоїзм! Словом, цивілізація небезпечно хвора! Які екологічні проблеми?! Яка сталість розвитку?! Цивілізація повернула назад: освіта не у кращому стані, культура також, йде ніби занепад людства, яке передає свої функції штучному інтелекту! Попри абсурдні факти, деякі особистості не полишають пізнавальної та наукової роботи у поважному віці щодо підвищення когнітивної складової, точніше – мотиваційної, діяльнісної компонент того ж пізнання, для зростання екологічних свідомості, світогляду, етики, загалом культури сучасного індивідууму. Для Перемоги розуму, честі, правди, милосердя, доброти, відповідальності, любові!

Наукові дослідження завжди були пріоритетом для людини, яку з радістю представлю: Олександр Бугайов, знайомство з яким розпочалось випадково, завдячуючи колишньому завідувачу кафедри НАУ Білявському Г.О. – надзвичайно талановитій, різнобічно обдарованій у багатьох напрямках особистості: доктор геолого-мінералогічних наук, еколог, ініціатор та співавтор «Концепції розвитку екологічної освіти в Україні» і першого популярного підручника «Основи екологічних знань», автора біля 250 друкованих праць.

На думку пана Олександра нині Розуміння є головним у людських відносинах, коли втрачено сотні тисяч молодих життів за краще майбутнє України. Воно має бути вибудоване з особливим старанням, чесністю, відвертістю серед мілітаризованих сусідів із найсучаснішим озброєнням. Від українців вимагається глибоке науково-духовне знання на оновлених традиціях власної занедбаної культури і достойних наслідувань кращих цивілізаційних спільнот. Наука має стати мірилом свідомості, а свідомість має бути вихована та заснована на екологічній культурі наших пращурів, усіх народів світу, які жили за законами світла й правди, мислили толерантно, відповідально, мали природоузгоджений світогляд та етику. Ми не в змозі захистити Природу від самих себе, бо самі є елементом цього феномену. Маємо тонше відчувати його, а змінюючи Природу, повинні змінюватись разом з нею, щоб вона не страждала, бо у протидії вона змінить нас ще більше! Що фактично трапилось з цивілізацією у XXI столітті!

Наші предки боготворили Природу, вважаючи себе Онуками, а не рабами Бога, не грабували свою Матір-Землю, яка годувала, давала затишок, ресурс, надихала. Вони піклувались про неї, підлаштовуючи свої потреби під природні, роблячи це розумно й делікатно, як ставляться до люблячої неньки. Але через так званий прогрес розгорнулась відверта експлуатація, нищення, ніби чужинського середовища, тобто час вимагає повернути землю тим, хто її вважає національним багатством, обробляє, береже, як зіницю ока.

У кінці XX ст. нарешті відбулось Прозріння у Науці, коли було встановлено взаємозв'язок випадковостей, що корелюються із Законами Природи, які ще недостатньо глибоко нами усвідомлюються. З того часу відкрилась можливість прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки у Природі. Останні, для спрощення, називаємо долею, але нині вони прораховуються відповідно до квантової теорії (КТ). Приємна новина, також, для батьків та учителів від КТ, що стверджує: саме за цікавістю дитини, учня, студента криються незбагненні здатності та таланти! Тому освіта має стати усезагальною й обов'язковою, а не монетизованою, що плодить функціонерів та хабарників, але ж розцінюється нашим Героєм, як невичерпний, потужний потенціал для майбутнього розквіту суспільства. О.П. Бугайов протягом усього життя сповідував захоплення Наукою, постійно займався самоосвітою, заглиблюючись у наукові проблеми, на які самотужки шукав відповідей і не знаходив їх у офіційній та регламентованій науці. Став відомим у вузьких наукових колах, затертих і відправлених на пенсію, особливо таких, які не здобули наукових ступенів та звань, не амбітних, скромних, але занадто працьовитих та багато думаючих. Завдяки геології – основній спеціальності – Олександр об'їздив увесь колишній союз до 1986 р., потім одружився з киянкою, докторкою

технічних наук, завідувачкою відділу у академії наук України, симпатичною, але хворою на поліомієліт жінкою, яку у прямому сенсі слова «носив на руках на роботу», працюючи з нею у одному науковому підрозділі. І так 22 роки, поки дружина не померла просто на робочому місці. Така незвичайна доля подружжя! Найбільше надбання Олександра – книги, яких більше тільки у солідних бібліотеках! Він збирав їх, як каміння, захоплено читав, писав статті, книги, яких у нього як у знаного Академіка! На думку багатьох друзів був саме ним, але без державного визнання, що не перешкоджало йому творити, відкривати нові прогалини у любимій Науці.

Тобто, наш Герой був звичайною пересічною людиною для тих, хто не знав його, а для кола друзів – унікальною, талановитою, цікавою особистістю. Олександр клопотався не про власний бюджет, а про Землю, як планету, про її надра, навколоземний простір, увесь ближній Космос, про долю Людства й Всесвіту! Це заворожувало! Після зустрічі з ним новини Світу не цікавили, вони ставали не важливими при прочитанні перших сторінок його монографій, де він намагався доступною мовою донести віднайдену, пережиту інформацію, що на перше ознайомлення шокувала й переносила у незвіданні виміри та Світи!

Олександр знайомив слухачів власних семінарів з незнаними прийомами застосування гігантської сили психіки, поглиблював вміння відчувати й розуміти наскрізь живу Природу, переконував, що психіка у організмі здорової і хворої людини грає набагато більшу роль, ніж вважалось раніше, як і наукового пізнання законів краси, давніх інстинктів та суспільних забобон, що віддзеркалюються у тій же психіці та впливають на фізіологію. Гігантські успіхи Науки нині розуміють усі – це правда, але Науки за Моральними принципами та Законами людської етики!

Нижче представлені філософські положення, що складають фундамент наукових розробок О. Бугайова: – Світ, де ми існуємо, нескінченний, вічний, цілісний, живий, розумний, який ніхто не створював, оскільки він сам Творець для усього сущого, тобто, Бог! – У Світі є все і усе можливо! – Світ різнорідний (за складом), багатовимірний, знаходиться у постійному русі та зміні (за станом і властивостями). Як наслідок: усі Закони науки та її константи відносні! – Основний Закон Світу, що відображає його «дихання»: єдність та боротьба протилежностей! – Людина на польовому рівні взаємопов'язана з будь-якою точкою Світу! – Зміна параметру системи відбувається від вихідного стану до протилежного зі зрушенням на кожному кроці змін, що веде до квантово-мебіусно-подібного, обертально-вихревого руху, формуючи цикли, простір, час, різні структури! (О. Бугайов). – Кожна система зароджується з генеруючого центру, зростає, розвивається

до свого максимального стану, потім старіє, в'яне і стрибком переходить у новий стан! – Повний (відкрито-циклічний) цикл з шести здвоєних процесів має топологічний вигляд полівихора, описаного О. Бугайовим у своїх роботах. Як наслідок – планети ростуть і перетворюються у зірки, що підтверджується геологічними даними! – Свідомість властива усім об'єктам Світу і є результатом хвильового Закону відображення/творення відбитків у польовій субстанції Світу у двох станах: як хвилі, що «біжать» та «стоячих» хвиль. Останні формують атомарно-молекулярний ряд, тобто Речовинний рівень людського Світу!

До важливих розробок О. Бугайова належить деталізація адаптаційної системи людини (АСЛ) – здатність реагувати на вплив навколишнього середовища і трансформувати його до стану гомеостазу (динамічної рівноваги).

Автор продовжує працювати над масштабними, глибокими проблемами Науки (монографії: «Уведення у Єдину теорію Світу», 1998 р., «Екологічна безпека людини у Всесвіті: ресурсно-енергоінформаційний аспект, у 2-х томах», 2018 р., «Кодекс нової цивілізації: основи екологічної безпеки», 2020 р.). На виході праця «Глобальна екологія : майбутнє Землян».

Наш Герой і сьогодні живе системно-структурним моделюванням, станом екосистеми планета-людство, психофізикою індивідууму, ноосферною концепцією та енргоінформаційною трансформацією людини. Подальша еволюція людини має бути усвідомленою, оскільки автоматична, тваринна еволюція, себе вичерпала. Нині провідна роль належить свідомості людини, саме під неї змінюється тіло у теперішньому еволюційному процесі.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-42

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА МОЛОДІ ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНИ У 1920-1930-Х РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Стародубець Г. М.
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Важливим завданням більшовицької влади в період радянізації українських території загалом, та Волині-Житомирщини, зокрема, було залучення на свій бік молоді, як української, так і представників національних менших, які традиційно тут мешкали. Одним із способів досягнення цієї мети стало формування від середини 1920-хроків осередків ЛКСМУ як у містах, так і селах. «Безпосереднє керівництво молодіжною політикою в регіоні здійснювалося Волинським окружкомом КСМУ та районними і міськими комітетами на місцях» [5, с. 85]. Якщо упродовж 1920-х років ця молодіжна організація зберігала хоча б якусь видимість самостійної діяльності, то в 1928 році вона була позбавлена навіть цього, перейшовши під повний контроль ВКП(б), яка, за влучним висловом М. Головенька, посадила його (комсомол. – Автор) на коротку прив'язь [1, с. 48]. Від цього часу комсомол стає одним із важливих інструментів виховання «нової радянської людини», своєрідного «гвинтика» у механізмі функціонування сталінського тоталітарного режиму.

Мета нашого дослідження – розкрити роль закладів позашкільної політичної освіти у процесі формування у молодого покоління нової матриці історичної пам'яті.

Населення аграрного поліського регіону вирізнялося низьким рівнем освіченості і грамотності, тому в період, так званої, культурної революції радянська влада ініціювала відкриття тут, як і в цілому по Україні, мережі лікнепів для дорослого населення та запровадження обов'язкового навчання дітей шкільного віку. Поза сумнівом, ця політика мала позитивне значення для піднесення рівня освіченості мешканців регіону. Однак, в середину привабливої обгортки з написом «Геть неписьменність» було загорнуто дуже важливий зміст – насадження освітніми інструментами у свідомість молодого покоління більшовицької системи цінностей, «переформатування» матриці його

національної історичної пам'яті на користь новостворюваного її радянського варіанту. «Політична освіта була державною спробою мирним шляхом, а не репресіями легітимізувати себе, створити відданий справі державного та партійного будівництва прошарок громадян, укорінити в свідомості пересічного громадянина образ «радянської людини», що відповідав би тоталітарній політичній культурі, створеній і підтримуваній державою [4, с. 74].

Зазначимо, що комуністичною ідеологією була пронизана уся освітня система, починаючи з ясел та дитячих садків. Політична пропаганда закодовувалася у тексти шкільних підручників, виховних заходів, масових дійств на зразок святкувань нових «революційних свят» тощо. «Більшовики розглядали освіту в контексті політичного процесу і наголошували на тому, що в епоху диктатури пролетаріату будь-який аполітизм є шкідливою політикою [4, с. 62].

Форми та способи політичної освіти молоді в окреслений нами період вирізнялися різноманітністю. Окрему її нішу становили політшколи, курси партійної/комсомольської/політичної підготовки більшовицьких активістів із молодіжного середовища волинського села. У Волинській окрузі на початок 1926 року нараховувалося «6700 комсомольців, з яких: 1400 осіб – це військові, 3729 –на селі, 2971 – у м. Житомирі та містечках. За національним складом: 4194 осіб – українці, 1784 – євреї, 207 – росіяни, 304 – поляки, 99 – німці, 44 – чехи та ін.» [2, арк. 90]. З метою підвищення освітнього рівня та рівня професійної підготовки організаторів молодіжного руху в 1925–1926 навчальних роках було організовано «36 політшкіл першого ступеня та 13 – другого ступеня» [2, арк. 90], навчанням у яких було охоплено майже 80% комсомольців округи. Як правило, школи працювали тільки у зимовий період, оскільки переважна більшість їх слухачів були вихідцями із села і у весняно-літній та осінній період були зайняті сільськогосподарською роботою.

Ідея створення політшкіл двох ступенів виникла на тлі розгортання мережі лікнепів. Молоді активісти округи в масі своїй були безграмотними, тому, перш ніж давати їм політичну підготовку, слід було навчити основ грамоти. Тому курсантами шкіл першого ступеня були молоді люди, яких спочатку навчали читати та писати. Навчальна програма шкіл 2 рівня ґрунтувалася на базі загальноосвітніх знань і «давала комсомольцям обсяг знань партшкіл нормального типу» [2, арк. 90 зв.].

З одного боку, робота політшкіл спрямовувалася на організацію навчання курсантів під керівництвом лектора. З іншого боку, партійні куратори наполегливо рекомендували привчати слухачів до самостійної роботи над вивченням політичних текстів – праць класиків марксизму-ленінізму, постанов і рішень більшовицької партії та

радянського уряду і т.д. Аби не відпускати з-під контролю сільську молодь, рекомендувалося «влітку організовувати короткочасні політкурси, пропагандистські семінари тощо» [2, арк. 90 зв.].

У 1928–1929 роках було запроваджено ще одну форму навчання – «комсомольські вечірні університети, або вечірні курси комсомольського активу та вечірні комсомольські школи за програмою районних партійних шкіл» [3, арк. 4]. Як правило, в кожному районі діяли по дві школи (сільська і міська) 1 та 2 ступенів, так звана мандрівна школа для віддалених населених пунктів, кілька груп самонавчання та добровільних гуртків.

З огляду на тему нашого дослідження більш детально розглянемо навчальні програми політшкіл. Навчальний план вечірніх комсомольських партшкіл формувався відповідними відділами КП(б)У і надсилався в окружний комітет ЛКСМУ, а звідти – в районні. Слухачі вивчали цикл загальноосвітніх дисциплін (математика, українська мова (або ж мова національних меншин), фізична і економічна географія та політично спрямованих дисциплін – політекономія, історія партії та історія комсомолу. Левова частка навчальної підготовки відводилася на вивчення історії більшовицької партії. Зауважимо, історія молодої радянської держави не вивчалася окремим предметом, оскільки на той час не було ще вироблено єдиного підходу до висвітлення історичного минулого Російської імперії. Натомість детально аналізувалася генеза більшовицької партії, починаючи з другої половини XIX століття.

У навчальній програмі не згадувалося про події української національно-демократичної революції 1917–1921 років, хоча, віддалені від сучасників лише одним десятиліттям, вони залишалися активним елементом суспільної свідомості. Головним суб'єктом, творцем історії мала виступати більшовицька партія. Окремим абзацом програми наголошувалося, що «не селянство, а пролетаріат є гегемоном революції. Інтелігенція не відіграє вирішальної самосійної ролі» [3, арк. 49]. Левову частку рекомендованої літератури складали твори В.Леніна та істориків партії М. Покровського й О. Ярославського. Свідоме ігнорування згадок про українську минувшину (навіть у негативному контексті) мало на меті «вимивання» з суспільної свідомості пам'яті про український народ як суб'єкт, або ж хоча б окремий об'єкт історичного процесу. Натомість нав'язувалася нова матриця сталінської історичної пам'яті, домінуючими маркерами якої була історія більшовицької партії та жовтневого перевороту 1917 року.

Отже, система позашкільної політичної освіти молоді Волині-Житомирщини в період коренізації носила виразне ідеологічне спрямування. Основними формами такої освіти були політшколи, вечірні комсомольські університети, курси комсомольського активу, курси пропагандистів, політгуртки тощо. Її зміст визначався

у централізованому порядку вищим партійним керівництвом і був спрямований на виховання підростаючого покоління в дусі вірності марксистсько-ленінським ідеалам, викорінення національної свідомості як в українців, так і представників інших націй. Натомість суспільству насаджувалася більшовицька /сталінська версія матриці національної пам'яті, яка в майбутньому стане основою формування людини нового типу – Homo sovieticus.

Література:

1. Головенько В. А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. К., 1994.
2. ДАЖО, ф. п-94, оп. 1, спр. 494.
3. ДАЖО, ф. п-94, оп. 1, спр. 707.
4. Дем'янчук О. П. Політична освіта: місток між державою та громадянським суспільством. *Громадянське суспільство: проблеми теорії та практики* : [зб. ст. / упоряд. і наук. ред. С. Рябов. Київ : НаУКМА, 2008. С. 62–79.
5. Стародубець Г. М. Молоде покоління національних меншин України в об'єктиві молодіжної політики більшовицько-радянської влади (друга половина 1920-х – початок 1930-х років). *Етнічна історія народів Європи.* 2026. № 78. С. 84–93

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-43

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Стасюк О. Й.

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
м . Львів, Україна

Історична пам'ять – це соціально сконструйований спосіб осмислення минулого, який визначає колективні уявлення про історичний досвід народу та через освіту, державну політику пам'яті та офіційні комеморативні практики впливає на його самоідентифікацію, пристосовуючи до культурних і політичних потреб сучасності. Для України, яка впродовж XX століття пережила численні тоталітарні режими, репресії, геноциди та боротьбу за незалежність, питання історичної пам'яті набуває особливої ваги, адже в Україні досі триває боротьба

між різними «версіями» історії – пострадянською, національною, регіональною. Конфлікти пам'яті впливають на політику, освіту, публічний простір і навіть міжнародні відносини, перешкоджаючи консолідації української нації та її конструктивним взаєминам із сусідніми державами. Тож вироблення політики пам'яті, яка б відповідала стану свідомості сучасного українського суспільства та сприяла подальшому формуванню української політичної нації, є одним з пріоритетних завдань Уряду незалежної України.

У системі формування історичної пам'яті українців одну з ключових ролей відіграє тематика Другої світової війни, що обумовлюється багатьма чинниками, і насамперед потребою розв'язання нагальних суспільно-політичних проблем, напряму пов'язаних з наслідками війни або її сучасними інтерпретаціями. Мова передовсім про виклики, пов'язані зі становленням української державності, формуванням національної ідентичності, консолідаційними процесами, а також військової загрози з боку Російської Федерації (РФ).

Друга світова війна стала величезною трагедією для українського народу. Українські землі перетворилися на арену жорстоких боїв, масових репресій, страт та депортацій. За найменшими підрахунками Україна втратила понад 8 мільйонів мешканців, що полягли на фронтах, були знищені окупантами, загинули від голоду та хвороб, спричинених воєнними обставинами. Розділені кордонами різних держав, українці змушені були воювати у складі різних армій, часто по різні боки протистояння: у лавах Радянської армії – 7 млн. українців, у складі нацистської армії – від 230 до 250 тис., армії Польщі – 120 тисяч, Великої Британії та Канади – 45 тис., США – 80 тис., Франції – 6 тис., у лавах Української повстанської армії (УПА) – від 100 до 200 тис. осіб.

Різновекторний воєнний і політичний досвід українців закріплював у пам'яті людей відмінні, деколи протилежні уявлення про події Другої світової війни і саме у такому форматі засвоювався наступними поколіннями. Специфічні, емоційно насичені та дуже індивідуальні уявлення про війну сформували такі категорії населення як полонені, в'язні нацистських та радянських концтаборів, остарбайтери, вимушені чи добровільні колаборанти, депортовані в рамках україно-польського переселення 1944–1946 рр., вивезені у Сибір сім'ї українських повстанців тощо. Розмаїття воєнних досвідів українців з самого початку формувало не лише багатовимірний пам'яттєвий простір України, але і його конфліктність, що апріорі закладено у здатності історичної пам'яті відтворювати точку зору певної спільноти: нації, етносу, соціальної верстви, досвід яких рідко буває ідентичним.

Тривале перебування України під тиском радянської тоталітарної системи, яка нав'язувала суспільству імперську «єдиноправильну»

версію Великої Вітчизняної війни, довший час штучно стримувало появу т.зв. «війн пам'яті». Однак процеси переосмислення тоталітарного минулого, що розпочалися напередодні осягнення Україною незалежності, загострили протистояння в українському суспільстві щодо ключових подій XX ст. Це, з одного боку, було зумовлене домінуванням у свідомості людей радянських наративів, з іншого – політикою гласності, що уможливила оприлюднення альтернативних поглядів на Другу світову війну, та регіональною диференціацією історичного досвіду населення. Конфліктність інтерпретацій минулого підживлювали відсутність державної політики пам'яті та активний вплив пропаганди з боку Російської Федерації, яка через медійні, культурні та наукові канали продовжувала відтворювати імперсько-радянські моделі історичної свідомості з метою делегітимації української державності. У сукупності ці чинники перетворили історичну пам'ять на поле символічного протистояння, яке триває до сьогодні та набуло особливої гостроти в умовах російської агресії проти України [1, с. 117].

Російсько-українська війна стала ключовим імпульсом для переосмислення українцями свого історичного минулого, адже перетворення в усіх на очах «братнього народу» на агресора стало поштовхом до переоцінки населенням широкого спектра подій сучасності й минулого на рівні державної політики, локальних громад і приватних біографій. Попри страшні наслідки, пов'язані з демографічними втратами та руйнуваннями, воєнна агресія спричинила корисні свідомісні зміни в українському суспільстві, які в мирний час тривали б десятиліттями. Зокрема за час війни відбулася інтенсивна деколонізація та дерусифікація українського суспільного простору, що сприяло консолідації української нації та її мобілізації довкруг єдиного національного наративу, побудованого на основі концепту суб'єктності українського народу.

Важливим аспектом цих змін є перегляд і переосмислення травматичних подій минулої історії, що в останні роки стали надзвичайно важливим сегментом масової свідомості та колективної ідентичності українців [4]. Якщо кілька років тому більше половини українців сповідували войовничі імперсько-радянські наративи про «Великую Отечественную войну» та незмінно святкували «День Победы» як одне з найбільших державних свят, то сьогодні українське суспільство дедалі більше орієнтується на європейську модель пам'яті, у якій акцент робиться на досвіді тоталітаризму, злочинах окупаційних режимів та індивідуальних трагічних історіях. Ця традиція пам'ятання відкидає переможні реляції про «Велику Вітчизняну війну» та славу «радянського солдата-визволителя», а її основною метою є досягнення суспільного примирення шляхом вшанування всіх її учасників та жертв

під гаслом «Ніколи знову!». Свято 9 травня в Україні оголошено Днем перемоги над нацизмом з наголосом на внесок України у ліквідацію цього загальносвітового лиха. Відповідно з публічного простору держави усунуто термін «Велика Вітчизняна війна» та запроваджено більш коректний – Друга світова війна, а хронологію подій окреслено реальними історичними рамками – 1939–1945 рр. Ці зміни значною мірою спричинені паралелями між нацистською та сучасною російською окупаційною практикою, на які систематично звертають увагу як історики, так і правозахисні організації.

Водночас помітні значні зміни у ставленні людей до різних аспектів Другої світової війни. Як свідчить опитування Фонду «Демократичні ініціативи», у 2020 р. лише трохи більше половини опитаних українців вважали, що Радянський Союз разом із Німеччиною несе відповідальність за початок Другої світової війни, а прагнення Кремля монополізувати вирішальну роль у перемозі над нацистською Німеччиною лише за російським народом, не відповідає історичним реаліям [5]. Станом на початок 2023 року так думали уже більше 85% респондентів [2, с. 4]. Значно збільшилося число людей, які об'єктивно поінформовані про події, що лягли в основу міфотворчості Кремля: героїчну оборону Брестської фортеці, подвиг героїв-панфіловців, Зої Космодем'янської, учасників підпільної організації «Молода гвардія» та ін., що підважує в очах людей радянську версію про Велику Вітчизняну війну та підштовхує до пошуків альтернативи.

Важливим наслідком російсько-українського воєнного протистояння є зменшення регіональних відмінностей у баченні минулого. Дослідження засвідчують, що спільний досвід війни істотно згладив контрасти між півднем, заходом і центром країни, які раніше часто розглядалися як носії відмінних історичних ідентичностей. Це передовсім стосується переоцінки українським суспільством боротьби ОУН і УПА: у 2010–2014 роках – їх визнавали борцями за незалежну Україну лише 20–30% респондентів, у 2015–2021 роках – 41–47%, а у квітні 2022 року – майже 70% [2, с. 4]. Аж надто очевидні кореляції російсько-української війни з подіями в Західній Україні 1940–1950-х років, увиразнили визвольно-революційний характер боротьби ОУН і УПА та перевели усвідомлення цих подій з політичної у ціннісну площину. Оцінка чину українських повстанців відбувається сьогодні не за регіональним принципом, а відповідно до його змісту, який для більшості українців в умовах російської агресії перетворився на незаперечну та загальновизнану вартість. Такий підхід не лише унеможливлює маніпуляції колективною свідомістю суспільства, але й сприяє його консолідації [6].

У підсумку сучасні уявлення українців про Другу світову війну дедалі більше інтегруються в загальноєвропейський контекст культури

пам’яті та водночас слугують важливим чинником формування національної ідентичності й історичної суб’єктності України. Процес трансформації української історичної пам’яті – від радянської монологічної версії до плюралістичного, науково обґрунтованого бачення минулого, є важливою складовою формування національної ідентичності, громадянської свідомості та стійкості українського суспільства в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Гриневич, В. А. Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 4. С. 111–127.

2. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ. Результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Аналітичний звіт. Київський міжнародний інститут соціології. 2023. Січень. https://kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt_UA_fin.pdf

4. Киридон, А. Політика пам’яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини.* 2015. Вип. 15. С. 244–250.

5. 56% українців вважають СРСР відповідальним за початок Другої світової війни разом із Німеччиною – опитування. (2020). Радіо «Свобода». 5 травня. https://www.radiosvoboda.org/a/news-56-vidsotkiv-ukraintsiv-vvazhayut-srsr-vidpovidalnym/30593845.html

6. Судин, Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам’ять та цінності. Тиждень. 2022. 24 серпня.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-44

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ (1991–2014 РР.): ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОРАХУНКИ

Стрільчук Л. В.
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Сучасний світ, з його конфліктами та війнами, глобалізацією, яка затирає національну ідентичність, доводить що історія та історична політика можуть стати потужною зброєю у руках недружніх держав чи певних політичних сил, які використовують складну історичну миувшину, суспільно-історичні стереотипи чи історичні міфи аби збурювати суспільства, вносити розбрат у міжнаціональні відносини та вести гідбидні інформаційні війни через застосування проблем пов'язаних із історичною пам'яттю [3, с. 97–98]. Власне, тому формування в сучасному суспільстві візії подій минулого, їх обгрунтування – є важливою складовою державної політики історичної пам'яті.

На думку авторки, за тридцять п'ять років незалежності в Україні не було випрацювано та реалізовано послідовної державної політики історичної пам'яті, а три із половиною десятиліття, це надто великий термін, щоб допускати такі прогалини. Не секрет, що від початку 90-х рокв ХХ століття Україна керувалася успадкованою від СРСР пам'яттєвою мапою свят, (що, власне було характерно для усього пострадянського простору). Бувші радянські свята, а з ними і пам'яттєва мапа, зазнали не великих трансформацій, хіба що виключенням стали національні особливості, з відповідним набором героїв та визначних подій [1, с. 233].

Але, поряд із цим, від 1991 року відбулися значні зміни з точки зору глобалізації та націоналізації пам'яті. Власне, такі зміни відбулися на двох рівнях:

– у державній політиці історичної пам'яті (що відбито у державних документах);

– в уявленнях громадян (що чітко проілюстровано у соціологічних дослдженнях).

Еволюцію державної політики історичної пам'яті можна простежити на основі тих нормативних аків, які приймалися на деравному

рівні і унаочнювали, які історичні події та дати закріплювалися, як державні свята та відзначалися в Україні впродовж тридцяти років незалежності. Звісно, чимало свят, що їх відзначали в Україні у період незалежності, залишилися «у спадок» від Союзу РСР, наприклад, 8 Березня, День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня, тощо. Поряд із цим, з'являються свята, які засвідчують радикальні та масові зміни у свідомості суспільства, наприклад, релігійні свята [3, с. 95–97].

Однак, саме державна політика історичної пам'яті впродовж 90-х років XX – початку XXI століття була вкрай непослідовною, ба, навіть такою, яка розділяля українське суспільство, поряризуючи його по осі «Схід – Захід» [1, с. 130–132]. Значною мірою, це пояснюєтьсяможна пояснити особистісними переконаннями очільників та політикуму України. Часто траплялися випадки, коли радянські свята ставали прототипами сучасних історичних свят, як, наприклад, це було зроблено у 1999 році, коли президент Л. Кучма запропонував святкування 23 лютого (відомого, попередньо, як день радянської армії) Дня захисника Вітчизни. Поряд із цим, у тому ж таки 1999 році, згідно президентського указу, 14 жовтня було визначено Днем українського козацтва, а з 1991 року 6 грудня було позначено у державному святковому календарі, як День ЗСУ. Таким чином, дата повя'язана із вшануванням військових, відзачалася тричі. Така державна політика розділяла українське суспільство замість того, аби сприяти його консолідації, поляризація по осі «Схід – Захід» загострювалася [3, с. 98].

Вкрай непослідовна державна політика історичної пам'яті (а, радше, її відсутність) лише підживлювала численні історичні міфи та радянські історичні наративи. До прикладу, в 2000 році Верховна Рада України ухвалює Закон «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» підтримуючи цим самим, щонайменше, два історичних міфи: «Велику вітчизняну війну» замість Другої світової війни та її дати [1, с. 131–133]. І лиш опісля початку російської агресії на Сході України, уже із початку 2015 року ВР України ухвалює Закон «Про увічнення перемоги над нацизмом у роки Другої світової війни 1939 – 1945 роках». Паралельно із цим змінюється і риторика, щодо трактування цих подій: замість «перемог», «визволень» та «возєднань» усе частіше говориться про масові жертви, трагічні сторінки історії та анексію чи окупацію[3, с. 98].

Суттєві трансформації державної політики історичної пам'яті відбулися із приходом до влади В. Ющенка, основним заданням якого став перегляд історії України радянського періоду та оприлюднення правди про часи тоталітаризму. Власне, першим кроком на цьому шляху стало ухвалення ВР України в 2006 році Законопрєкту, який кваліфікував голод в Україні 1932–1933 років як геноцид українського

народу. В 2007 році, В. Ющенком, було підписано Указ «Про відзначення 65-ї річниці створення УПА», що різко контрастувало із державною історичною риторикою часів Президента Л. Кучми. Даний факт, черговий раз продемонстрував розкол українського суспільства по осі «Схід – Захід», загостривши відносини у суспільстві. І це не дивно, адже після відзначення ювілейної дати від створення ВЛКСМ за часів президентства Л. Кучми при В. Ющенку розпочинається процес героїзації УПА, Степана Бандери та Романа Шухевича [2, с. 163–165]. Те ж саме стосувалося і інших важливих сторінок української історії, як наприклад, в тому ж таки 2007 році В. Ющенко підписує Указ «Про заходи щодо відзначення 60-х роковиноперації «Вісла»» [3, с. 98–99].

Ситуація змінюється із приходом до влади Президента В. Януковича. Саме з цього часу відбувається кардинальний поворот у державній політиці історичної пам'яті. Так, вже в 2010 році, В. Янукович, на нормативному рівні закріплює уявлення про відокремлення «Перемоги у Великій вітчизняній війні від подій Другої світової війни» [3, с. 98–99]. Із вище сказаного не видається дивним той факт, що ставлення українського суспільства до Дня Перемоги не було сталим, налідком стає постійне зниження популярності цього дня як свята [1, с. 273]. Додам, що дата відзначення перемоги у радянсько-німецькій війні може бути окремим тематичним майданчиком при дослідженні політики історичної пам'яті на державному рівні.

Таким чином, успадкувавши пам'яттєву історичну мапу «загальносоюзного» зразка на початку 90-х років XX століття українська політична еліта не поспішала її змінювати, повільно відмовляючись від її окремих елементів і вносячи несуттєві доповнення. І самец є, на переконання авторки, було одним із найбільших прорахунків. У трансформаціях, яких зазнала сфера політики пам'яті впрдовж останніх 35-ти років можна виділити декілька етапів, які безпосередньо пов'язані з президентськими каденціями та особистими переконаннями очільників держави. Впродовж каденцій Л. Кравчука та Л. Кучми – голоним чином підтримувалася «радянська» пам'яттєва мапа із незначними доповненнями. Саме за каденції Л. Кучми утвердилася традиція формування державної політики пам'яті через ухвалення окремих документів, найчастіше ситуативних [1, с. 272].

У період президентської каденції В. Ющенка було суттєво переформатовано державну політику історичної пам'яті, однак, короткотривалий період його каденції і недостатня інтенсивність та пролонгованість цієї політики не отримали належного розуміння у частині українського суспільства.

Намагання синхронізувати українським пам'яттєвий простір з російським у період президенства В. Януковича розкололи українське суспільство, іще більше поляризувавши його по осі «Схід – Захід».

А з приходом до влади П. Порошенка було здійснено низку заходів по відходу від радянської/російської пам'яттєвої традиції. Цей проце на фоні російської агресії став особливо актуальним і дуже схавльно сприйнятий в українському суспільстві.

Література:

1. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: поблеми формування та контроверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні.* К., 2017. С. 229–283.

2. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українско-польських відносинах. Луцьк, 2019. 368 с.

3. Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті в сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 96–100.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-45

ІВАН МАКАРОВИЧ ГОНЧАР – ПОПУЛЯРИЗАТОР ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Чучман Х. Ю.
старша наукова співробітниця
Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»
м. Київ, Україна

Іван Макарович Гончар (1911–1993) – український скульптор, художник, колекціонер, етнограф, музейний і громадський діяч прожив довге і плідне життя. Завдяки таланту і працездатності йому вдалося залишити творчий спадок і етнографічну колекцію на основі яких постав заклад, який нині носить назву Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Здібний до ліплення і малювання, майбутній митець у шістнадцятилітньому віці залишив рідне село Лип'янку на Шполянщині і у 1927 р. поїхав навчатися у Київській художній школі [2, с. 12]. В столиці перед ним відкрився новий світ мистецьких вражень і знайомств. Його другом і наставником став земляк Максим Коросташ, музикант і фольклорист який прихистив юного Івана. В їхній домівці бували видатні гості: Олена Пчілка, Климент Квітка, Микола Вороний [11, с. 99]. Серед вчителів – відомі

художники Ю. Михайлів та О. Рубан. Молодий І. Гончар відвідував публічні лекції видатних вчених: М. Грушевського, С. Єфремова, Г. Павлуцького та ін. [11, с. 100]. Ніколи не забуваючи своїх односельців і малу батьківщину, майбутній митець пішов шляхом своїх наставників, патріотів України, які вплинули на формування його світогляду.

У своїй творчості і діяльності митець дотримувався принципу історизму і прагнув показати культурне багатство українців у різних місцевостях України в розвитку. Художник написав картини присвячені українським святиням, традиціям і різноманіттю народного вбрання. В скульптурі створив портрети українських народних героїв: Максима Кривоноса, Івана Гонти, Устима Кармелюка, Івана Сірка, Максима Залізняка, Северина Наливайка [1, с. 11]. Впродовж життя митець створював і скульптурні портрети українських культурних діячів різних епох: поетів Володимира Сосюри, Андрія Малишка, композитора Миколи Лисенка, оперного співака Бориса Гмирі, народної художниці Катерини Білокур, драматурга Михайла Старицького, громадського діяча Михайла Драгоманова [1, с. 8, 9], поетеси Лесі Українки, філософа Григорія Сковороди та своїх сучасників культуролога Володимира Данилейка та бандуриста Гаврила Іщенка [10, с. 32, 35]. Через всю творчість митця проходить скульптурна Шевченкіана.

Свої краєзнавчі експедиції І.Гончар розпочав у 1957 році. Його цікавили «народне малярство, ткацтво, вишивка, гончарство, дереворізьблення, одяг, прикраси, музичні інструменти» в яких у певному місці і в певний час проявилась єдина українська культура [9, с. 25]. Збиральництво предметів народного мистецтва для нього не було самоціллю, а «стало науково-мистецьким дослідженням, предметом мистецького втілення в скульптурі та живописі» [7, с. 191]. Науковий підхід Івана Гончара до колекціонування проявився зокрема у його чисельних щоденникових записах, які митець і колекціонер вів під час своїх багаторічних подорожей Україною. Він фіксував де, коли і в кого придбав ту чи іншу річ та роками вів облік експонатів [3]. Науковець-етнограф Іван Гончар є автором узагальнюючих робіт з історії української іконографії [5] та українських рушників [6].

Впродовж життя митець одночасно займався художньою творчістю і колекціонуванням. В 1959 р. Іван Гончар започаткував свій домашній музей [7, с. 187] в якому власні мистецькі твори виставляв поруч з найціннішими предметами своєї колекції. Особливого і неповторного шарму музеєві надавало поєднання в його залах предметів народного мистецтва з власними творами тематично близькими до народної культури. Експонати хатнього музею доповнювали один одного і, таким чином, творили неповторний культурний симбіоз, який справляв

незабутнє враження на відвідувачів. На початку 1960-х років з ініціативи Івана Макаровича були відновлені традиційні «щедрівки, колядки, веснянки, купальські свята, обжинки» та разом з художником Степаном Кириченком Іван Гончар втілив свою «ідею створення на Україні Товариства охорони пам'ятників та пам'яток архітектури і побуту» [4, с. 47].

У своєму колекціонуванні митець не обмежувався лише етнографічними предметами. Він також збирав світлини. Здебільшого це були зображення сільських трударів у народному вбранні, фото родин та односельців, зображення давніх сільських хат, виробів народних майстрів. Поступово колекціонер вийшов за межі етнографії і став збирати світлини видатних українців: освітян, науковців, культурних і суспільних діячів, митців. Тобто, людей, які внесли свій вклад у національну розбудову по всіх українських етнічних землях. В коментарях до світлин багатотомного історико-етнографічного мистецького альбому «Україна та Українці», над яким Іван Гончар працював у 1970–1980-х рр., автор нерідко робив екскурси в історичне минуле, показуючи тяглість української історії та заслуги її славних діячів. Демонструючи в альбомі світлини з локальної історії міст, містечок і сіл, автор таким своєрідним способом показував історію всієї України і її народу. Іван Макарович як художник і скульптор був знайомим з багатьма відомими митцями і мистецтвознавцями, про творчу спадщину і життєву долю яких він також розповів в альбомі «Україна та Українці». Чисельні світлини його сучасників, серед яких архітектор і бандурист Георгій Ткаченко, мистецтвознавець Стефан Таранушенко, художник-кераміст Павло Іванченко, режисер і скульптор Іван Кавалерідзе, та інші, ілюструють досягнення української культури і мистецтва в радянський період.

Мистецька і громадська діяльність Івана Макаровича Гончара на шляху відродження українських традицій, боротьба за збереження національних пам'яток та створення домашнього музею сприяли згуртуванню довкола нього і його садиби представників різних верств української спільноти. За спогадами сучасника, серед них були правозахисники та діячі науки і культури, колишні політв'язні, молодь. Багато людей приходило до хатнього музею, щоб привітати господаря, якого вважали своїм духовним батьком, щоб тут «зміцнити свій національний дух, глибше пізнати свій народ, його історію й культуру…, а відвідувачі, які були малосвідомі, тут ставали свідомими українцями» [8, с. 80, 87]. В кінці 1980-х на поч. 1990-х рр. митець, незважаючи на вік, був учасником багатьох подій українського відродження. Він брав участь у заходах присвячених відродженню козацьких традицій і створив том «Козацтво» для альбому «Україна та Українці».

Іван Гончар гостро відчував момент, злобу дня та суспільний запит. До минулого українського народу він звертався і в своїй творчості, і в своєму колекціонуванні. В результаті його подвижницька діяльність викликала великий суспільний резонанс і в 1993 р. [12, с. 8], вже після смерті митця, хатній музей набув статусу державного. На шляху популяризації української історії та народної культури заслуженому діячу мистецтв, лауреату премії ім. Шевченка, народному художнику Івану Макаровичу Гончару вдалося досягти успіху завдяки повсякденній творчій праці, самовідданому науковому колекціонуванню скарбів народного мистецтва та жертовній любові до України і українців.

Література:

1. Богданович Г. А. Вступна стаття. *Іван Гончар. Альбом.* Київ : Мистецтво, 1971. С. 5–14.

2. Гончар І. М. Автобіографія. *Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара)* / упор. і відповід. ред. І. Пошивайло. Київ : УЦНК «Музей Івана Гончара», 2007. С. 11–12.

3. Гончар І. Записи «Облік експонатів». Рукопис. НЦНК «Музей Івана Гончара», Меморіальний архів. КН №12910–№12915.

4. Гончар І. Оберігати перлини народного генія. *Народна творчість та етнографія.* 1989. № 3. С.41–48.

5. Гончар І. Про культове мистецтво. *Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара*/Упоряд. та авт. щоденникових нотаток Н. Поклад ; кер. проекту та авт. передм. В. Яременко. Київ : МАУП, 2007. С. 295–306.

6. Гончар І. Український рушник. *Наука і культура. Україна* : щорічник. Київ : Т-во «Знання». Вип. 22. 1988. С. 422–429.

7. Гончар І. Як це почалося. *Майстер або Терни і лаври Івана Гончара.* С. 167–292.

8. Гуць М. Духовний батько. *Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара).* С. 80–95.

9. Дубиківська Л., Фугаль Т. Краєзнавча діяльність Івана Гончара. *Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара).* С. 25–39.

10. Іван Гончар. Скульптура, графіка, живопис. Каталог виставки творів. Київ : Спілка художників України, 1987. 48 с.

11. Одержимість (Спогади І. Гончара). *Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара*. С. 39–163.

12. Пошивайло І. Мальовнича Україна Івана Гончара. *Україна й Українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші).* Київ : УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2006. С. 7–11.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-46

«МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РЕПОРТАЖНІЙ ПРОЗІ

Шелюх О. М.
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна

Людство протягом упродовж століть переживало чимало війн і було свідком багатьох непоправних втрат, що стали гірким травматичним досвідом і які нагадують про себе. Події зберігаються у спогадах по-різному: то віддалено, то зовсім близько через прив'язку до імен, постатей, стагнацій, здобутків чи місць, – що створює своєрідну мапу пам'яті, складену з окремих її пазлів.

Упродовж останніх десятиліть проблема пам'яті привертає увагу дослідників (А. Ассман, П. Нора та ін.). Історія, культура та пам'ять про минуле творять тісний зв'язок, який стає предметом досліджень у різних галузях гуманітаристики. Через концепт пам'яті, переживаючи й переосмислюючи минуле, суспільство увиразнює проблеми подолання травми та відновлення, осмислює збереження ідентичності. Література в цьому контексті постає як інструмент чи мистецтво пам'яті, адже письмо, текст є водночас й актом пам'яті, і новим інтерпретуванням, за допомогою якого кожен текст стає засобом пам'ятання.

Мала сучасна українська проза, зокрема репортажна, свідчить, що кожен, хто пережив травматичний досвід, здобутий під час російсько-української війни, має свою, можливо, і не зовсім усвідомлену внутрішню часопросторову мапу з калейдоскопічними зображеннями різних місць – від місця народження, проживання до місця евакуації чи тимчасового пристанища.

Такі тексти допомагають через омовлення травматичного досвіду, занотованого в людських історіях, фіксувати злочини та запобігати емоційному відчуженню. Саме вони показують вплив травми на історичну пам'ять та ідентичність народу.

Польська дослідниця історії Ева Доманська каже, що «історія повинна створювати таке знання про минуле, яке для особистості та спільноти буде мати як цінність виживання (wartość przeżycia) в критичних ситуаціях, так і сприятиме певній етичній поведінці»

[4, с. 7]. Тому, розуміємо, що, працюючи із травмою через літературу, ми змушені згадувати про біль, щоб його, якщо не позбутися, то вгамувати. В українському науковому дискурсі про зображення травми в контексті пам'яті через різні мистецькі жанри цікавою є практика, яку запропонувала Оксана Довгополова: «малювання картин важливих подій», так зване «мапування життя», що дає змогу розширити простір поза травмою і наповнити пам'ять тим, що доводить цінність життя. «Особа може перезавантажити мапу своєї пам'яті – і це лікує» [3]. Отож репортаж не лише через свою інформативність, а й через здатність фіксувати події, викликати емпатію читачів тут-тепер-і-вже виконує своєрідну терапевтичну дію, оскільки йдеться про проговорювання травми.

Власне репортажистику останніх років про російсько-українську війну можна диференціювати за різними ознаками, і одна із них – урбаністичні репортажі про конкретні міста, зокрема Маріуполь, Херсон, Бахмут тощо.

Якщо говорити про те, що літературні репортажі є голосами з різних частин України, різних міст, то в цьому контексті зауважимо, що термін «місце пам'яті» в науковий дискурс увів французький історик П'єр Нора, а ґрунтовно розробила його Аляйда Ассман [1] та ін. А. Киридон визначає функцію «місця пам'яті» як «увічнення, сакралізація, застереження, нагадування» [5, с. 156]. У цьому контексті бачимо Крим. Справжнім багатоголоссям анексованого Криму є «Загублений острів. Книга репортажів з окупованого Криму» Наталії Гуменюк. Це збірка репортажів з окупованого Криму, куди відома журналістка Наталя Гуменюк їздила упродовж 2014–2019 рр. Варто зазначити, що це передусім репортажі журналістські, і авторка намагається дати об'єктивне зображення життя в різних кримських містах. Вона конструює збірку за розділами «Шок», «Сум'яття», «Страх», «Гнів», «Відвага», «Біль», «Самотність», «Розчарування», «Післямова. Надія», у кожному з яких зазначено час відвідування і конкретні місця, наприклад, розділ «Шок» – це «березень 2014: Бахчисарай – Севастополь – Балаклава – Бельбек – Ялта – Сімферополь», розділ «Сум'яття» – це «квітень-травень 2014: Севастополь – Сімферополь – Судак» і т.д. У вступі авторка пише: «У книзі немає сформульованих висновків, окрім одного: умовне щастя й спокій більшості не можна здобути через страждання інших, і якщо умовна більшість не потерпає, системні утиски меншості перекреслюють цю стабільність. Я не претендую на аналіз причин анексії, не виписую хронологію захоплення і порушення законів. Це збірка репортажів, написаних на основі власних поїздок, інтерв'ю і вражень» [2, с. 14]. Таким чином, це можна вважати збором матеріалів, без узагальнень і спроби типізації, без охудожненого осмислення, що супроводжує

літературну творчість. Потенціал Наталії Гуменюк як письменниці відчутний, хоча вона має інтенцію бути передусім журналісткою. Та часом авторка увиразнює і себе, наприклад: «Кожне місто Криму в моїй уяві має власний колір. Сімферополь – сірий. Певно, через асфальт, вічний ремонт на дорогах, панельні багатоповерхівки та адмінспоруди. Бахчисарай – жовтаво-кам'яний. Такі будинки в кримських татар, де бувала найчастіше. Ялта, як і весь Південний берег, навіть взимку зелені – як кипариси. Натомість Севастополь – білий. Білим пофарбовано головні споруди – театри, ще радянські кінотеатри, музеї. Це місто завжди було якимсь холодним» [2, с. 292]. Таким чином, читач сприймає описаний світ за відчуттями Наталії Гуменюк, а цей опис великою мірою засвічує синестезійність мислення авторки. Загалом збірка репортажів є цілісним текстом про Крим, який важливий як фіксація життя в анексії, як свідчення, що має історичне значення.

Талановитою репортажисткою є Світлана Ославська, у творчому доробку якої вже кілька знакових творів, передусім репортаж про Сєвєродонецьк, знищене місто на Луганщині. Авторка пише про своє рідне місто, представляючи на його прикладі культурний зріз українського сходу. Це книга сприймається як історичний документ останніх десятиліть. Книга «Сєвєродонецьк. Репортажі з минулого», що побачила світ у видавництві «Човен» (2022) фіксує історію нашої сучасності. Зараз про місто можна говорити лише в минулому часі. Знищуючи все живе на українській території, росіяни повністю зруйнували Сєвєродонецьк, не залишивши практично жодної цілої будівлі. На жаль, не всі герої книги сьогодні живі. Книга постає перед нами живою мапою місця, що залишилося живим на її сторінках і в пам'яті живих.

Теми травми і пам'яті актуалізує у своїй репортажистиці Мирослав Лаюк, один з найсильніших й найактивніших з-посеред авторів-репортерів. Його книжка «Бахмут» (2023) була відзначена премією імені Юрія Шевельова як найкраща есеїстична українська книжка 2024 року.

Саме репортажі Лаюка можуть найбільшою мірою претендувати на означення «літературні». Він як ніхто інший з-поміж репортажистів точно й по-філософськи глибоко відчуває особливість історії, людського болю й доль. Для нього важливим є все: і військові, і медики, і цивільні, і міста, і дороги, і, що найважливіше, феномен пам'яті і забуття. «Пам'ять – це транзистор, лини й одна маленька щучка, це чоловік у синьому комбінезоні, пальто з обручкою в кишені, обгорілий лічильник, лицарські обладунки, голос жвавої жінки з Німеччини, одвірки з цифрами, вишні, які нема кому обривати, радість від троянд – усе, що минає на наших очах, перетворюється на

кубло зі сплавлених металевих і скляних речей. Чи справді з тобою треба носитися, як із кришталевим келихом, пам'яте? А може, розбити тебе, подрібнити, перемолоти на порох? На спалених полях наступного року гарно ростимуть рослини» [6, с. 185], – пише автор. Мирослав Лаюк рефлексує на тему пам'яті упродовж книжки, не приховуючи свого авторського «я». «Пам'ять – це коли вже не пам'ятаєш: що котрого числа сталося, що де лежало, хто кому є ким. Ота холодна пам'ять мінусових температур, що відрізняє «їх» і «нас». Ота священна пам'ять – коли в голові вже порожньо, але лишився останній рефлекс: у домі має бути прибрано, навіть, якщо дому більше немає» [6, с. 186], – як бачимо, автор метафоризує пам'ять, висловлюючи травматичне, навіть трагедійне.

Отже, сучасна репортажна проза не лише засіб фіксування травматичного досвіду народу, що переживає лихоліття війни, а спосіб перепроживання й подолання травми через мапування «місць пам'яті».

Література:

1. Ассман А. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам´яті*. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Гуменюк Н. *Загублений острів. Книга репортажів з окупованого Криму*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020. С. 14, 192.
3. Довгополова О. 2020. Мапування життя [on-line]. https://www.verbum.com.ua/02/2020/cartography/memory-mapping/ [06-04-2026]
4. Домańська Е. Історія і сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 7. [on-line]. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://shron1.chtyvo.org.ua/Domanska_Ewa/Istoriia_ta_suchasna_humanitarystyka.pdf> [06-04-2026]
5. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 156.
6. Лаюк М. Бахмут. Київ : Ukrainer, 2023. С. 185, 186.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-47

СІМЕЙНА ПАМ'ЯТЬ ТА ЛОКАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Шимонаєв О. В.
аспірант четвертого року навчання
за спеціальністю 032 – історія та археологія кафедри
всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Сімейна пам'ять та локальні практики є ключовими механізмами збереження історичних стереотипів, адже вони формують індивідуальне та колективне бачення минулого через щоденні ритуали, усні перекази та локальні традиції. В Україні це особливо помітно у співіснуванні націоцентричних та імперських наративів, що передаються між поколіннями [8]. Сімейна пам'ять – це пам'ять найближчої сім'ї: батьки, діти, інколи бабусі й дідусі, тобто людей, які живуть разом або мають тісний щоденний контакт.

У сучасних гуманітарних студіях локальні практики розглядаються як один із ключових інструментів відтворення соціального досвіду та колективної пам'яті на мікрорівні. Під локальними практиками зазвичай розуміють сталі, повторювані форми повсякденної діяльності, що виникають у межах конкретної територіальної, соціальної або родинної спільноти та забезпечують передачу культурних смислів між поколіннями. Такий підхід спирається на уявлення про повсякденність як структуровану систему дій, описану М. де Серто, який наголошував на ролі «тактик» і «практик» у формуванні соціального досвіду [3]. Подібно до цього П. Бурдьє трактував практики як результат взаємодії габітусу та соціальних структур, що забезпечує їхню повторюваність і стійкість [1]. На відміну від формалізованих інституційних норм, локальні практики мають переважно неофіційний, «втілений» характер: вони передаються через наслідування, участь і тілесний досвід, а не через нормативні документи чи освітні програми. Саме тому вони є надзвичайно важливими для розуміння того, як функціонує пам'ять у повсякденному житті.

Зв'язок локальних практик із сімейною пам'яттю є принциповим, оскільки сім'я виступає первинним середовищем соціалізації, де індивід уперше засвоює моделі поведінки, цінності та уявлення про минуле. Саме тому локальні практики можна розглядати як «пам'ять у дії», що узгоджується з концепцією П. Коннертона про тілесні та ритуальні

форми запам'ятовування: вони не просто відображають минуле, а й активно відтворюють його, роблячи частиною сучасного життя родини [2]. Українські дослідники також підкреслюють роль сімейних практик у збереженні локальної історії: наприклад, Г. Касьянов аналізує, як приватні та родинні наративи співіснують із офіційними версіями минулого [7], а В. Склокін досліджує локальні форми пам'яті в українських регіонах [9].

Наприклад, традиційні способи приготування страв, що передаються від бабусі до онуки, є не лише кулінарною технікою, а й матеріалізованою формою пам'яті про родинну історію, регіональні особливості та досвід попередніх поколінь. Подібну роль відіграють сезонні ритуали (наприклад, святкування Різдва чи Великодня), локальні форми праці (збирання врожаю, догляд за землею), а також специфічні моделі взаємодії між членами сім'ї. Усі ці практики створюють відчуття тяглості, стабільності та приналежності до певної спільноти. У дослідженнях українських етнологів, зокрема Г. Гриценко та І. Ігнатенко, локальні практики розглядаються як механізми відтворення традиційної культури та родинної тяглості [5; 6].

Крім того, локальні практики є важливим каналом трансляції не лише позитивної, а й травматичної пам'яті. Як показує М. Гірш у своїй концепції постпам'яті, досвід травми може передаватися через невербальні форми поведінки, емоційні реакції та повторювані дії [4]. У багатьох сім'ях досвід війни, депортацій, голоду чи політичних репресій не завжди проговорюється відкрито, проте знаходить відображення в поведінкових патернах, таких як ощадливість, специфічні харчові звички, недовіра до державних інституцій або підвищена увага до безпеки. В українському контексті це особливо помітно у зв'язку з пам'яттю про Голодомор, депортації та воєнні події, що відображено в роботах Л. Якубової та Н. Яковенко [11; 12]. Таким чином, локальні практики можуть виступати своєрідними «несвідомими архівами» родинної історії, які зберігають те, що не завжди артикулюється словами.

В різних регіонах України сімейна пам'ять та локальні практики мають свої особливості, і вони формують різні історичні стереотипи залежно від минулого та культурного контексту. До прикладу, Волинь є регіоном, де сімейна пам'ять і локальні практики взаємодіють: родинні історії про УПА підкріплюються офіційними комемораціями, а радянські спогади – локальними святами чи пам'ятниками. Це створює багатоголосий простір пам'яті, де різні стереотипи не лише співіснують, а й конкурують. У той же час на Галичині та Буковині у сімейній пам'яті сильні перекази про ОУН, депортації, радянські репресії та відбувається активне вшанування героїв визвольного руху, музеї та меморіали, традиції греко–католицької церкви, що формують

стереотипний образ «борців за свободу» та протиставлення радянському минулому.

Сімейна пам'ять на Київщині та Поділлі пов'язана з історією про Голодомор, Другу світову війну, радянське життя. Тут активні пам'ятні заходи до Голодомору, чимало решток радянського періоду, локальні легенди про козацьке минуле. Саме у цьому регіоні відчувається дихотомія пам'яті: співіснування націоцентричних та імперських версій історії створює конфлікти у суспільстві – з одного боку героїзація козацтва, з іншого – травматична пам'ять про радянські злочини. Родини та громади часто підкреслюють лише ті події, що відповідають їхній ідентичності, а держава використовує локальні практики для легітимації певних історичних інтерпретацій, що створює ґрунт для співіснування різних історичних стереотипів.

На сході України – Донбас, Харківщина, все ще живі у сімейній пам'яті спогади та перекази про індустріалізацію, шахтарську працю, радянські перемоги у війні. Як об'єкти локальної практики присутні елементи радянської героїзації, святкування Дня шахтаря, локальні музеї індустріальної спадщини, що дозволяє формувати стереотипний образ місцевого «робітника–трудівника», сильна радянська ідентичність, що конкурує з новими національними наративами.

Багатокультурними переказами славиться південна Україна (Одещина, Причорномор'я). Тут побутує сімейна пам'ять про греків, болгар, євреїв, росіян, українців. Утвердженням слугують місцеві фестивалі, багатонаціональні традиції, пам'ятники різним історичним постатям, що сприяє стереотипному образу «космополітичного регіону», де співіснують різні культури й пам'яті.

Сімейна пам'ять на Закарпатті, Гуцульщині зберігає легенди про опришків, перекази про життя під різними державами (Угорщина, Чехословаччина, СРСР), що відбиваються і на змістові локальних практик: гуцульські фестивалі, традиційні ремесла, релігійні свята та створені стеротипу про «вільного горянина», що зберігає свою самобутність попри політичні зміни.

Отже, кожен регіон має власний набір пам'ятей і практик, які закріплюють різні стереотипи: від героїзації визвольних рухів на заході до індустріальної гордості на сході. Це пояснює, чому в Україні існує така багатоголосність історичних наративів. Таким чином, основними чинниками збереження історичних стереотипів [10] виступають усні перекази та родинні історії завдячуючи яким відбувається передача досвіду про війни, репресії, депортації чи героїчні постаті; родинні ритуали: святкування дат, вшанування предків, збереження фотографій та документів; моральні уроки, через сімейні наративи формують уявлення про «своїх» і «чужих», що закріплює стереотипи.

Таким чином, сімейна пам’ять і локальні практики – це механізми трансляції колективної пам’яті, які одночасно зберігають і трансформують історичні стереотипи. Вони діють на перетині індивідуального досвіду та соціальних рамок. Разом вони забезпечують стійкість історичних образів, навіть попри соціальні трансформації.

Література:

1. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 1977. 248 p.
2. Connerton P. How Societies Remember. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 121 p.
3. de Certeau M. The Practice of Everyday Life. Berkeley : University of California Press, 1984. 229 p.
4. Hirsch M. The Generation of Postmemory. New York : Columbia University Press, 2012. 320 p.
5. Гриценко Г. Повсякденність української традиційної культури. Київ: ІМФЕ НАНУ, 2015. 312 с.
6. Ігнатенко І. Українська родинна обрядовість: традиції та сучасність. Київ: Балтія-Друк, 2013. 256 с.
7. Касьянов Г. Пам’ять як поле бою: історична політика в Україні. Київ: Laurus, 2018. 328 с.
8. Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід. Київ : ІПІЕНД, 2013. 600 с.
9. Склокін В. Місця пам’яті в Україні: теорія та кейси. Львів : Український католицький університет, 2016. 284 с.
10. Чупрій Л., Кан Д. С. Комеморативні практики та політика пам’яті як чинники формування національної ідентичності. *Політикус*. 2020. Вип. 3. С. 159–166. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.24
11. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Критика, 2007. 584 с.
12. Якубова Л. Травматична пам’ять і національна ідентичність в Україні. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2019. 240 с.

СЕКЦІЯ 4. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-48

ДИЗАЙН ПРОЄКТ ВИСТАВКИ «ПРИКРАСИ СЛОБОЖАНЩИНИ»

Бєкмєчєтьєва А. О.
студентка бакалавріату кафедри дизайну середовища
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна

Місцем для впровадження проєктної пропозиції обрано Харківський торговельний центр «Експрес». Концепцією передбачено використання приміщення площею 280 м² із висотою стелі 3 м. Планувальне рішення базується на відкритій центральній зоні з розташуванням допоміжних приміщень по периметру, що дозволяє обійтися без зайвих перегородок і водночас чітко розмежувати функціональні ділянки. Сценарій руху відвідувача вибудовується як поступове занурення: від першого знайомства з темою до глибшого емоційного та інтерактивного досвіду.

В основу художнього рішення проєктної пропозиції покладено трансформацію традиційного слобожанського намисто в пластичну мову інтер'єру. Округла форма коралів визначає ритмічну структуру, просторову динаміку та напрямки руху. У такому прочитанні намисто постає не просто експонатом, а символом оберегу, жіночності та безперервності традиції. Завдяки цьому формується середовище, де форма і зміст існують у нерозривній єдності. Звернення до локальної культурної спадщини через засоби сучасного дизайну є особливо актуальним: воно дозволяє зберігати регіональну ідентичність і водночас робити її відкритою для широкої аудиторії. Виставкова концепція орієнтована на різні групи − харків'ян, туристів, молодь, усіх, хто знайомиться з українською культурою в нових форматах.

Центральна зона зали (близько 256 м²) у проєкті виконує роль композиційного осередку. Тут пропонується розмістити острівні вітрини та стенди, які разом утворюють плавний маршрут, що нагадує нитку намисто. Такий прийом не диктує жорсткого шляху, натомість надає відвідувачеві свободу у виборі траєкторії. Над цією частиною простору передбачено підвісну конструкцію з масштабованих

елементів – «намисто» різного діаметру. Завдяки матовій і напівпрозорій фактурі вони м'яко реагуватимуть на освітлення, створюючи ефект легкого світіння. У такому варіанті планується досягти відчуття перебування в середині прикраси, що додатково підкреслює ідею оберегу.

Маршрут у межах концепції побудовано як послідовне розгортання смислів. На вході передбачено інформаційну зону: тут розміщується карта Слобожанщини, матеріали про історію краю та символіку місцевих прикрас – це своєрідне введення в контекст. Далі вектор руху спрямовується до інтерактивної зони, яка стала однією з ключових у проєкті. За допомогою цифрової карти відвідувач обирає конкретний населений пункт регіону (Ізюм, Охтирку, Чугуїв тощо), після чого система пропонує прикрасу, характерну саме для цієї місцевості. Інтерактивне дзеркало в режимі реального часу накладає зображення виробу на людину, супроводжуючи це короткою довідкою: матеріали, спосіб носіння, символічне та соціальне значення. У такому випадку відвідувач стає не стороннім спостерігачем, а безпосереднім учасником діалогу з культурною спадщиною.

Наступний етап – основна експозиційна зона, де пропонується презентувати автентичні вироби. Вітрини розташовуються так, щоб кожен предмет можна було розглядати з різних ракурсів, а світлові акценти допомагають зосередитися на деталях. Загальна організація простору залишається вільною, без зайвого інформаційного навантаження.

Завершальна частина присвячена сучасному переосмисленню традицій. Тут передбачено експонувати роботи українських митців, які працюють з історичними формами, трансформуючи їх в актуальну дизайнерську мову. Поруч планується невелика зона продажу – це дасть змогу відвідувачам не лише отримати враження, а й забрати з собою виріб, який продовжує зв'язок із традицією вже поза межами виставки.

Колористичне рішення спирається на природну палітру Слобожанщини. Основний фон складають спокійні теплі тони – молочні, світло-піщані, які не відволікають уваги від експонатів. Акцентами виступають глибокий червоний (відсилання до коралів) і теракотово-глинясті відтінки, що нагадують про зв'язок із землею та ремісничу традицію. Використання природної деревини надає інтер'єру затишку й камерності.

Система освітлення в проєкті побудована на кількох рівнях: розсіяне світло відповідає за загальний комфорт, спрямовані потоки виділяють експонати, а підсвічування підвісної інсталяції створює ефект внутрішнього сяйва. Таким чином, світло працює не лише як інженерний елемент, але і як інструмент емоційної дії, посилюючи відчуття зануреності в середовище.

Окремо продумано ергономічні та безпекові аспекти. Завдяки достатній ширині проходів, інтуїтивно зрозумілій навігації, продуманому розташуванню підвісних елементів і чіткому зонуванню перебування у виставковому просторі стає максимально комфортним і безпечним.

«Прикраси Слобожанщини» – це цілісний проєкт, у якому традиційна форма перетворюється на сучасну архітектурну мову. Проєкт поєднує культурну пам'ять регіону з новітніми підходами до організації експозиційного середовища, створюючи простір, що не стільки інформує, скільки встановлює емоційний зв'язок між людиною та традицією.

Література :

1.Українські традиційні жіночі прикраси / Музей Івана Гончара. URL: https://artsandculture.google.com/story/OQUh0O7TCGTDxg?hl=uk (дата звернення: 31.03.2026).

2. 10 традиційних українських прикрас XIX–XX століть, які знову на піку популярності. *Violity.* URL: https://violity.com/ua/publication/3088-10-tradicijnih-ukrayinskih-prikras-xix-xx-stolit-yaki-znovu-na-piku-populyarnosti.html (дата звернення: 31.03.2026).

3.Коваленко Я. Слобожанські дукачі. *Українські прикраси*. 2018. URL: https://ukrdec.blogspot.com/2018/04/blog-post.html (дата звернення: 31.03.2026).

4.Врочинська Г. Освоєння та відтворення художніх традицій українських народних жіночих прикрас у творчості сучасних митців. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1 (139). С. 227–238. URL: https://nz.lviv.ua/archiv/2018-1/29.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-49

МИТНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

Брославська Т. В.
асистентка кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Митне оподаткування підакцизних товарів у Другій Речі Посполитій на початку 1920-х рр. становило важливий елемент фіскальної політики новоствореної держави. Воно охоплювало товари, що підлягали особливим акцизним зборам – зокрема пиво, солод, дріжджі, сірники та інші підакцизні продукти – і регулювалося централізовано за допомогою законів, розпоряджень і тарифних актів. Основними завданнями митної і податкової системи була уніфікація податкових ставок на усій території Другої Речі Посполитій, забезпечення державного контролю за виробництвом і обігом підакцизної продукції та гарантування надходжень до державного бюджету в умовах економічної нестабільності після Першої світової війни.

На підставі статті 14 розпорядження від 11 червня 1920 р. про митний тариф [1, s. 893–898], а також ухвал Сейму від 1 серпня 1919 р. та Ради Міністрів від 26 травня 1919 р. встановлено загальні правила митного контролю та оподаткування товарів на території Другої Речі Посполитої Польської. Окрім ввізного мита, на товари, що підлягали внутрішнім споживчим або іншим податкам, стягувалися передбачені законодавством внутрішні платежі [1, s. 893].

Визначення розміру мита, порядок його стягнення та здійснення усіх процедур при митному оформленні покладалося на уповноважені митні органи. Ввезення та вивезення товарів дозволялося лише через офіційно визначені митні шляхи, до яких належать залізниці, відкриті для загального користування, а також морські порти та під'їзні шляхи до них, доступні для загального товарного руху [1, s. 893]. До митних шляхів також відносилися сухопутні та водні, офіційно визнані як митні та доведені до відома громадськості. Усі інші дороги вважалися побічними, перетин митного кордону через такі шляхи дозволявся лише за спеціальним дозволом митних органів[1, s. 894].

Встановлювалися відповідні положення щодо коригування митних платежів. Зокрема, передбачено, що розмір додаткової надбавки до

мита на окремо визначені товари становитиме, до видання нового розпорядження, 14900 %, що відповідало множнику 150 [2, s. 363]. Державна комісія з питань імпорту та експорту доводила до відома зацікавлені торговельні кола, що заяви, які подавалися з метою здійснення імпортних та експортних операцій, мали містити низку визначених відомостей. Окрім того, обов'язковим було зазначати посередника, через якого мала відбуватися оплата, а також інформація про гарантії платежу і суб'єкта, який його забезпечував [3, s. 3].

Державне бюро цінних паперів, як центральна установа зберігання акцизних марок, мало здійснювати їх видачу виключно державним касам –повітовим і фінансовим управлінням у Варшаві та Лодзі. У виняткових випадках їх могли видавати митним органам, однак лише за наявності спеціального дозволу Дирекції тютюнової монополії, яка водночас здійснювала управління акцизним збором на сірники. Інші державні установи, що не мали статусу касових органів, не наділялися правом замовлення і збереження акцизних марок [4, s. 2]. До платників цього податку належали, зокрема, виробники сірників щодо продукції, виготовленої на території країни, а також торговці щодо сірників, імпортованих ними з-за кордону [4, s. 3].

На підставі закону від 10 травня 1921 р. «Про регулювання податків на споживання, використання та виробництво на території Республіки Польща» уніфіковано податкові ставки на всій території держави, поширення чинних у окремих регіонах законодавчих актів на інші частини країни залежно від потреби, скасування локальних нормативних актів, а також підвищення існуючих ставок до рівня, що відповідало співвідношенню податку до ціни продажу відповідних товарів у 1912–1914 роках [5, s. 591].

Рада Міністрів, відповідно до ухвали від 17 травня 1921 р., встановлювала уніфікований порядок оподаткування сірників. Замість раніше чинних у різних частинах держави відмінних ставок запроваджено єдину акцизну оплату. Відповідно до цього, усі види сірників підлягали оподаткуванню у розмірі 1 польської марки (далі – п.м.) за коробку, що містила не більше 60 сірників; у разі більшої кількості – 1 п.м. стягувалася за кожні 60 штук або їх частину. Для сірників, конструкція яких передбачала можливість багаторазового запалювання, запалювальну основу з обох боків, акциз визначався з урахуванням кількості можливих запалювань [6, s. 357].

Імпортовані сірники підлягали акцизному оподаткуванню на рівні з продукцією польського виробництва, незалежно від сплати митних платежів. Водночас сірники, виготовлені в країні та призначені для експорту, звільнялися від акцизу за умови дотримання встановлених формальностей. Наприклад, на сірники польського виробництва їх наклеювали на фабриці, тоді як імпортовані товари підлягали

маркуванню після прибуття до місця призначення – на митниці [6, s. 357].

Зазначений нормативний акт визначав систему санкцій за порушення встановлених правил. Зокрема, штрафи за порушення законодавства щодо оподаткування сірників підлягали десятикратному розмірі – до 10 тис. п.м., у разі несплати – арешту терміном до одного місяця [6, s. 357]. Рада Міністрів, відповідно до ухвали від 17 травня 1921 р., запровадила низку норм щодо виробництва, обігу та оподаткування пресованих дріжджів. Зазначалося, що виробництво пресованих дріжджів, а також перероблення рідких пивних дріжджів на пресовані допускалося виключно за дозволом фінансових органів, лише у спеціалізованих броварнях, при цьому продаж рідких пивних дріжджів на підприємствах, що виробляли пресовані дріжджі, заборонявся [6, s. 357].

Акцизний податок на пресовані дріжджі встановлювався у розмірі 20 п.м. за 1 кг продукції. Оподаткуванню підлягали дріжджі польського виробництва, так і продукція, ввезена з-за кордону. Причому імпортовані дріжджі додатково обкладалися митом. Водночас рідкі та відціджені, але не пресовані дріжджі, що постачалися броварням за дозволом фінансових органів, звільнялися від оподаткування згідно з цим розпорядженням [6, s. 258]. Їх реалізація допускалася лише у вигляді цілих брусків із наклеєними акцизними марками, тоді як у роздрібній торгівлі дозволялося використання одного бруска з поділом на рівні частини за умови збереження цілісності упаковки та акцизної марки [6, s. 358].

Окрім того, запроваджено нові правила акцизу щодо солоду, призначеного для виробництва пива, а також додаткового оподаткування запасів пивної продукції. Зокрема, встановлено підвищення акцизного збору на солод, що використовувався для виготовлення пива до 480 п.м. за кожні 16,38 кг продукції. Наприклад, для невеликих броварень, річний обсяг перероблення яких не перевищував 2 тис. кг солоду, передбачено пільгову ставку в розмірі 400 п.м. за аналогічну одиницю ваги. Акциз підлягав сплаті авансом з усієї кількості солоду, зазначеної у декларації на виробництво пива [7, s. 359].

Окрему увагу приділено контролю за запасами пива та пивного сусла. Виробників пива і власників оптових складів зобов'язували упродовж 8 днів після набрання чинності розпорядженням подати до відповідних фінансових органів письмові відомості про наявні запаси продукції, виготовленої або задекларованої раніше, із зазначенням місця її зберігання та кількісних показників. Також вони мали сприяти перевірці цих даних і сплатити додатковий акциз у розмірі 195 п.м. за кожний гектолітр пива [7, s. 359]. За порушення встановлених вимог передбачалися штрафні санкції. Неподання або неналежне подання

відомостей про запаси, у разі заниження понад 10 % від фактично встановленої кількості, каралося штрафом у розмірі до восьмикратної суми прихованого або заниженого податку. Інші порушення правил додаткового оподаткування запасів пива каралися штрафами від 100 – до 1 тис. п.м. [7, s. 359].

Подальші положення розпорядження деталізували порядок додаткового акцизного оподаткування пива та механізми його реалізації. Зокрема, передбачалося, що з пива стягувався додатковий акциз у розмірі 187,50 п.м. за кожні 100 л продукції. У разі ввезення пива з-за кордону за спеціальним дозволом Міністерства фінансів, окрім митних платежів, встановлювалася підвищена додаткова акцизна ставка у розмірі 400 п.м. за кожні 100 л [7, s. 36059].

Таким чином, митне оподаткування підакцизних товарів у Другій Речі Посполитій на початку 1920-х років відігравало ключову роль у формуванні фіскальної системи держави. Централізоване регулювання, уніфікація ставок і контроль за обігом підакцизної продукції дозволяли забезпечувати стабільні державні доходи. Дослідження законодавчих і урядових актів демонструє прагнення держави до ефективного адміністрування акцизів і впорядкування внутрішнього ринку підакцизних товарів.

Література:

1. Rozporządzenie Ministrów Skarbu oraz Przemysłu i Handlu o taryfie celnej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.* 1920. Nr. 51. Poz. 314. S. 893–898.

2. Rozporządzenie Ministra Skarbu i Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 17 maja 1921 roku w przedmiocie podwyższenia agio od cla na towary o charakterze zbytkownym. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu.* 25 czerwca 1921. Nr. 22–23. S. 363.

3. Ustawa z dnia 26 czerwca 1919 r. o moratorjum w sprawie prawnoprywałnych prełensyj pieniężnych w b. zaborze austrjackim. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu.* 30 lipca 1919. Nr. 19. S/ 3.

4. Instrukcja w przedmiocie obrotu banderol zapałkowych. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu.* 30 lipca 1919. Nr. 19. S. 2–3.

5. Ustawa z dnia 10 maja 1921 r. o regulowaniu podatków od spożycia, zużycia, względnie produkcji na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1921. Nr. 41. Poz. 248. S. 591.

6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 1921 roku o podwyższeniu i ujednostanieniu akcyzy od zapałek. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu.* 25 czerwca 1921. Nr. 22–23. S. 357.

7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 1921 roku o podwyższeniu i ujednostanieniu akcyzy od zapałek. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu.* 25 czerwca 1921. Nr. 22–23. S. 359–360.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-50

ПРОЕКТ «НЕСКОРЕНІ УКРАЇНЦІ» ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ: МЕТА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Коляда І. А.
доктор історичних наук,
професор кафедри методології та методики навчання суспільних дисциплін Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Юхименко В. О.
здобувачка І курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти історичного факультету
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

У сучасному науковому дискурсі «історичну пам'ять» розуміють як здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин та формувати на його підставі уявлення про історію і своє місце в ній. Це – наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості й спільноти, результат взаємодії людини та соціального середовища [6, с. 855]. У академічному виданні «Енциклопедія історії України», історична пам'ять – це сукупність цілеспрямовано сконструйованих засобами історичної політики сталих колективних уявлень про минуле, що кодифіковані в суспільних, культурних і політичних дискурсах, міфах, символах та комеморативних практиках. Ключовою її функцією є передача досвіду та знань про минуле як основи самоідентифікації [9]. Сучасний український історик Г. Касьянов розглядає історичну пам'ять як різновид колективної пам'яті, що функціонує як особлива форма «культурної» пам'яті, прагне набути статусу традиції та є міфологізованою системою колективних уявлень про минуле, що проявляється через наративи, символи та «місця пам'яті» [7, с. 123, 134].

У контексті сучасної російсько-української війни (2014–2026 рр.) питання збереження та трансляції історичної пам'яті набуває особливої актуальності. Одним із ключових механізмів такої роботи стає фіксація подвигів сучасних Героїв через біографічні видання, які виступають

«культурними артефактами» (за Я. Ассманом) [3, с. 26] та «місцями пам'яті» (за П. Норою) [8, с. 101]. Саме в цьому контексті реалізується проект «Нескорені Українці» (УДУ імені Михайла Драгоманова, автор ідеї і засновник проєкту доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України), книжкова серія якого наразі налічує три біографічні книги, об'єднані жанром «біографія у спогадах» та окреме видання «Лицарі історичного факультету». Усі видання побудовані на свідченнях рідних, друзів, учителів, викладачів та побратимів, що надає їм характеру первинних джерел для формування історичної пам'яті про захисників України.

Книга «Денис Рачінський. Боєць на псевдо «Сталкер» присвячена пам'яті молодого захисника Києва, який загинув у лютому 2022 року [4]. Автор-упорядник Ігор Коляда через спогади батьків, рідних, друзів дитинства, учителів спеціалізованої школи №183, Українського колегіуму імені В.О. Сухомлинського та викладачів та студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова реконструює образ 23-річного юнака, який понад усе цінував свободу та став на захист рідного міста у перші години повномасштабного вторгнення. Видання охоплює всі етапи формування особистості Дениса: від дитячих і шкільних років до студентського життя і професійного становлення. Особливий акцент зроблено на його чесності, відкритості та вмінні цінувати життя, що відображено у позивному «Сталкер». Текст містить звернення громади та побратимів щодо перейменування вулиці на честь героя, що демонструє механізм трансформації особистої трагедії у суспільно значущий акт комеморації. Так, після появи книги, у 2024 році Київрада перейменувала на честь Дениса Рачінського вулицю Комбінатну [1]. Важливим визнанням його внеску стало також нагородження знаком «За сприяння обороні Києва» (посмертно)».

Книга «Завжди усміхнений у Вічності. Лейтенант Богдан Сагун – позивний «Гун»» розкриває життєвий шлях 25-річного офіцера через призму спогадів його оточення [5]. До збірки ввійшли свідчення батьків, рідних, друзів дитинства, однокласників, однокурсників, товаришів із гуртка «Радіожурналіст» Інформаційно-творчого агентства «ЮН-ПРЕС», учителів ЗЗСО №70 м. Києва, викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та побратимів. Наратив вибудовується так, що особисті захоплення Богдана (бокс, танці, журналістика) переплітаються з його професійним становленням як командира мінометного взводу та героїчною загибеллю під Лисичанськом у червні 2022 року. Пропонована книга слугує взірцем персоналізації новітньої історії України, де через долю однієї особистості транслюються цінності цілого покоління, народженого і сформованого у незалежній Україні, яке високо цінує свободу

і демократичні цінності та здатного до особистої самопожертви захищаючи ці ідеали.

Книга «Бешкетник з козацьким духом. Солдат ЗСУ Роман Солоха, позивний «Більбо» та його побратими» фокусується на постаті історика за фахом, який свідомо обрав шлях воїна ще у 2014 році [2]. До видання увійшли спогади батьків, рідних, друзів дитинства, однокласників, однокурсників, учителів Дяківської середньої школи, викладачів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та побратимів. Книга поєднує життєпис 32-річного буринчанина з історико-краєзнавчим контекстом його рідної Буринщини, підкреслюючи зв'язок сучасного героя з козацькими традиціями Сумщини. Окрім біографії «Більбо», окремі розділи вшановують пам'ять його побратимів – Леоніда Федюка (позивний «Кубік» та Семена Берестенка (позивний «Сєня»), що дозволяє розглядати бойове братерство як окремий феномен незламності. Книга демонструє механізм збереження локальної історії та її інтеграцію у великий наратив української боротьби.

Усі ці три книги та окреме видання «Лицарі історичного факультету» реалізують концепцію мікроісторії як ефективної форми трансляції минулого, де замість абстрактних статистичних даних читач взаємодіє з живими образами героїв. Використання листів, світлин та свідчень рідних перетворює ці книги на дієвий інструмент патріотичного виховання та наукового осмислення сучасної війни.

Мета проекту «Нескорені Українці» реалізується через три взаємопов'язані вектори. Персоналізація пам'яті полягає в переході від абстрактного «ніхто не забутий» до конкретних імен, історій, родинних і бойових зв'язків. Кожна книга серії зосереджена на живій особистості – із її рисами вдачі, захопленнями, стосунками з близькими. Такий підхід відповідає концепції «місць пам'яті» П'єра Нори, де минуле актуалізується через конкретні, чуттєво сприймані об'єкти та наративи, що стають якорем для колективної ідентичності [8, с. 189]. Документування сучасної історії передбачає створення першоджерел на основі свідчень очевидців. Збірка спогадів, що є основою кожної книги, формує масив первинних матеріалів, які в майбутньому стануть основою для професійних історичних досліджень. У цьому сенсі серія виконує функцію «культурної пам'яті» в трактуванні Яна Ассмана – як зовнішнього аспекту людської пам'яті, що через культурні артефакти закріплює значущі, переломні події минулого та забезпечує їх трансляцію наступним поколінням [3, с. 26]. Виховна функція полягає у формуванні національної ідентичності через приклади реальних Героїв. Згідно з Г. Касьяновим, історична пам'ять як система колективних уявлень про минуле слугує необхідним компонентом «винайденої традиції», що інтегрується в культурні потреби спільноти

[7, с. 134]. Наближеність героїв до читацької аудиторії (зокрема через залучення викладачів і студентів університету Драгоманова до створення книг) робить процес ідентифікації безпосереднім та емоційно залученим.

Отже, проект «Нескорені Українці» (автора ідеї І.Коляди) демонструє, як на практиці реалізується перехід від абстрактного вшанування до конкретної, персоналізованої роботи з історичною пам'яттю. Поєднуючи документальну точність (через фіксацію спогадів) із виховним потенціалом (через наближеність героїв до аудиторії), серія стає не лише актом увічнення полеглих, а й цілеспрямованим інструментом конструювання національної ідентичності в умовах війни. Такий підхід дозволяє не лише зафіксувати події російсько-української війни, а й наповнити їх глибоким людським змістом, що є ключовим для збереження національної самоідентичності в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Асадчева Т. Нові адреси Києва: вулиця Дениса Рачинського у Дніпровському районі. Вечірній Київ. URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/117218/. pam'jat (дата звернення: 27.04.2026)
2. Бешкетник з козацьким духом. Солдат Збройних сил України Роман Солоха, позивний «Більбо» та його побратими. Біографія у спогадах про побратимів Більбо, Леоніда Федюка («Кубік») і Семена Берестенка («Сєня»). Біографія у спогадах. 2024. 438 с.
3. Гук О. Політика національної пам'яті у відкритому суспільстві (український контекст). Ефективність державного управління. 2015. Т. 1/2, № 46/47. С. 23–30.
4. Рачінський Д. Боєць на псевдо «Сталкер» : спогади. Київ : ПП «ПФ «Фоліант», 2022. 182 с.
5. Завжди усміхнений у Вічності. Лейтенант Збройних Сил України Богдан Сагун – позивний «Гун» : біографія у спогадах [електронний ресурс]. Київ : ПФ «Фоліант», 2023. 431 с.
6. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 15/2006–2007. С. 855–862.
7. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал.* 2016. № 2. С. 118.
8. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ: Кліо, 2014. 272 с.
9. Удод О. Історична пам'ять. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1 : А–Я. К. : В-во «Наукова думка», 2021. 773 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-51

РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО КОМПОНЕНТА В СТРАТЕГІЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мателешко Ю. П.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

У сучасній системі міжнародних відносин публічна (громадська) дипломатія трансформується з інструменту «м'якої сили» на стратегічний чинник забезпечення національної безпеки. Для України, яка з 2022 р. чинить опір повномасштабній збройній агресії Російської Федерації, питання історичної пам'яті та національної ідентичності набули екзистенційного значення. РФ активно використовує псевдоісторичний ревізіонізм як ідеологічне виправдання загарбницької війни, намагаючись делегітимізувати українську державність на міжнародній арені. За таких умов історичний компонент у стратегії публічної дипломатії України виконує функцію «когнітивного щита» та інструменту утвердження суб'єктності держави у світі.

Історична дипломатія є окремим напрямом публічної дипломатії, спрямованим на просування за кордоном національної історії для покращення міжнародного іміджу та досягнення політичних цілей. Вона охоплює використання національних наративів, історичної пам'яті, символів та культурної спадщини як засобів впливу на міжнародну аудиторію. Як зазначає Я.Меліссен, успішна публічна дипломатія в умовах конфлікту базується не на прямій пропаганді, а на здатності залучати іноземні аудиторії до діалогу через спільні цінності та зрозумілі контексти [5, с. 18].

Для України в умовах воєнного стану історична дипломатія змінила свій вектор з «описового» (популяризація знань) на «оборонно-наступальний». Історія тепер виступає не лише як «візитівка», а як доказова база тяглості державотворення та європейської ідентичності України. Стратегія публічної дипломатії МЗС України [4] визначає історичну спадщину як один із ключових елементів формування позитивного іміджу держави. Зокрема, одним із визначених наративів для позиціювання у світі є Україна як «сучасна європейська країна з тисячолітньою історією, культурою та мистецтвом» [4, с. 22].

Важливо розуміти, що історичний компонент не є статичним; він адаптується під потреби моменту, стаючи аргументом у запитах на військову допомогу, санкційний тиск та інтеграцію до євроатлантичних структур.

В умовах війни Україна вибудувала чіткий перелік історичних наративів, адаптованих до різних цільових аудиторій:

1. Досвід державності та боротьба за незалежність. Акцент на історичних явищах та подіях (Київська Русь, козацька доба, визвольні змагання XX ст. тощо) дозволяє сформувати уявлення про Україну як державу з глибокими історичними традиціями державності. Це спростовує імперський міф про «штучність» української держави, яким Росія роками заповнювала західний інформаційний простір.

2. Європейська тяглість. Центральним його елементом є доведення того, що Україна є спадкоємицею Русі, чия політична та правова культура розвивалася в синергії з європейською (через династичні зв'язки, Магдебурзьке право, церкву тощо). Публічна дипломатія апелює до досвіду боротьби за незалежність у XX ст., проводячи паралелі між УНР та сучасністю. Це створює образ України як держави, що століттями виборює демократичні цінності. У публічних виступах українських дипломатів цей наратив використовується для підкреслення того, що Україна не «вступає» в Європу, а повертається додому, до свого природного цивілізаційного ареалу.

3. Голодомор-геноцид як попередження. Дипломатичні зусилля щодо визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом протягом війни набули нової динаміки. Станом на 2026 р. більше тридцяти країн та декілька міжнародних організацій (зокрема Парламентська Асамблея Ради Європи) ухвалили відповідні рішення [1]. Історична паралель між сталінським терором та сучасними діями РФ (масові вбивства в Бучі, депортація дітей) дозволяє західному суспільству осягнути природу російської політики.

4. Деколонізаційний дискурс. РФ, слідом за СРСР, традиційно позиціонувала себе як «антиколоніальна» сила, проте українська публічна дипломатія успішно перевертає цю тезу, демонструючи Росію як останню імперію світу. Це дозволяє знаходити спільні точки дотику з народами Африки та Азії, які мають власний досвід визвольних змагань.

Реалізація історичної дипломатії в умовах воєнного стану відбувається, зокрема, через такі форми:

1. Президентська дипломатія. Виступи Володимира Зеленського у світових парламентах є взірцем використання історії. Згадки про події Другої світової війни в Бундестазі, про Голокост у Кнесеті чи про Мартіна Лютера Кінга в Конгресі США [3] – це точкова робота,

використовуючи національну пам’ять партнерів, з метою отримання конкретної підтримки.

2. Робота спеціальних інституцій (Український інститут, Український інститут національної пам’яті). В умовах повномасштабної війни УІ організував численні заходи, які охоплювали мільйонні зарубіжні аудиторії, а також відкрив декілька своїх представництв у країнах Європи [2, с. 54]. Результати роботи УІНП стають джерельною базою для західних істориків, що опосередковано впливає на громадську думку за кордоном

3. «Повернення імен»: масштабна кампанія з перейменування визначних діячів із «російських» на «українських», зокрема художників (Малевича, Рєпіна, Куїнджі) у провідних музеях світу (MET, MoMA, National Gallery). Вона сприймається як акт відновлення історичної справедливості на рівні світової культурної еліти. Це дозволяє змінити сприйняття України в очах західних інтелектуалів з «периферії Росії» на самобутній культурний центр.

Попри досягнення, українська історична дипломатія стикається з серйозними викликами. По-перше, це активна протидія російського лобі, яке продовжує інвестувати величезні кошти у просування «русского мира» через університетські кафедри та культурні центри в Європі. По-друге, існують складні вузли пам’яті у відносинах із найближчими партнерами, зокрема Польщею (питання Волинської трагедії). В умовах війни ці теми стають об’єктом маніпуляцій з боку РФ. Ефективна публічна дипломатія вимагає «історичної зрілості» – здатності вести чесний діалог про складне минуле, не ставлячи під загрозу стратегічне партнерство в теперішньому.

Подальша оптимізація історичного компонента в громадській дипломатії України має рухатися в таких напрямах:

1. Глобалізація наративу: розширення присутності українського історичного контенту світовими мовами (англійською, французькою, іспанською, арабською, китайською).

2. Цифровізація пам’яті: створення блокчейн-реєстрів зруйнованої історичної спадщини як доказової бази для майбутніх трибуналів.

3. Академічна дипломатія: підтримка програм українських студій у провідних університетах світу для підготовки нової генерації експертів, що розумітимуть український контекст без російських посередників.

Отже, історичний компонент є важливою складовою стратегії публічної дипломатії України в умовах воєнного стану. Він забезпечує формування міжнародного іміджу держави, сприяє мобілізації міжнародної підтримки та протидії інформаційним загрозам. В умовах сучасної війни історія виступає не лише як наукова категорія, але й як інструмент політичної боротьби. Ефективне використання історичної

дипломатії дозволяє Україні посилювати свої позиції на міжнародній арені та формувати довгострокову стратегію зовнішньополітичної комунікації. Успіх цієї стратегії залежить від здатності держави поєднувати академічну глибину з креативними формами комунікації, забезпечуючи тривалу присутність українського порядку денного у світовому просторі.

Література:

1. Визнання в світі Голодомору актом геноциду. URL: https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-v-sviti-holodomoru-aktom-henotsydu/ (дата звернення: 02.04.2026).

2. Мателешко Ю. Діяльність Українського інституту в умовах воєнного часу: особливості, здобутки та проблеми. *Україна у світових міжнародно-регіональних політичних та економічних процесах*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 8 грудня 2023 р.). Харків, 2023. С. 52–55.

3. Національне агентство України з питань державної служби. URL: https://nads.gov.ua/ (дата звернення: 01.04.2026).

4. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

5. Melissen J. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. Palgrave Macmillan, 2005. P. 3–27.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-52

ЗАХОДИ ДО ПАМ'ЯТНИХ ДАТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Романюк О. В.
кандидат філософських наук,
викладач-методист, заступник директора
ВСП «Оптико-механічний фаховий коледж
Київського національного університету імені Тараса Шевченка»,
України
м. Київ, Україна

Тривалий період, а саме з '90-х років, перед освітянами поставало завдання зосереджувати увагу українського суспільства на позиції «свого не цурайтесь». Натомість з 2014 року постала необхідність акцентувати зацікавлення українського народу, зокрема молоді, не лише на необхідності вивчати і знати «своє», а й плекати історичну спадщину, як одну з фундаментальних основ свободи людини, незалежності народу й суверенітету держави.

На наш погляд, актуальним є дослідження різних методів, засобів, ресурсів та інструментів популяризації історії України в контексті впровадження у навчальних закладах проведення заходів, спрямованих на відзначення пам'ятних історичних дат.

Для нашого дослідження корисними виявились доробки Віктора Прокопчука та Андрій Гриценко, які вивчали роль навчальних закладів у збереженні пам'яток історії та культури в умовах війни; Людмили Кузнецової та Ігора Кушнарьова, які вивчали віртуальні музеї України, як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни; Леоніда Зашкільняка, який присвятив час вивченню історіографії як полощини для інтелектуальної історії та інші наукові розвідки українських науковців та педагогів.

Питання пошуку системної роботи зі збереження історичної пам'яті перед нами абсолютно по-новому постало з 2022 року адже минали століття пропагандиської маніпуляції зі знищення саме автентичної української історії, зокрема і шляхом впровадження тоталітарних методів по відношенню до свідомо налаштованих людей, а сплески супротиву такій цілеспрямованій політиці виявлялися або малозначущими, або швидко придушувались та інформація про них так

само швидко зникала з інформаційного простору. Ідеї на кшталт «цього разу ніколи не забудемо», «ми вам не пробачимо» або «ви підняли нашу ненависть на таку позамежну вись» не лише емоційно забарвлені, мають суб'єктивний характер, а й могли стати мотиваційним тригером для пошуку саме системних підходів збереження історії для не повторення невідворотного.

У процесі пошукової діяльності у напрямку системної виховної роботи та узгодження потреби часу, зазначеної вище, із запитами здобувачів освіти навчального закладу, у якому навчаються на оптиків, програмістів, економістів та журналістів, а саме, Відокремленого структурного підрозділу «Оптико-механічний фаховий коледж Київського національного університету імені Тараса Шевченка», нами було виокремлено:

– події, про які ми хотіли б зберігати історичну пам'ять з метою недопущення повторення;

– види заходів, які, на наш погляд, краще дозволили б досягти поставленої мети;

– форму заходу, яка б, на нашу думку, оптимально сприяла засвоєнню здобувачами освіти досвіду попередніх поколінь, ціннісної суті подій, зручності та сучасності.

Так було прийнято до роботи та впроваджено (табл. 1).

Таблиця 1

№	**Параметри порівняння**	**Коледжна щорічна науково-практична конференція**	**Коледжний щорічний круглий стіл**	**Коледжний щорічний відкритий мікрофон**
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1	Історична подія	«Провідні держави світу у XX столітті», 04 грудня з нагоди відзначення Міжнародного Дня пам'яті жертв злочинів геноциду, вшануванню їхньої людської гідності і попередженню цих злочинів	«Люди, які створили XX століття», 21 листопада з нагоди відзначення Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій	"Що я вже сьогодні можу зробити для Коледжу, Києва, України" до річниці повномасштабного вторгнення (за для безпеки проводиться напередодні 24 лютого) в контексті історії повсякдення

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
2	Форма заходу	Онлайн, секції науково-практичної конференції: – Моя спеціальність у ХХ столітті: вчені та їх винаходи, монетизація винаходів; зміни як результат розвитку спеціальності тощо. – Що обирає людство: війна чи мир? (революції ХХ століття, епідемії/пандемії/винаходи, які вплинули на війну чи мир / міжнародні документи про війну і мир / заходи й події ХХ століття на підтримку миру чи війни тощо). – Геноцид в світі: геноцид у провідних державах світу, причини, наслідки, події, люди...	Офлайн, секції круглого столу: – Праведники народів світу – Відомі постаті ХХ століття. – Мізогінія ХХ століття та вплив жінок на розвиток цивілізації.	Змішаний формат, секції відкритого мікрофону: – Історія української незламності (проєкти вшанування Героїв України). – Проєкти та стартапи для розвитку Коледжу, міста, України. – Я наближаю перемогу (волонтерські проєкти).
3	Організатори	Викладачі	Науковий відділ студентського самоврядування	Актив студентського самоврядування
4	Модератори	Викладачі соціально-гуманітарних дисциплін	Голова наукового відділу студентського самоврядування	Голова Студентського самоврядування та викладачі дисципліни «Громадянська освіта»

Як зазначають В. Прокопчук та А. Гриценко «кризовий період у житті будь-якого суспільства завжди супроводжувався негативними явищами, у тому числі варварським ставленням до культурної спадщини – сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [1, с. 77]. Складно не погодитися із зазначеною думкою адже ми проживаємо не просто кризовий період, який затягнувся, а й на власні очі спостерігаємо варварське

ставлення до культурної спадщини українського народу, зокрема з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Яскравим прикладом можуть бути чисельні показові акції спалення україномовних книг на окупованих територіях. Вищезазначені заходи, які Коледж пропонує здобувачам освіти, надають можливість студентам дослідити вплив на розвиток людської цивілізації конкретних особистостей і мотивувати відстоювати свою позицію, свою національно-патріотичну правду. За умови щорічної участі з'являється можливість спостерігати за еволюцією поглядів здобувача освіти. У сукупності це надає можливість реалізації системного підходу і фактично реалізує ідею додаткового інструментарію для популяризації історії в Україні.

Л. Березівська зауважувала, що усвідомлення важливості досліджень з історії «як джерела відновлення історичної пам'яті у контексті декомунізації, дерусифікації, дерадянізації; ревізії історіографії, фактологічного очищення історико-освітнього знання від імперсько-російського спадку» впливає на розвиток молодого покоління [2, с. 4]. Студентські наукові конференції, круглі столи, науково-практичні семінари та відкриті мікрофони, які приурочені пам'ятним датам, дають площину для дискусії на проблемні теми і сприяють становленню свідомої національно-патріотичної особистості. Так, на прикладі наших щорічних заходів ми спостерігаємо не лише збільшення кількості бажаючих взяти участь (з до 20 виступаючих осіб в цілому на заході до понад 20 осіб на секційне засідання, а їх вже по три в кожному заході), а й якісні зміни, про які свідчать теми доповідей, що їх обирають студенти (від запропонованих науковим керівником у перший рік проведення заходу до «мені цікава для дослідження така тема… на четвертих щорічних заходах).

Впроваджені у навчальний процес щорічні заходи до пам'ятних дат фактично є якісним інструмент популяризації історії в Україні та становлення національно-патріотичної особистості здобувача освіти.

Література:

1. Прокопчук В., Гриценко А. Збереження пам'яток історії та культури в умовах війни: роль закладів загальної середньої освіти. *Консенсус*. 2024. № 2, С. 74–83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/105/105 (станом на 23.03.26).

2. Березівська Л. Д. Історія освіти як засіб збереження історичної пам'яті та утвердження української національної ідентичності у майбутніх педагогів. *Вісник НАПН України*. 2025, 7(1). С. 1–4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745298/1/548-Текст%20статті-1131-1-10-20250505.pdf (станом на 23.03.26).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-53

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ НА СУЧАСНИХ МУЗИЧНИХ ФЕСТИВАЛЯХ У ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Свинаренко Н. О.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та історії
Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Культурне співробітництво є важливим елементом становлення позитивних відносин з іншими державами у сучасному світі. Так, для Польщі та України, деякі спільні сторінки історії яких є непростими, саме музична культура може слугувати ефективною складовою налагодження міждержавних та міжлюдських контактів. Музичне мистецтво є сферою емоційною, інтернаціональною, зрозумілою людям різного віку та різних поглядів на життя. Також на фестивалях та музичних конкурсах через українську народну пісню пересічним полякам надається можливість краще зрозуміти східного сусіда, подолати існуючі у сучасному європейському медіапросторі етностереотипи. А українські музичні колективи при цьому мають можливість презентувати свою діяльність на міжнародному рівні. Масовість проведення міжнародних конкурсів української пісні у Польщі є свідченням стійкого інтересу людей різного віку до української культури, українських традицій та звичаїв.

Мета роботи: дослідити найбільші фестивалі української народної музики у Польщі та визначити місце фестивалів української культури в Польщі у становленні культурної українсько-польської співпраці від часу отримання Україною незалежності і до сьогодення.

З моменту отримання Україною незалежності і до наших днів проводилося багато різноманітних музичних фестивалів у Польщі, де лунали українські пісні. Найбільший щорічний лемківський етнографічний фестиваль «Лемківська Ватра» об'єднав лемків Польщі, України, Словаччини, Хорватії, Сербії, Канади, США та інших країн світу з 1982 р. в польському селі Ждиня [2, с.168]. Останнім часом «Лемківська ватра» підтримується не тільки представниками польської влади, громадськими організаціями українців та лемків в Польщі, а й Міністерства культури України. Окрім великого мистецького значення цей фестиваль має також значення просвітницьке. А у 2007 р.

у відкритті «Лемківської ватри» взяв участь Президент України Віктор Ющенко – це засвідчує значний суспільний інтерес до питання українсько-польського культурного співробітництва. Особливістю ювілейного XXX свята лемківської культури «Лемківська ватра – 2012» стало те, що він проходив за почесного патронату Президентів України та Польщі. Доброю традицією впродовж довгого часу залишається відзначення днів української культури в Польщі, що проводяться організаціями українців у Польщі в місцях компактного проживання українців та спрямовані на підтримку духовності та культури українців Польщі. У Вармінсько-Мазурському та Західнопоморському воєводствах щорічно проходять Дні української культури в Щецині, Венгожево, Гіжицьку, Ольштині та інших за активної підтримки місцевої влади та за наявності численої зацікавленої аудиторії слухачів. Серед подібних заходів у Вармінсько-Мазурському воєводстві найбільше людей збирають імпрези організовані під відкритим небом: «Ніч на Івана Купала» в Круклянках, «Зустрічі Пограниччя» в Глембоцьку та ін.

Зокрема, у липні 1999 р. у м. Родзьонка відбувся Перший міжнародний фестиваль дитячого фольклору, де юна тернополянка Олена Волович стала лауреатом премії загальнопольського фестивалю дитячої пісні ім. Генріха Моріса [2, с. 172]. У лютому 1998 р. у м.Каліш було проведено XX Всепольський фестиваль-конкурс учнівських колективів старовинної музики «Школа співу. Каліш-98» [2, с.170]. Для юних співаків це було важливо і відповідально. Зокрема, фольклорний ансамбль «Родовід» зі Львова, Львівський театр ім. Л. Курбаса та київський театр-студія «Будьмо!» були гостями Загальнопольського фестивалю національних меншин, що проходив у Тримісті. Тоді ж тривало і щорічне традиційне свято лемківської культури «Від Русаля до Яна», в с. Зиндранові, поблизу м. Дуклі. Для дитячтх колективів та для юних виконаців вони залишили найкращі враження.

У 2000 р. музичний фестиваль у Сопоті тривав три дні, впродовж яких на сцені «Лісової опери» виступили виконавці з України, Польщі, Словаччини та Канади [5, с. 3].Фестиваль української культури 2003 р. показав своїм глядачам та слухачам своєрідність звичаїв, обрядів, ремісництва, пісень, танців, мови й побуту українських гірських жителів Карпат (гуцулів, лемків, бойків і буковинців та ін.). Всі ці музичні конкурси є дуже різними: одні з них тільки для професіоналів, інші – для аматорів, танцювальних колективів, організаторів та виконавців музично-театральних дійств, виконавців релігійної музики та ін. Тобто, фестивалі української культури у Польщі не втратили своє значення для збереження культурної спадщини. Сьогодні найбільшим культурологічним заходом української тематики в Польщі та

у Центрально-Східній Європі є наймолодший фестиваль української культури в Польщі «Українська весна», що існує з 2008 р.

Від початку 2000-х рр. з'явилась нова форма проведення фестивалів в Україні та Польщі — Європейські Дні добросусідства на українсько-польському кордоні. Вперше це відбулося в 2004 р. під назвою «Транскордонний діалог польської та української культур». Протягом 2010–2012 рр. Дні добросусідства дали можливість показати сучасному європейському глядачу українські музично-мистецькі дійства, кулінарні пікніки з традиційною кухнею, ярмарки народних ремесел, майстер-класи, інтеграційні заходи для дітей та молоді та ін.

Фестиваль «Україна в центрі Любліна» — щорічне дійство, котре відбувається в Любліні з 2008 р. і уже стало традиційним. Ініціатором його проведення стади студенти та представники численої української меншини у Любліні, а також поляки, зацікавлені культурою України.

Фестиваль «Україна,VIVA!» у Вроцлаві, що проходить з 2000 р., є однією з найбільших мистецьких акцій, яка просуває українську культуру у Вроцлаві та Польщі [4, с. 210]. Головною метою цього та інших заходів є презентація традиційної української культури у різних мистецьких напрямках.

У червні 2025 р. у Більську, Білостоці, Гайнівці, Сім'ятичі, Нарві, Черемсі відбувся XXXIV Фестиваль української культури на Підляшші «Підляська осінь» [1, с.96]. Тоді ж відбувся і ювілейний концерт з нагоди 30-ліття Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок». «Підляська осінь» це своєрідний марафон української культури, подія, яка триває декілька днів.

7 червня 2025 р. у Підляському музеї народної культури у Васильковi коло Білостока відбувся фестиваль «Зелені свята в скансені». Серед виконавців був український дитячо-молодіжний гурт «Гілочка» з Черемхи. Вже три роки поспіль ансамблі Елі Томчук здобували нагороди на загальнопольському фестивалі у Казімежу над Віслою [3, с. 5]. У 2022 р. вона отримала найвищу і найважливішу нагородк – «Башту», отримав керований нею колектив «Родина» з Дуб'яжина [1, с. 4].

Гостями «Купала 2022» були ансамбль «Гілочка» (Черемха), «Добрина» (Білосток), «Ранок» (Більськ), «Родина» (Дуб'яжин). Прекрасно доповнювали концерти народного співу і показ танців танцювальної групи «Ранок»: «Польки з перетупом», «Весільної труйки», «Їхали козаченьки», «Притупи», «Полісянки», «Гопака», «Подоляночки» [1, с. 4].

Проведення міжнародних фестивалів дитячих фольклорних колективів національних меншин, щорічні відкриття сезону української культури в Срокові, Міжнародний фестиваль купальської ночі, а також показові концерти української пісні, Дитячий фестиваль української

культури в Ельблонзі сприяє популяризації української музичної культури у світі. Дні української культури у різних містах Польщі популяризують та просувають культуру українського народу серед поляків та європейців, підтримують та сприяють формуванню культурної ідентичності українців Польщі. Їх підтримка та проведення подібних заходівна постійній основі є свідченням виконання положень нормативно-правових актів щодо національних меншин на території обох держав.

Література:

1. Бо не гоже на Купайла сухому бути! *Над Бугом і Нарвою*, 2022. № 4. С. 4.

2. Босак Е.-Т.І. Національне самозбереження українців в контексті сучасного фестивального руху в Польщі. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія».* Вип. 1 (44), 2021. С. 169–178.

3. З організованого життя над Бугом і Нарвою. «Гілочка» на Зелених святах у скансені. *Над Бугом і Нарвою*, 2025. № 4. С. 5.

4. Романюк І., Пачос Ю. Фестивалі української культури в Польщі як елемент мистецької українсько-польської співпраці початку XXI ст. *Україна XX ст. Культура, ідеологія, політика* : зб. статей. 2014. Вип. 19. С. 206–213.

5. Савчук С. Фестиваль під знаком ювілею «Ранку». *Над Бугом і Нарвою*, 2025. № 6. С. 3.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-54

ІДЕНТИЧНІСТЬ У КАДРІ: УКРАЇНСЬКЕ КІНО XXI СТОЛІТТЯ

Сірук Н. М.
кандидат історичних наук, доцент,
викладач історії
Відокремлений структурний підрозділ «Волинський фаховий коледж
Національного університету харчових технологій»
м. Луцьк, Україна

Марківська Л. Л.
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу ліцензування та акредитації
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"»
Луцький інститут розвитку людини
м. Луцьк, Україна

Україна XXI століття стоїть перед новими викликами – остаточного утвердження державної самостійності та незалежності, ідентифікації національної серед світової спільноти. Ці ключові моменти нашого національного державотворення пов'язані не тільки політичними, економічними, суспільними аспектами, а й, першочергово, із особливостями культурної політики (як зовнішньої так і внутрішньої). В епоху діджиталізації та цифровізації зростає роль візуального сприйняття історичної минувшини та сучасності. Сьогодні для формування власного іміджу у світі Україна активно використовує ресурси національного кінематографа. Адже довготривале перебування нашої країни під окупацією різних держав та режимів, утвердило сприйняття України як частини московитської території з часів совєтської окупації та постсовєтського періоду.

Із початком сучасної московитсько-української війни український кінематограф починає працювати не як пропагандистська машина. У період 2014–2025 років на екрани виходять глибоко філософські з психологічною та національно-патріотичною складовою стрічки. Усі ці твори спонукають глядача до глибокого переосмислення багатьох сторін повсякдення, людського буття, неминучості історичних реалій (як наслідків історичних подій) та формування потужного національно-генетичного стержня.

Саме сьогодні перед Україною постало важливе завдання – творення нової ідентичності її громадян, оскільки це процес ототожнення себе з певним культурним надбанням і водночас відокремлення від «чужого». Наша держава успадковує культуру не лише власне українську, а й радянську, яка була штучно сформована засобами масової інформації і пропаганди. І саме кіно відігравало одну з найважливіших ролей в осмисленні процесів формування ідентичності. Кіно виступає не лише як інструмент соціалізації, а й осмислення власної національної самобутності та унікальності, що можна позначити як пошук свого «національного обличчя», тому на міжнародних фестивалях кіно є частиною презентації національної ідентичності. Це власний спосіб самореалізації, притаманний кожній нації, яка свою ідентичність виявляє на всіх рівнях – від побутового до політичного, а також і кінематографічному [1].

Часто виникає питання, чи потрібна країні культура, коли йде війна, і чуємо інколи думки, що культура не на часі. Проте влучно сказав відомий режисер та актор Ахтем Сеїтаблаєв, що «не вкладати гроші в культуру під час війни – це злочин» [2]. Культура – це частина ідентичності, важлива частина самосвідомості, яка дає людям відчуття приналежності. Гуманітарні знання і культурна компетентність розширюють світогляд і змінюють масштаб мислення, допомагають формувати цінності на рівні особистості, спільноти, суспільства, бізнесу і держави; краще розуміти, що відбувається навколо, більше і якісніше взаємодіяти один з одним.

Кіно є одним із способів культурної самоідентифікації, зокрема, можна сказати, що українське кіно змінює самоідентифікацію суспільства в час війни. Російська війна підштовхнула до більшого зацікавлення українським кіномистецтвом і, однозначно, простежується тенденція щодо зростання кількості глядачів саме українського кіно [2]. Адже за останні роки український кінематограф, без перебільшення, виріс, і Україні є що демонструвати як вітчизняному, так і зарубіжному глядачеві. Можна сказати, що ренесанс сучасного українського кіно відбувся, про це свідчать і глядачі, і чисельні добірки найкращих українських фільмів.

Ще у 2020 році Олександр Денисенко дуже влучно і правдиво сказав: «Не знімати фільми, які б підносили українську національну свідомість, – це все одно, що не давати нашим воякам набої» [2]. Цей вислів українського режисера був актуальний в той час і стає ще більш актуальним сьогодні, у час страшних подій в Україні. Чи не до останнього дня до повномасштабного вторгнення росії наше суспільство здебільшого не було готовим чинити опір російській пропаганді у кіно. Одні ігнорували, бо вважали це марною справою і дивилися «справжнє кіно», інші ж, з притаманним українцям «комплексом меншовартості»

або своєрідним плюралізмом по типу «яка різниця», не помічали пропаганди під виглядом «благих намірів» мистецтва кінематографії.

Початок XXI століття ознаменований появою нових жанрових ідей, поглядів на реалізацію різнотематичної кінопродукції. Українські режисери та сценаристи спробують свої сили у створенні не тільки класичного кінопродукту, як-от документальне та ігрове кіно, цікаве виключно на внутрішньому ринку, а й такого, який би міг бути конкурентоспроможним у Європі та світі. Українські фільми отримують популярність і схвальні відгуки глядачів і критиків на міжнародних кінофестивалях, престижні нагороди, які свідчать про зростання якісного рівня українського кінопродукту. В Україні започатковується проведення кінофестивалів, які стають можливістю для кінорежисерів поділитися своїми роботами, поспілкуватися із зарубіжними колегами, отримати матеріальну підтримку. На жаль, в цей період, Україна зіткнулася з російською агресією – як військовою, так і інформаційною. Це поставило гостре питання – створення патріотичного кіно, а також фільмів, які б освітлювали події на Донбасі і закарбували події Євромайдану [3].

Історичний жанр у кінематографі не є просто розвагою, а виступає потужним інструментом соціально-культурної комунікації, впливаючи на формування національної ідентичності та колективної пам'яті. Він допомагає виробити у власній свідомості серйозне ставлення до минулого, зануритися у контекст історичних епох через візуальну та наративну структуру фільму, створюючи унікальний діалог між минулим і сучасністю. Художні фільми історичного жанру можуть легко будувати саме ті мости між минулим і сучасністю. Надзвичайно популярними, особливо серед молоді, є такі фільми: «Довбуш» (історичний фільм про життя Олекси Довбуша, відомого карпатського ватажка), «Щедрик» (акцентує увагу на важливості збереження культури та національної ідентичності, яка стає формою опору), «Крути 1918», (присвячений битві на станції Крути, де молоді бійці боролися за незалежність України), «Ціна правди» (історична драма про британського журналіста, який розкрив правду про Голодомор), «Голод-33» (екранізація роману Василя Барки «Жовтий князь», яка показує жахи штучного голоду 1932-1933 років), «Поводир» (історична драма про американського хлопчика та українського сліпого музиканта, які подорожують Україною під час Голодомору), «Захар Беркут» (про боротьбу карпатських горців проти монгольської навали), «Чорний ворон» (фільм про боротьбу українських повстанців проти радянської влади у 1920-х роках), «Молитва за гетьмана Мазепу» (фільм незвичайний, складний, шоковий, покликаний не розважати, а провокувати болісні рефлексії над драматичними дилемами української нації) тощо.

Для вивчення реальних історичних подій України крізь призму кінематографа, тобто формування історичної та культурної ідентичності, важливими та пізнавальними є документальні проєкти з історії та культури продюсера Акіма Галімова «Скарби нації», «Реальна історія» (невеликі відео на важливі історичні теми, якими спекулює росія), «Назви своє ім'я» (документальний фільм режисера Сергія Буковського, що розповідає про людей, які вижили та оповідають про свій порятунок від неминучої загибелі під час Голокосту), «Золотий вересень. Хроніка Галичини 1939-1941 рр.» (документальний фільм розповідає про життя Галичини напередодні та в перші роки Другої світової війни) тощо [4].

Безперечно, українське кіно відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності в час війни, тому, незважаючи на складні часи, режисери продовжують створювати кінострічки, які висвітлюють історію, культуру та боротьбу українського народу. Спостерігаємо висвітлення теми війни та героїчних подій в історії України, що сприяє самоідентифікації українців як мужніх борців за свободу та незалежність. Як зазначив П. Іллєнко в одному із інтерв'ю, «кіно – це завжди не тільки мистецтво, а й ідеологія, тому що воно надзвичайно потужно впливає на свідомість глядача. Українське кіно, в тому числі кіно про війну, формує українську національну ідентичність. Важливо, щоб цих фільмів було багато, щоб вони апелювали до глядача, створювалися зрозумілою для нього кіномовою».

Варто аналізувати та обговорювати важливі питання, які порушені у фільмах «Кіборги» (про захисників Донецького аеропорту, які героїчно тримали оборону більше чотирьох місяців), «Снайпер. Білий ворон» (історія добровольця, який стає снайпером під час війни на Донбасі), «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас» (фільм про трагічні події в Іловайську, де українські військові потрапили в оточення), «Черкаси» (історія про екіпаж українського корабля, який опинився в облозі під час анексії Криму), «Мирний-21» (історія про українських військових, які захищали Луганський аеропорт під час війни на Донбасі), «Атлантида» (драма про майбутнє Донбасу після війни, жителі якого говорять українською мовою). Із патріотичних фільмів, що знімалися на основі значних історичних подій, або у художній манері оповідали про певний історичний період, слід виділити «Заборонений» (реж. Роман Бровко), «Таємний щоденник Симона Петлюри» (реж. Олесь Янчук), «Король Данило» (реж. Тарас Химич),, «Позивний «Бандерас» (реж. Заза Буадзе) тощо.

Таким чином, кіномистецтво України є важливим засобом збереження та розвитку культурної ідентичності. Воно поєднує минуле і сучасність, традиції та новаторство, локальне і глобальне. Через екран українці осмислюють свою історію, утверджують цінності та

презентують себе світові. У цьому контексті розвиток національного кінематографа є не лише культурним, а й стратегічним завданням держави та суспільства.

Література:

1. Конівіцька Т. Я., Бабій І. В. Мова кінематографа України як інструмент формування національної ідентичності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика.* Том 34 (73). № 3. 2023.

2. Конівіцька Т. Я. Онлайн-ресурси з кіномистецтва як складова вивчення української культури у закладах вищої освіти. *Проблеми освіти*. Випуск 2 (99), 2023. С. 44–59.

3. Єпик Д. В. Вплив українського кінематографу початку XXI ст. на формування національно-патріотичної свідомості молоді. *Кваліфікаційна робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра*. Спеціальність: 034 Культурологія. Суми, 2021. 60 с.

4. Конівіцька Т. Я. Формування національно-культурної ідентичності здобувачів вищої освіти крізь призму кіномистецтва. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. Випуск № 11 (29) 2024. С. 1236–1248.

5. Єпик Л., Єпик Д. Сучасне українське кіно як фактор формування національної свідомості. *Knowledge, Education*, Law, Management. 2020.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-55

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND IRELAND IN THE FIELD OF CULTURE

Churkina V. G.
Candidate of Art History,
Master of Management Research Institute for the Digitalization of Science of the Public Organization International Science Guild
Sligo, Ireland (Kharkiv, Ukraine)

In the 21st century, the issue of popularizing history goes beyond the academic sphere and becomes increasingly important in shaping public consciousness, national identity, and the international image of a state. Ukrainian history, given its complex historical trajectory and current political challenges, requires active representation in the public space both domestically and internationally. In this context, cultural cooperation with other countries, particularly Ireland, acquires special significance.

Ukraine and Ireland share a number of common historical features that create a solid foundation for mutual understanding and cooperation. Both countries experienced prolonged struggles for independence, were subjected to colonial policies, and made considerable efforts to preserve their national languages and cultural heritage. These historical parallels contribute to the formation of a shared discourse and open opportunities for meaningful cultural exchange [3, p. 45].

Contemporary Ukrainian-Irish cooperation is characterized by steady and progressive development, driven by similarities in historical experience, European integration processes, and the intensification of intercultural dialogue. At the same time, this topic remains insufficiently explored in both Ukrainian and international historiography, which determines the relevance of this research.

Certain aspects of Ukraine's interaction with Western European countries, including Ireland, are addressed in the works of Ukrainian scholars focusing on cultural diplomacy, public history, and intercultural communication. These studies examine mechanisms for shaping a country's international image, instruments of "soft power," and ways of integrating national historical narratives into the global information space [5, p. 112].

Among foreign, particularly Irish, scholars, significant attention has been paid to issues of national identity, historical memory, and public history. In particular, the collective volume Public History in Ireland: Difficult Histories (edited by L. Hannan and O. Purdue) explores approaches to interpreting complex historical topics in the public sphere and emphasizes the role of history in shaping public dialogue. Theoretical foundations for the study of nation-building processes are presented in the works of J. Hutchinson and A. D. Smith, whose concepts enable a comparative analysis of historical development in Ukraine and Ireland [3, p. 45].

Thus, modern historiography provides a theoretical basis for studying cultural interaction; however, the issue of Ukrainian-Irish cooperation in the field of history popularization remains fragmentary and requires further comprehensive analysis.

Particular attention should be paid to the developments following the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation. On February 25, 2022, the Irish government promptly lifted visa requirements for Ukrainian citizens, demonstrating strong political and humanitarian support. As a result, a significant number of Ukrainian refugees arrived in Ireland, where the Ukrainian community played a crucial role in their adaptation.

The Ukrainian diaspora in Ireland has become an important factor in promoting Ukrainian history and culture. Numerous volunteer and humanitarian initiatives were established, including charity centers such as "Palyanytsia," church-led support activities, and various community

organizations providing assistance to Ukraine and the Armed Forces of Ukraine.

Cultural and charitable events have also played a significant role. For instance, the Cork International Film Festival organized a special screening of the film "Donbas," with proceeds directed toward supporting Ukrainian filmmakers. Fundraising concerts, such as "A Night for Ukraine," were held, and during the Late Late Show, substantial funds were raised to support Ukraine.

Equally important were mass demonstrations of solidarity with Ukraine across Ireland, including rallies in Dublin, marches of unity in Cork, and public protests near diplomatic institutions. The participation of the Ukrainian community in St. Patrick's Day celebrations gained particular symbolic importance, integrating Ukrainian themes into Ireland's public cultural space. One of the key methods of popularizing history is cultural diplomacy, which is implemented through international cultural events. Festivals, exhibitions, film screenings, and concerts contribute to raising awareness about Ukraine's history and culture among foreign audiences and strengthening its international image [5, p. 112].

Another important tool is literary translation. Translating Ukrainian historical works, fiction, and memoirs into English enables the integration of Ukrainian historical narratives into the global cultural space. Conversely, translating Irish literature into Ukrainian fosters deeper understanding and comparative studies of historical experiences [2, p. 78].

Academic exchanges and cooperation between universities also play a crucial role. Joint research projects, conferences, and educational programs contribute to the development of historical studies and facilitate the exchange of knowledge in the field of public history. The involvement of students and young scholars in international programs is particularly important for shaping a new generation of researchers with a global perspective [1, p. 34].

In contemporary conditions, digital technologies have become an essential means of promoting history. Online platforms, social media, digital archives, and virtual museums provide access to historical knowledge for a wide audience. Ukrainian-Irish collaborative projects in this area may include the creation of multimedia resources, interactive maps, and documentary initiatives that highlight shared or parallel historical processes [6, p. 91].

Public history as a discipline plays a vital role in integrating historical knowledge into everyday life through museums, memorials, exhibitions, and public lectures. Ireland has developed considerable experience in representing historical memory in the public sphere, which may be valuable for Ukraine [8–10]. At the same time, Ukraine's experience in interpreting complex historical events is of interest to Irish society.

Art also serves as an important medium for the popularization of history. Theatre, cinema, literature, and visual arts can emotionally engage audiences and foster a deeper understanding of historical events. Joint Ukrainian-Irish cultural projects in the arts can contribute to the development of innovative forms of historical representation that combine academic rigor with creative interpretation.

In the context of current geopolitical challenges, the popularization of Ukrainian history also plays a role in ensuring information security. The dissemination of accurate historical knowledge in the international arena helps counter disinformation and contributes to forming an objective perception of Ukraine worldwide. Cooperation with Ireland, as a member of the European community, is an important factor in strengthening Ukraine's international position.

In conclusion, cultural cooperation between Ukraine and Ireland in the field of history popularization has acquired particular relevance and strategic importance in contemporary conditions. It is grounded not only in the shared historical experiences of both countries, but also in common values related to the struggle for national identity, the preservation of cultural heritage, and integration into the European space.

It has been established that the current stage of Ukrainian-Irish interaction is characterized by the intensification of cultural diplomacy, the development of public history, and the expansion of "soft power" instruments. These processes have gained particular momentum since 2022, when Ireland's humanitarian support contributed not only to the social adaptation of Ukrainians, but also to strengthening of intercultural dialogue.

It is demonstrated that the Ukrainian diaspora in Ireland plays a crucial role in promoting Ukrainian history, acting as a mediator between cultures, an initiator of cultural and charitable initiatives, and an active agent in shaping a positive international image of Ukraine.

The analysis of key instruments of cultural interaction shows that the most effective tools include cultural events, literary translation, academic exchanges, and the use of digital technologies and public history platforms. Their combination ensures a comprehensive impact on international audiences and facilitates the integration of Ukrainian historical narratives into the global context.

Particular emphasis is placed on the role of art as a universal means of communication, which not only informs but also emotionally engages audiences in the interpretation of historical events. Joint Ukrainian-Irish cultural projects create opportunities for developing innovative approaches to representing complex historical topics.

In the context of current geopolitical challenges, the popularization of history also performs the function of information security, counteracting

disinformation and contributing to the formation of an objective perception of Ukraine in the international arena.

Thus, the further development of Ukrainian-Irish cultural cooperation holds significant potential and requires a systematic approach, institutional support, and continued scholarly attention. This will contribute not only to strengthening bilateral relations, but also to enhancing the role of history as an important factor in shaping public consciousness and international cultural dialogue.

References:

1. Kasianov H. Ukraine 1991–2007: Essays on Modern History. Kyiv : Nash Chas, 2008. p. 34.
2. Nalyvaiko D. Theory of Literature and Comparative Studies. Kyiv : Kyiv-Mohyla Academy, 2006. p. 78.
3. Hutchinson J. Modern Nationalism. London : Fontana Press, 1994. p. 45.
4. Smith A. D. National Identity. Reno: University of Nevada Press, 1991.
5. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs, 2004. p. 91
6. Ashton P., Kean H. People and Their Pasts: Public History Today. London: Palgrave Macmillan, 2009.
7. Hannan L., Purdue O. (eds.). Public History in Ireland: Difficult Histories. London, 2021.
8. Ukrainian Crisis Centre in Ireland. URL: https://www.facebook.com/IamUkrainian.ie (date of application: 02/04/2026).
9. Irish Ukrainian Support Resources. URL: https://help-ukraine-ireland.notion.site (date of application: 01/04/2026).
10. ArmyInform. URL: https://armyinform.com.ua (date of application: 02/04/2026).

СЕКЦІЯ 5. ВМІННЯ ТА НАВИКИ УПРАВЛІННЯ ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-56

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2025 РР.) В ВОЄННО-НАУКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: УПРАВЛІНСЬКО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Вєдєнєєв Д. В.
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідного центру
дослідження війни, права та соціальних наук
Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

У 2022–2025 рр. дослідження перебігу (актуальної історичної спадщини) російсько-української війни носило міжвідомчий й політематичний характер. Зокрема, воно здійснювалося зусиллями наукових, науково-педагогічних, науково-аналітичних закладів (установ) і підрозділів системи Міністерства оборони (МО), Збройних Сил (ЗС) України, спільно із органами військового управління МО та ЗС України.

Відповідні дослідження велися науковцями МО та ЗС України у взаємодії із цивільним сектором національної науки і освіти [про особливості розвитку історіографії проблеми див. докладніше: 1–2]. Принагідно зауважимо, що студіювання значного грона аспектів повномасштабної війни цивільними науковими колективами перейшло на рівень довгострокових науково-дослідних проєктів. Як приклад наведемо інтегрований проєкт наукових видань, документальних досліджень та наукових заходів «Війна. Документи. Свідчення» Інституту історії НАН України [3], наукознавчо-історіографічну тему НДІ українознавства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Сучасна українська мілітарна література: типологія, проблематика, жанри, впровадження в навчальний процес» тощо [4].

Поряд із розробкою провідних наукових напрямів воєнно-теоретичного й військово-прикладного осмислення згаданої проблеми, розвивалася *науково-організаційна інфраструктура воєнно-історичного дослідження російсько-української війни в МО та ЗС України,*

котра нині включає такі основні науково-організаційні та дослідницькі ланки:

– *Департамент військової освіти і науки* як самостійний структурний підрозділ апарату МО України, котрий, зокрема, визначає засади державної політики з питань військової освіти і науки, пріоритетні напрями розвитку наукової та науково-технічної діяльності у сфері оборони;

–*Центральне управління військової освіти і науки* Генерального штабу (ГШ) ЗС України, з-поміж науково-організаційних функцій якого наявна координаційно-експертна робота у галузі воєнної-історії;

– *Науково-дослідне управління воєнно-історичних досліджень і стратегічного аналізу* Центрального науково-дослідного інституту ЗС України (котре успадкувало частину наукового потенціалу Центру досліджень воєнної історії ЗС України, який існував у 2022–2023 рр. з вивчення історії російсько-української війни);

– *Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України*, у структурі якого діє відділ супроводження заходів внутрішньої комунікації (тобто морально-психологічного забезпечення військ) здійснює вивчення й використання історичного досвіду внутрішніх комунікацій;

– *Навчально-науковий інститут (ННІ) воєнної історії, права та соціальних наук* Національного університету оборони України (НУОУ). На виконання директиви Міністра оборони України та Головнокомандувача Збройних Сил України від 18 червня 2025 р. № Д-321/82/дск навчально-науковий інститут воєнної історії з серпня 2025 р. реорганізовано в навчально-науковий інститут воєнної історії, права та соціальних наук. В його структурі створено *науково-дослідний центр (НДЦ) дослідження війни, права та соціальних наук.* Згаданий НДЦ має воєнно-історичний підрозділ – науково-дослідний відділ дослідження та документування війни) [5].

Властиво, що особлива науково-організаційна й методологічна місія у справі творення комплексного воєнно-історичного дослідження повномасштабної війни припадає на згаданий науково-дослідний центр дослідження війни, права та соціальних наук, що задіяний у:

– створенні офіційної історії війни, визначенні національного канону інтерпретації війни;

– удосконаленні системи підготовки військових кадрів;

– організації взаємодії між науковими установами, навчальними закладами, музеями, архівами, масмедіа, громадськими діячами щодо популяризації воєнної історії України, її інтеграції у світовий інформаційний простір;

– взаємодії з науковими установами Національної академії наук України, провідними вищими навчальними закладами України та інших держав у реалізації воєнно-історичних наукових проєктів;

– забезпеченні належного рівня професіоналізму фахівців з організації і проведення воєнно-історичної роботи, створенні дієвої системи їх підготовки та підвищення кваліфікації, розвитку вітчизняної школи воєнних істориків;

– впровадженні сучасних технологій, створенні воєнно-історичних сайтів (форумів, чатів, тощо) українською та іншими мовами і наповненні їх привабливим воєнно-історичним контентом.

Крім того, до складу ННІ воєнної історії, права та соціальних наук входять профільні підрозділи, котрі активно провадять воєнно-історичні дослідження з проблематики російсько-української війни: *кафедра історії війн та воєнного мистецтва*; *кафедра воєнної історії України.*

До 2024 р. в НУОУ розробили освітньо-професійну програму «Воєнна історія» другого (магістерського) рівня вищої освіти (спеціальність 254 – забезпечення військ (сил), спеціалізація – організація воєнно-історичної роботи у військах (силах). За своїми військово-професійними компетентностями випускники мають утворили науково-організаційний «каркас» військово-історичної роботи у ЗС України (від рівня бригади і вище), бути здатні досліджувати воєнно-історичний досвід, прогнозувати подальший розвиток військової справи на підставі результатів воєнно-історичних досліджень, впроваджувати воєнно-історичний досвід у освітній процес військових навчальних закладів [6]. Крім того, зазначений ННІ НУОУ веде підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів воєнно-історичної роботи – докторів філософії та докторів наук;

Кафедра історії інституту психологічної підтримки персоналу Національної академії сухопутних військ (НА СВ) імені гетьмана Петра Сагайдачного, яка веде наукові дослідження в інтересах забезпечення освітнього процесу з актуальних проблем воєнної історії й вітчизняного війська). У структурі Академії у грудні 2022 – листопаді 2025 р. Існувала кафедра воєнної історії факультету бойового застосування військ (з грудня 2025 р. її функції та дослідницькі напрямки передані згаданій кафедрі історії) [див. докладніше: 7]. Працює також лабораторія (військово-історичних досліджень) Наукового центру Сухопутних військ НА СВ.

Воєнно-історична тематика активно розроблялася персоналом інших вищих військових навчальних закладів, органів військового управління тощо. Тематика застосування військових частин (підрозділів) військових формувань України систематично висвітлювалися

на шпальтах фахових видань «Воєнно-історичний вісник» (НУОУ) та «Військово-науковий вісник» (НА СВ), інших воєнно-наукових періодичних видань, у матеріалах публічних наукових заходів.

Серед подібних продуктивних наукових форумів, які стали щорічними, варто згадати Міжнародну науково-практичну конференцію «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (НУОУ); Міжнародну наукову конференцію «Зброярня: історія розвитку озброєння та військової техніки» (НАСВ); Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності (за досвідом забезпечення національної безпеки складовими сектору безпеки і оборони у російсько-українській війні)» (НАСВ); Міжнародну наукову конференцію «Сучасна війна: гуманітарний аспект» (Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба) тощо.

Література:

1. Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри : наукова монографія. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. 332 с.

2.Сегеда С. П., Вєдєнєєв Д. В., Левченко С. М. Формування воєнно-наукової історіографії повномасштабної російсько-української війни. *Війна Росії проти України (лютий 2014 – лютий 2024 рр.). Стратегії репрезентації* : монографія. Київ : Енциклопедичне видавництво, 2024. С.20–26.

3. Війна. Документи. Свідчення: проєкти. URL: http://resource.history.org.ua/project/0000057

4. Тема 25БП079-02 «Сучасна українська мілітарна література: типологія, проблематика, жанри, впровадження в навчальний процес». https://ndiu.knu.ua/naukova-diialnist/naukovi-proiekty/naukovi-proiekty-2025 2027/suchasna-ukrainska-militarna-literatura

5. Науково-дослідний центр дослідження війни, права та соціальних наук. URL: https://nuou.org.ua/u/stru/insti/gi/nnivi-ndcvi.html

6.Освітньо-професійна програма «Воєнна історія» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Проект. К.: НУ оборони України, 2024. 20 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/project_onp_vi_254_2024_1.pdf

7.Вєдєнєєв Д. В. Викладання історії військової техніки майбутнім офіцерам: позитивний досвід львівських колег. *Воєнно-історичний вісник.* 2026. № 1. С. 115–118.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-57

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗДО

Волік Н. М.
доктор філософії, старший викладач кафедри
дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР»
м. Дніпро, Україна

У сучасній парадигмі національної освіти постать вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) трансформується: він перестає бути лише транслятором знань, стаючи фахівцем, який володіє навичками та вміннями управління історичною спадщиною. Це стратегічне завдання передбачає здатність педагога професійно відбирати, інтерпретувати та інтегрувати автентичні культурні коди в актуальний освітній простір.Українська народна іграшка у цьому контексті є ідеальним інструментом. Вона виступає як концентрований досвід поколінь, символ тяглості історичної пам'яті та засіб трансляції національних смислів. Вміння ефективно управляти цією спадщиною дозволяє вихователю здійснювати «м'яку» деколонізацію дитинства, утверджуючи українську ідентичність через ігрову діяльність. Розглянемо основні професійні вектори в контексті питання, що розглядається.

Перш за все, для фахового управління спадщиною вихователь має чітко диференціювати види народної іграшки за їхніми морфологічними та регіональними ознаками:

1. **Керамічна іграшка** (глиняний свищик). Зазвичай це невелика порожниста фігурка (5–12 см), що має форму птаха (зозуля, півень) або тварини (коник, баранець, олень). Поверхня може бути глазурованою (полив'яною) або теракотовою (без покриття). Має характерні ліпні деталі (ріжки, гребінці) розташовані у хвості тварини або птаха та ігрові отвори для зміни висоти звуку. Відомі центри виготовлення – Опішня та Косів. Ангобний розпис (кольоровою глиною) у вигляді рисок, крапок, спіралей або підполив'яний розпис (характерний для Косова – зелений, жовтий, коричневий кольори на білому тлі).

2. **Яворівська дерев'яна забавка:** Рухливі конструкції, виготовлені з дерева. Виготовляється з осики або липи (дерево, що «співає»). Це рухливі конструкції: візочки, коники на коліщатках, пташки, що махають крилами («гуркалки»). Тонкі дерев'яні планки, з'єднані маленькими гвіздками або рухомими осями. Головним елементом є автентичний розпис «вербівка» – поєднання жовтого тла з

червоно-зеленими мазками (яскраве жовте тло, на якому зеленими та червоними мазками зображено стилізовані гілочки верби, квіти та цятки). Деркачі мають зубчасте коліщатко, яке при обертанні створює характерний тріск.

3. **Вузлова лялька** (мотанка): архаїчна текстильна фігурка без обличчя (замість нього – сакральний хрест). Текстильна фігурка, що має чітку тричастинну будову (голова, тулуб, руки), але позбавлена рис обличчя. Вона стійка (на основі кукурудзяного качана чи палички) або м'яка. Має тричастинну будову та втілює традиційний жіночий стрій. Голова формується з клаптика тканини, всередину якого кладуть кужіль (вовну), ганчір'я або суху траву. В процесі управління історичною спадщиною вихователь має оперувати перевіреними науковими фактами. Термін «мотанка» є новотвором кінця XX – початку XXI століття, який швидко став маркетинговим та культурним міфом. В етнографічних джерелах (наприклад, у того ж Маркевича чи Чубинського) таку іграшку називали «кукла», «лялька», «вузлова лялька» або «лялька з намотуваним обличчям» [4, с. 17; 5, с. 114].

4. **Екологічна іграшка** (солома, рогоза): ажурні золотаві фігурки, створені методом специфічного плетіння. Легкі, золотаві фігурки коників, оленів, ляльок або «павуків». Вони виглядають дуже ажурно та графічно. Використовуються різні типи плетива («зубатка», «плетінка», «спіральне»). Окремі пучки соломи туго перев'язуються ниткою в місцях шиї, тулуба та ніг, формуючи силует. Очі з насіння, гриви з розщепленої соломи, оздоблення кольоровими нитками.

5. **Мотрійка:** точена з дерева фігурка обтічної форми, що рознімається. Вертикальна фігурка, всередині якої знаходяться аналогічні фігурки меншого розміру. Точена з липи або берези, ідеально відшліфована. На відміну від закордонних аналогів, українська мотрійка часто зображує дівчину в українському вбранні (з коралями, у віночку) або персонажів українських казок («Котигорошко», «Пан Коцький»). Переважають червоний, чорний та білий кольори, що імітують традиційну вишивку.

Важливою навичкою сучасного вихователя є вміння розвінчувати імперські міфи. Традиційна розбірна іграшка, відома нам як мотрійка, довгий час помилково сприймалася як виключно російський атрибут через агресивну культурну політику СРСР. Насправді, ідея вкладених одна в одну фігурок має східне коріння (японська іграшка *Фукуро-кудзю* – один із семи богів щастя). На українських теренах ця форма побутувала здавна, набуваючи автентичних рис: розпису в стилі українського бароко, зображення дівчат у вінках та вишитих строях тощо [4, с. 15–28]. Повернення ж назви «мотрійка» (від українського імені Мотря) замість російського «матрьошка» є актом утвердження української мовної ідентичності в історичній ономастиці.

Ефективною формою управління спадщиною в дитячому садку є створення *міні-музею.* На відміну від класичних музейних установ, простір ЗДО має базуватися на принципі «руками торкатись дозволено», що забезпечує сенсорне проживання історії, що відбувається у межах музейної педагогіки [1, с. 398–399], коли вихователь реалізує ціннісні аспекти імплементації культурної спадщини.

Важливий напрямок професійної компетентності вихователя полягає у вмінні синхронізувати освітній процес із природним та обрядовим циклом українців. Народна іграшка в цьому контексті виступає містком між дитиною та традиційним святом. Розглянемо основні цикли свят в ЗДО та роль іграшки в їх змістовому наповненні та організації :

1. **Різдвяний цикл:** традиційні солом'яні конструкції («павуки»), що символізують світобудову та гармонію. Вихователь залучає дітей до споглядання за рухом «павука» від потоків повітря, що є формою природної медитації та релаксації. Виготовлення простих солом'яних зірок чи ангелів формує відчуття причетності до творення різдвяного простору.
2. **Стрітення та початок весни:** «Жайворонки» з тіста. Обрядове печиво у формі пташок, яке сприймалося дітьми як їстівна іграшка для «закликання» весни. Проведення інтегрованих занять із ліплення, де дитина власноруч створює пластичний образ птаха, вивчаючи при цьому веснянки та народні прикмети.
3. **Великдень:** у цей період вихователь-фахівець актуалізує писанку не лише як символ Воскресіння, а як об'єкт активної гри. Організація традиційних ігор – «Навбитки» (цокання писанками), «Котилася писанка» (з гірки або жолоба), «Знайди крашанку» [2, с. 55; 5, с. 67]. У межах великоднього циклу вихователь актуалізує не лише писанкарство, а й традицію дарування керамічних свищиків (півників, баранців), які історично були невід'ємною частиною весняних гулянь та ярмарків [4, с. 103]. Використання таких іграшок у ЗДО дозволяє відтворити атмосферу українського свята як цілісного культурного явища, де кожен предмет мав глибоке символічне значення. Управління спадщиною через методику етнодизайну [3, с. 316] дозволяє вихователю використовувати народну іграшку як засіб психологічної реабілітації дошкільників.
4. **Зелені свята:** трав'яні ляльки та іграшки з рогози. Використання свіжих пахучих трав для створення тимчасових забавок (ляльки з трави, коники з кукурудзяного листя). Екологічні прогулянки-експедиції, під час яких вихователь навчає дітей бачити іграшку в кожній природній формі, виховуючи ощадливе ставлення до довкілля.
5. **Осінні ярмарки:** глиняний та сирний зооморфний світ. Презентація керамічного розмаїття (баранці, бички, коники) як символів добробуту та врожаю. Сюжетно-рольові ігри «На ярмарку», де діти

вчаться комунікувати, використовуючи народну іграшку як об'єкт обміну чи дарування.

Таким чином, вихователь, як менеджер спадщини, даючи іграшку в руки дитині, створює навколо неї цілий культурний контекст. Це допомагає дітям не тільки зрозуміти логіку календарного року, а й відчути себе частиною великої традиції. Такий підхід замінює штучні «свята» (наприклад, Геловін або інші запозичені комерційні бренди) на глибинні, емоційно наповнені українські обряди.

Імплементація української народної іграшки в освітній процес ЗДО – це сучасний метод управління історичною спадщиною. Вихователь, який володіє цим інструментарієм, здатен сформувати у дитини стійку національну ідентичність, мовну чистоту та емоційну стійкість. Народна іграшка в руках професіонала стає фундаментом патріотизму та головним ресурсом деколонізації освітнього простору України.

Література:

1. Бєленька Г. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 396–400.

2. Герус Л. Українська народна іграшка. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. 264 с.

3. *Етнодизайн у контексті відродження української національної ідентичності та європейської інтеграції* : зб. наук. праць. Кн. 1. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. 371 с.

4. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна система. Функціональні особливості : монографія. Київ : АртЕк, 1999. 255 с.

5. Оверчук О. Фольклористичний дискурс наукової діяльності павла чубинського (До 185-річчя з дня народження вченого). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2024. № (1(35). С. 66–70. URL: https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.11

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-58

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У М. КАМ'ЯНСЬКЕ

Кошак А. В.,
студент
Відокремлений структурний підрозділ фахового коледжу
харчових технологій та підприємництва
Дніпровського державного технічного університету
м. Кам'янське, Україна
Науковий керівник: **Прасол Л. В.**
викладач вищої категорії
м. Кам'янське, Україна

12.03.2021 року був прийнятий Указ Президента України про «Національну молодіжну стратегію до 2030 року» де зазначено, «успішна самореалізація та розвиток молоді в Україні залежать від узгодженості дій багатьох зацікавлених сторін» [1, с.18]. Як відмічала О. Каретна «важливу роль у вирішенні молодіжних проблем має відіграти суспільство та держава» [2, с. 232]. З цією метою в регіоні активізувалася робота із молоддю в територіальних громадах. У межах такої діяльності студентами Відокремленого структурного підрозділу фахового коледжу харчових технологій та підприємництва Дніпровського державного технічного університету був започаткований проєкт «Розвиток туризму у місті Кам'янському». Ціллю проєкту є привернення уваги до історичної пам'ятки Свято-Миколаївського храму с. Тритузне.

Про походження села Тритузне, заснованого у 1740 р. є переказ, згідно якого «бувалий запорізький козак, відставний військовий старшина Данило Семененко на прізвисько Тритуз заснував зимівник, навколо якого з часом оселилися інші козаки і селяни. Таке прізвисько він отримав тому, що, маючи трьох синів, говорив людям: "сини у мене як три тузи!"» [3, с. 57]. Однак це, ймовірно, пов'язано не лише з гордістю за синів, а й з іншим значенням слова «тузи». У ті часи так називали невеликі легкі шлюпки – човни-плоскодонки, які використовувалися на переправах через річки та озера ще за часів Київської Русі. Такі човни мешканці міста могли бачити ще на початку 60-х років ХХ ст. на човновому перевозі через Дніпро поблизу колишнього Тритузного. Цілком імовірно, що в цьому місці ще за часів Запорізької Січі існував човновий перевіз і діяла одна з козацьких «водних вартових на човнах», прикрашених трьома тузами.

Чому саме три човни-тузи використовувалися на цьому перевозі? Така мінімальна кількість давала змогу в будь-який момент мати принаймні один човен на кожному березі. Це було особливо важливо в екстремальних ситуаціях – наприклад, коли потрібно було терміново переправити гінців або кур'єрів. У зв'язку з цим Д. Яворницький зазначав: «пошту і кур'єрів було наказано доставляти з місця на місце терміново і без зупинок» [5, с. 107–110]. Можна припустити, що сини були майстрами своєї справи – ремесла, важливого для місцевих жителів. У переносному значенні вони могли вважатися «трьома тузами», тобто людьми, які добре проявили себе у важливій для мешканців і гостей Запорізького краю сфері діяльності. Саме так, імовірно, і виникла назва села Тритузне [3, с. 15]. Село було заможним і швидко розросталося. У 1784 році на сільських зборах було вирішено клопотати перед архієпископом про будівництво храму. Звертаючись із проханням про благословення, селяни писали у своєму листі:

«Слобода наша Тритузнова населена бывшихъ запорожськихъ месть людьми, въ коей ныне имъется приходскихъ дворовъ 107; ….для того вашего преосвященства нижайше просим – о дозволеніи въ показанной нашей слободъ Тритузновой вновь Николаевскую церковь заложить» [8].

Перед початком будівництва храму на слобідській раді було обрано представників – поважних людей села, на яких поклали всі роботи з його спорудження. Згодом було відміряно й виділено 120 десятин землі для майбутньої церкви, а також заготовлено 180 колод для зведення стін. 18 вересня 1787 р. видано благословенну грамоту на закладення і будівництво церкви. Храм було зведено місцевими майстрами всього за два роки. Незадовго до освячення його прикрасили іконостасом, розписали стіни та підготували все необхідне для богослужіння [5, с. 27]. 23 жовтня 1787 р. Свято-Миколаївський храм було урочисто освячено.

На жаль храм згорів, тритузняни вирішили зібрати кошти і на намоленому місці у 1820 р. спорудили кам'яний храм. Цеглу привозили баржами з Київщини, розвантажували всією громадою, будували на міцному розчині, замішаному на жовтках курячих яєць, які збирали з усіх дворів [8]. Подальших документальних свідчень про будівництво храму на цьому місці не зберіглося. Церкву, яка дійшла донині, датують приблизно 1910–1913 рр. [8]. На кожній стіні видно так звані «мальтійські» хрести, які в козацькій культурі є символом військової доблесті, духовності та зв'язку з європейською лицарською традицією. Саме тому церкву почали називати «Козацькою» (див. рис. 1–2).

Рис. 1–2. Свято Миколаївський храм ПЦУ (с. Тритузне) м. Кам'янського Дніпропетровської області

В радянські часи було повністю знищено не лише саме с. Тритузне, а й усю документацію про нього. Не збереглося нічого – лише окремі документи, дотичні до його історії. Існують також непідтверджені дані про те, що Тритузне було єдиним селом в окрузі, яке відмовилося створювати колгосп, а також, що в селі діяв осередок ОУН. У зв'язку з цим можна припустити, що репресії щодо мешканців села були особливо жорстокими. За часів СРСР храм також зазнав значних руйнувань, проте продовжував діяти. На дерев'яному іконостасі налічувалося 23 ікони, серед яких особливо вирізнялася ікона великомученика Димитрія у срібній ризі. Церква мала цінні книги та необхідні культові предмети, але вони не збереглися. У 1923–1925 рр. більшовики вилучили церковні цінності. У парафії катастрофічно бракувало коштів для належного утримання й ремонту будівлі, тому храм поступово занепадав. У 1925 році також було відібрано дім священника для потреб міськкомунгоспу. Перше закриття храму відбулося у 1934 р. Привід був формальний – недостатня кількість парафіян.

Перед війною, за спогадами старожилів, у приміщенні храму розміщувалися суд, клуб і гараж; для заїзду машин навіть було вибито ворота й споруджено естакаду. Під час окупації України нацистською Німеччиною у 1941–1943 рр. у храмі знову відправляли богослужіння. У 1946 р. на родючих землях села було вирішено збудувати Придніпровський хімічний завод, що спеціалізувався на переробці уранової руди (за переказами старожилів, це пов'язували з нібито наказом Л. Берії, як кара за непокору села). За свідченнями місцевих жителів радіоактивну пульпу (відходи) зливали просто на землю, і вона нерідко досягала городів. У таких умовах проживання в селі стало неможливим, і мешканці почали поступово виїжджати. У той час храм ще залишався відкритим, однак у 1963 р. його знову було закрито.

Потім багато років тут був склад Придніпровського хімічного заводу, який, охоронявся солдатами. Величезний вівтар поділили стінами. Особливої руйнації святиня зазнала у 1980-х роках, коли тут встановили верстаки невідомого призначення – їх запихали через діри в стінах, повибивали вікна, а дощі заливали будівлю через проріхи в даху. Розповідають, що кілька разів церкву намагалися стерти з лиця землі: обв'язану цегляну башту тягнули тракторами, та ні троси, ні техніка не витримували. Запрошені піротехніки переконали, що вибухівка разом із церквою знищить пів заводу.

На початку 2000-х років будівлю було передано вірянам Української православної церкви Київського патріархату. Зараз вона належить до ПЦУ. Храм має тривалу історію та був свідком багатьох подій, що впливали на його стан. Наразі тривають роботи з реставрації святині. Відреставрована дзвіниця, на черзі – основний поверх. Реставрація здійснюється переважно за кошти парафіян та меценатів. Другою частиною молодіжного проєкту передбачалась можливість відкриття закладу харчування, стилізованого під козацьку добу. Метою реалізації цієї частини проєкту було відкриття поблизу церкви кафе для туристів. Майбутній заклад мав бути розрахований на 20 посадкових місць. Оформлення приміщення планується в історичному стилі. Меню розробляли на основі місцевих автентичних рецептів, якими користувалися в селах Тритузне та Карнаухівка.

Наше дослідження мало на меті ознайомлення суспільства із соціальним проєктом, який сприятиме підвищенню туристичної привабливості регіону, поєднанню уваги до архітектурних пам'яток із покращенням логістики та створенням нових робочих місць на основі історичних досліджень, інтегрованих у бізнес-проєкт. На жаль, у воєнний період багато проєктів довелося відкласти до настання мирних часів.

Література:

1. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 р. : Указ Президента України № 94/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 7, № 9. С. 18, ст. 344, ст. 268.

2. Каретна О. Роль молоді в процесі соціально-економічної трансформації України. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 45. С. 229–235.

3. Кам'янське та його околиці середини XVIII – початку XX ст.: топонімічний словник. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2010. 108 с.

4. Гетьман О., Шаповал В. Економіка підприємства : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 488 с.

5. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 1. К. : Наукова думка, 1990. 596 с.

6. Машуков В. Фотоколекція. *Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького*. Дніпро. (архівний матеріал).
7. Буланова Н. Походження назв сіл Дніпропетровської області. *Кам'янська міська бібліотека*. http://lib.dndz
8. Facebook-сторінка Свято-Миколаївського храму. URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=100069434852377
9. PRO-CAPITAL. Інвестиційні матеріали. https://www.invest.pro-capital.ua/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-59

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ДЛЯ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ПРИАЗОВ'Я В ЗОНІ КОНФЛІКТУ

Мацука В. М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет
м. Київ, україна

Історична та культурна спадщина Приазов'я складається зі значної кількості пам'яток архітектури, музеїв, етнографічних колекцій греків Приазовського краю, релігійних споруд і церков. Ці об'єкти є важливими не лише для локальної ідентичності, а й для національної культурної пам'яті України. З початком повномасштабної війни Російської Федерації проти України низка об'єктів у цьому регіоні зазнала руйнувань, пошкоджень або перебуває під ризиком втрати. Надзвичайно важливим стає застосування концепції ризик-менеджменту культурної спадщини, який дозволяє системно оцінювати загрози, планувати заходи захисту і реагування, а також документувати стан пам'яток для їхнього майбутнього відновлення.

Ризик-менеджмент у сфері культурної спадщини – це систематичний процес ідентифікації загроз, оцінки ймовірності їхнього настання та розробки заходів для збереження об'єктів. Він включає визначення критично важливих ресурсів, аналіз потенційних фізичних та соціальних ризиків, планування заходів профілактики та відновлення, а також контроль ефективності цих заходів [2].

У даному дослідженні розглянуто основні загрози та проаналізовано конкретні випадки пошкодження об'єктів культурної спадщини Приазовського регіону.

Одним з найпомітніших прикладів є Драматичний театр у Маріуполі, збудований у XX сторіччі, що вважався значущим центром культурного життя міста. Під час облоги Маріуполя навесні 2022 року його зруйнували внаслідок авіаудару, коли в будівлі переховувалися цивільні люди. Цей випадок отримав широкий міжнародний розголос як приклад руйнування культурного об'єкта з тяжкими людськими наслідками.

Пошкодженням зазнало й Kuindzhi Art Museum – маріупольський музей, присвячений видатному художнику Архи́пу Куїнджі. Під час активних бойових дій частина колекції була пошкоджена, хоча великі твори вдалося захистити.

Інші історичні будівлі Маріуполя, включно з адміністративними та культурними спорудами, також зазнали пошкоджень внаслідок артилерійських обстрілів.

У селі Сартана діяв Музей історії і етнографії греків Приазовського краю, що мав одну з найповніших колекцій документів, предметів побуту та артефактів греко-української спільноти. Під час окупації приміщення музею зазнало змін у експозиційній політиці та часткової реконфігурації, що викликало занепокоєння щодо автентичності представлення історії [1].

У самому Маріуполі етнографічні експозиції та приватні колекції також опинилися під ризиком мародерства та втрати, що підтверджується численними повідомленнями громадських активістів та журналістів у період бойових дій.

Великі релігійні пам'ятки по всій Україні зазнали руйнувань чи пошкоджень під час бойових дій, серед яких і церкви, що мали історичну цінність. У Маріуполі та навколишніх громадах повідомляли про пошкодження культових споруд різних конфесій внаслідок обстрілів [6].

Особливо важливими були загрози для грецьких церков, що втілювали традиційну локальну архітектуру та культурну самобутність громади.

У умовах активних бойових дій доступ до деяких об'єктів ускладнений або неможливий. Тому сучасні підходи до моніторингу передбачають застосування супутникових знімків, безпілотних літальних апаратів (дронів) та геопросторового аналізу для відстеження стану пам'яток. Такі технології дозволяють фіксувати пошкодження, документувати зміни та забезпечувати дані для майбутньої реконструкції.

Цифрове архівування музейних колекцій, включно з фотографіями, каталогами, 3D-скануванням, є критичним для збереження інформації про експонати навіть у випадку їхньої фізичної втрати [5].

Управління ризиками передбачає оцінку культурної цінності і вразливості об'єктів, що дозволяє визначити пріоритети у захисних

заходах. Наприклад, у маріупольських музеях частину колекцій евакуйовано або переведено до профільних фондів ще до початку інтенсивних бойових дій [4].

Місцеві громади часто є першими, хто реагує на загрози щодо культурних об'єктів – здійснюють охорону, документування чи передачу інформації волонтерам і фахівцям. У багатьох випадках такі ініціативи дозволили запобігти мародерству й безповоротній втраті предметів [3].

UNESCO, ICOMOS та інші міжнародні організації розробили рекомендації щодо збереження культурної спадщини в умовах конфліктів, зокрема покрокові алгоритми оцінки ризиків, протокол документування та плани надзвичайного реагування [6].

Ризик-менеджмент культурної спадщини Приазов'я – це невід'ємна складова захисту національної пам'яті в умовах війни. Конкретні випадки, як знищення Драматичного театру в Маріуполі, пошкодження Kuindzhi Art Museum, ризики для музеїв греків Приазов'я та ризики для сакральних споруд, свідчать про необхідність системного підходу до оцінювання і мінімізації загроз [7; 8].

Поєднання сучасних цифрових технологій моніторингу, класифікації пам'яток, залучення громад і міжнародної співпраці створює базу для ефективного ризик-менеджменту, що дозволяє не лише фіксувати пошкодження, а й планувати відновлення культурної спадщини після деокупації.

Література:

1. Збереження ідентичності під вогнем: історія греків Північного Приазов'я URL: https://english.nv.ua/life/reviving-identity-north-azovian-greeks-fight-to-preserve-their-language-and-culture-amid-war-50554345.html (дата звернення: 27.03.2026).

2. Лаврентьєва В. О., Мацука В. М. Збереження культурної спадщини в умовах сучасних викликів. Перспективи розвитку територій: теорія і практика. поствоєнне відновлення: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Харків, 14–15 листопада 2024 р. / Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Рада молодих вчених при Харківській обласній військовій адміністрації, Varna free university «Chernorizets hrabar», Slovak technical university in Bratislava, Częstochowa university of technology, Одеський національний економічний університет. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 198–200. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23799/1/Zbirnik%20tez%202024%20rik%202003.pdf#page=198 (дата звернення: 27.03.2026).

3. Мацука В. М. Культурна спадщина в умовах військових конфліктів і міжнародно-правові механізми її захисту та повернення. *Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти* : матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26–31 березня 2025 року). / упоряд. Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 896–906. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745109/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_26-31.03.25.pdf#page=896 https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745109/ (дата звернення: 27.03.2026).

4. Проєкти цифрової трансформації URL: https://mincult.gov.ua/ (дата звернення: 27.03.2026).

5. Стойка А. В., Верительник С. М., Мацука В. М. Діджиталізація управління проєктами і вплив на світову економіку та інвестиції. Збірник наукових праць «Вчені записки». 2025. № 39(2). С. 45–58. URL: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.39.25.02.04.026.032 (дата звернення: 27.03.2026).

6. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 27.03.2026).

7. Matsuka V., Horbashevska M. Models of saving cultural heritage: experience of EU and USA . Aranduass. Revista cientifica multidisciplinaria. 2024. Vol. 1, Issue 1. 18–22. URL: http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8037 (дата звернення: 27.03.2026).

8. Matsuka Viktoriia, Horbashevska Maryna. Preservation of cultural heritage: global challenges and international experience. Матеріали наукової конференції «*Охорона культурної спадщини як невідємний елемент сталого розвитку територій*» (м. Збараж, 20 лютого 2025 року). Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Національний заповідник «Замки Тернопілля». 2025. С. 145–152. URL: https://drive.google.com/file/d/1G0D61hjfpTYqYk1BsSr3niwsB1IVR8yM/view?usp=sharing (дата звернення: 27.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-60

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ КИЇВЩИНИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЮ СПАДЩИНОЮ

Сінельніков Д. І.
аспірант, спеціальність 034 «Культурологія»,
Київський національний університет культури і мистецтв
м. Київ, Україна

Розвиток туристичних дестинацій регіонального рівня в сучасних умовах набуває особливої актуальності, зокрема в контексті збереження та ефективного використання об'єктів культурно-історичної спадщини як «культурних констант ідентичності певного регіону» [3, с. 50]. Київська область як регіон із потужним історико-культурним потенціалом має значні передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Водночас у сучасних реаліях цей процес відбувається під впливом війни, що суттєво трансформує підходи до управління спадщиною та розвитку туризму.

Культурно-історична спадщина виступає одним із ключових ресурсів формування туристичної привабливості території. На Київщині зосереджені визначні об'єкти, які традиційно формували туристичні потоки, зокрема Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», що репрезентує унікальний комплекс скансенів – музеїв просто неба; Вишгородський історико-культурний заповідник, пов'язаний із добою Київської Русі; Київський обласний археологічний музей (Трипілля). Важливу роль також відіграють сакральні пам'ятки, які формують основу релігійного туризму, зокрема: храм святих Бориса та Гліба у Вишгороді; Церква Покрова Пресвятої Богородиці в селі Пархомівка Володарського району з унікальними мозаїками «Покрова Божої Матері» і «Спас Нерукотворний», виконаними за ескізами всесвітньо визнаного митця Миколи Реріха; дерев'яна Покровська церква у Фастові 1772 року, побудована у стилі українського бароко; Покровська церква села Гусинці, що у Бориспільському районі, – єдине, що залишилося на згадну про цю місцевість після затоплення її у 1970-х рр. водами Канівського водосховища (дістатися до святині можна тільки на катері з Ржищева); та ін.

Унаслідок бойових дій значна частина території Київщини зазнала руйнувань, що зумовило появу нових об'єктів туристичного інтересу – меморіальних просторів, пов'язаних із подіями війни. Так, у Бучі

формується система місць пам'яті, серед яких особливе значення має Меморіал жертвам – мирним мешканцям міста, загінувшим від куль і тортурів окупантів у лютому – березні 2022-го року. Цей об'єкт виконує не лише функцію вшанування загиблих, але й стає елементом формування меморіального туристичного маршруту. У Ірпіні важливим символом війни став зруйнований міст, який уже сьогодні сприймається як знакове місце пам'яті та потенційний об'єкт воєнно-історичного туризму. Поряд із ним формуються нові меморіальні простори, що фіксують події оборони міста.

У Гостомелі ключовим об'єктом є аеропорт «Антонов», який став ареною стратегічно важливих боїв у першій місяць війни у 2022-му році. Ця локація має потенціал для створення музейно-меморіального комплексу, присвяченого подіям початку повномасштабного вторгнення. У Бородянці об'єктами туристичного інтересу стають зруйновані житлові квартали та мурали, зокрема роботи всесвітньо відомого стріт-арт художника Banksy, що набули символічного значення: вони формують новий тип культурного ландшафту, де мистецтво поєднується з пам'яттю про трагедію. Водночас особливе місце в меморіальному просторі Бородянки посідає пам'ятник Тарасу Шевченку, який зазнав пошкоджень унаслідок бойових дій і став одним із символів стійкості української культури. Образ Тарас Шевченко у цьому контексті набуває нового змісту – як уособлення національної ідентичності, незламності та культурної пам'яті. Збереження та подальша реставрація цього пам'ятника має не лише культурне, але й глибоке суспільне значення: він може бути інтегрований до тематичних маршрутів пам'яті Київщини як один із ключових символічних об'єктів, що поєднує історичну спадщину з сучасними подіями війни.

Поряд із меморіальними об'єктами важливу роль відіграють і традиційні культурні локації, які адаптуються до нових умов. Зокрема, Музей гончарства в Василькові (музей васильківської майоліки) та локальні краєзнавчі музеї розширюють свої експозиції, включаючи матеріали про сучасні події, що сприяє інтеграції новітньої історії у культурний простір регіону.

У контексті розвитку туристичних дестинацій важливим є формування тематичних маршрутів. Серед перспективних можна виділити: маршрут «Місця пам'яті Київщини», що охоплює Бучу, легендарне село Мощун, де у березні 2022-го року відбулася одна із найзапекліших битв за Київ; також Ірпінь, Гостомель і Бородянку; історико-культурний маршрут «Давня Київщина», який включає Вишгород і Переяслав; комбіновані маршрути, що поєднують об'єкти культурної спадщини з місцями сучасної історії. Такі маршрути сприяють

комплексному сприйняттю регіону та формуванню цілісного туристичного продукту.

В умовах війни особливого значення набуває цифровізація туристичних об'єктів. Багато музеїв і меморіальних просторів створюють віртуальні тури, цифрові архіви та інтерактивні карти. Це дозволяє забезпечити доступ до культурної спадщини навіть за обмеженої фізичної мобільності та підвищує міжнародну видимість регіону. Безперечно, що «впровадження цифрових технологій, … адаптація до глобальних викликів та інтеграція smart-рішень дозволяють підвищити конкурентоспроможність дестинацій, забезпечити їхню стійкість і привабливість для туристів» [2, с. 138].

У цьому контексті слід згадати онлайн-проєкт «Київщина. Місця пам'яті» Київської обласної військової адміністрації, який дозволяє кожному стати свідком трагічнимх подій, що розгорнулися у Київській області навесні 2022-го року. «Місія проєкту – зберегти пам'ять про жертв російського вторгнення та героїчний спротив українців. Злочини варварів-окупантів, скоєні на нашій рідній землі, має бачити увесь світ, не відводячи очей», як наголошується на сайті [1]. Окрім віртуальної екскурсії, маршрут якої кожний відвідувач сайту може побудувати самостійно, обравши запропоновані локації (аеропорт чи військове містечко у Гостомелі, Вокзальна вулиця у Бучі, житловий комплекс «Ірпінські Липки», Романівський міст чи цвинтар автомобілів у Ірпіні, Площа Тараса Шевченка у Бородянці та інші пам'ятні місця), організатори проєкту також залишили можливість замовити «живу» екскурсію місцями пам'яті Київщини. Узагальнюючи, зазначений проєкт є прикладом ефективної інтеграції цифрових технологій у систему управління культурно-історичною спадщиною в умовах війни. Він не лише забезпечує збереження та поширення пам'яті про події, але й формує новий формат взаємодії з туристичною аудиторією, поєднуючи віртуальний і реальний досвід. Таким чином, цифрові інструменти стають важливим чинником підтримки туристичної привабливості Київщини та її репрезентації у глобальному інформаційному просторі.

Важливим аспектом є також забезпечення безпеки туристів. Відвідування об'єктів, пов'язаних із воєнними подіями, має супроводжуватися відповідною інфраструктурою, інформаційною підтримкою та дотриманням норм воєнного стану. Це вимагає нових підходів до управління туристичними дестинаціями та координації між різними суб'єктами. Особливої уваги потребує розробка чітких протоколів поведінки для відвідувачів, систем оперативного інформування про потенційні ризики, а також підготовка фахових гідів, здатних працювати в умовах підвищеної відповідальності. Крім того, важливим є забезпечення психологічної чутливості під час відвідування місць

трагедій, що передбачає формування етичних стандартів туристичної діяльності в умовах війни.

Окрім вище перелічених напрямків управління розвитком туристичних дестинацій на основі культурно-історичної спадщини, слід визначити ще такі актуальні інновації у цій сфері, які в сучасних умовах є стратегічною необхідністю; це: «відновлення та адаптація туристичних дестинацій», що передбачає розробку «програм реконструкції інфраструктури постраждалих регіонів, створення нових туристичних маршрутів»; «диверсифікація туристичних продуктів» як «розвиток нових форм туризму: військово-історичний, гастрономічний, wellness-туризм, медичний туризм» а також «гейміфікація та інтерактивний досвід» з використанням «квест-турів, інтерактивних карт та гейміфікації для залучення гостей» [2, с. 146] та ін.

Таким чином, включення конкретних об'єктів – музеїв, меморіалів і тематичних маршрутів – демонструє трансформацію туристичного простору Київщини. Поєднання традиційної культурно-історичної спадщини з новими об'єктами пам'яті та інноваційними технологіями формує унікальний туристичний продукт, що відображає як багатовікову історію регіону, так і сучасні виклики. У довгостроковій перспективі це створює основу для розвитку стійких, змістовних і соціально відповідальних туристичних дестинацій.

Література:

1. Київщина. Місця памяті. *Онлайн-проєкт Київської обласної військової адміністрації.* URL: https://kyivregiontours.gov.ua/memory/ (дата звернення 02.04.2026 р.) .

2. Матвійчук Л., Жадько О., Штанько О. Особливості застосування інноваційних інструментів у стратегічному управлінні регіональними туристичними дестинаціями. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. Випуск 8. (2025). С. 137–150. DOI 10.58423/2786-6742/2025-8-137-150

3. Шевченко Н. О. Актуалізація культурної спадщини як ресурс модернізації та розвитку сучасних туристичних дестинацій. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Вип. 35. С. 49–53.

СЕКЦІЯ 6. УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-61

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЗА ДОБИ УНР

Вівсяна І. А.
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
КЗ «Музей мистецтв Кіровоградської обласної ради»
м. Кропивницький, Україна

У сучасному науковому дискурсі художньо-промислову освіту розглядають як інтегроване явище, що являє собою результат соціально-культурного досвіду людей, засвоєння світоглядних, естетико-культурних позицій. Це галузь професійної підготовки, що поєднує мистецьку творчість із технічними навичками для створення дизайну та декоративно-вжиткових виробів.

Художньо-промислова освіта в Україні формувалася у другій половині XIX – на початку XX століття на національних традиціях та вимогах імперських систем професійної освіти і зосереджувалася переважно у художньо-промислових школах. Існували також художньо-промислові технікуми та художньо-промислові інститути. Художньо-промислова освіта одночасно з теоретичним навчанням мала досягти гармонійного співвідношення мистецького начала і виробничої праці.

Прагнення українців до автономії у 1917 році супроводжувалось бажанням створити максимально сприятливі умови для розвитку національної культури. У відання Генерального секретарства народної освіти мали перейти всі шкільні установи, включно із художньо-промисловими школами. 28 липня 1917 р. під головуванням Д. Антоновича відбулася нарада по організації мистецького відділу освітнього секретарства, що намітила його структуру та виробила рекомендації щодо призначень завідуючих підрозділами, зокрема відділом художньої промисловості – Василя Кричевського [2, с. 39].

Планом діяльності відділу художньої промисловості від 26 серпня 1917 р. передбачалася робота по організації художньої промисловості

у великих містах і селах України; заснування школи інструкторів по художньо-ткацькому, гончарному, друкарському і іншим ремеслам; підготовка кадрів учителів з вищою технічною і художньою освітою. Надалі планувалась реорганізація художньо-промислової освіти в спецшколах і державно-громадських інституціях, а також запровадження в загальноосвітніх школах предмету «народне мистецтво». До функцій відділу входила допомога у розвитку народного мистецтва та відродження забутих ремесел, а також розвиток й пристосування техніки до сучасних умов життя. Для цього під керівництвом секретарства освіти мали об'єднатися всі художньо-промислові школи і кустарні організації [3, с. 80–81].

Особливо важливим керівництво відділу художньої промисловості вважало організацію у Києві української художньо-промислової школи для підготовки національних кадрів у цій галузі. Передбачалося реорганізувати вже діючу школу «Друкарської справи» до рівня середньої й відкрити при ній окремі відділи з різних спеціальностей (у формі шкіл) – ткацький, килимарський, вишивальний, рукоділля, столярний, художнього різьблення, декоративно-індустріального малювання. Згодом вони мали об'єднатися в одну учбову установу. Для цього був розроблений статут школи. Передбачалося й відкриття у столиці спеціальних курсів індустріального малювання, ручної праці і рукоділля [2, с. 105–106].

Наприкінці листопада 1917 р. Миргородська художньо-промислова керамічна нижча школа була переформована у Художньо-промисловий середній професійний інститут з трьома відділеннями. У грудні розпочалася реорганізація Глинської керамічної школи інструкторів у середню художню школу керамічних виробів. У січні 1918 р. відділ пластичних мистецтв розробляв проект складання «Школи народного мистецтва» для підготовки інструкторів та учителів ручної праці й рукоділля. Це був спеціалізований учбовий заклад для дітей інтернованих і біженців із Галичини та Буковини, яким опікувалися особисто Г. Павлуцький і М. Біляшівський [4, с. 36]

22 березня 1918 р. Рада народних міністрів УНР схвалила додаток до закону про школу в Україні, який стосувався питань художньо-промислової освіти. Спеціальна комісія на чолі з М. Біляшівським кілька місяців розробляла реорганізацію художньо-промислових навчальних закладів. Результатом стало рішення Ради народних міністрів УНР про переведення художніх шкіл і майстерень у відомство міністерства народної освіти УНР [4, с. 36]

За доби Гетьманату П. Скоропадського продовжували працювати більшість урядовців, зокрема і у відділі пластичних мистецтв, що перейшов до створеного в червні 1918 р. Головного управління у справах мистецтв та національної культури України (ГУМНК)

при Міністерстві народної освіти і мистецтва. Гетьманським урядом уперше було «задекларовано концепцію розмежування професійної та загальноосвітньої підготовки» [1, с. 58].

З осені 1918 р. серед працівників відділу пластичних мистецтв постало питання про реорганізацію існуючих в Україні художньо-промислових шкіл. У доповідній записці відділу зазначалось: «Ці школи уявляли собою мішанину шкіл загальноосвітніх та художніх і не відповідали своїому завданню дати доцільну художню освіту особам, які в них поступали… Отож у Відділі Пластичних Мистецтв виникла думка розвязати питання про художню освіту ріжних галузів у загальній формі»[7, арк. 11]. При відділі була створена комісія у складі представників від відділу [7, арк. 2, 3, 5–7, 10–11]. У січні 1919 року комісія провела шість засідань, результатом яких стало рішення про об'єднання Київської художньої школи та Архітектурного інституту і заснування Інституту пластичних мистецтв у складі чотирьох факультетів [5, с. 26].

Станом на січень 1919 р. Відділ пластичних мистецтв ГУМНК підготував три законопроекти: 1) про асигнування 30 тисяч карбованців Київській художній школі; 2) про асигнування 15 тисяч карбованців на видання наукових праць з'їзду діячів українського пластичого мистецтва; 3) про удержавлення Київської художньої школи і перетворення її в Інститут пластичних мистецтв [7, арк. 9]. 1 січня 1919 р. був зареєстрований законопроект «про тимчасові нормальні штати художньо-ремісничих шкіл-майстерень друкарського діла і про асигнування на утримання зазначених шкіл в мм Києві і Харкові 28 541 крб.» [6, арк.10].

Затвердженням статуту завершилась справа реорганізації Глинської школи інструкторів художньої кераміки. У документі наголошувалось: «школа має метою підготовку фаховців-інструкторів в ріжних галузях художньої керамики для кустарної, а почасти і для фабричної промисловости і мусить служить розвіткові художньої промисловости в краю на національнім ґрунті» [7, арк. 12].

У січні 1919 р. ГУМНК УНР отримало телеграму «Подільське земство просить внести в бюджет 1919 р. 356 тис. 420 крб, необхідних для устаткування професійно-художніх шкіл губернії» [7, арк. 11]. Подільська губернська управа звернулася до ГУМНК із запитом на фінансування новостворених шкіл «художнього характеру». Планувалося створення 12 ткацьких шкіл (по одній на повіт), 4 керамічні школи в Брацлавському, Гайсинському, Летичівському і Ямпільському повітах, 6 кошикарських шкіл. Половину необхідної суми на утримання цих шкіл виділяла сама управа, а половину просила у міністерства (287 150 крб). Також до загальної суми по запиту входило державне фінансування Кам'янецької інструкторської керамічної школи

[7, арк. 18-18 зв.]. Крім того, просила допомоги Бершадська волосна управа на заснування художньо-різьбярської майстерні історичних українських орнаментальних виробів, при якій передбачались різьбярські навчальні класи [7, арк.7].

У лютому 1919 р. було розроблено проект статуту Київської художньо-ремісничої школи друкарських справ, в якому зазначалось, що даний заклад «має метою підготовляти художньо розвинених майстрів по ріжних галузях друкованої продукції… є нищим скарбовим закладом (вищого типу), який підлягає Відділу Художньої Промисловости… навчання в школі є безплатне… школа має відділи: друкарський, літографічний, фотоцінкографський, офортний» [7, арк. 86].

З 1 вересня 1919 р. Кам'янець-Подільська художньо-реміснича майстерня перетворювалась на Подільську краєву художньо-промислову школу. При ній створювався художньо-промисловий музей [6, арк. 26–27]. Для «утримання персонального складу та на інші видатки» виділялось 344 440 гривень [6, арк. 19]. У законопроекті вказувалось, це державний «середньо-профільний спеціальний заклад для підготовки фаховців та діячів по ріжним галузям художньої промисловости на Поділлю з відділами а) художньої кераміки, б) декоративного народного мистецтва та в) художньої обробки каміння» [6, арк.19 зв.].

Художньо-промислова освіта була затребувана суспільством в епоху соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій. Перші національні республіканські уряди у 1917–1919 рр. намагались вирішити назрілі проблеми та налагодити власну систему освіти, яка б поєднала давні традиції українського народного мистецтва та ремесла із новітніми тенденціями промислового розвитку.

Література:

1. Волков С. Ретроспекції мистецької освіти в українському суспільстві XX–XXI століття. *Культурологічна думка*. 2012. № 5. С. 56–66.

2. Кудлай О. Б. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 160 с.

3. Кудлай О. Б. Організація, внутрішня структура та завдання народного міністерства освіти УНР. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років.* Київ, 2009. Вип. 4. С. 59–88.

4. Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради. *Український історичний журнал*. 1998. № 3. С. 24–38.

5. Сорочан Н. А. Головне управління мистецтв і національної культури в Українській Народній Республіці доби Директорії. *Збірник*

наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Серія : "Історія та географія". 2010. Вип. 38. С. 25–30.

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Ф. 2582. Оп.1. Спр. 15.

7. ЦДАВОУ. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 1.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-62

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Гедін М. С.

кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри історії і туризму
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна

У сучасній європейській освіті побутує цікавий постулат, що школа призначена для того щоб навчати, а заклад вищої освіти – щоб вчити сумніватися в тому, чого навчили в школі. Другу частину цього вислову правильно трактувати таким чином, що головне завдання університету полягає у виховуванні критичномислячої свідомої людини, особистості, здатної вчитися упродовж всього життя і поповнювати свої знання. Незважаючи на очевидну кардинальну різницю у підходах до навчання в школі і в університеті, гострі дискусії продовжує викликати проблема викладання дисципліни «Історія України» у закладах вищої освіти. Це було пов'язано з тим, що цей предмет вивчається у загальноосвітніх школах з 5-го класу і тому, на думку деяких експертів, не потребує продовження вивчення у вищий школі.

Така позиція викликала нерозуміння у освітянської спільноти. У 2009 і 2015 роках науково-освітянська спільнота та громадськість намагалися припинити наміри профільного міністерства обмежити або ліквідувати викладання у вишах історії України, української мови, історії української культури, філософії та інших дисциплін як обов'язкових, але марно. Очільники МОН посилалися на «низький» рівень їх викладання, відсутність зацікавленості у студентів, на те, що вони нібито суперечать «ідеології європейської інтеграції» вищої освіти тощо.

Повномасштабна війна змінила такий підхід і знову зробила тему викладання «Історія України» у закладах вищої освіти надзвичайно актуальною. Науковці наголошують на тому, що в умовах російської воєнної агресії проти України, яка супроводжується безприкладною ідеологічною та інформаційною експансією, викладання історії України набуває особливої ваги і є вкрай необхідним засобом захисту державних інтересів у духовній сфері. Інтелектуали передбачали, що сумнівні посилання на європейський досвід, чергова економія коштів заохотять чиновництво до подальшого скасування чинних нормативів вивчення історії України.

Процеси реформування соціально-гуманітарної освіти в Україні почалися ще у 80-х роках XX століття, коли радянська влада розуміючи, що зупинити процес змін неможливо, бере його під свій контроль, створивши координаційну комісію з розробки програми розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР. Комісія пропонувала забезпечити відокремлення курсу історії УРСР у середній і вищій освіті в самостійну навчальну дисципліну, розширити кількість шкіл із поглибленим вивченням історії, організувати підготовку в провідних університетах фахівців з історії України, розробити та видати нові підручники, хрестоматії і книги для читання з вітчизняної історії [3, с.55]. А уже у 1988 р. в Україні вітчизняною історією була названа історія України, а не історія СРСР.

До 90-х років XX століття Україна не мала національної концепції історичної освіти. До 1989 р. єдиною базовою історичною дисципліною у всіх університетах УРСР, як і всього Радянського Союзу, незалежно від профілю навчання чи регіону, була історія КПРС. На її вивчення виділялося в гуманітарних вузах 170, в інших – 120 аудиторних годин (лекції, семінари). Єдині навчальні програми затверджувалися централізовано Головним управлінням викладання суспільних наук Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, а згодом аналогічним управлінням Державного комітету СРСР з народної освіти.

Після проголошення незалежності України постало питання реформування соціально-гуманітарної складової системи вищої освіти. Академічними ученими, освітянами-практиками й чиновниками була проведена значна робота у напрямі вироблення концептуальних основ гуманізацій й гуманітаризації вищої освіти, у тому числі запропоновані нові підходи до історичної її складової. 2 вересня 1991 р. Міністерство народної освіти України рекомендувало ректорам педагогічних інститутів поглиблено вивчати історію України. Міністерство запропонувало також Вченим радам педагогічних інститутів розглянути питання про перепрофілювання кафедр історії СРСР у кафедри історії

України, збільшити кількість годин на вивчення курсу історії України для студентів історичних спеціальностей [2, с. 6].

Також почалася активна розробка відповідних робочих програм та підготовці навчально-методичних матеріалів, покликаних допомогти студентам в опануванні матеріалом. Досить швидко завдяки наполегливій праці науковців була створена необхідна база сучасних підручників з «Історії України» для вищої школи. Зокрема, у 1996 році вийшов друком навчальний посібник Ю. Терещенка «Україна і європейський світ. Нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст.», в якому історія України розглядалася у контексті загальноєвропейських процесів [4, с. 68–69].

В українських університетах поступопово почала обговорюватись необхідність запровадження нової концепції гуманітарної та соціально-політичної підготовки студентів, тим більше, що на місцях кафедри політичної історії йшли далі рекомендацій директивних органів і, враховуючи настрої студентів і необхідність посилення їх національного виховання, самостійно запроваджували курс історії України. Першими таку ініціативу виявили викладачі і студенти вищих навчальних закладів Львівського вузівського регіону, де в 1990–1991 навчальному році в вузах вже читався цей курс.

В той же час, суттєвим недоліком у викладанні історії України була відсутність у перші роки науково обґрунтованих програм курсу. Єдиною програмою з курсу української історії, яка була розроблена в 80-ті роки, була «Програма курсу з історії Української РСР для історичних факультетів педагогічних інститутів», затверджена ще у 1982 році. Вона складалася з описання історії первісного суспільства і феодалізму, середньовіччя і нового часу, а також історії радянського суспільства.

Крізь весь курс Історії України червоною лінією проходили зв'язки з радянською владою. Так, литовсько-польський період висвітлювався у контексті зв'язків з московською державою, період XIX століття характеризувався у контексті руху декабристів, ліберального, народницького рухів і т.д. Критикувалася діяльність Центральної Ради, П.Скоропадського, Директорії УНР, у контексті Другої світової війни роль України принижувалася. Іншими словами неупередженого і об'єктивного вивчення історії України звичайно не було [5, с. 37]

Профільне міністерство час від часу виступало з певними ініціативами, але жодних кроків у напрямі реформування дисципліни з огляду на «європейський і світовий контекст» і поглиблення теоретичної складової навчального матеріалу, підкреслення зв'язків історії України зі світовими та європейськими процесами не було зроблено. Формат викладання вітчизняної історії залежав від ставлення

керівництва закладів вищої освіти, ініціативності відповідних кафедр та окремих науково-педагогічних працівників [1, с. 194–195].

Українсько-російська війна спровокувала широкі дискусії науковців щодо необхідності посилення вивчення української історії. Це не дивно, адже та пропаганда, яка направляється з росії і ті історичні наративи, які просуваються не мають нічого спільного не тільки з реальними історичними фактами, але і зі здоровим глуздом. Саме тому, для студентської молоді сьогодні дуже важливо викладати правдиву і неупереджену історію України, руйнуючи російські наративи про бездержавність України.

Отже, на сучасному етапі існування нашої держави вітчизняна історія у черговий раз перетворилася на зброю. Йдеться саме не про ідеологічну підготовку молоді у дусі певних ідей, потрібних державі, а про виживання нації, що бореться. Героїчний спротив українського суспільства не лише призвів до руйнування планів керівництва росії щодо бліцкригу і швидкого захоплення нашої країни. Необхідно прийти до розуміння, що патріотизм і національна гідність це не просто гасла, а перш за все це національна ідентичність і усвідомлення власного історичного шляху. Все це формується у тому числі через вивчення історії України.

Література:

1. Баклашова, Т., Проскунін, В. Підходи до вдосконалення змісту викладання курсу «Історія України» у вищих навчальних закладах відповідно до вимог дослідницького навчання. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2019. Вип. 11. С. 192–202.

2. Калакура Я, Коденко О., Корольов Б. Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах: Проєкт. Київ, 1994.

3. Зякун А. І. Викладання національної історії у вищих навчальних закладах України: формування нового змісту. *Сумська старовина.* 2019. № 54. С. 55–63.

4. Терещенко Ю.І. *Україна і європейський світ: Нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст*. Київ : Перун, 1996.

5. Шалашна Н., Воронова, Н. Основні напрямки інтегрування курсів історії України і української культури та всесвітньої історії у вищій школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 2022. № 2(102). С. 33–42.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-63

ДІВОЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ У ХІХ СТОЛІТТІ: МОЖЛИВОСТІ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ

Гловацька А. В.
здобувачка вищої освіти 2 курсу спеціальності 014.03. «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» факультету історії, політології та національної безпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Кінд-Войтюк Н. В.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Дослідження історії жіночої освіти дозволяє глибше зрозуміти процес формування української інтелігенції. Жінка в ХІХ ст. була не лише об'єктом навчання, а й головною «вихователькою нації» в родині. Розуміння того, як гартувався інтелектуальний потенціал жіноцтва, допомагає реконструювати повну картину культурного відродження України.

Сьогодні, коли питання прав жінок та рівних можливостей є пріоритетними для цивілізованого світу, важливо бачити витоки цих процесів. ХІХ ст. стало переломним моментом: від «витонченого» виховання для світських раутів до боротьби за право на професійну діяльність та вищу освіту. Це дає змогу простежити еволюцію жіночої суб'єктності в українському суспільстві.

Актуальність зумовлена і геополітичним контекстом того часу. Вивчення відмінностей між підходами до освіти в Російській та Австрійській імперіях дозволяє побачити, як європейські педагогічні тренди (на Галичині) протистояли жорсткому державному контролю та русифікації (на Наддніпрянщині). Це підкреслює історичну приналежність України до загальноєвропейського освітнього простору. В умовах сучасного розвитку українського суспільства зростає інтерес до осмислення історичного досвіду розвитку освіти як важливої складової формування національної культури та інтелектуального потенціалу. У цьому контексті чималу роль відіграє і дослідження історії дівочої освіти, адже саме вона відіграла значну роль

у становленні освіченого жіноцтва та формуванні культурного середовища українських земель у XIX ст. Вивчення дівочої освіти дозволяє простежити розвиток освітніх практик, зміну суспільних уявлень про роль жінки та формування традицій виховання. Аналіз доступу до освіти різних верств (від дворянок до колишніх кріпачок) піднімає важливе питання соціальної справедливості та трансформації суспільних уявлень, що залишається вагомим чинником розвитку сучасної демократичної освіти.

Актуальність теми полягає у необхідності заповнення «білих плям» в історії української педагогіки та розумінні того, як освіта XIX століття підготувала ґрунт для сучасної емансипації та активної ролі жінки в усіх сферах життя України. Українська дослідниця К. Кобченко пов'язує розвиток жіночої освіти зі змінами в соціально-економічному житті суспільства. Важливим чинником стали реформи XIX ст., зокрема скасування кріпацтва. Після цього частина жінок почала шукати можливості для самостійної праці, що поступово сприяло усвідомленню значення освіти. Однак ці процеси стосувалися передусім жінок із заможних або освічених соціальних верств, тоді як більшість колишніх кріпачок залишалися неписьменними і не мали доступу до вищої освіти [4, с. 70].

Розвиток дівочої освіти значною мірою залежав від політичної належності українських земель, які у XIX ст. перебували у складі Російської та Австрійської імперій. Освітні системи цих держав відрізнялися організацією навчальних закладів, змістом навчальних програм і мовною політикою. На українських територіях у складі Російської імперії (Малоросійське, Новоросійське та Київське генерал-губернаторства) система освіти перебувала під контролем держави та була тісно пов'язана з імперською освітньою політикою. Основними навчальними закладами для дівчат були інститути шляхетних дівчат, приватні пансіони та згодом жіночі гімназії. Відомі інститути шляхетних дівчат діяли в Києві, Полтаві, Харкові та Одесі, навчальні програми яких поєднували гуманітарні дисципліни, іноземні мови, музику, малювання та основи світської культури. Значна увага приділялася і моральному вихованню, дисципліні та формуванню культурної поведінки, що відповідало ідеалу освіченої жінки тогочасного імперського суспільства.

Початок XIX ст. в Російській імперії ознаменувався реформами системи освіти. У першій половині XIX ст. спостерігається пожвавлення суспільно-політичного життя, спричинене кризою російського самодержавства у всіх її виявах, піднесенням національної самосвідомості українців (що виявилося у становленні і поширенні української мови, у зацікавленні історією та культурою українського народу), проникненням революційних настроїв та ідей із Заходу. Цей рух набув

різних форм. Найбільш виразними були масонство, декабристсь-кий рух, таємні політичні організації. [3, с. 836]. У 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, ініціатором заснування якого був В. Каразін. Міністром освіти став граф П. Завадовський. У 1803 р. при міністерстві було створено Головне управління школами, яке визначило нову структуру освітніх закладів: гімназії в губернських містах, повітові школи та парафіяльні школи в селах [5, с. 233].

У 1845 р. було підвищено плату за навчання, а від дітей купців і міщан почали вимагати документи про вихід зі свого стану для вступу до університету. У 1847 р. було скасовано право відвідувати університетські лекції вільним слухачам та усім охочим. У 1860–1870 рр. у США та країнах Західної Європи жінки вже могли навчатися в університетах, а от у Російській імперії жіноча вища освіта лише починала обговорюватися. Спочатку жінкам дозволяли відвідувати окремі університетські лекції як вільнослухачкам за згодою професорів, однак після ухвалення університетського статуту 1863 р. цю можливість було скасовано. Це спричинило виїзд багатьох жінок на навчання до європейських університетів. Уряд, побоюючись поширення радикальних політичних ідей серед студенток, почав розглядати питання створення жіночих освітніх закладів у межах імперії [4, с. 73].

На західноукраїнських землях, які входили до складу Австрійської імперії (Галичина, Буковина, Закарпаття), освітня система мала інші особливості. Після шкільних реформ кінця XVIII – першої половини XIX ст. тут сформувалася більш розгалужена мережа навчальних закладів. У 1848–1849 рр. у ході освітньої реформи було створено Міністерство освіти. Відповідно до «Нарису організації гімназій і реальних шкіл» 1849 р. впроваджено прусську освітню систему: гімназії з восьмирічним курсом навчання та реальні школи з шестирічним (з 1868 р. – семирічним) курсом [4].

У містах Галичини діяли жіночі школи, пансіони та навчальні заклади при монастирях. Важливу роль у розвитку освіти відігравали релігійні ордени, які опікувалися навчанням і вихованням дівчат. Австрійська система освіти була більш відкритою до європейських педагогічних впливів. У Галичині поступово формувалося культурне середовище, у якому освічені жінки брали участь у літературному й громадському житті та створювали освітні ініціативи. Мовна ситуація в освіті також відрізнялася, оскільки у навчальних закладах Російської імперії переважала російська мова, тоді як у західноукраїнських землях використовувалися німецька та польська мови, а з другої половини XIX ст. з'являлися можливості застосування української мови в освітньому процесі.

З другої половини XIX ст. важливу роль у розвитку дівочої освіти почали відігравати жіночі гімназії. За положенням 1870 р., вони мали чітку структуру: сім класів із річним курсом навчання та додатковий педагогічний клас тривалістю 1–2 роки. Прогімназії були трирічними неповними середніми школами, програма яких відповідала повітовим училищам. Випускниці, нагороджені золотою або срібною медаллю, а також учениці педагогічного класу отримували диплом домашніх наставниць. Закінчення такого класу давало право працювати домашніми вчительками, а інші випускниці могли працювати вчительками народних училищ.

Навчання у гімназіях було платним: 25-35 рублів на рік, у прогімназіях – у кілька разів менше. Доньки незаможних родин могли звільнятися від оплати завдяки стипендіям і діяльності благодійних товариств. Станом на 1909 р. в Україні діяло 185 жіночих гімназій Міністерства народної освіти Російської імперії (109 із них були приватними), де навчалося 54 330 учениць, а також 48 прогімназій із 5458 ученицями [2, с. 646].

Але попри поступовий розвиток, дівоча освіта мала низку суттєвих обмежень, які відображали загальне уявлення суспільства про роль жінки. Передусім вона була обмеженою за змістом. У більшості навчальних закладів для дівчат основна увага приділялася так званим «витонченим» предметам: французькій або німецькій мові, музиці, танцям, рукоділлю, основам етикету. Натомість природничі науки, математика, філософія або історія викладалися значно поверхнево або взагалі були відсутні. У результаті випускниці отримували значно менш ґрунтовну інтелектуальну підготовку, ніж юнаки.

Іншим недоліком була соціальна обмеженість доступу до освіти. Більшість дівочих навчальних закладів призначалася для дочок дворянства або заможних міщан. Навчання було платним і часто досить дорогим, тому дівчата з селянських або бідніших міських родин майже не мали можливості здобути систематичну освіту [1]. Ще одним недоліком був виховний характер освіти, орієнтований на підготовку до традиційної жіночої ролі. Навчальні програми формувалися таким чином, щоб підготувати дівчину передусім до ролі дружини та матері.

Указ 1786 р. про організацію народних училищ передбачав початкову освіту і для дівчат. Статути 1804 р. і 1828 рр. визначали парафіяльні училища початковими навчальними закладами. До середини XIX ст. вони діяли в більшості повітових міст, хоча кількість учениць залишалася невеликою. Навчальна програма таких шкіл включала Закон Божий, читання, письмо та арифметику. У державних селах із 1830-х рр. діяли волосні школи, де поряд із грамотою навчали рукоділлю. У 1844 р. владу зобов'язали відкривати окремі жіночі

школи в населених пунктах, де було не менше 25 дівчат відповідного віку. [7]

У 1859–1863 рр. з ініціативи інтелігенції почали створюватися недільні школи. Однією з найвідоміших була жіноча школа Х. Алчевської в Харкові, що діяла понад 50 років. «Положення про початкові народні училища» 1864 р. законодавчо закріпило створення початкової школи для дітей усіх станів обох статей. Проте стан освіти селянських дівчат залишався незадовільним. Наприкінці 1860-х рр. у школах Полтавської губернії учениці становили лише близько 4 %. Небажання селян навчати доньок пояснювалося економічними причинами та поширеними упередженнями щодо жіночої освіти. Збільшення кількості учениць стало помітним лише наприкінці ХІХ ст. [2, с. 646].

Таким чином, розвиток жіночої школи був нерозривно пов'язаний із політикою Російської та Австрійської імперій. Якщо на Наддніпрянщині освіта була інструментом державного контролю та русифікації, то на західноукраїнських землях вона була більш відкритою до європейських педагогічних впливів і раніше допустила використання рідної мови в навчальному процесі [3, с. 837]. Протягом століття відбулася еволюція від закритого «станового» виховання (інститути шляхетних дівчат), орієнтованого на світський етикет, до практичної середньої освіти (жіночі гімназії). Поява педагогічних класів дала жінкам можливість не лише здобувати знання, а й реалізовувати себе професійно, що стало першим кроком до їхньої економічної незалежності. Попри кількісне зростання навчальних закладів, освіта залишалася привілеєм заможних верств. Селянські дівчата мали доступ лише до початкових грамот, а висока вартість навчання та консервативні упередження в селянському середовищі стримували поширення писемності серед жінок.

Отже, дівоча освіта ХІХ століття пройшла шлях від підготовки «ідеальної дружини» до формування освіченої жінки-громадянки та професіоналки. Цей період заклав інтелектуальне підґрунтя для подальшого жіночого руху та став невід'ємною частиною загального процесу формування української національної культури.

Література:

1. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України ХІХ століття : навчальний посібник. Львів, 2016. 407 с.

2. Драч. О. Освіта жіноча в Україні. Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 7. 644 с.

3. Кінд-Войтюк Н. Українські землі в умовах імперських трансформацій: політика модернізації, суспільні зміни та національна мобілізація (кінець XVIII- початок XX ст.). *Актуальні питання у сучасній*

науці. 2025. № 8(38) С. 833–845. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-833-845

4. Кобченко К. «Жіночий університет святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів. Київ, 2007. 270 с.

5. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. 912 с.

6. Шандра В., Аркуша О. Україна в XIX столітті: доба модернізації. Київ : Академперіодика, 2022. 706 с.

7. Янишин Б. Середня освіта в Україні на західноукраїнських землях. Енциклопедія історії України. Київ : Наук. думка, 2021. Додатковий том. Кн. 1. 773 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-64

ІДЕЇ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У СУЧАСНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Гоцуляк К. І.
кандидат педагогічних наук,
викладач
Івано-Франківський фаховий коледж Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Сучасні трансформаційні процеси в системі освіти України актуалізують проблему підготовки конкурентоспроможного, компетентного вчителя початкової школи. У контексті реформування освітньої галузі, зокрема впровадження Концепції Нової української школи, важливого значення набуває звернення до історико-педагогічної спадщини. Саме вона містить фундаментальні ідеї, які становлять основу сучасної педагогічної теорії та практики.

Особливе місце у розвитку педагогічної думки займають праці таких видатних українських педагогів, як Костянтин Ушинський, Василь Сухомлинський, Григорій Сковорода, Софія Русова. Їхні ідеї, попри історичну віддаленість, зберігають актуальність і активно інтегруються у сучасну систему підготовки педагогічних кадрів.

Метою дослідження є аналіз педагогічних ідей класиків української педагогіки та визначення їх значення для сучасної підготовки вчителя початкової школи.

Ідеї народності та природовідповідності у спадщині К. Ушинського.

Педагогічна система Костянтин Ушинський базується на принципах народності, гуманізму та природовідповідності. Учений наголошував на важливості навчання рідною мовою як основи формування особистості дитини. Він підкреслював, що освіта має бути тісно пов'язана з культурою, традиціями та духовними цінностями народу [6, с. 45].

Важливою є також ідея врахування вікових та психологічних особливостей учнів. Сучасна педагогічна освіта активно використовує ці положення під час підготовки майбутніх учителів, зокрема у курсах вікової психології та педагогіки [1, с. 112].

Таким чином, ідеї К. Ушинського стали підґрунтям для формування сучасного особистісно орієнтованого підходу в освіті.

Гуманістична педагогіка В. Сухомлинського.

Вагомий внесок у розвиток педагогічної науки зробив Василь Сухомлинський, який розглядав навчання і виховання як єдиний процес формування гармонійної особистості.

Його педагогічна концепція базується на ідеях любові до дитини, поваги до її гідності, розвитку творчих здібностей та індивідуального підходу [5, с. 78]. Особливу увагу він приділяв формуванню моральних якостей учнів, розвитку їхнього мислення та емоційної сфери.

У сучасній підготовці вчителя початкової школи ці ідеї реалізуються через:

- впровадження компетентнісного підходу;
- використання інтерактивних методів навчання;
- розвиток педагогіки партнерства.

Ідеї В. Сухомлинського знаходять відображення у змісті педагогічних дисциплін і є основою формування професійної етики вчителя.

Концепція «сродної праці» Г. Сковороди.

Філософсько-педагогічні погляди Григорій Сковорода мають глибокий вплив на сучасну педагогіку. Його концепція «сродної праці» передбачає необхідність врахування природних здібностей та інтересів особистості [4, с. 34].

Ця ідея є особливо актуальною в умовах сучасної освіти, де значна увага приділяється індивідуалізації навчання та розвитку особистісного потенціалу кожного учня.

У процесі підготовки вчителів початкової школи важливо формувати здатність:

- визначати індивідуальні особливості учнів;
- створювати умови для їхнього саморозвитку;
- сприяти професійному самовизначенню.

Національне виховання у працях С. Русової.

Значний внесок у розвиток української освіти зробила Софія Русова, яка розробила концепцію національного виховання.

Вона підкреслювала важливість формування національної свідомості, любові до рідної мови, культури та традицій [2, с. 56].

Її ідеї є актуальними в умовах сучасної української освіти, орієнтованої на виховання патріотично свідомої особистості.

У сучасній педагогічній освіті ці положення реалізуються через:

– інтеграцію національно-патріотичного виховання;
– використання українознавчого матеріалу;
– формування громадянських компетентностей.

Значення історико-педагогічної спадщини у сучасній освіті.

Сучасна система підготовки вчителя початкової школи базується на поєднанні традицій та інновацій. Використання ідей класиків української педагогіки сприяє:

– формуванню професійної компетентності майбутніх учителів;
– розвитку їхнього критичного мислення;
– вихованню педагогічної культури [2, с. 91].

Звернення до історичного досвіду дозволяє забезпечити наступність освітніх традицій та підвищити ефективність навчального процесу.

Отже, аналіз педагогічних ідей видатних українських педагогів свідчить про їхню невичерпну цінність для сучасної освіти. Ідеї народності, гуманізму, природовідповідності, індивідуального підходу та національного виховання залишаються актуальними й сьогодні.

Їх інтеграція у систему підготовки вчителя початкової школи сприяє формуванню висококваліфікованого фахівця, здатного ефективно реалізовувати освітні завдання в умовах сучасного суспільства.

Проведений аналіз педагогічної спадщини видатних українських учених, зокрема Костянтин Ушинський, Василь Сухомлинський, Григорій Сковорода та Софія Русова, дає підстави стверджувати, що їхні ідеї становлять методологічну основу сучасної підготовки вчителя початкової школи.

З’ясовано, що принципи народності, природовідповідності, гуманізму, індивідуального підходу та національного виховання не лише зберігають свою актуальність, а й набувають нового змісту в умовах реформування освіти. Їх інтеграція у зміст педагогічної освіти забезпечує формування цілісної системи професійних компетентностей майбутнього вчителя, зокрема педагогічної, методичної, комунікативної та ціннісно-світоглядної [3].

Доведено, що ідеї Костянтин Ушинський щодо ролі рідної мови та врахування психологічних особливостей дитини є фундаментом сучасного особистісно орієнтованого навчання. Педагогічна концепція Василь Сухомлинський сприяє утвердженню гуманістичних цінностей у професійній діяльності вчителя, формуванню його здатності до педагогіки партнерства та розвитку творчого потенціалу учнів. Ідея

«сродної праці» Григорій Сковорода актуалізує необхідність індивідуалізації освітнього процесу, а погляди Софія Русова підкреслюють значення національно-патріотичного виховання в умовах сучасного суспільства.

Встановлено, що звернення до історико-педагогічного досвіду забезпечує наступність освітніх традицій, сприяє глибшому розумінню сутності педагогічної діяльності та підвищує якість професійної підготовки майбутніх учителів. Водночас творче переосмислення класичних ідей відкриває можливості для їх адаптації до вимог цифрового та компетентнісного освітнього середовища.

Таким чином, використання педагогічної спадщини українських мислителів у сучасній системі підготовки вчителя початкової школи є необхідною умовою формування висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в умовах освітніх змін, забезпечувати гармонійний розвиток особистості учня та реалізовувати ідеї гуманістичної педагогіки на практиці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш глибокому вивченні можливостей інтеграції історико-педагогічної спадщини у цифрове освітнє середовище, а також у розробці інноваційних моделей підготовки вчителя початкової школи на основі поєднання традицій і новітніх освітніх технологій.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2011. 576 с.
2. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
4. Сковорода Г. С. Твори. Київ : Наукова думка, 1973. 576 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Рад. школа, 1977. 382 с.
6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Київ : Рад. школа, 1983. 384 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-65

МОВНА ПІДГОТОВКА ТА ІСТОРИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ КУРСАНТІВ ВВНЗ

Деміхова С. В.
викладач кафедри гуманітарних наук
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна

Безпосередні кальки з російської, радянська інтерпретація військової термінології тривалий час домінували серед військовослужбовців ЗСУ та курсантів ВВНЗ. Радикальна зміна термінології та акцент на українській мові не повинні викликати дискомфорт у російськомовних військовослужбовців, які зараз захищають державу, перебуваючи на фронті. В армії як державній інституції, публічний простір офіційна термінологія має бути українською мовою, бо це питання існування держави. Побутове спілкування – це особиста справа.

На даному етапі простежуємо повернення автентичних військових термінів та процес очищення мовлення майбутніх офіцерів від штампів радянщини («вєлікая отєчєствєнная», «братні народи»). Згадані штампи були створені радянською пропагандою, а використання терміна «Друга світова війна» повертає Україну в глобальний контекст і визнає внесок українців на всіх фронтах, а не лише в лавах Червоної армії. Маємо наукову точність проти ідеологічного міфу.

Тяглість мілітарної традиції формує впровадження в навчальний процес термінології часів УНР та УПА. Використання сполучень «визвольні змагання», *«сотня»*, *«чота»*, «хорунжий», «рій» є доказом успадкування багатовікових традицій сучасною армією [2, с. 96].

У публічному мовленні курсанти демонструють володіння питомою військово-історичною термінологією, що є засобом протидії ворожій пропаганді, ознакою професійності. Інструментами «м'якої сили» стають мова та історія. Під час виступів у навчальних закладах, інтерв'ю, у соцмережах вони, відрізняючи історичну правду від ворожої пропаганди, ретранслюють офіційні історичні наративи. Вибудовують стійкий імунітет до пропаганди, ефективно комунікуючи з особовим складом та цивільним населенням.

Довіру суспільства до армії, що знає свою історію, формує точність мови курсанта, їх обґрунтовані висловлювання і впевненість. Майбутні офіцери виступають публічними інтелектуалами [1, с. 3].

Правильне використання історичного контексту допомагає у спілкуванні з іноземними партнерами та медіа. Курсант стає військовим амбасадором, навчаючись за кордоном або під час роботи з інструкторами НАТО. Щоб коректно представляти інтереси України на міжнародній арені, майбутній офіцер ЗСУ повинен вміти пояснити історичний контекст війни, використовуючи словник, знаючи мовні еквіваленти для термінів (наприклад, *Holodomor as genocide, Soviet occupation, uprising*), фахово аргументуючи історичне підґрунтя сучасної агресії російської федерації у розмові з колегами з НАТО.

Офіцер має бути готовим захищати правду на мовному рівні. Англійська термінологія потужно впливає на сприйняття України партнерами. Це не просто переклад з української, це смислова рамка, а хто її встановлює, той контролює дискусію. Ми програємо ворогові, якщо дозволимо обговорювати «санітарні зони» замість «окупації».

У Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного впроваджено навчальну дисципліну «Культура професійної комунікації та ораторська майстерність офіцера», вивчення якої передбачає проведення симуляційних ігор «Прес-конференція офіцера», де курсанти пояснюють складні історичні моменти, використовуючи виключно фахову деколонізовану термінологію. Проводимо дебатні клуби, де курсанти відпрацьовують навички публічного виступу, використовуючи історичні кейси.

Маємо міждисциплінарний підхід. Історична термінологія звучить на заняттях з тактики, вогневої підготовки та іноземної мови. Наприклад, під час вивчення топографії використовуються лише деколонізовані назви. Це створює середовище, де правильна комунікація не стане додатковим навантаженням.

Доцільною була б інтеграція мовної підготовки (ESP – English for Specific Purposes) з курсом історії України.

Володіння словом – це стратегічний інструмент на рівні з вогневою підготовкою. Знання історії формує імунітет до ворожого наративу і маніпуляцій. Курсант виступає свідомим учасником публічного простору, вміючи оперувати історичною термінологією. Усе це формує мовну стійкість майбутнього офіцера ЗСУ, здатного захищати національні інтереси в інформаційній сфері.

Література:

1. Залужний В. Сучасна війна: стратегія та тактика. *АрміяInform*. 2023. № 45. С. 3.

2.Міхновський М. Самостійна Україна. Київ : Діокор, 2002. 80 с. С. 96.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-66

ГОРИЗОНТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКИ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Доброносова Ю. Д.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

Протягом століть енциклопедистика залишається важливою складовою культури багатьох народів і країн. У тенденціях її розвитку завше помітні соціокультурні особливості певної доби, авторами енциклопедій стають відомі науковці, історики і митці, а підготовка енциклопедичних видань спонукає представників різних галузей знань до діалогу, в якому увиразнюються актуальні суспільні проблеми та вектори освітніх і наукових пошуків. Потреба в осмисленні історії та сьогодення української енциклопедистики зумовлена її важливою роллю в українській культурі. Енциклопедичні ініціативи зазвичай спонукають до активної комунікації між українськими дослідниками на перехресті інтересів науки і освіти, а український енциклопедичний дискурс у царині гуманітаристики з 1991 року виступає чинником самоідентифікації українства, складовою медіакультури та формування іміджу України у світі. Варто акцентувати, що українські енциклопедії є цінним джерелом інформації, необхідної в студіях з історії освіти і філософії науки. Актуальність міждисциплінарного осмислення нинішнього етапу розвитку енциклопедистики в Україні передбачає розуміння динаміки змін у її становленні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, що зумовлює єдність історичної та філософської перспектив у її дослідженнях. Метою нашого розгляду є виявлення горизонтів розвитку української філософської енциклопедистики у першій чверті ХХІ століття. Реалізація дослідницького задуму пов'язана не лише з характеристикою найяскравіших енциклопедичних філософських проєктів означеного періоду, але й з доповненням історичної ретроспекції оптикою, яка дозволить зрозуміти значення новітньої української енциклопедистики в актуальних трансформаціях наукової комунікації. Спрямування на окреслення горизонтів розвитку передбачає акцент на тому, що українська філософська енциклопедистика фіксує абриси українського життєсвіту і вказує на єдність у ньому минулого, теперішнього і майбутнього на рівні цінностей. Огляд наукових праць, присвячених новітній її історії, засвідчує, що

специфіка українського філософського енциклопедичного дискурсу нечасто є предметом розмислу істориків і філософів, і про її значення в історії енциклопедичної культури науковці згадують лише на берегах міркувань, однак нині помітна активізація пізнання сучасних енциклопедичних проєктів і місця енциклопедій в протидії викликам часу війни [1; 6; 10; 11; 12].

Міркуючи про актуальну роль української енциклопедистики, Алла Киридон зазначає, що енциклопедійна культура є органічним сегментом загальної соціальної культури та має смислові зв'язки з соціальним кліматом доби, тому енциклопедії «посідають важливе місце у збереженні й примноженні етнокультурної самобутності нації, її цивілізаційних цінностей, репрезентації у європейському і світовому культурному просторі» [10, с. 44]. Ці моменти стають виразними і в огляді розвитку української філософської енциклопедистики першої чверті XXI століття. Початком новітнього етапу в історії українського філософського енциклопедичного дискурсу ми вважаємо публікацію 2002 року «Філософського енциклопедичного словника» [13], підготовленого в Інституті філософії імені Григорія Сковороди НАН України протягом першого десятиліття існування незалежної української держави. Цей енциклопедичний проєкт став результатом роботи кількох поколінь філософів з кола представників різних філософських шкіл. Хоча підготовка словника відбувалася за координуючої ролі Інституту філософії, його авторами були й українські науковці з різних університетів. Представники старшого покоління філософів, котрі взяли участь у проєкті, починали кар'єру в радянські часи, і мали досвід створення статей до радянських енциклопедичних видань, однак саме в філософському словнику 2002 року стали помітні трансформації їх підходів до філософських категорій і тенденцій розвитку філософії на межі століть. Частина авторів представили у словнику оригінальні концептуалізації актуальної філософської тематики, що увиразнило зв'язки енциклопедичних статей із їх науковими пошуками. Видання стало своєрідним документом, важливим для виявлення тенденцій розвитку філософії в Україні межі XX–XXI століть, а окремі ідеї, висловлені наймолодшими авторами, пізніше були розвинуті ними у наукових працях у 2010-ті роки. Тож для істориків новітньої української філософії словник можна вважати цінним джерелом вивчення векторів її розвитку, особливо для реконструювання наукових спрямувань представників Київського світоглядно-антропологічного напряму. Хоча енциклопедичному виданню і була притаманна пострадянська інерція у структуруванні глосарію, у статтях багатьох авторів намітилися нові підходи до енциклопедичного філософського контенту, що стали виразними в наступному десятилітті. Філософський енциклопедичний словник і досі може бути корисним під час викладання

філософських дисциплін у закладах вищої освіти, коли йдеться про пізнавальну, онтологічну, етичну, естетичну та філософсько-антропологічну проблематики, однак як друковане видання він залишився прикладом артефакту культури книгодруку (Маршалл Мак-Люен). Впродовж першого і другого десятиліття XXI століття прикладами руху в межах цієї культури стали енциклопедії, підготовлені окремими авторами та колективами [2; 4; 9; 17]. Продовження цього річища розвитку енциклопедичного дискурсу можна вбачати і в кількох енциклопедичних виданнях, опублікованих 2020-х, авторам яких також йдеться переважно про орієнтацію на використання енциклопедій в освіті [14; 15; 16]. У другому десятилітті нашого століття у розвитку філософської енциклопедистики більш виразними стали прикмети медіамережевої культури та вихід за рамки ролі енциклопедій в освітній комунікації. Знаковим для українського енциклопедичного дискурсу є міжнародний проєкт «Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей», перший том якого вийшов у 2009 [7], а п'ятий, присвячений українському філософському контексту, у 2024 [8]. Його підготовка окреслила нові підходи до енциклопедичного пошуку і пов'язаної з ним наукової комунікації та засвідчила домінанту особливого способу мислення, цінного для формування бази даних, над якою працювали десятки українських і зарубіжних інтелектуалів. Півтора десятиліття творення української версії «Європейського словника філософії» були діалогом між Україною і Європою та діалогом сучасної української філософії з самою собою. Публікація п'ятого тому словника стала помітною подією в науковому житті України в умовах російсько-української війни, адже в ньому було презентовано українську філософську традицію і філософію актуального українського життєсвіту. Водночас характер роботи в рамках проєкту та зв'язок окремих його річищ із ініціативами філософських спільнот в різних регіонах України засвідчили домінанту мережевого характеру наукових комунікацій. Ці ж прикмети помітні і в актуальному становленні філософського сегменту на українських універсальних медіамережевих енциклопедичних ресурсах [3; 5], тенденції розвитку яких ми плануємо проаналізувати в майбутніх дослідженнях.

Література:

1. Арістова А. В. «Європейський словник філософій» як виклик і віха філософської енциклопедистики. *Енциклопедичні проекти – чинники національного поступу*: : монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 319–329.

2. Булатов М. О. Філософський словник. Київ : Видавництво «Стилос», 2009, 575 с.

3. Велика Українська Енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua

4. Історія філософії. Словник. Київ : Знання України, 2005. 1200 с.
5. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/index
6. Енциклопедії як глокальні медіа : колективна монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 304 с.
7. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. Київ : Дух і Літера, 2009. 576 с.
8. Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей. Том п'ятий. Київ : Дух і Літера, 2024. 496 с.
9. Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 томах. Том 1. А– К. Київ : Вид. дім «КМ-академія, 2015. 740 с.
10. Киридон А. М. Універсальна енциклопедія як атрибутивний складник ідентичності нації. *Українська енциклопедистика в умовах воєнного стану. Питання теорії та практики* : колективна монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. С. 29–44.
11. Колодний А., Филипович Л. «Українська релігієзнавча енциклопедія» : історія ідеї та проблеми її втілення. *Енциклопедичний вісник України.* 2020. Вип. 12. С. 80–85.
12. Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі: монографія. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. 196 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. Шинкарука В. І. Київ : Абрис, 2002. 743 с.
14. Філософія історії. Енциклопедичний словник-довідник / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 416 с.
15. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
16. Філософія: терміни, поняття. Навчальний енциклопедичний словник-довідник. За наук. ред. В. Л. Петрушенко. Львів : Новий Світ – 2000. 2020. 520 с.
17. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. Київ : НКТ: Центр навчальної літератури, 2018. 200 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-67

КОНЦЕПТУАЛЬНА ЗАПИСКА ДО ДИЗАЙН-ПРОЄКТУ ІМЕРСИВНОЇ ВИСТАВКИ «ІЛЛЯ РЄПІН: ПАЛІТРА РІДНОГО КРАЮ»

Крулековська Ю. К.
здобувачка освітнього рівня бакалавр кафедри дизайну середовища
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
м. Чугуїв, Україна

Мистецька спадщина Іллі Рєпіна є глибоко вкоріненою в українському культурному контексті. Однак класичні музейні формати часто вибудовують невидимий бар'єр між автором і відвідувачем. Цей проєкт пропонує переосмислити виставковий простір площею 300 м², перетворивши його на живе, інтерактивне середовище. Ключова ідея проєкту – використати засоби середовищного дизайну для втілення нематеріальних смислів: творчого пошуку, єдності з природним середовищем та спадкоємності художніх традицій.

Планується взяти приміщення для цієї виставки в центральній частині Харкова (вул. Сумська, 53), поряд зі станцією метро «Університет». Розміщення на першому поверсі п'ятиповерхової будівлі гарантує зручний доступ для пішоходів. Висота стель – 3,5 м. У будівлі є два основні входи з боку головного фасаду та три службові виходи, що забезпечують ефективне зонування маршрутів для гостей і співробітників.

Простір структуровано на три ключові виставкові сегменти (52,5 м², 75,5 м² та 82 м²), зону прийому, зону відпочинку та технічні приміщення. Безпороговий простір і вільний перехід між залами відповідають принципам універсального дизайну, забезпечуючи комфорт для всіх категорій відвідувачів.

Головна ідея виставки «Ілля Рєпін: Палітра рідного краю» полягає у створенні імерсивного середовища, де життєвий та творчий шлях художника розкривається через глибокий зв'язок із його корінням та ландшафтом рідного краю. Центральним образом експозиції стає метафорична річка Сіверський Донець, яка у вигляді хвилеподібних ліній структурує простір та символізує неперервну течію натхнення – від перших дитячих замальовок до зрілих монументальних полотен. Дизайн виставки свідомо руйнує бар'єр між глядачем і мистецтвом, трансформуючи інтер'єр музейної експозиції у «живу» майстерню художника, де кожен відвідувач проходить шлях сенсорного пізнання.

Основа кольорового вирішення – природні тони Слобожанщини, доповнені акцентними кольорами, визначеними на основі колористичного аналізу полотен Рєпіна.

Сценарій експозиційних зон. Зала 1: «Початок шляху» (52,5 м²). Перший розділ виставки знайомить із ранніми роками митця: дитинством, першими уроками іконопису та пейзажними етюдами. Об'єкт взаємодії: спеціально спроектована локація, де глядачі мають змогу експериментувати з історичними пігментами. Це дає змогу відчути тактильну природу кольору та усвідомити технологічні процеси, характерні для мистецтва XIX століття.

Зала 2: «Період розквіту. Портретний жанр» (75,5 м²). Цей простір є технологічним центром виставки, що висвітлює зрілу творчість Рєпіна. Експозиційні конструкції стилізовані під пензлі (флейці), перетворюючи інструментарій художника на елементи архітектури. Інтерактивний об'єкт «Палітра»: Головний арт-об'єкт – стіл із дерев'яною стільницею у формі палітри, встановлений на опорах, що нагадують мольберт. У центрі інтегровано скляну колбу з голографічним інтерфейсом. Відвідувачі можуть обертати цифрові копії творів навколо осі, обираючи твори для детального аналізу.

Дитяча зона: М'які низькі подіуми створюють комфортні умови для творчості юних гостей, нівелюючи атмосферу урочистості, притаманну традиційним музеям.

Зала 3: «Козацька вольниця» (82 м²). Найпросторніша зала присвячена монументальним творам, зокрема темі українського козацтва. Імерсивна інсталяція «Лист запорожцям»: За допомогою технологій захоплення руху (Motion Capture) та масштабної проєкції глядач стає співучасником знаменитої сцени.

Локація «Коло»: Стіл, що є просторовим продовженням композиції картини, запрошує до епістолярної гри. Можливість написати лист традиційним пером на фактурному папері формує глибокий тактильний зв'язок з історичним контекстом.

Система освітлення базується на трьох рівнях: Акцентуючий: Споти на шинопроводах для фокусування уваги на оригіналах. Атмосферний: Хвилеподібна LED-підсвітка стін із змінною інтенсивністю, що реагує на присутність людей. Імерсивний: Скляні колби з голографічними зображеннями інструментів, створюють ілюзію левітації. Функціонування виставки підтримує команда з 5 осіб: менеджер рецепції, два куратори-модератори, фахівець із мультимедійного обладнання та працівник технічної служби.

Таким чином, проєкт «Ілля Рєпін: Палітра рідного краю» демонструє інноваційний підхід до формування експозиційного середовища. Синтез BIM-технологій, методів занурення та художньої символіки дозволяє не просто презентувати твори, а створити простір для

культурної рефлексії. Виставка стає маніфестом того, що справжня палітра митця формується духом місця та народними традиціями, переосмисленими через призму сучасного дизайну.

Література:

1. Меморіальний музей І. Ю. Рєпіна : веб-сайт. URL: https://repin.in.ua/uk/memorialniy-muzey-iyu-riepina (дата звернення: 31.03.2026).

2. Україна в творчості Іллі Рєпіна / Країна_Z. 2024. URL: https://www.krainaz.org/202403/952-repin (дата звернення: 31.03.2026).

3. «Запорожці пишуть лист турецькому султану»: 8 цікавинок про картину-символ / https://www.google.com/search?q=Ukrainky.com.ua. URL: https://ukrainky.com.ua/zaporozhczi-pyshut-lyst-tureczkomu-sultanu-9-czikavynok-pro-kartynu-symvol/ (дата звернення: 31.03.2026).

4. Картина Рєпіна І. Ю. – все про велике полотно / «Бурштин України» : блог. URL: https://ukrburshtyn.com/ua/blog/vse-o-velikom-polotne-i-e-repina.html (дата звернення: 31.03.2026).

5. Ілля Рєпін: закоханий в Україну – 173 роки від дня народження Іллі Рєпіна / *Міжнародна громадська організація «Українська ініціатива»* : веб-сайт. URL: https://www.ukrajinci.cz/krouzky-projekty/ukrajinska-skola+c12/173+a10026.htm (дата звернення: 31.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-68

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МИСТЕЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР (ДРУГА ПОЛОВИНА 1960-Х – ПОЧАТОК 1980-Х РР.)

МалежикД. І.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військовий інститут телекомунікацій інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

Питання формування національної еліти, яка впливає на громадсько-політичне та культурне життя держави, була актуальним у всі періоди української історії. Не був винятком і період загострення кризи радянського ладу другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. З одного боку, це час посилення ідеологічного тиску та русифікації,

з іншого – період активного інституційного розвитку системи вищої мистецької освіти, яка мала забезпечити суспільство кваліфікованими кадрами мистецької інтелігенції. У цей період мистецька освіта виступала одним із механізмів відтворення творчої інтелігенції як специфічної соціально-професійної групи, інтегрованої у державну модель культурного будівництва. Водночас зберігалися елементи професійної підготовки, успадковані від попередніх періодів, що створювало певні суперечності в розвитку художньої освіти.

Мистецька освіта в Україні формувалася як багаторівнева система, яка включала початкову спеціалізовану підготовку, середню спеціальну та вищу школу, забезпечуючи безперервність професійного становлення митця. Вона остаточно сформувалась в усіх регіонах УРСР у 1970-80-ті рр. [1, с. 64]. Разом з тим, у радянських умовах ця система була підпорядкована загальній логіці державного контролю над освітнім і культурним простором.

У зазначений період підготовка кадрів здійснювалася в консерваторіях (Київській, Львівській, Одеській), художніх та театральних інститутах, а також в інститутах культури, мережа яких поступово розширювалася. Радянська влада розглядала мистецтво як потужний інструмент ідеологічного впливу на маси, тому до підготовки майбутніх митців ставилися надзвичайно серйозні вимоги. Згідно з офіційною доктриною, випускник мистецького вишу мав бути не лише талановитим творцем, але й свідомим провідником комуністичної ідеології у руслі «соціалістичного реалізму» [3, с. 64–65]. Ідеологічний контроль став визначальним чинником підготовки кадрів. Партійні органи здійснювали жорстку цензуру творчих робіт, а викладачі та студенти мусили демонструвати відданість офіційній доктрині. Це проявлялося в обов'язковому виконанні державних замовлень через Художній фонд УРСР, де майбутні митці брали участь у створенні агітаційних полотен, оформленні палаців культури та меморіалів.

Навчальні плани вищих мистецьких навчальних закладів (ВМНЗ) цього часу відзначалися жорсткою централізацією та обов'язковою наявністю значного блоку суспільно-політичних дисциплін: історії КПРС, марксистсько-ленінської філософії, наукового комунізму тощо. Проте, незважаючи на ідеологічні рамки, фахова підготовка (виконавська, художня, акторська майстерність) залишалася на стабільно високому рівні завдяки збереженню традицій класичної академічної школи та відданості викладацького складу [2, с. 68].

Попри ідеологічні перешкоди, важливим аспектом цього періоду є формування нової генерації української мистецької інтелігенції. У другій половині 1960-х років, на хвилі інерції «відлиги», в студентському середовищі ВМНЗ ще відчувалися національно-культурні віяння. Проте, з початком 1970-х років, з приходом до влади

В. Щербицького та керівника ідеологічним сектором В. Маланчука, контроль за «націоналістичними проявами» значно посилився [4, с. 43–44]. Багато талановитих випускників змушені були балансувати між творчими амбіціями, національною ідентичністю та вимогами партійної цензури. Водночас вища мистецька освіта була тісно пов'язана з творчими спілками – Спілкою художників України, Спілка композиторів України, Спілкою архітекторів України, що давало прямий шлях до професійної діяльності. До того ж, важливою перевагою художньої освіти є розвиток уяви та креативності митців [5, с. 102]

Окрім академічних ВМНЗ, значну увагу держава приділяла підготовці кадрів для культурно-освітньої роботи (інститути культури). Їхнім завданням було забезпечення клубів, будинків культури та бібліотек фахівцями, здатними організовувати масове дозвілля трудящих. Хоча ця ланка вважалася менш «елітарною», ніж консерваторії чи художні академії, вона відігравала ключову роль у формуванні низового шару культурної інтелігенції в регіонах УРСР [1, с. 65].

Окремим, але не менш важливим напрямом, була підготовка літературних кадрів. Інституційні засади системи виховання радянських письменників в УРСР були закладені ще в повоєнні роки (1945–1953 рр.) [2, с. 148], а в 1960–1980-х роках вона набула сталого та жорстко контрольованого характеру. Формування літературної інтелігенції відбувалося переважно на базі філологічних факультетів державних університетів та педагогічних інститутів, через функціонування літературних гуртків, студій та об’єднань при редакціях літературних журналів і газет, активну роботу письменників старшого покоління з письменниками-початківцями, а також шляхом цільового направлення талановитої молоді до Літературного інституту імені О. Горького в Москві. До майбутніх літераторів висувалися чи не найсуворіші ідеологічні вимоги, оскільки література вважалася «передовим краєм» ідеологічного фронту.

Таким чином, підготовка інтелігенції через систему вищої мистецької освіти в УРСР у 1960-х – на початку 1980-х років виконувала подвійну функцію. Вона була ефективним механізмом радянської держави для продукування ідеологічно лояльних кадрів, але водночас залишалася осередком формування високого професіоналізму. За ці роки було підготовлено плеяду видатних митців, які вже в умовах незалежної України, стали фундаторами нового національного мистецького простору.

Література:

1. Волков С. Ретроспекції мистецької освіти в українському суспільстві ХХ–ХХІ століття. *Культурологічна думка*. 2012. № 5. С. 56–66.

2. Малежик Д. І. Створення системи підготовки письменницьких кадрів в УРСР у 1945–1953 рр. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки* : збірник наукових праць. Вип. 7. 2010. С. 147–153.

3. Пічкур М. О. Образотворча підготовка студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 270 с.

4. Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси / відп. ред. В. Даниленко. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 959 с.

5. Яланський А. В. Вища художня освіта на цивілізаційному перехресті: творчо-особистісні та суспільні потреби. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 2. С. 100–105.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-69

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Панасюк Р. П.
кандидат історичних наук, викладач-методист

Романюк О. В.
викладач-методист, заступник директора,
ВСП «Оптико-механічний фаховий коледж
Київського національного університету імені Тараса Шевченка»,
України
м. Київ, Україна

Українська Центральна Рада, гетьман Павло Скоропадський, Директорія вважали відродження української мови одним з головних пріоритетів. Але найбільших успіхів було досягнуто за доби гетьманату. Відносна економічна стабільність дала змогу профінансувати в культурній галузі ряд проектів та значно українізувати освіту. Водночас українські діячі, представники соціалістичних партій, часто звинувачують Павла Скоропадського у політиці русифікації. Наприклад, Український Національний Союз звинувачував гетьмана в тому, що він «припиняє діяльність «Просвіт», українські діячі, а то

просто свідомі українці на провінції переслідуються і арештовуються». [9, с. 74]. Закономірно постає питання в обґрунтованості обвинувачень Гетьманату.

Справа в тому, що з встановленням влади Павла Скоропадського в Україні активно розгорнули свою діяльність російські партії монархічного напряму, більшість членів яких тікали з території більшовицької Росії і оселялися в Києві та інших великих українських містах. Після перемоги більшовиків у Петрограді та Москві, саме на Україні вони вбачали можливість створення бази для реставрації монархії та відродження Російської імперії. Київ перетворився на головний центр підпільної діяльності «великодержавників різних ґатунків» [4, с. 44]. За свідченням очевидця: «московські монархісти не признавали ні українського народу, ні української культури, ні української державности. Гетьманщину вважали вони перехідною формою держави для відновлення «Єдиної і неділимої Рассеї» [5, с. 74].

Вузькість соціальної опори гетьманату зумовила гостроту кадрової проблеми. До культурного будівництва залучались професійно підготовлені чиновники, які в переважній більшості випадків негативно ставились до українства. Частина з них взагалі були біженцями з Росії, що значно ускладнювало дерусифікацію [6, с. 52, 191].

Крім того, розвиток української культури гальмували складні військово-політичні обставини. Неспокійна ситуація на селі та активна діяльність терористів, що навіть змогли вбити фельдмаршала фон Ейхорна, спричинила посилення репресій з боку окупаційних військ. Військовими було заарештовано багато членів «Просвіт». [11, арк. 15]. Деякі ж старости під виглядом боротьби з терористами закривали народні бібліотеки, перешкоджали діяльності «Просвіт». [2 с. 103].

Значних збитків завдавали численні ревізії приміщень шкіл, «Просвіт», помешкань і арештів, здійснюваних окупаційними військами та російськими офіцерами, які особливо посилились влітку 1918 року [12, арк. 101].

Разом з тим за часів Гетьманату державною мовою залишалась українська. Більшість міністерств перевело мову діловодства на українську. Для чиновників організовувались спеціальні курси з вивчення української мови [4, с. 2], зрештою, сам Володимир Винниченко засвідчує, що українським міністрам було наказано в тримісячний термін вивчити державну мову [1, с. 64–66]. Міністерство освіти виділило значні асигнування на вечірні школи, бібліотеки, різні клуби, організація яких покладалась на місцеві «Просвіти».

Гетьманський режим для ефективного управління освітою створив чітку управлінську структуру на чолі з Міністерством народної освіти та мистецтв. Політика українізації освіти найбільш успішною була у нижчих школах. Проте, наштовхнулась на сильний супротив у вищих

школах та гімназіях. Вчителі, що мали поважний викладацький стаж, не бажали добровільно змінювати мову викладання. Організовані в Києві курси українознавства переважна більшість відвідувала, виконуючи розпорядження дирекції гімназій [7, с. 75].

Критики гетьманського режиму ставили закономірне питання: якщо учень закінчить україномовну початкову школу, то чи з може він навчатись у російськомовні середній чи вищій школі? До проблем з консервативно налаштованим керівництвом додавалась відсутність кваліфікованих фахівців та нестача підручників. Складалась парадоксальна ситуація: українські школи весною 1918 року видавали атестати першому випуску школярів української держави перші атестати надруковані українською мовою, але без жодного балу з українознавчих наук.

Важливим залишалося питання державної мови. Справа в тому, що в гетьманській державі не було прийнято окремого закону про те, що державною мовою є українська, однак це визнавалось де-факто, про що свідчать накази гетьмана і розпорядження вищих урядових осіб. У «Державному віснику» публікувались всі офіційні акти, щодо мови, а також обіжчики про практичне впровадження її в роботу органів влади та управління.

Міністр шляхів сполучення Б. Бутенко вже 17 травня 1918 р. наказав негайно перевести ділову документацію на українську мову [8, с. 5]. Хоча міністру освіти В. Василенку неодноразово закидали бажання загальмувати українізацію та здійснювати подальшу русифікацію, саме за неповних 6 місяців його перебування на посаді, В. Василенко домігся схвалення 72 законопроектів щодо розвитку національної культури [12, арк. 2–13]. Подібних прикладів можна наводити багато, але загальний стан справ залишався складним. Ця політика досить часто наштовхувалася на сильний супротив. Газета «Нова Рада» писала, що накази про українізацію і визнавались в усіх міністерствах, але в міністерстві торгівлі та промисловості ця політика не проводилась. Адже вищі урядовці не володіли державною мовою [8, с. 3]. Подібна ситуація виникла у міністерстві земельних справ, як наслідок відбувся триденний страйк його службовців, які вимагали ведення всього діловодства державною мовою, усунення русифікаторів та повернення на посади свідомих українців [5, с. 2].

Іншою стороною проблеми залишалась нестача кваліфікованих чиновників, які володіли державною мовою. Отримавши наказ про українізацію, міністерство чи адміністрація не могла його виконати в силу об'єктивних причин. Як наслідок, офіційні документи писались сплавом українських і російських слів. Д. Дорошенко констатував: «ніде правди діти, українська мова в 1918 році далеко не була так вироблена… Хто бачив канцелярські папери того часу, які виходили

навіть з “українізованих” міністерств, як міністерство закордонних справ, той не міг не пожалувати українську мову – так немилосердно калічено її на всі боки» [9, с. 74].

Ситуація загострилась з посиленням впливу Антанти, яка виступала за відновлення єдиної Росії. Відкритими проявами таких настроїв стали виступи проти української мови. Так, П. Покутський зазначає, що у серпні «Хлібороби собственники (поміщики) звернулись до міністра внутрішніх справ з вимогою, щоб уряд скасував введений революційною владою «галиційсько – латинський язик, некультурний и чужды для України» [2, с. 75]. З подібною пропозицією виступив і Протофіс, подавши до верховної Колегії Правителів, що заступала гетьмана під час його подорожі до Німеччини, «Записку о русском языке», в якій пропонувалось залишити в урядових структурах російську мову, мотивуючу це тим, що українська мова не має розробленої термінології і вона залишається незрозумілою для більшості чиновницького апарату. «Українська мова, – писали “протофісівці” – зможе стати державною щойно тоді, коли зладять словник і граматику» [11, с. 72]. Тобто, на практиці це означало відхід від політики українізації. До того ж, міністр юстиції О. Романов вніс на розгляд Ради Міністрів пропозицію, щоб усі офіційні акти одночасно друкувалися українською і російською мовами. Це викликало великий резонанс у суспільстві. «Хай не забувають ворог наш, що державною мовою є і буде тільки українська. Бо коли буде російська другою державною мовою, урядовці перестануть вчити українську мову» – застерігала полтавська філія УНС [7, с. 3]. З протестом виступили навіть працівники Державної скарбниці, Державної канцелярії та інших установ [6, с. 4].

Гетьман П. Скоропадський 2 жовтня 1918 року прийняв делегацію Київського осередку товариства «Просвіта», який подала меморандум в справі захисту української мови. Як відзначали газети, гетьман цілком погодився із змістом меморандуму й прохав раду «Просвіти скласти і представити йому проект закону про державну мову» [12, с. 3].

Отже, питання виправданості обвинувачень, висунутих гетьману і його адміністрації лідерами УНС, носить спірний характер. Але дії влади в критичній для себе ситуації завдали удару по справі відродження української культури і тим самим дискредитували гетьмана. Закиди партій не завжди були об’єктивними, ігнорували деякі очевидні успіхи діяльності гетьмана у вирішенні цих проблем. Проте, позитивним моментом було те, що тогочасні українські партії дійсно активно опікувалися питаннями українського культурного відродження.

Література:

1. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції (марець 1917 – грудень 1919 р.). В 3-х томах. Т. ІІІ. К., 1990. 542 с.
2. Відродження (Київ). 1918. 16 вересня.
3. Державний вісник (Київ). 1918. 24 травня.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. Т.ІІ. Українська гетьманська Держава. К., 352 с.
5. Нова Рада (Київ). 1918. №129. 1 серпня.
6. Робітнича газета (Київ). 1918. № 390. 13 жовтня.
7. Скоропадський П. Спомини. К. : 1992. 112 с.
8. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Т. ІІІ. Відень, 1921р. 160 с.
9. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр. 63. Арк. 2–13.
10. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп.1. Спр. 72. Арк. 101.
11. ЦДАВО України. Ф.2201. Оп. 3. Спр. 7. Арк. 15.
12. ЦДАГО. України. Ф.5 7. Оп. 2. Спр. 264. Арк. 1.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-70

РОЛЬ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Паніна Л. А.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри методики викладання і змісту освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
м. Рівне, Україна

Освіта впродовж історичного розвитку людства завжди відігравала ключову роль у формуванні культурного, інтелектуального та духовного потенціалу суспільства. В українському історичному контексті вона мала особливе значення, оскільки часто виступала не лише як засіб передачі знань, а й як інструмент збереження національної ідентичності в умовах політичної залежності та культурного тиску з боку інших держав. Важливе місце у цьому процесі посідає Києво-Могилянська академія – один із найвизначніших освітніх центрів Східної Європи ранньомодерної доби XVII–XVIII ст., діяльність якого суттєво вплинула на становлення української освіти, науки та культури [3, с. 47].

Історія виникнення академії пов'язана з діяльністю видатного церковного і культурного діяча Петра Могили, який у 1632 році ініціював об'єднання Київської братської школи та школи при Києво-Печерській лаврі. У результаті цього було створено навчальний заклад нового типу – колегіум, який згодом отримав статус академії [2, с. 112]. Основною метою його заснування було піднесення рівня освіти православного населення та забезпечення підготовки освічених кадрів, здатних протистояти культурному й релігійному впливу католицької Європи. Водночас академія стала важливим осередком інтеграції української освіти до загальноєвропейського освітнього простору.

Особливістю навчального процесу в Києво-Могилянській академії була його орієнтація на кращі зразки західноєвропейської освіти. Навчальна програма включала вивчення «семи вільних мистецтв», а також філософії, богослов'я, риторики, поетики, логіки та інших дисциплін [3, с. 52]. Значна увага приділялася гуманітарній підготовці спудеїв, розвитку їхніх ораторських здібностей і вмінню вести наукові дискусії. Викладання здійснювалося переважно латинською мовою, що відкривало спудеям доступ до європейської наукової спадщини та сприяло їхній інтеграції в міжнародний інтелектуальний простір.

Важливим елементом освітнього процесу були публічні диспути, які сприяли розвитку критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію та формували навички наукової полеміки. Такий підхід до навчання був новаторським для того часу і значною мірою визначив високий рівень підготовки випускників академії. Крім того, Києво-Могилянська академія активно впливала на розвиток книжкової справи, поширення освіти та формування інтелектуального середовища в Україні [4, с. 84].

Не менш важливою є роль академії у формуванні національної свідомості. У складних історичних умовах вона залишалася осередком збереження української культурної традиції, мови та духовності. Освітня діяльність академії сприяла усвідомленню власної ідентичності та зміцненню культурної самобутності українського народу.

Крім безпосереднього освітнього впливу, академія відігравала суттєву роль у розвитку науки та міжнародних зв'язків. Випускники академії підтримували контакти з навчальними закладами Польщі, Литви, Німеччини, Франції, Італії, Чехії та інших країн Європи, що сприяло обміну науковими ідеями, формуванню спільного освітнього простору та поширенню передових педагогічних практик. Таким чином, академія не лише готувала освічених громадян України, а й сприяла інтеграції української науки у європейський контекст.

Важливим аспектом діяльності академії було виховання моральних, культурних та духовних цінностей спудеїв. Поряд із навчанням, велика увага приділялася вихованню особистості, яка здатна діяти

відповідально у суспільстві, підтримувати культурні традиції та дотримуватися етичних принципів. Це робило академію не лише освітнім, а й виховним осередком.

Випускники академії відігравали важливу роль у суспільно-політичному та культурному житті не лише України, а й інших країн. Вони ставали церковними діячами, науковцями, письменниками, педагогами, державними діячами, поширюючи здобуті знання та освітні ідеї [5, с. 60]. Серед найвидатніших вихованців – Іван Мазепа, гетьман і меценат освіти та культу, Пилип Орлик, політичний діяч і автор Конституції, Павло Полуботок, гетьман і дипломат, Іван Скоропадський та Юрій Хмельницький, які впливали на політичні процеси України XVII–XVIII ст., Максим Березовський та Артемій Ведель, видатні композитори XVIII ст., які суттєво збагатили музичну культуру Східної Європи, а також Григорій Сковорода, філософ і просвітитель, внесок якого у духовну та педагогічну думку є надзвичайно важливим. Саме завдяки діяльності таких освічених особистостей відбувалося формування української інтелектуальної еліти, що сприяла розвитку науки, культури та державності в Україні та за її межами.

Таким чином, діяльність Києво-Могилянської академії має надзвичайно важливе значення для розуміння історії розвитку української освіти, науки та культури. Академія стала потужним освітнім центром, який поєднав національні традиції з європейськими стандартами, забезпечивши високу якість підготовки освічених фахівців і формування інтелектуальної еліти. Її діяльність впливала на розвиток критичного мислення, духовності, моральних цінностей та культурної свідомості спудеїв, закладаючи фундамент для активної участі в суспільному житті та державотворчих процесах.

Розширення освітньої діяльності академії на різні регіони України сприяло поширенню грамотності серед населення, розвитку шкільних та церковних освітніх осередків і формуванню системи підготовки кваліфікованих кадрів для державних та культурних інституцій. Це стало передумовою подальшого становлення національної системи освіти та науки, а також інтеграції української освітньої та культурної традиції в європейський освітній простір. Усі ці фактори разом роблять Києво-Могилянську академію не лише історичним, а й сучасним символом високоякісної освіти, яка поєднує традиції та інновації. Досвід академії свідчить про те, що освітній заклад може бути центром формування не лише знань, а й моральних, культурних та громадянських цінностей. Він демонструє важливість системного підходу до освіти, де навчання, виховання та розвиток особистості взаємопов’язані, а якість освіти безпосередньо визначає перспективи розвитку суспільства, держави та національної культури.

Література:

1. До 400-ліття заснування Києво-Могилянської академії: події, імена / Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: https://www.nbuv.gov.ua/node/2573 (дата звернення: 25.03.2026).

2. Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ : Наукова думка, 2005.

3. Коваленко А О. Становлення Києво-Могилянської академії як вищого навчального закладу. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки.* 2017. № 4. С. 45–58. (доступ: електронне видання) URL: https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2535 (дата звернення: 25.03.2026).

4. Міністерство освіти і науки України. Перелік видатних випускників Києво-Могилянської академії. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23329/1/Кость_Дрогомирецька.pdf (дата звернення: 03.25.2026).

5. Павленко С. О. Випускники Києво-Могилянської академії в оточенні гетьмана І. Мазепи. *Наукові записки НаУКМА : Ювілейний випуск.* 2000. Т. 18. С. 42-44. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10056 (дата звернення: 03.25.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-71

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Столяренко Ок. В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна

Столяренко Ол. В.
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Трансформація вищої освіти в Україні на сучасному етапі відбувається в умовах безпрецедентних викликів: глобалізації, цифровізації, євроінтеграційних процесів та необхідності функціонування в умовах воєнного стану. Пошук ефективних моделей розвитку вищої школи вимагає не лише впровадження інновацій, а й глибокого рефлексивного аналізу попередніх етапів модернізації. Проблема полягає у необхідності подолання розриву між успадкованими радянськими структурами та вимогами єдиного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), що актуалізує звернення до історичного досвіду для уникнення помилок минулого.

Питання реформування вищої освіти в Україні є предметом прискіпливої уваги науковців. Зокрема, В. Кремень [2] та О. Столяренко [8] розглядають філософські аспекти модернізації освіти в контексті людиноцентризму. Проблеми інтеграції українських університетів у світовий освітній простір досліджували С. Калашнікова [4] та В. Луговий [5], наголошуючи на важливості забезпечення якості освіти. Питання історичної ретроспективи розвитку педагогічної думки та інституційних змін висвітлені у працях І. Драч [3] та О. Спіріна [7].

Модернізацію вищої освіти України можна умовно поділити на три ключові періоди:

– ПостSearch-трансформаційний (1991–2005): становлення національної системи, відхід від ідеологізації, поява приватного сектору.

– Болонський етап (2005–2014): впровадження кредитно-модульної системи, розробка стандартів, спроби автономізації.

– Сучасний (з 2014 року – дотепер): прийняття Закону «Про вищу освіту», створення НАЗЯВО, діджиталізація та адаптація до кризових умов.

ПостSearch-трансформаційний період, став етапом фундаментального переходу від радянської командно-адміністративної моделі до формування національної системи вищої освіти ринкового типу. Основним змістом цього процесу була глибока демонополізація освітньої сфери, що проявилася у появі приватного сектору та виникненні реальної конкуренції між закладами за інтелектуальні та фінансові ресурси. У цей час відбулася докорінна структурна перебудова, яка ознаменувалася відходом від лінійної підготовки спеціаліста та впровадженням ступеневої системи навчання з першими спробами розмежування бакалаврату та магістратури.

Водночас відбувалася радикальна зміна ідеологічного наповнення освітнього процесу, яка полягала в остаточній деідеологізації навчальних планів, виведенні застарілих суспільно-політичних дисциплін та формуванні україноцентричного змісту гуманітарної підготовки. Держава зосередила зусилля на створенні перших інституційних інструментів контролю якості, запровадивши процедури ліцензування та акредитації, що дозволило впорядкувати освітню мережу, яка на той час хаотично розширювалася. Це був період накопичення первинного досвіду автономії, коли університети отримали право самостійно визначати частину змісту навчання та розвивати власні платні послуги для виживання в складних економічних умовах [14].

Аналіз Болонського етапу модернізації вищої освіти в Україні, що розпочався з офіційного підписання декларації у 2005 році, дає підстави стверджувати, що стратегія реформування часто базувалася на презумпції переваги зовнішніх атрибутів над внутрішніми змістовними трансформаціями. Пряме та подекуди безкритичне копіювання західноєвропейських освітніх лекал без належної адаптації до специфіки національного соціокультурного та академічного контексту призвело до виникнення феномену «імітаційної модернізації». Це явище характеризується створенням фасаду оновленої системи, за яким продовжували функціонувати застарілі радянські управлінські та дидактичні механізми, що лише набули нової термінологічної оболонки, але не змінили своєї суті [1].

Яскравим прикладом такої формалізації стало масове запровадження 100-бальної шкали оцінювання та кредитно-модульної системи організації навчального процесу. У багатьох випадках цей перехід відбувався чисто механічно: викладачі були змушені штучно

підлаштовувати традиційні методи контролю під нові цифрові показники, що часто перетворювалося на надмірне бюрократичне навантаження та ведення подвійної документації. Попри зміну арифметичного підходу до оцінювання, глибинна суть взаємовідносин у системі «викладач-студент» залишалася переважно авторитарною, де студент продовжував відігравати роль пасивного об'єкта навчання, а не рівноправного суб'єкта освітнього процесу, як того вимагають принципи людиноцентризму та студентоцентрованого навчання [8]; [9]; [10].

Сучасний етап модернізації вищої освіти України, що розпочався у 2014 році, визначається переходом від формальної участі в міжнародних процесах до глибинної ціннісної та інституційної трансформації. Цей період розпочався з прийняття засадничого Закону «Про вищу освіту», який закріпив принципи університетської автономії та заклав фундамент для створення нової системи забезпечення якості [6]. Ключовою особливістю етапу стало формування незалежних інституцій, зокрема Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), що дозволило відійти від радянської моделі державного контролю в бік європейських стандартів акредитації, орієнтованих на розвиток, а не на покарання.

Важливою рисою сучасності стала масштабна діджиталізація освітнього простору, яка набула вимушеного, але стрімкого прискорення через пандемію COVID-19 та повномасштабну війну. Сучасна модернізація акцентує увагу на цифровій трансформації. Використання LMS (зокрема Moodle), VR-технологій та штучного інтелекту стає не просто допоміжним засобом, а фундаментом стійкості освіти. Вища школа України продемонструвала високий рівень адаптивності, інтегрувавши цифрові платформи, системи дистанційного навчання та віртуальні лабораторії в щоденну практику. Проте цифровізація на цьому етапі розглядається не лише як технічне рішення, а як інструмент забезпечення безперервності освіти та інклюзивності, що дозволяє зберігати зв'язок з учасниками освітнього процесу незалежно від їхнього географічного розташування [11].

Особливого значення набула інтеграція в Європейський дослідницький простір, що проявляється у збільшенні масштабів академічної мобільності та активній участі українських університетів у програмах на кшталт Erasmus+ та Horizon Europe. Водночас виклики воєнного стану змусили систему вищої освіти переглянути пріоритети: на перший план вийшли питання академічної доброчесності, безпеки освітнього середовища, психологічної підтримки студентів та викладачів, а також необхідність підготовки фахівців для майбутньої відбудови країни [12].

Отже, проведений аналіз дозволяє сформулювати такі уроки для сучасності:

– Урок системності: модернізація не може бути точковою; зміни в системі оцінювання мають супроводжуватися змінами в управлінні та фінансуванні.

– Урок автентичності: адаптація європейського досвіду має відбуватися з урахуванням національних академічних традицій та економічних реалій.

– Урок суб'єктності: викладач і студент мають бути активними учасниками реформ, а не об'єктами експериментів.

– Урок адаптивності: в умовах війни та цифровізації головною цінністю стає гнучкість освітніх траєкторій та здатність системи до швидкого відновлення.

Література:

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали : у 2 ч. Київ: Прінтеко, 2020. 317 с. Режим доступу: https://ihed.org.ua/wpcontent/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IV (дата звернення 02.04.2026).

2. Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін : навч. посіб. Київ : Знання України, 2020. 230 с.

3. Драч І. Теоретичні і методичні засади управління підготовкою фахівців з педагогіки вищої школи на основі компетентнісного підходу в межах європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу : моногр. К.: Альфа-Реклама, 2014.

4. Калашнікова С. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія. К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 380 с.

5. Луговий В. Шлях до національного лідерства: осмислення 25-річного становлення Інституту вищої освіти НАПН України. Філософія освіти. *Philosophy of Education*, 30 (1), 2024. С. 20–36.

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 02.04.2026).

7. Спірін О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 300 с.

8. Столяренко О. Ціннісне ставлення до людини в загальній стратегії виховання особистості. Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір : колективна монографія. Умань : Візаві. 2019. С. 75–92.

9. Столяренко Ок., Столяренко Ол., Московчук О. Студентоцентроване навчання в умовах особистісно орієнтованого підходу. Наукові записки *Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* 2022. Випуск 71. С. 29–37. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-71-29-36.

10. Столяренко Ол., Столяренко Ок. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти і виклики нашого часу. *Нові горизонти освіти: досвід, реалії та перспективи* : збірник матеріалів І Всеукраїнських педагогічних читань за міжнародної участі пам'яті професорки Євгенії Коваленко. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя. 2025. С. 105–108.

11. Столяренко Ол., Столяренко Ок. Формування інформаційної культури фахівців – важлива умова інноваційного розвитку освіти. *Інноваційні технології XXI століття* : зб. наук. пр. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2024. Вип. 9. С. 54–63.

12. Столяренко Ок., Столяренко Ол. Міжнародна комунікація в науці: вплив багатомовності на обмін знаннями. *X Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція* «*Виклики сучасної науки: міждисциплінарний погляд через призму іноземних мов*» : 29 листопада 2024 р. : збірник матеріалів конференції. Одеський нац. університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2024. С. 112–116.

13. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Prokopchuk V., Zhuravlova L., Demchenko I., Martynets L., Yakovliv V. Fostering a Values-Based Attitude towards a Person in Secondary Schools in the Post-Soviet Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(3), 2021. 166–188. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/446

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-72

ІСТОРИЧНА НАУКА В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТАХ

Філіпович М. Б.
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний професор Балтійського науково-дослідного інституту
проблем трансформації економічної сфери
(м. Рига, Латвійська Республіка),
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Академія рекреаційних технологій і права
м. Луцьк, Україна

Історія – одна з ключових суспільних наук, що формує світогляд людства. Історична наука – це живий організм, який постійно перебуває у русі. Вона зберігає фундаментальні засади, але водночас потребує постійної трансформації та адаптації до сучасності. Відокремившись від філософії наприкінці XIX століття, історія почала власний шлях, і нині перед нею постають нові виклики, що потребують перегляду методології.

Так, тривалий час історія мала «чоловіче обличчя». Жіночий досвід залишався невидимим, адже його не вважали вартим наукового аналізу. Лише з 1960-х років, завдяки феміністичному руху, з'явилися дослідження, що висвітлювали роль жінок у суспільному розвитку. Це призвело до формування напрямів «жіноча історія», а згодом – «гендерна історія».

Однак, навіть сьогодні історія у шкільних підручниках та академічних працях здебільшого залишається «чоловічою». Жіночий досвід подається як окремий, хоча насправді він є невід'ємною частиною загальної історії людства. Завдання сучасної науки – інтегрувати жіночі ролі та внески у спільний історичний наратив.

Традиційно історія подається крізь призму політики та воєн: правителі, битви, революції. Повсякденне життя, культура, соціальні практики залишаються на периферії. Такий підхід формує песимістичний і часто травматичний образ минулого.

З середини XX століття з'явився новий напрям – історія повсякденності. Фернан Бродель наголошував, що саме дрібні події та побутові практики формують суспільство. В Україні цей підхід почав активно розвиватися на початку 2000-х років, коли дослідники

звернули увагу на життя пересічної людини як ключ до розуміння історичних процесів.

Розвиток технологій і масова діджиталізація змінили спосіб продукування та поширення історичних знань. Соціальні мережі та інтернет-блоги створили умови для партисипативного підходу: історію почали творити не лише професійні історики, а й широкі кола громадськості.

Це призвело до деавторизації та горизонтальності у поширенні знань. Водночас виникла проблема: як відрізнити наукову історію від маніпулятивної чи пропагандистської? Прикладом є використання історії як інструменту політичної війни – від польського фільму «Волинь» до «уроків історії» російського президента, що стали зброєю у гібридній війні. Тому сьогодні особливо актуальним є розвиток історичної медіаграмотності та навичок фактчекінгу.

На початку XXI століття зростає значення історичної пам'яті. Вона виконує компенсаторну функцію – допомагає суспільству впоратися з травматичним досвідом, зберегти культуру, мову та ідентичність. Друга світова війна, конфлікти на Балканах та нинішня війна в Україні актуалізували питання збереження пам'яті про минуле насильство й несправедливість. Попри «меморіальний бум» у гуманітаристиці, досі тривають дискусії щодо визначення понять «історична пам'ять», «колективна пам'ять», «суспільна пам'ять» та «національна пам'ять». Збереження спогадів про минулі страждання стає важливим інструментом подолання криз і формування майбутнього.

Виклики сучасності поставили перед історичною наукою потребу у змінах, зокрема у методологічних підходах вивчення та подання історії. Однією з ключових проблем сучасної історіографії є методологічна інерція. Попри появу нових напрямів – гендерної історії, історії повсякденності, цифрової історії – значна частина досліджень і надалі тяжіє до традиційних схем. До традиційних методологічних схем вироблених у XX столітті які довгий час визначали спосіб написання та викладання історії на наш погляд відносяться:

Політико-центристська превалює у посібниках та підручниках для здобувачів вищої освіти. Суть якої у тому, що історія розглядається передусім як історія держав, урядів, правителів та політичних інститутів. У радянських та пострадянських підручниках основний акцент робився на діяльності князів, царів, президентів, партійних лідерів в наслідок чого формується уявлення, що історія – це насамперед політика, а життя пересічних людей має другорядне значення.

Військово-героїчна тематика переважає в шкільних підручниках у яких історія подається через призму воєн, битв, перемог і поразок. Зокрема у шкільних курсах XX століття теми про Київську Русь чи козацтво зводиться до опису походів, битв, військових стратегій.

На думку авторів це має сприяти виховання «героїчного» образу минулого, але водночас відбувається і надмірна мілітаризація історичного наративу.

Соціально-класова схема (соціалістичний підхід Грушевського, марксистська традиція) – згідно якої історія пояснюється через боротьбу класів, соціальні конфлікти та визвольні рухи. М. Грушевський, творець фундаментальної «Історії України-Руси», заклав у вітчизняну історіографію соціалістичний підхід, який акцентував увагу на народних масах, соціальних рухах та боротьбі за визволення [3]. Цей підхід мав прогресивне значення для свого часу, адже протиставлявся імперським концепціям. Однак у сучасних умовах він часто призводить до надмірної ідеологізації та редукції історії до класової боротьби одночасно ігноруючи культурні та інтелектуальні аспекти.

Наслідком є те, що історія України подається як безперервний ланцюг визвольних змагань і соціальних конфліктів, тоді як культурні, економічні та повсякденні аспекти залишаються на периферії. Така методологія формує образ минулого як суцільної трагедії, що не сприяє розвитку позитивної ідентичності.

Регіоналістська схема (Смолій та його школа): історія України розглядається крізь призму окремих регіонів – Галичини, Волині, Поділля, Слобожанщини. У підручниках В. Смолія та В. Степанкова для 7 класу історія України подається через призму окремих регіонів [7]. Навчальний посібник «Історична регіоналістика» під редакцією В. Смолія закріпив цей підхід як трансдисциплінарну галузь, він пропонує аналізувати історію через локальні сюжети, що збагачує картину минулого [6]. У сучасних підручниках для старших класів, простежується тенденція до регіоналізації – окремі теми подаються крізь призму локальних історій [1]. Проте надмірний акцент на регіональних особливостях сприяє фрагментації історичного наративу, коли загальнонаціональна історія розпадається на низку локальних сюжетів і створюється ризик втрати цілісності та формування суперечливих ідентичностей, особливо в умовах сучасних політичних викликів.

Зважаючи на реалії та намагаючись уникнути крайнощів – як надмірної ідеологізації, так і надмірної фрагментації Інститут історії України НАН України веде дослідження щодо інтеграції регіональних підходів у загальнонаціональну концепцію.

Як рудименту, але все ж таки серед історіографії ще можна зустріти дослідження в основі якої лежить *ідеологічна схема*, дана схема, зазвичай притаманна послідовникам радянської ідеології. Суть цієї схеми полягає у тому, що історія інтерпретується як поступове сходження до «світлого майбутнього» соціалізму. Така метода подачі історичного матеріалу характеризується спотворенням, замовчуванням,

сортуванням фактів, ідеологізацією науки, підпорядкування історії політичним цілям.

Перші роки сучасної незалежності відбилися і на методологічній основі дослідження історії України сформувавши *національно-визвольну схему*, коли історія України розглядалася як низка визвольних змагань проти іноземних загарбників. У підручниках 1990-х років акцент робився на Хмельниччині, Коліївщині, визвольних рухах ХХ століття. Кінцевим результатом такої подачі передбачалося формування патріотичного наративу, однак іноді це призводило до надмірної героїзація та ігнорування соціально-культурних процесів, і сіяло сумніви у правдивості подачі історичного матеріалу.

Зважаючи на ситуацію історики стали активно піднімають питання щодо потреби переходу від класичних схем до некласичної історіографії, яка враховувала б культурні, антропологічні та повсякденні аспекти [2; 4; 5; 8].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що сучасна історична освіта стикається з низкою суттєвих методологічних проблем, які визначають її ефективність та суспільну значущість. Відсутність методологічної єдності, домінування традиційних фактографічних підходів, недостатня підготовка педагогів, політизація історичного знання, виклики цифрового середовища, напруження між національними та глобальними наративами, а також складнощі інтеграції інтердисциплінарних методів – усе це формує складне поле, у межах якого функціонує сучасна історична освіта.

Література:

1. Власов В. С. Історія України : підручник для 11 класу. Київ : Генеза, 2019.

2. Гірц К. Інтерпретація культур / пер. з англ. Київ : Основи, 2004.

3. Грушевський М. Історія України-Руси : у 10 т. Львів-Київ : Наукове товариство ім. Шевченка, 1898–1937.

4. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: досвід постнекласичного знання. Київ : Ніка-Центр, 2012.

5. Зашкільняк Л. Сучасна історіографія: стан і перспективи. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 5–18.

6. Історична регіоналістика: теоретико-методологічні засади / ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014.

7. Смолій В., Степанков В. Історія України : підручник для 7 класу. Київ : Генеза, 2015.

8. Філіпович М. «Окупація» чи «приєднання» – не з'ясовані поняття сучасної української історіографії міжвоєнного періоду. *Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі:*

вибрані питання : колективна монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 77–97.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-73

ДИЗАЙН-ПРОЕКТ ВИСТАВКИ ХЛІБА «ЗАРОДИЛАСЯ КРАЇНА У ТИХ ПОЛЯХ БЕЗМЕЖНИХ КОЛОСКІВ»

Цуркан К. А.

здобувачка освітнього рівня бакалавр кафедри дизайну середовища
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна

Мене завжди дивувало, як із, здавалося б, звичайнісінького зернятка, яке впало в землю, і простої води з-під крана (а точніше – з величезної глибини) народжується щось таке рідне й водночас грандіозне, як хліб. Ця виставка – моя спроба розповісти історію цього дива, про те, як скромні природні дари стали двигуном цілої країни. Для мене хліб – це набагато більше, ніж просто їжа. Я обрала саме таку тему бо хліб і хлібопекарські вироби, насправді, мають дуже великий вплив на мене і займають невід'ємну частину мого життя, бо хліб це сила, ситість та ґрунт людського життя і навіть комфорт рідного дому, що робить цю тему такою особливою, бо сім'я це головний початок життя у кожної людини.

Планувалось намагання показати сонце, ранок; той момент, коли поле колосків чи тільки зароджувальних зерняток осяює сонечко, як початок світлого та нового, там, де не присутні негативні емоції.

Хочеться показати, який шлях долає хліб, і як він, насамперед, уособлює життя людини і теж проходить через складні часи і має такі етапи існування як: коли хліб тільки почав з'являтися.

Частина 1. Звідки все пішло: від першого коржа до перших пекарень; основні 3 етапи життя хліба:

Перший етап: знаменитий рельєф з гробниці Ті в Саккарі (V династія, близько 2400 до н. Е..). На цих кадрах відбито повний цикл того, як народжувався хліб у Стародавньому Єгипті: від очищення зерна до його випікання у спеціальних керамічних формах. Саме з цих фресок починається шлях створення хліба.

Другий етап: фреска з Помпея (I століття н. е.), яка ідеально підходить для «середнього етапу». Вона була знайдена в Будинку Цестію (або Будинку пекаря) і зараз зберігається в Національному

археологічному музеї Неаполя. Тоді хліб вже став масовим продуктом у містах, але все ще вважався цінним ресурсом, який часто розподілявся державою (безкоштовний хліб для громадян Риму).

Третій етап: Сучасний етап – це "розумна" їжа, де наука зустрічається з традиціями. Зараз хліб не просто втамовує голод, він дбає про здоров'я: технологи створюють безглютенові сорти, збагачують м'якуш вітамінами та використовують тривалу ферментацію на диких заквасках, щоб продукт засвоювався легше, ніж тисячі років тому.

Частина 2. Концепція простору

Приміщення виставки «Зародилася країна, у тих полях безмежних колосків» 290 м. кв., 3,25 м. – висота.

Місце розташування: м. Харків вул. Сумська 118. Виставка займає 1-ий поверх п’ятиповерхового будинку, являє собою фасадне приміщення з 1 головним та 1 заднім виходом і входом.

Приміщення головної зали має 4 зони, які мають відкриту прохідність і майже не відокремлені одна від одної; 4 вікна, 2 входа (1-центральній та основний, 1-чорний хід), а також 9 зон (Основна зала з 2 напрямками та інтерактивною зоною, зала з наглядним процесом випікання та особистим ліпленням продукту, коридор, туалет для відвідувачів, туалет для персоналу, приміщення для персоналу, підсобне приміщення, роздягальня, вхідна зона з поріжком). У цьому плані похилий довгий поріг був змінений (частина, яка створює сходинку має один рівень з асфальтом для більш комфортного шляху для візків).Ця виставка розрахована на споживачів різного віку, люди будуть зацікавлені у виробництві та історії найбазовішого і не менш важливого продукту.

Головною ідеєю виступає показ історії та процес становлення «Кулиничі» як масштабного виробицтва хлібобулочних виробів у Харкові та процес створення хліба, яке являється символом міста та просуває ідею хліба – найважливіший компонент людського життя, з якого все починається, тому є всьому “головою”, початком. Невелику зону буде займати інформація та інсталяції про воду “Роганська”, яка є теж важливим єтапом при замісці тіста та також є достатньо фундаментальною частиної як Харкова так і різноманітних хлібопекарських виробів. Також уособлює домашнє тепло та затишок, які розслабляють і нагадують про дім та сім’ю. На вітрині нас зустрічає жінка в українському одязі та з зерном у руках, яка символізує працю людини та своєрідну міць; створена надихаючись роботами Тетяни Яблонської. Потрапляючи в простір експозиції, людина починає шлях із першого етапу, де розкривається походження продукту, умови та способи його виготовлення, перші технології й значення «Кулінчі» у повсякденному житті. Далі, рухаючись виставкою, відвідувач поступово переходить від одного єтапу до іншого, спостерігаючи,

як виробництво змінювалося з часом, розширювалося територіально та адаптувалося до нових умов і середовищ; прослідковувалось паралельно усі ньюанси створення хліба від колоска до продукту.

Завершальна частина експозиції показує сучасний стан виробу, його теперішнє виробництво та трансформацію, підкреслюючи шлях, який «Кулінчі» пройшли від витоків до сьогодення.

На виставці буде представлено 2 інтерактивні зони: створення хліба та випікання вибраного покупцем продукту; власними руками вимісити свій виріб, який потім ви будете куштувати (такий інтерактив також використовується при відвіданні заводу "Кулиничі"); та 1 зону дегустації.

Назву "Зародилася країна, у тих полях безмежних колосків" взято з вірша "Я хліб шаную ще з дитинства", автором якого є Людмила Шостацька – поетеса, творчість якої висвітлювалася, зокрема, у матеріалах Хмельницької ОУНБ, де вона ділилася своїм життєвим шляхом та творчістю.

У інтер'єрі буде застосоване формоутворення, яке відсилає нас до тепла, тобто хлібні печі, каміни (формоутворення буде більш заокруглим, купольним; будуть використовуватися атрибути такі, як колоски, плетені підноси, глечики); при цьому цей відсил будуть підтримувати теплі коричневі, бежеві, жовті та помаранчеві кольори.

У цьому інтер'єрі буде використовуватись умеблювання, яке має заокруглу та плавну форму, що підкреслює м'якість, турботу та тепло. Саме таке формоутворення є більш доречним та відповідним даній темі. Завдяки взаємодії цих елементів простір стає унікальним, чистим та саме головне комфортним для відвідувачів.

Основна зала (вхідна зона) має площу 76,8 м.кв. При вході вас зустрічатиме 2 людини-гіди, які будуть супроводжувати вас по бажанню та орієнтувати по виставці. Також ще 1 консультант буде стояти у зоні з наглядним процесом випікання та особистим ліпленням продукту, щоб зорієнтувати у представленій продукції, яку можна придбати. Всього передбачається 7 робітників (2 консультанта у вхідній основній зоні, 1 консультант у зоні для випікання, 1-пекар, 1 людина замішує тісто, 1 людина в зоні дегустації, прибиральниця).

Література:

1. Поворозник О. Таємнича історія хліба: хто його вигадали і як він змінив людську цивілізацію. Суспільне Культура. 2025. 20 січ. URL: https://suspilne.media/culture/927043-taemnica-istoria-hliba-hto-jogo-vigadali-i-ak-vin-zminiv-ludsku-civilizaciu/ (дата звернення: 31.03.2026).

2. Хліб як жертвоприношення. Уривок із книжки «Історія українського хліба». Куншт. 2025. 04 лип. URL: https://www.kunsht.com.ua/

articles/khlib-iak-zertvoprynoshennia-uryvok-iz-knyzky-istoriia-ukrayinskoho-khliba (дата звернення: 31.03.2026).

3. Виробництво хліба : презентація. GDZ4YOU. URL: https://gdz4you.com/prezentaciyi/inshi/vyrobnyctvo-hliba-6523/ (дата звернення: 31.03.2026).

4. Його величність – хліб! 16 жовтня – Всесвітній день хліба : презентація. На Урок. URL: https://naurok.com.ua/prezentaciya-yogo-velichnist---hlib-304655.html (дата звернення: 31.03.2026).

5. Хліб – найбільша цінність у житті : презентація. Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/library/prezentatsiia-khlib-naibilsha-tsinnist-u-zhytti-878999.html (дата звернення: 31.03.2026).

6. 16 цікавих фактів про хліб. Polpak. URL: https://polpak.com.ua/interesting_facts_about_bread/ (дата звернення: 31.03.2026).

7. Хамандяк І. Від історії створення до зберігання. Цікаві факти про хліб, які ви не знали. Taste of. 2020. 17 серп. URL: https://tasteof.com.ua/vid-istoriyi-stvorennya-do-zberigannya-czikavi-fakty-pro-hlib-yaki-vy-ne-znaly/ (дата звернення: 31.03.2026).

8. Рудик І. Історія хліба: від стародавніх рецептів до сучасних сортів. Блог мережі SPAR. 2024. 15 серп. URL: https://spar.ua/blogs/istoriya-khliba-vid-starodavnikh-retseptiv-do-suchasnikh-sortiv (дата звернення: 31.03.2026).

9. Чому варто їсти більше хліба? Всеукраїнська асоціація пекарів. URL: https://vap.org.ua/chomu-varto-isti-bilshe-hliba/ (дата звернення: 31.03.2026).

10. Наші вироби – символ домашнього затишку. Кулиничі : офіційний сайт. URL: https://www.kulinichi.com/ (дата звернення: 31.03.2026).

11. [Допис про хліб]. Instagram. 2024. 18 лют. URL: https://www.instagram.com/p/C3dNGaht4lI/ (дата звернення: 31.03.2026).

СЕКЦІЯ 7. ІСТОРИЧНА ОНОМАСТИКА – СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-74

ПАМ'ЯТЬ, ЩО МАЄ ІМ'Я: ОНОМАСТИКА ЯК ПРОСТІР ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ

Кулешір М. М.
викладач кафедри германських і романських мов
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна

У сучасній гуманітаристиці проблема пам'яті посідає одне з ключових місць, постаючи як міждисциплінарний простір перетину історії, культурології, літературознавства та мовознавства. У цьому контексті особливої уваги набуває ономастика як галузь, що дозволяє осмислити власні назви не лише як мовні одиниці, а як носії культурних смислів і форм пам'яті. Ім'я у такій перспективі постає не як нейтральний знак, а як контейнер, резервуар досвіду, у якому зберігаються сліди історичних подій, соціальних трансформацій та колективних уявлень.

Власне, релевантною стає ідея культурної пам'яті, у світлі якої пам'ять розглядається як соціально організований процес збереження й передачі значущого досвіду. У цьому сенсі власні назви можна інтерпретувати як стабільні маркери пам'яті, що функціонують у просторі культури значно довше, ніж окремі тексти чи наративи. Ім'я фіксує, консервує і водночас трансформує смисли, стаючи точкою перетину індивідуального й колективного.

Особливо виразно ця функція простежується у сфері топонімії. Географічні назви – міста, села, річки, вулиці – виступають архівами простору, в яких закодовано історію території. Вони зберігають пам'ять про події, персоналії, етнічні контакти, а також ідеологічні зсуви. Водночас топоніми є динамічними: процеси перейменування демонструють, що пам'ять не є сталою, а підлягає переосмисленню та реконфігурації. Зміна назви часто означає не лише адміністративний акт, а й спробу переозначити минуле, витіснити одні наративи й актуалізувати інші. Тож топонімічний простір постає як поле символічної боротьби за інтерпретацію історії.

Не менш важливим є антропонімічний вимір. Особові імена функціонують як інструменти передачі пам'яті на рівні родини й спільноти. Вони відображають культурні традиції, релігійні орієнтації, соціальні моделі та історичні моди. Повторюваність імен у межах родинного кола створює ефект тяглості, забезпечуючи символічний зв'язок між поколіннями. Водночас зміни в іменнику можуть свідчити про глибші трансформації в суспільстві: відкритість до інших культур, переоцінку цінностей або прагнення до індивідуалізації.

Окремого розгляду потребує зв'язок ономастики з травматичною пам'яттю. Історичні катастрофи, політичні репресії, війни часто супроводжуються зникненням або насильницькою трансформацією імен. У таких випадках ім'я стає не лише носієм пам'яті, а й свідченням її втрати. Втрачені топоніми чи заборонені антропоніми утворюють порожні місця – лакуни – у культурному ландшафті, які вимагають реконструкції й осмислення. Повернення історичних назв або відновлення забутих імен можна розглядати як акт культурної рефлексії та відновлення перерваної пам'яті.

У літературному дискурсі імена набувають додаткового символічного навантаження. Вони функціонують як елементи художньої системи, здатні акумулювати культурні асоціації, інтертекстуальні зв'язки та історичні алюзії. У цьому контексті продуктивним є звернення до ідей про слово як простір взаємодії різних голосів і смислів. Ім'я персонажа може бути не лише індивідуалізуючим знаком, а й носієм пам'яті про інші тексти, епохи чи культурні моделі, формуючи багатошаровий діалог у межах художнього твору.

Отже, історична ономастика відкриває можливість розглядати імена як особливий тип культурних текстів, у яких зосереджено пам'ять про минуле. Власні назви виконують функцію потужних сховищ смислу, що забезпечують тяглість культурного досвіду та водночас залишають простір для його переінтерпретації. У цьому сенсі ім'я постає як форма присутності минулого в сучасності – як тихий, але стійкий голос пам'яті, що продовжує звучати в мові, просторі й тексті.

Література:

1. Довгополова О. Причетність до спільноти: про історичну пам'ять і здатність обирати. *Verbum*. 2025. 28 лютого. URL: https://www.verbum.com.ua/02/2025/how-we-remember/historical-memory/

2. Негер О. Лінгвокультурний потенціал онімів у шкільному курсі української мови. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2 (44). С. 754–765. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-754-765

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-75

ШАРУКАНЬ: ПОЛОВЕЦЬКА ГАЛЮЦИНАЦІЯ ХАРКІВСЬКИХ ПРОФЕСОРІВ

Сошніков А. О.
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри культурологічних дисциплін
та образотворчого мистецтва
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Коли сучасна людина чує слово «Шарукань», в її уяві постає образ величної степової столиці – половецького Парижа, де хани відпочивали в шовкових шатах, попиваючи кумис із золотих чаш, споглядаючи безкраї горизонти Слобожанського краю. Це казковий образ. Але насправді «Шарукань» – лише продукт творчості радянських історичних фантазій, своєрідний археологічний міф, ретельно вирощений у лабораторії радянських інститутів історії. Спробуймо розібратися, як романтика половецької епохи перетворилася на інструмент пропаганди та дезінформації в радянський час.

Чому ж для «харківського інженера» було настільки важливо вірити в те, що під його багатоповерхівкою похований древній хан, а не просто шар будівельного сміття із домішками імперського цементу? Якщо бути чесними, усе дуже просто. Коли на порожньому полі виникає величезний індустріальний гігант на кшталт Харкова – місто-завод, місто-креслення, створене наказами московських воєвод і британськими інженерними спільнотами, рано чи пізно з'являється відчуття дискомфорту. Настає момент, коли «нові господарі життя» – технократичний харківський клан – починають мріяти про «славну давнину». Буденність доби XVII ст. стає для них занадто тісною. Їм хочеться коріння, яке сягає далеко в домонгольську історію, в темряву міфічного степу. Саме тут на сцену виходять археологи – сучасні «дизайнери минулого» на державному утриманні. Вони знаходять кілька битих глиняних черепків або уламок старовинного ґудзика й урочисто оголошують: «Тут був Шарукань!».

Шарукань став своєрідним анти-Петербургом. Якщо Петербург – це велике вікно до Європи, прорубане сокирою Петра I, то Шарукань – це вузенька кватирка до Степу, відкрита обережними археологічними шпателями. Це спроба довести, що Харків виник не через імперське рішення царя Олексія Михайловича в контексті московської експансії,

а тому, що тут було сакральне «місце сили». Спосіб показати, що половці – ті самі «степові британці» XI ст. – заклали основу, яку більшовики лише переплавили в бетонні конструкції та сталеві канати.

Шарукань, по суті, є мандрівним топонімом. Його «розміщують» під Харковом, Чугуєвом чи Ізюмом – усюди, де виникає потреба прикрасити місцевий пейзаж легендою. У середньовічних літописах половецькі міста зазвичай локалізуються вкрай нечітко. Якщо місце не має залишків будівель чи письмових свідчень постійного проживання, це, як правило, був тимчасовий зимівник кочівників, що не став структурною складовою сучасних міст. Навіть якщо на території Харківського городища й було кочове поселення половців, між ним і заснуванням Харкова в 1654 р. лежить велика історична прірва. Відстань у півтисячоліття, позначена добою «Дикого поля», руйнує будь-яку спадкоємність у владі, законодавстві, мові чи культурі. Зводити харківське місто до Шаруканя – це так само довільно, як шукати зв'язок між творцем танка Т-34 і скіфським шаманом. Це два різних світи, як у соціальному, так і в біологічному плані. Шарукань у такому контексті – лише зручна вигадка, яка відволікає від реальної та нерідко жорсткої історії Харкова як військово-промислового центру.

Міф про Шарукань – класичний приклад того, як сучасна історична наука намагається «натягнути сову на глобус», створюючи ілюзію глибокого стародавнього коріння для штучного радянського мегаполісу. Ця історія є частиною ширшої ідеї перетворення Харкова на якусь «Євразійську столицю».

У 1920–30-х рр., коли Харків був столицею УРСР, радянські ідеологи дали завдання історикам довести, що це місто було обрано справедливо й історично обґрунтовано. Археологічні пошуки мали підтвердити ідею про «відродження» стародавнього центру регіону. У цьому контексті Шарукань виглядав ідеальним кандидатом на роль міфічної попередниці сучасного Харкова. Однак Шарукань у межах Харкова – це радше археологічний фантом.

Будь-яка знахідка візантійської або половецької цегли на території Харкова свідчить не про існування тут міста, а лише про логістичні процеси того часу. Якщо у когось у городі знаходять римську монету, це зовсім не означає, що на цьому місці існував Рим. Це каже лише про те, що тут побував хтось, хто мав при собі таку монету. Часто археологи видають залишки простих кочових стоянок за фундамент великого міста. Приміром, уявне половецьке «місто» може бути всього-на-всього місцем, де хан зупинявся випити чаю на сорок хвилин, залишивши після себе чашу. А тепер ця чаша стає основою для побудови легенди «давньої столиці».

Справжні міста мають за плечима століття постійного життя. Їхній культурний шар— це не тонка оболонка пилу, а метри нашарувань, повних побутових і культурних знахідок. У Римі чи Лондоні варто тільки копнути землю, і можна побачити сліди багатьох епох. У Харкові до XVII ст. такого шару практично немає. Є лише тонкий прошарок випадкових артефактів. Але радянська археологія часто ставала схожою на фокус – із невеликої кількості пилу та хорошого запасу фантазії народжувалась нова «історична реальність». Так і з'явився Шарукань – продукт археології «на кінчику пера».

Те, що місце нинішнього центру Харкова зручне для заселення, цілком логічно. Але чому ж тоді припускається, що саме тут був Шарукань? Чи не тому, що так ближче ходити з бібліотеки на розкопки? Це своєрідна «археологія комфорту», в якій залишки давнього рову одразу оголошуються «половецьким замком». Мало хто замислюється над тим, що рів могли викопати селяни буквально перед приїздом воєводи для термінового захисту від нападу кочівників.

Таким чином ідея Шаруканя вигадана імперією, яка не могла просто прийти на порожнє місце, а створила зручний наратив про «успадкування» стародавньої слави, аби не виглядати загарбником. Але де ж податкові записи Шаруканя? Де списки його поселенців або хоч якесь листування з іншими державами? Немає цих доказів. Весь Шарукань існує виключно в літописах, які складалися за тисячі кілометрів звідси людьми, що навіть річки Дон і Дніпро могли переплутати. І будувати історію сучасного мільйонного міста на таких хитких підґрунтях – наче зводити дім на хмарах. Але ці «хмари» виявились зручним укриттям для певної групи впливових людей у Харкові. Археологічні ж докази існування Шаруканя стають своєрідним білим шумом, який легко перекодувати під будь-який політичний запит. Наприклад, якби завтра комусь знадобилося довести, що Харків заснували марсіани, то за кілька днів на Лисій горі неодмінно знайшли б «уламок космічного корабля».

Уся історія Шаруканя – це літературна вигадка, яка покликана приховати просту й водночас величну істину: справжня історія міста починається зі зведення перших укріплень фортеці та перших записів про виплату платні козакам. Решта – це всього лише фантазії краєзнавців, покликані додати Харкову ореол міфічної давнини.

Література:

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Передмова, коментар В. В. Кравченка. Художник, упоряд. іл. В. О. Ріяка. Харків : Основа, 1991. 256 с. Пам'ятки історичної думки України.

2. Сумцов М. Ф. Слобожане : Історично-етнографічна розвідка. Харків : Видавництво «Союз» Харківського Кредитного Союзу Кооператорів, 1918. 239 с.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
III МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

16–17 травня 2026 р.

Підписано до друку 18.05.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 16,50. Тираж 100. Замовлення № 0526-45.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.